

О. СЕВАСТІЯН САБОЛ Ч.С.В.В.

ВСТУП І ПРЕЗДІВ'Є

СЛОВО ДОБРОГО ПАСТІРЯ
НЬЮ ЙОРК Н.Й.
1955

М

Б

О. СЕВАСТІЯН САБОЛ, ЧСВВ

КАТОЛИЦТВО І ПРАВОСЛАВІЄ

В 900-ті РОКОВИНИ ПОДІЛУ ХРИСТОВОЇ
ЦЕРКВИ (1054-1954)

ВИДАВНИЦТВО "СЛОВО ДОБРОГО ПАСТИРЯ"

НЮ ЙОРК — 1955

Ч. 234/54.

Книжка Всеч. о. Севастіяна С. Сабола, ЧСВВ, п. з. "Католицтво і Православіє" може бути друкована.

Нью Йорк, 18. грудня 1954.

о. Микола Когут, ЧСВВ, в. р.
Протоігумен

Ніщо не противиться виданню.

Шамокін, Па., 24. січня 1955.

о. Ісидор Сохоцький
Делегований Цензор

Ч. 2598/54. М.

Дозволяється видати.

Філадельфія, Па., 27. січня 1955.

† Константин
Архиепископ
Апостольський Екзарх

П Е Р Е Д М О В А

Було це саме в суботу, дня 16 липня 1054 р., коло 9 год. ранку, коли в патріяршому соборі св. Софії в Царгороді мала зачатися св. Літургія. В приявності патріярха Михайла Керуларія, духовенства й вірних, легати від папи Лева IX підійшли до св. престолу й на ньому зложили буллу екскомуніки, адресовану патріярхові Цергороду та його сторонникам. Чотири дні пізніше, дня 20 липня 1054 р., патріярх Михайло Керуларій, на окремому синоді в соборі св. Софії, кинув клятву на папських легатів та їхніх помічників. Усе це сталось так непередбачено і знечевя, що автори тих анатем і протианатем певно й не усвідомлювали собі тих далеких і в своїй грозі великих та тяжких наслідків, що їх ті клятви пізніше породили. Але, як воно не було б, від липня 1054 р. датується вже тверта ворожнеча між Царгородом і Римом, яка триває аж по сьогоднішній день.

Сьогодні точно 900 літ тій ганьбі, що її Христова Церква зазнає перед поганським світом. За той час може на віки пропали мільйони душ через гріх кількох людей. Є це справді найбільша трагедія християнського світу за час 2000-літньої його історії. Бо Царгород поволі потягнув за собою весь Схід, і сьогодні маємо около 150 мільйонів душ християнського Сходу, що стоять, сказати правду, поза правдивою Божою Церквою, й вороже до неї наставлені.

Різні науковці різно трактують цю історичну подію, залежно від того, в якій вірі та в якому дусі вони виховані. Часто дуже тяжко їм бути об'єктивними, безсторонніми, тяжко їм глядіти власними очима й не підпасти під впливи односторонніх авторів дальшого чи ближчого минулого, а ще тяжче їм визнати вину по своїй стороні. Тому то різні автори різно трактують і різно навітлюють подію поділу Христової Церкви. Історичні факти можна натягати, можна їх різно пояснювати. Але самі вони не міняються, автентичні ж документи говорять одною тільки мовою, мовою правди, чи вона приємна чи неприємна.

До цієї праці спонукують нас у першу чергу самі 900-літні роковини поділу Церкви, й тому хочемо подати, в головних рисах, якнайбільш об'єктивний погляд на історію того незвичайно трагічного в своїх наслідках поділу. Але не саму тільки історію фактів. Бо, щоб належно розуміти весь трагізм фактів з 16 і 20 липня 1054 р., треба прослідити й довшу їхню передісторію. Треба приглянутись властивому предметові, на якому зударились дві рідні посестри, та шукати властивої причини, що довела до остаточного зірвання всякої дружби між двома частинами вселенської Христової Церкви.

До цієї праці спонукують нас також і другі сумні роковини, що їх обходимо цього року, а це 300-літні роковини Переяславського договору України з Московією. Тим договором віддано Москові на поталу не тільки український нарід та його державу, але й чи не найбільш вільну, чи не найбільше зближену до первісного, чистого православ'я Українську Православну Церкву. Бо, як зважити, що наша Київська митрополія весь час свого свобідного існування, навіть будучи православною, отже --- відорваною від Риму, безперестанно тяжіла до наладнання звязків із осередком усього християнства, з Римом, то в цій праці побачимо, чому й на якій підставі вона це робила; як також побачимо, в яке безвихідне історичне й догматичне трясовиння вгрузла вона протягом останніх 300 років у ярмі московської православної Церкви.

До цієї праці спонукує нас, накінєць, і те, що в останньому часі появилось декілька книжок православних авторів, у яких аж із занадто фанатичною односторонністю на-світлюється історія та причини поділу Церкви й на-світлюється його, як блискучий і героїчний подвиг чи осяг царгородських патріархів, чим безсоромно шириться нага брехня, величається те, чого треба б соромитися і в наслідок такого на-світлювання тисячі, навіть інтелігентних душ, стаються жертвою свідомого й Московією підтримуваного обману.

Не легка це річ бути об'єктивним-безстороннім у такому дражливному в нас питанні, як оце: як дійшло до церковного поділу, хто його спричинив, хто від кого відділився та хто до кого має приєднатися назад, щоб цю 900-літню рану поділу й розбиття Церкви нарешті закрити та загоїти. Щоб бути якнайменше одностороннім із католицького боку, будемо старатися в оцій праці покористуватися, по можності й чим більше, самими таки православними джерелами й

авторами-спеціалістами, істориками та каноністами, які фахово й менше-більше об'єктивно розбирали це дражливе питання.

Правда, православної фахової літератури до нашої теми, в теперішніх повоєнних обставинах, — знаходимо дуже мало, особливо тут, в Америці. Все ж маємо дещо зібраного й описаного принагідно вже раніше з православних авторів, що їх книжки можна було знайти в бібліотеках на рідних землях чи в інститутах у Римі, які займаються питаннями церковного Сходу, а дещо знайшли ми й у бібліотеках Нью Йорку та Вашингтону. Не багато того, проте, вистачальне воно для такої короткої праці, як ця. Тим більше, що ця книжка не має ніяких претенсій до назви стилю наукового твору.

Пишемо її в найкращому намірі та з бажанням прислужитись безсмертним душам, добру св. Церкви та Божій славі. Не є нашим наміром вступати в полеміку з православними авторами, хоч і мусимо місцями звернути увагу на їхні відмінні, а то й незгідні з правдою твердження.

Думаємо, що наш труд не даремний, бо на сторінках цієї книжки подаємо багато такого матеріялу разом, і даємо відповіді на багато таких питань, за якими Шановний Читач мусів би шукати по багатьох і різних книжках, яких, на жаль, сьогодні майже не знайде. Але й тут не подано ще всього, що можна б подати, та й є ще багато цікавих питань, на які треба б відповісти. Але обставини змушують нас писати коротко, щоб із обширного матеріялу про завжди цікаву й пекучу проблему поділу Церкви дати Читачеві хоч те, що найважливіше. Тому ми і свідомі недоліків цієї книжки. Тому й просимо кожного, хто цікавиться порушеними тут питаннями, подати нам щиро свої завваги чи поради, щоб ми могли виправити ті недостатки в майбутньому.

Молимо ласкавого Бога, щоб ця наша книжка у великій кількості дісталась до рук синів розднаної Христової Церкви в нашому народі та щоб Божа благодать дала їм пізнати правдивого духа вселенської Церкви на давньому, істинно православному Сході.

А в т о р

В празник св. свящмч. Йосафата,
12 листопада, 1954.

Б І Б Л І О Г Р А Ф І Я

Д Ж Е Р Е Л А :

- DENZINGER H., *Enchiridion Symbolorum et definitionum, Friburgi Brisgoviae, MCMXXII.*
- FUNK F. X., *Patres Apostolici, Tubingae, 1901.*
- HARDOUIN J., S.J., *Conciliorum Collectio regia maxima, Parisiis, 1715.*
- KIRCH C., *Enchiridion fontium historiae ecclesasticae antiquae, Friburgi, 1910.*
- LAMY T. J., *S. Ephraem Syri hymni et sermones, 4 vol., Mechliniae, 1882-1902.*
- MANSI J. D., *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio, Florentiae, 1759.*
- MIGNE J. P., *Patrologiae Cursus Completus, Parisiis; Patrologia Graeca, a. 1857-1866, Patrologia Latina, a. 1844-1855.*
- ROUET DE JOURNAL M. J., S.J., *Enchiridion Patristicum, Barcelona 1946.*
- ДІЯННЯ ВСЕЛЕНСКИХ СОБОРОВ, томи 1-VII, Казань, 1859-1873.
- ТВОРЕННЯ — або — Сочинення поодиноких св. Отців видання: СПетербург, Москва, Київ. Поодинокі Творення й дати їх видання наводимо на місці.

Л І Т Е Р А Т У Р А :

- Аквилонів, *Новозавітне учення о Церкви, СПетербург, 1904.*
- Algermisen C., *La Chiesa e le Chiese, Brescia., Morcelliana, 1944.*
- Amann E., *Le dogme catholique dans les Peres de l'Eglise, Paris, 1922.*

- Анонім:** О Церкви, Берлин, 1888.
- Анонім:** Церковное Преданіе и Русская Богословская литература, Фрейбург в Бризгаві, 1898.
- Batiffol P.,** Le Siege Apostolique, Paris, 1924.
- Bartman B. Dr.,** Lehrbuch der Dogmatik, Freiburg im Breisgau, 1932.
- Benson W.,** Cyprian, His Life, His Times, His Work, London, 1897.
- Billot L, S.J.,** De Ecclesia Christi, Romae, 1927.
- Біляев А.,** О соединеніи Церквей, Сергіев Посад, 1897.
- Біляев А.,** О католицизме. Критическія замічання по поводу апологін папства "О Церкви", СПетербург, 1889.
- Болотов В. В. проф.,** Лекції по исторіи древней Церкви, СПетербург, 1913.
- Болотов В. В.,** Thesen ueber das Filioque von einem russ. Theologen (Revue internationale de Theologie, 1898., VI., S. 684-712).
- Босфоров С.,** К вопросу о соединеніи Церквей, Царьград, 1922.
- Burney,** The Poetry of our Lord, Oxford, 1925.
- Буске-Костилов,** Греческій раскол, Париж, 1925.
- Wand J. W. C.,** The Greek Doctors, London, 1950.
- Волконскій А.,** Католичество и священное Преданіе Востока, Париж, 1933.
- Востоков Авдія,** La Chiesa Romana nei suoi rapporti con le altre Chiese cristiane e con tutto il genere umano, Roma, 1874. Наші цитати є з італійського перекладу книги А. Востокова, яка в оригіналі має заголовок: "Об отношеніи Римской Церкви к другим христіянским Церквам і ко всему роду чоловічєскому". Недоступний для нас твір має дві частині, видані 1857 та 1863 рр. в СПетербурзі.
- Gordillo M., S.J.,** Compendium Theologiae Orientalis, Romae, 1939.
- Grivec F.,** Die heiligen Slavenapostel: Cyrillus und Methodius, Olmutz-Mainz, 1929.
- Grivec F.,** Byzantske pojimani cirkevniho prvenstvi a jednoty, Kromeriz, 1922.

- Grivec F.**, Pravoslavi, Kromeriz, 1921.
- Grumel V.**, Le genese du schisme Photien (Studi Bizantini e neoellenici, Roma 1939, vol. V., pp. 177-185).
- Hefele Ch. J.**, Histoire des Conciles d'apres les documents originaux, Paris, 1907.
- Гезен А.**, Исторія славянскаго перевода Символов Вери. СПетербург, 1884.
- Heiler Fr.**, Urkirche und Ostkirche, Muenchen, 1937.
- Heiler Fr.**, Altkirchliche Autonomie und Paepstlicher Zentralismus, Muenchen, 1941.
- Hergenroether I., Dr.**, Photius, Patriarch von Konstantinopel, Sein Leben, Seine Schriften und das griechische Schisma, Regensburg, 1867-1869.
- Hofman G., S.J.**, Concilia Oecumenica (Orientalia Christiana, Roma, 1926, vol. V., No. 21).
- Hofman G., S.J.**, Photius et Ecclesia Romana, pars I-II., Romae, 1932.
- Homo L.**, L'Empire Romain, Paris, 1925.
- Голубков В.**, Константинопольскіе патріярхи до Фотія (Християнское Чтеніе, 1867).
- D'Herbigny P.**, Theologica de Ecclesia, Parisiis, 1920, 1921.
- D'Herbigny P.**, Единство во Христе, Прага, 1922.
- De Lubac H.**, Katholizismus als Gemeinschaft, Koeln, 1943.
- Deubner A.**, La traduction du mot "Katholiken" dans le texte Slave du Symbole de Nicee-Constantinople (Orientalia Christiana, Roma, 1929. vol. XVI. No. 55).
- Доброклонскій А. П.**, Преп. Теодор Исповідник и игумен Студійскій, Одеса, 1913.
- Duchesne L.**, L'Eglises separees, Paris, 1905.
- Duchesne L.**, L'Eglise au VI, siecle, Paris, 1925.
- Dvornik Fr., Dr.**, The Photian Schism, History and Legend, Cambridge, 1948.
- Dvornik Fr.**, Le premier schisme de Photius (Actes du IV. Congres international des etudes byzantines, I).
- Dvornik Fr.**, Les Slaves, Bryzance et Rome au IX siecle, Paris, 1926.

- Епифанович Л.**, Записки по обличительному Богословію, Ново-черкасск, 1891.
- Забужний И. А.**, В защиту вери, СПетербург, 1914.
- Забужний И. А.**, Православие и Католичество, Царьград, 1922.
- Zapelena Th.**, De Ecclesia Christi, Romae, 1940-1946, pars I-II.
- Ларіон**, митрополит, Поділ єдиної Христової Церкви і перші спроби поєднання її, Історично-канонічна монографія, Вінніпег, 1952.
- Jugie M.**, Theologia Dogmatica Christianorum Orientalium, Parisiis, 1926-1935. vol. I-V.
- Caspar E.**, Geschichte des Papstums, Tuebingen, 1930.
- Sayre A. A.**, Manual of Patrology and History of Theology, Paris, Tournai, Roma, 1936.
- Krumbacher K.**, Geschichte der byzantinischen Literatur, Muenchen, 1887.
- Лашкарев П.**, Отношенія Римскаго Государства к Религін, Київ, 1876.
- Лебедев А., прот.**, Очерки внутренней истории Византийско-Восточной Церкви в IX, X и XI вв. Москва, 1902.
- Лебедев А.**, Духовенство древней вселенской Церкви от времен Апостольских до IX. віка, Москва, 1905.
- Лебедев А.**, О главенстве папы (III-ий том його циклю п.н. Разности Церквей восточной и западной) СПетербург, 1903.
- Лебедев А.**, История разделения Церквей, СПетербург, 1905.
- Лебедев А.**, Вселенскія Собори IV и V віков, Москва, 1879.
- Lebreton L.**, Les origines du Dogme de la Trinite, Paris, 1910.
- Lebreton-Zeiler J.**, The History of the Primitive Church, New York, 1949.
- Малиновскій Н.**, Православное Догматическое Богосл'в'е, Сергіев Посад, 1909. т. III.
- Малицкій П. И.**, История христiанской Церкви, Тула, 1910.
- Michael A.**, Humbert und Kerullarios, Paderborn, 1924-30.
- Michalcescu, Die** Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche, Leipzig, 1904.

- Neander J. A.**, Allgemeine Geschichte der Christlichen Religion und Kirchen, Hamburg, 1825.
- Огієнко Іван, проф.**, Костянтин і Мефодій. Їх життя та діяльність, Варшава, 1928.
- Palmieri A.**, Theologia Dogmatica Orthodoxa (Ecclesiae graeco-russicae) ad lumen catholicae doctrinae examinata et discussa. Florentiae, 1911.
- Pargoire J.**, L'Eglise byzantine, Paris, 1905.
- Покровскій А. И., проф.**, Собори древней Церкви, Сергіев Посад, 1914.
- Rohrbach**, Die alexandrinischen Patriarchen als Grossmacht in den kirchenpolitischen Entwicklungen des Orients, 1890.
- Sakac St.**, S. Cyrillus, Slavorum Apostolus (Orientalia Christiana, Roma, 1927, vol. VIII., No. 32).
- Сахаров Н., прот.**, Православие и Католичество, Париж, 1926.
- Semeria P.**, Dogma, gerarchia e culto nella Chiesa primitiva, Roma, 1902.
- Silva-Tarouca C., S.J.**, Ecclesia in imperio Romano-Byzantino, Roma, 1933.
- Simon-Dorado, CSSR.**, Praelectiones Biblicae, Novum Testamentum, Roma-Madrid, 1947.
- Скабаланович Н.**, Византійське Государство и Церковь в XI. веке, СПбербург, 1884.
- Скабаланович Н.**, Разделение Церквей при патр. М. Керуларіи (Христ. Чтеніе, 1884-1895, т. I и II).
- Snopek F.**, Die Slavenapostel, Kremsier, 1918.
- Spacil Th.**, Conceptus et doctrina de Ecclesia iuxta Theologiam Orientis separati, Romae, 1923-24.
- Светлов П. И.**, Где вселенская Церков ? К вопросу о соединеніи Церквей, Сергіев Посад, 1905.
- Суворов Н. С.**, Учебник церковнаго права, Ярославль, 1898 и Москва 1913.
- Суворов Н. С.**, Византійскій Папа, Москва, 1902.
- Сушков**, Против лжеученія о вселенском главенстве римской Церкви, СПбербург, 1890.
- Tanquerey A.**, Synopsis Theologiae Dogmaticae vol. I., Parisiis, Tornaci, Romae, 1949.

- Терновскій Ф. А.**, Грековосточная Церков в період всел. Соборов, Київ, 1883.
- Тишкевич С.**, Ученіе о Церкви, Париж, 1931.
- Тишкевич С.**, Единство Церкви и Византия, Рим, 1951.
- Томашівський Ст.**, Історія Церкви на Україні (передрук із: "Записки Чича св. Василя Вел.", Жовква, 1932, том. IV., випуск 1-2, перевиданий у видавництві "Америка", Філадельфія).
- Филарет, архиеп. Черниговскій**, Историческое ученіе об Отцах Церкви, СПетербург, 1859.
- Филарет, архиеп. Черн.**, Православное Догматическое Богословіе, СПетербург, 1882, (частини I-II).
- Флоровскій Г. В.**, Восточные Отци IV. віка, Париж, 1931.
- Флоровскій Г. В.**, Византійские Отци V-VIII. вв. Париж, 1933.
- Fortescue A.**, The Greek Fathers, London, 1908.
- Чельцов М.**, Полемика между греками и латинянами по вопросу об епископах, СПетербург, 1879.
- Чельцов М.**, Древнія форми Символа Вери, СПетербург, 1869.
- Шестаков С. П.**, Лекціи по исторіи Византии, Казань, 1915.
- Schwarlose C. Dr.**, Der Bilderstreit, ein Kampf der griechischen Kirche, Gotha, 1890.
- Straub A., S.J.**, De Ecclesia Christi, Oeniponte, 190', v.l. I-II.

(З огляду на брак російських букв "ять", "йори" і т.зв. "твердого знаку", в наголовках російських творів ці букви заступлені українськими. Так, напр., замість "ять" уживається буква "е", замість "йори" друкується "и", а гзердий знак опущено.

Примітка складача).

І. Ч А С Т И Н А

ПЕРШЕНСТВО В ХРИСТОВІЙ ЦЕРКВІ

І. КАТОЛИЦТВО І ПРАВОСЛАВІЄ

Зворушливим відгомонам відбиваються в душі кожного віруючого християнина слова Господньої молитви на Тайній Вечері: “Отче, прийшла година: Прослави Свого Сина, щоб і Твій Син прославив Тебе... Я об’явив імя Твоє людям, що їх Ти дав Мені із світу; Твої вони були, а Ти дав їх Мені, й вони зберегли Твоє слово... Я за них молю, не молю за світ, а за тих, що Ти дав Мені, — Твої бо вони. І все Мое — Твоє, і Твоє — Мое, і прославився Я в них. І Я вже не на світі, а вони на світі, і Я йду до Тебе. Отче святий, збережи їх у Твоє імя, тих, що Ти дав Мені, щоб вони були одно — як і Ми... Та не тільки за цих прошу, але й за тих, що вірують у Мене через їх слово; щоб усі були одно: яко Ти, Отче, в Мені, і Я в Тобі, щоб і вони в Нас одно були, щоб увірував світ, що Ти післав Мене. А ту славу, що Ти дав Мені, Я дав їм, щоб були одно, яко ж Ми одно” (Ів. 17, 1-22).

1. Єдина Христова Церква

Цей божеський заповіт Христа Спасителя — повний ніжності, повний безмірної любови та передсмертного, гарячого прагнення, щоб усі, хто визнаватиме Його імя, “були одно”, так одно, як Бог Отець і Бог Син є одно в одній і неподільній Божій природі. Що святіше в людей над останню волю батьків, що відходять із цього світу? В імя того найсвятішого заповіту свого Учителя і Спасителя — мільйони синів і доньок Христової Церкви довгі віки творили те божеське “одно”, хоч не раз диявол сіяв між ними заколот і на-

магався розеднати та роздробити їх. Довгі віки голосно лунали Христові слова в умах і серцях визнаців Христа так на Сході, як і на Заході християнського світу і близькими та рідними робили найбільш віддалених від себе далекими відстаннями вірних, доки, накінець, сили світу і сили зла не заглушили голосу Христового заповіту в людських душах і не розеднали народів Христової Церкви, ба навіть і дітей одного й того самого народу та не створили з них два вороже до себе наставлені табори.

Сьогодні ми бачимо, що колись єдина Христова Церква — поділена на православний Схід і католицький Захід, на дві, майже зовсім відокремлені від себе частини Церкви. Обидві вони живуть своїм окремим і замкненим у собі життям. Обидві свідомі того, що таке відокремлення й такий поділ Церкви та ворожнеча і взаємна боротьба — не можуть подобатись Господу Богу та не є вони сповненням, а радше потоптанням Христового заповіту. Тому й обі сторони моляться в своїх богослужбах за об'єднання Церков, “щоб усі були дно”. Католицька сторона не задовольняється самими тільки молитвами, але йде далі; вона, в ім'я Христового заповіту, вже 900 років простягає дружню руку до православного Сходу і просить його призадуматися глибше над заповітом спільного нам Спасителя та об'єднатися з католицьким Заходом, відновити колишню справедливу вселенську Церкву й таким чином загоїти 900-літню рану на організмі християнства. Та, нажаль, православна сторона вже 900 років відмовляється подати дружню руку католицькому Заходові, й чути не хоче про об'єднання з католицькою Церквою.

Такий є стан колись єдиної Христової Церкви — сьогодні.

2. Давнє католицтво і нове православ'є

Первісна вселенська Церква була православна й католицька. Православна в давньому розумінні, себто, визнавала правдиву Христову віру, сперту на Св. Письмі, на священному Переданні та на вселенських Соборах.

Католицькою була вона рівно ж у давньому розумінні себто, була вона вселенська, Богом дана для всіх народів, усіх рас і країв усього земного шару. Так Схід називав себе католицьким, як і Захід називав себе православним аж до поділу Церкви. Назви “католицька Церква” — перший ужив св. Ігнатій Богоносець († 107) уже на початку II-го віку християнства.¹⁾ Церкву католицькою називають різні формули Апостольського Символу віри з II і III віків, також Символ св. Епіфанія († 403), Символ никейський з 325 р. та никейсько-царгородський з 381 р. Назву “православна віра” перший раз знаходимо щойно на Халкедонському Соборі 451 р. вжиту на означення тих, що право вірять і право славлять Ісуса Христа.²⁾ Ця назва найбільше ввійшла в життя після 843-го року, коли на Сході заведено “празник православія” на спомин перемоги Церкви над іконоборцями та іншими еретиками Сходу. Присвоювання собі Сходом виключної назви “православний” та називання Заходу виключною назвою “католицький” — прийшло багато пізніше. Сьогодні ті назви означають, що православні є ті, які не підлягають зверхності єпископа Риму, католиками ж є ті, що підлягають Римові. Але первісна Церква вся була православна в давньому розумінні, себто, що визнавала правдиву віру, і також була вся католицька так у давньому розумінні вселенськості, як і в новішому розумінні, себто, що єпископа Риму визнавала найвищим зверхником Церкви аж до половини XI-го віку. Новіше розуміння “православний” чи “православна” — дав тій назві щойно патріярх Фотій, коли 867 р. виступив із своїми обвинуваченнями проти “поблуджень” латинської Церкви. Назви, якої до того часу вживано на відрізнєння вірних правдивої Христової Церкви від еретиків Сходу, Фотій ужив на відрізнєння правовірних греків від латинників Заходу, яких, за їхні обрядові відмінності, перший назвав еретиками. А тому, що Фотій був першим із тих, що на Сході отверто виповіли послух єпископові Риму й заперечили

¹⁾ Migne, *Patrologia Graeca*, t. 2, col. 713.

²⁾ Mansi, *Sacrorum Conciliorum... Collectio*, t. 7, col. 115-118.

його першенство влади над усією вселенською Церквою, — то пізніші орієнтали назву “православний” зачали приписувати всім тим Церквам, які зірвали єднання з єпископами Риму. Як бачимо, тій освяченій традицією назві надали зовсім хибне й неприродне значіння. У так прийнятому розумінні, сьогодні ця назва відрізняє християн Сходу, які не визнають зверхности римських єпископів, — від тих християн Сходу і Заходу, які ту зверхність єпископів Риму визнають. Тому й називаємо таке православие “новішим православієм”, яке, фактично, багато різниться від правдивого й чистого православія вселенської Церкви перших десятиох віків християнства.

Аж до XI віку християнства вся вселенська Христова Церква, хоч повних 4 століття ще не називалась православною, в дійсності була православна, бо спільно визнавала одну й ту саму віру, черпану з джерел Христової Євангелії, але рівнож аж до XI віку була вона також і католицька в новішому розумінні католицтва, бо спільно, як на Заході, так і на Сході, визнавала вищу владу єпископів Риму над собою. Послідовно, сьогодні тільки об'єднана з Римом Церква має повне право називати себе “православною Церквою” й тому також і ми, католики східнього обряду, повним правом називаємо себе не тільки католиками, але і православними, бо ми зберегли не тільки чисту віру первісного православного Сходу, але зберегли також і визнання першенства єпископів Риму в Христовій Церкві так, як визнавав його й терпів за нього первісний православний Схід.

Поділені частини Церкви, католицька і православна, багато різняться між собою сьогодні. Ті різниці є головню у відмінному навчанні: про першенство св. Петра і його наслідників, єпископів Риму, та про їхню непомильність у справах віри, про походження Св. Духа також і від Сина, про Непорочне Зачаття Богоматері, про канон книг Св. Письма, про св. Тайни, про Службу Божу, про чистилище та про кінцеву заплату в позагробовому житті. Але аж до XI віку, як Захід, так і Схід мали одну й ту саму віру, а різниці у вірі,

які сьогодні відділюють східних православних від західних католиків, повстали щойно після поділу Церкви. До того часу тих різниць у вірі не було. На Сході, що правда, раз-у-раз з'являлись усе нові ересі, себто ложні науки, що загрожували чистоті православної віри та закаламучували спокій у Церкві. Такі ересі найчастіше зроджувались у Царгороді, а частинно і в Олександрії. Сам Царгород, і взагалі Візантія, себто грецький Схід, дали Церкві більше еретиків, ніж увесь Схід разом узятий. Але коли повставали ересі, тоді творців і прихильників таких протиевангельських наук єпископи Риму виключали з Церкви; а коли ересі набирали ширших розмірів і ставали більшою загрозою для Церкви й віри, тоді Схід і Захід збирались разом на спільні вселенські Собори й там, на Соборах, спільно осуджували еретичні навчання та їхніх творців відлучували від Церкви. Таким способом Схід і Захід увесь час спільними зусиллями вдержували чистоту і єдність Христової віри в Церкві.

На Заході за увесь той час, майже не було своїх ересей, хоч і поширювались там еретичні науки принесені із Сходу. За те на Заході вже в V віці з'явилась відмінна від східньої формула вислову про походження Св. Духа, яка насторожила східню Церкву проти західньої. Східні св. Отці, на підставі Св. Письма, вживали вислову, що Св. Дух походить від Отця через Сина, на Заході ж, також на підставі Св. Письма, казали радше, що Св. Дух походить не тільки від Отця, але також і від Сина. Але Схід скоро успокоївся, коли побачив, що такої формули вислову про Св. Духа багато раніше за західніх єрархів уживали на Сході такі стовпи чистого православ'я, як свв. Атанасій, Василій Великий, Кирил Єрусалимський, Епіфаній Саламійський, а пізніше й Іван Дамаскин. Поволі переконалися, що це тільки відмінна формула, яка простіше і ясніше віддає ту саму науку Божої Євангелії.

За те, крім частих ересей на Сході (сам Царгород повних 203 роки знаходився в руках патріархів-єретиків), від IV-V віків зачало там проявлятися незадоволення з того, що єпископи Риму є найвищою зверхніс-

тю у вселенській Церкві. Пішло це головню з того, що новою столицею імперії став Константинопіль-Царгород, а старинний Рим полишився провінціональним містечком. І імператори, а ще більше ерархи Сходу, по кілька разів намагалися забезпечити за єпископами Царгороду друге місце в гідності після єпископа Риму, хоч уже перший вселенський Собор у Никеї 325 р. постановив, що після Риму на другому місці стоїть катедра Олександрії, а на третьому місці катедра Антіохії, яко катедри апостольські. Пізніше, головню в VII віці (Трульський Собор, 692 р., Греки зачали тут, там, не сміло говорити вже про рівність ерархів Риму та Царгороду, але й тоді ще ніхто не заперечував першенства влади єпископів Риму. Проти того першенства і взагалі проти зверхности єпископів Риму над ерархами Сходу перший отверто виступив царгородський патріярх Фотій у IX віці, але й він скоро завернув із тієї дороги, і накінець підчинився єпископові Риму. Після нього щойно в XI віці знову виступив проти зверхности єпископів Риму царгородський патріярх Михайло Керуларій; і від нього датується поділ єдиної Христової Церкви на дві відмінні частини — на католицьку, яка стоїть під зверхністю єпископа Риму, та на православну, якої характеристичним знаменем є заперечення зверхности єпископа Риму та боротьба проти нього.

Саме тому те православіє, яке зродилось за патріярха Михайла Керуларія, і поширилось та зросло на Сході в пізніших віках, називаємо “новішим православієм.”

3. Основне питання й найтяжча проблема

Сьогодні ми є свідками 900-літнього поділу Христової Церкви на два вороже до себе наставлені табори, на дві окремі Церкви. І одна, і друга — називають себе єдиною правдивою Церквою Ісуса Христа, і одна і друга заперечують противній стороні право називати себе Христовою Церквою. Бо, справді, Божий Син тільки одну Церкву оснував, і, послідовно, тільки одна з тих Церков може бути правдивою Божою Церквою. І

оце, в глибині душі кожного правдивого і віруючого християнина зроджується питання: котра з тих двох Церков є правдивою Христовою Церквою? Таке питання не раз дуже глибоко й дуже живо сколихує душу. Таким душам — католицька, як і православна Церкви, відповідають однаково, а саме, що кожний обов'язаний сам шукати певної і вичерпної відповіді на таке питання, йдучи за пізнавальними знаками правдивої Христової Церкви, які вже в IV-му віці визначив вселенський Собор у Царгороді, коли проголосив, що правдива Христова Церква є “одна, свята, вселенська й апостольська.”

Але, коли порівнювати обидві Церкви, які мають багато спільного, й колись були об'єднані разом, а сьогодні вони розділені, — тоді прокидається нове і ще живіше питання: хто від кого відділився? Це вже дражливе питання й на цьому пункті обидві сторони, чи обидві Церкви, завзято обстоюють свої відмінні і протилежні позиції. Бо об'єктивна, певна й вичерпна відповідь на це питання — є вирішальна й вона вкаже на те, котра з двох Церков є єдиною правдивою Церквою Ісуса Христа. Тому це обидві сторони, як католицька, так і православна, збирають усі можливі докази на те, щоб виказати, що це друга сторона відділилася. Католицька Церква, її богослови, каноністи-правники та історики твердять, що східня Церква відділилася від вселенської в XI віці через те, що зірвала всякі взаємини з єпископом Риму й заперечила першенство його влади над усією вселенською Церквою, отже, відкинула обявлену Божу правду, потверджену священним Переданням та всією історією первісної, ще об'єднаної Церкви. Православні ж подібні вчені кажуть, що це західня Церква відділилася від вселенської Церкви через свої “латинські поблудження”, а також через те, що в 1054 році викляла царгородського патріярха Михайла Керуларія. Як побачимо в дальших розділах цієї книжки, то західня Церква зовсім не викляла патріярха М. Керуларія 1054 року, за те протягом 10 попередніх віків викляла десятки патріярхів та єрархів Сходу й усувала з престолу навіть патріярхів Царгороду, а все ж єдність

усієї Церкви через те ще не розривалась. Побачимо також і те, що так звані “поблудження” західньої Церкви існували вже від ранніх віків християнства, знали про них усі Церкви на Сході, а все ж таки аж до IX-го віку, себто до часів патріярха Фотія, ніхто не називав їх “поблудженнями” чи “ересями”. Проте, вселенська Церква поділилась на окремі Церкви — східню й західню, — і вже 900 років безперестанно одна на одну скидають вину за той поділ.

Хто від кого відділився? Справді, важке це питання. Важке воно тим, що спокійна й безстороння відповідь на нього вимагає довгих, тяжких і основних студій, а не кожний має можливості й час на це. Важке воно ще більше тим, що спокійна й безстороння відповідь на нього легко може протівитися сьгоднішнім поглядам та переконанням поодиноких одиниць і викликувати в них подраження, якого не раз важко опанувати і здусити в собі. Але є це питання, яке вперто шукає ясної і певної відповіді, від якої залежить просто вічне спасення мільонів безсмертних душ. І тому кожен, кому спасення своєї душі і спасення душ своїх ближніх лежить на серці, повинен, по своїм силам і можливостям, шукати ясної і певної відповіді на це питання, а знайшовши її, кожен повинен мати стільки гарту душі, щоб мужньо піти за пізною правдою, скільки жертви та самозаперечення це не коштувало б.

Щоб побачити й пізнати, хто від кого відділився, котра з двох Церков — східня чи західня — відступила від вселенської Христової Церкви, треба б подрібно простудіювати сьгоднішню науку віри обидвох Церков і порівняти її з наукою віри первісної вселенської Церкви. Але так широко закроена праця була б злишня, бо в догмах віри, які були проголошені в перших 10 віках, — обидві Церкви зовсім згідні. Незгідні вони тільки в декотрих догмах, які вирости та розвинулися пізніше, вже після поділу Церкви.

Головне, що відділює обі Церкви одну від одної, це першенство влади римського архиерея, визнане католиками, а заперечуване православними. Папство — оце найбільша й найтяжча проблема, над якою обидві

Церкви спорять уже 900 років, навколо якої крутяться всі інші справи й проблеми злучені з історією поділу Церкви та від якої залежить і майбутнє об'єднання поділеної Церкви. Всі інші віроісповідні різниці є другорядні і в них обидві сторони дійдуть до порозуміння без особливіших труднощів. Тому ми тут звернемо всю нашу увагу саме на цю найтяжчу проблему — на проблему папства.

Щоб побачити ясно, хто від кого відділився, хто відділився взагалі від вселенської Христової Церкви, вистачає, на нашу думку, сконстатувати тільки одне, а саме: чи первісна Церква православного Сходу визнавала першенство єпископів Риму. Якщо визнавала його, то яким тоді буде, що першенство влади єпископів Риму було загально знаною та визнаваною правдою так на Сході, як і на Заході, отже, в усій вселенській Христовій Церкві.

Але так поставлене питання, - - воно неповне. Бо якщо католицький Захід сьогодні визнає першенство влади єпископів Риму над усією вселенською Церквою та якщо визнавала його й уся вселенська Церква так на Заході, як і на Сході аж до кінця X-го віку, то таке визнання не могло бути з повітря взяте, не могла це бути “людською гординою” здумана і пропагована ідеологія чи догма. Першенство римських архиєреїв, як Богом установлених зверхністю над усією вселенською Церквою Христовою, мусіло базуватися на Божому об'явленні, на науці Св. Письма. Без такого Божого об'явлення, записаного в Св. Письмі, ніколи не було б воно сталось догмою і всхристиянською ідеологією, за визнання якої тисячі й мільйони ішли на муки і смерть через усі століття християнства, аж по сьогоднішній день, чого ми самі є свідками. “Бо як від людей рада ця, або діло це, то розсиплеться; як же ж від Бога воно, то не здолієте його знівечити та ще й противниками Божими станетеся” (Діян. Ап. 5, 38-39). Ці слова сказав учений фарисей Гамаліїл перед великою жидівською радою в Єрусалимі, коли прості рибаки-Апостоли, поширювали Христову віру, а жиди вважали це видуманою новістю й неначе б ерессю. Та, як бачимо,

християнство, хоч як видавалось людською видумкою в очах ортодоксальних жидів — не розсипалось і по сьогодні. Отже, не було воно від людей, а від Бога. Подібно, якщо б від людей і від “людської гордині” походило першенство римських архиєреїв, то певно було б воно вже давно впало під ударами могутніх імператорів, а може ще легше і скоріше було б розсипалось і пішло в забуття в наслідок спротиву безперечно бистроумних і геніяльних, а zarazом і правдиво святих та Божим Духом перейнятих великих Отців Сходу, яких західня Церква може нам справді тільки позавидіти. Але, як бачимо й тут, ідеологія першенства римських архиєреїв не впала й не розсипалася. Що більше, як побачимо далше, найсильніших і найкращих проповідників та найсильніших оборонців мала вона саме в рядах найвизначніших Отців східньої Церкви, що, із смутком та болем признають навіть самі більше об'єктивні, православні вчені. Тих Отців і по сьогодні православна Церква почитає, як великих Святих і Учителів та Стовпів православ'я, отже ніхто не може закидати їм фарисейства чи кривлення душею, а вже тим менше — обману чи брехні.

Тому то, щоб побачити, на чому базується віра вселенської Церкви в першенство єпископів Риму, щоб бачити, звідки взялась і з чого виросла така ж віра в те першенство первісної Церкви на Сході, — поглянемо насамперед на догматичні підстави, на яких стоїть та з яких виростає наука про першенство єпископів Риму. Такою догматичною підставою першенства римських єпископів, є наука самого Ісуса Христа про першенство й верховну владу св. Апостола Петра, записана в Євангелії Божого Сина. Як розуміти Христову науку в цьому питанні, — це покаже нам священне Передання первісної Церкви на Сході, себто, приглянемося, як пояснювали Христові слова св. Отці православного Сходу, аж до поділу Христової Церкви, як розуміли Христову науку про першенство св. Петра та єпископів Риму перші вселенські Собори, та як відносився до ідеології папства весь православний Схід цілих перших 10 віків християнства. Все це розглянемо в першій частині цієї

книжки й із того побачимо, хто від кого відділився. В другій частині розберемо причини, які довели до поділу єдиної Христової Церкви, як також приглянемося авторам, які той поділ спричинили, і з того побачимо, чому та й коли дійшло до поділу єдиної Христової Церкви.

II. НАУКА ІСУСА ХРИСТА ПРО ПЕРШЕНСТВО В ЦЕРКВІ

В основному, так незєдинені православні сьогодні, як і католики всіх обрядів по всі віки — визнають першенство св. Петра. Проте, є одна велика різниця, що відділює православних від католиків у тій основній вірі. Католики, отже — зєдинені з римським престолом християни, визнають за св. Петром першенство “голови” і “влади”, себто визнають св. Петра верховним Апостолом, начальником, головою апостольської громади, а, послідовно, з волі самого Спасителя, видимим головою Христової Церкви, що має власть рядити всією вселенською Церквою. Незєдинені ж православні сьогодні признають св. Петрові тільки першенство “старшого”, але “рівного між рівними собі Апостолами”. Послідовно до того, православні і римському архиєреві признають першенство “старшого”, але також тільки як “рівного між рівними собі єрархами” Заходу чи Сходу, а заперечують йому право рядити вселенською Церквою та головувати над усіми єрархами вселенської Церкви. Кажемо, що православні так учать і того придержуються сьогодні, бо, як побачимо нижче, зовсім інакше вчили великі і святі православні перших дев'ять чи десять віків християнства.

Першенство римських архиєреїв католицька Церква виводить із першенства св. Петра. Якщо св. Петро не був чимось більшим і вищим за інших Апостолів, якщо св. Петро не дістав від Христа Спасителя більшої влади, ніж інші Апостоли, якщо він не дістав влади над

самими Апостолами та над усіма вірними Христової Церкви, — то наука про примат римських єпископів над усією Церквою — остане назавжди тільки людською видумкою, виплодом гордості й амбіцій єпископів Риму, а тим самим і гідною найстрогішого осудження із сторони всіх інших єрархів усіх часів.

Щоб знайти правду й бачити, хто правий — католики чи православні, — треба взяти до рук Євангелію Христа Спасителя і спокійно, чистим серцем, вільним від усякого упередження, читати та глибоко вдумуватися в те, що говорить сам Син Божий, що говорять чи як відносяться до Христових слів святі Апостоли. Святе Письмо є першою основою всієї віри, що від Бога походить. У св. Письмі маємо три місця, три головні цитати, в яких Христос Спаситель говорив до Симона-Петра особливішими словами, в яких і підкреслив його вищість за інших Апостолів та його вищу власть так над Апостолами, як і над усіма вірними Божого царства на землі. Ми розберемо всі ті три місця за порядком. Але, щоб краще зрозуміти значення і вагу Христових слів сказаних до св. Петра, пригляньмося перше самому імені Апостола Симона, що має називатись Петром.

1. Петро — Христовий заступник на землі

Петро був рибак із містечка Витсаїди над озером Генезарет і дома називали його Симоном. Його батько називався двома іменами: Йона-Йоан. Симон мав ще брата Андрія. Цей уже став Христовим учнем разом із своїм приятелем Іваном, сином Заведея. Андрій, син Йони, привів молодшого свого брата Симона до Ісуса. “Поглянувши на нього Ісус, сказав: “Ти будеш званий Кифа, — що означає: Петро (скеля)” (Ів. 1, 42).

Була це перша зустріч Симона-Петра з Ісусом Христом і вже при цій першій зустрічі Ісус відізвався до нього дивними словами, що в майбутньому мали означати щось небуденне.

Щоб краще зрозуміти вагу й силу нового імені, що його Христос обіцяє дати Симонові, треба нам

звернутись до життя і звичаїв старинного світу на Сході, зокрема ж до жидів. Не будемо тут широко й науково розводитись, а тільки майже енциклопедично скористаємо з пояснень учених біблістів і археологів.

1. Що означало імя в жидів?

В давнину імя не було самою тільки назвою людини, щоб закликати когось, чи відрізнити від когось іншого. В давнині імя означало майже те саме, що сама особа, людина. Воно говорило про характер, вдачу, натуру людини. Ось, про ледачого Набала власна його дружина каже цареві Давидові: “Не зважай, пане мій, на такого злого чоловіка, на Набала, бо як зветься він, такий він і є. Набал зветься він і дурнота його з ним” (1. Сам. 25, 25).

Імя говорило і про завдання чи чинність людини, або Бога. Ось, псалмопівець Давид каже: “Господь нехай вислухає тебе в день тісноти, імя Бога Якового нехай заступить тебе” (Пс. 20, 1). Вислухати когось у тісноті, це заступитись, допомогти, порятувати. Поетичний паралелізм каже, що Бог і імя Бога — це те саме. Що приписується Божому імені, те приписується властиво самому Богові. “Один буде Господь і одно імя Його” — каже пророк Захарія (14, 9). Тому це Божому імені належить така пошана, як самому Богові. Святим величати імя Боже, це святим величати самого Бога (Ісх. 20, 7; Второзак. 12, 5; 11, 21). Да святиться імя Твое — це те саме, що святим будь прославлений, Боже (Мт. 6, 9; Лук. 11, 2). Храм поставлений імені Божому, це храм самому Богові поставлений (I. Царств, 8, 16; II. Царств 7, 37). Імя Боже могутне і страшне — значить: Бог є могутній, великий і страшний (порівняй Єрем. 10, 6). В імя Боже щось робити, говорити або наказувати, значить: повагою самого Бога робити, говорити, наказувати (Ісх. 5, 23; Второзак. 18, 20; Мат. 24, 5). Імя Боже, це Божа повага в клятві (Лев. 19, 12), в благосовленні (Пс. 89, 25), в проклоні (2. Царств 2, 24) ітд. Уряди-завдання Месії висказані також ріжними іменами. Оце “дадуть імя йому: Дивний, Порадник, Бог кріпкий, Отець будучого віку, Князь мира” (Ісаія, 9, 6).

Тому, хто знає чиєсь правдиве ім'я, той знає в якійсь мірі і його самого, його вдачу, чинність чи призначення. Мойсей на Хориві запитав самого Бога про Його ім'я і ось яку відповідь одержав: “Ягве — Я Той, хто є; ...так промовиш до синів Ізраїлевих: Суций післав мене до вас” (Ісх. 3, 13). Тут ім'я Боже каже, що є істотою Божої природи. Бог — це повнота існування, це саме Існування, відвічне джерело всякого існування, що є поза Богом.

Отже, ім'я в жидів — це не тільки порожнє слово; воно означає природу, вдачу, чинність чи призначення особи, що має якесь ім'я.

2. Що означає зміна імені?

Якщо ім'я було таким дуже важним і багатомовним у старинних народів і в жидів, що воно було синонімом самої особи й ознакою її природи, характеру або уряду, то виходить, що коли комусь змінено ім'я, тоді наче б змінено і його самого, його природу, його характер і дано йому новий уряд. Він уже не є тим, чим був, а стався тим, на що вказує нове ім'я. Тому то князі часто міняли своє ім'я при вступленні на трон, бо тепер вони починали бути новими людьми. Інвестиція в нову владу неначе вимагала нового імені. І сьогодні ще змінюють своє ім'я папи й монахи. Папа вже перестає бути звичайним священиком чи єпископом, а монахи перестають бути давніми людьми; вони починають нову й відмінну від попередньої епохи свого життя.

У св. Письмі маємо багато прикладів зміни імені, але тут звернемо увагу тільки на ті зміни, що їх робив сам Г. Бог. Таких випадків маємо в Старому Завіті два, а в Новому Завіті один.

Перша зміна імені в Старому Завіті, це зміна імені Авраама та його дружини Сарри, що раніше звались Аврам та Сара. Бог обіцяв зробити Авраама патріархом вибраного народу, з якого вийде колись Месія. Цей нарід буде численний, тому “Аврам” — “достойний отець” — буде від тепер зватись “Авраам” — “отець багатьох”. “Буде твоє ім'я Авраам, бо Я вчинив

тебе отцем багатьох народів... вчиню тебе народами і царі виходитимуть із тебе” (Бит. 17, 4-5). Про Сарру ж казав Бог Авраамові: “Жену твою не мусиш уже звати на імя Сара, а Сарра буде імя її... і буде вона народами, царі в народів із неї вийдуть” (Бит. 17, 15). Даючи нове імя Авраамові та Саррі, Бог zarazом подає й пояснення та причину того нового імені. Обітниця Божа тут затверджена договором-заповітом між Богом і Авраамом та його потомками. Це початок Старого Завіту.

Друга зміна імені в Старому Завіті, це зміна імені Якова на “Ізраель”. Обітниці дані Авраамові Бог тепер затверджує наново з одним із потомків Авраама, себто — з Яковом та його дванадцятьома синами. Яків через своїх синів стається правітцем вибраного ізраїльського народу. Як при імені Авраама Бог подав пояснення і причину тієї зміни, так і тепер при зміні імені Якова на Ізраїль, Бог долучує пояснення тієї зміни: “Від тепер буде тобі імя не Яков, а Ізраїль, ти бо з Богом боровся й над людьми братимеш гору” (Бит. 32, 27-28). Це нове імя, Ізраїль, буде характеристичне для потомків Якова, для ізраїльського народу. Він увесь час буде протиставитись і боротись із Богом (Діян. Ап. 7, 51).

Отак, обидва рази, коли Бог у Старому Завіті зміняв імена — зміняв zarazом і призначення людини, якій змінив імя. В цих обидвох випадках нове імя означало щось великого й небуденного, що мало прийти в майбутньому.

В Новому Завіті той сам Бог, що змінив імя Авраамові та Яковові-Ізраїлеві, В Своїому Синові Ісусі Христі заповідає зміну імени Симона, сина Йіони. Як казав він до Аврама: “буде імя твоє Авраам”, та як казав він до Якова: “від тепер буде тобі імя не Яков, а Ізраїль”, так тепер через Ісуса Христа каже він до Симона: “ти будеш зватися Кифа”, що означає Петро, скеля, як додає св. Євангелист (Ів. 1. 42). Як у випадку з Авраамом та Яковом, новий зміст і нове завдання вложив Бог у нові імена, так і тут, у випадку з Симоном, Божий Син вкладає новий зміст і нове завдання в нове імя Симона, що має зватися Петром. Як Авраама та

Якова, через зміну імен чекало щось велике й небуденне, так і тут Ісус заповідає щось велике й небуденне, злучене із зміною імені Симона на Петра. Як у Старому Завіті сам Бог подав разом і пояснення нових імен та визначив завдання вложено в нові імена, так і тут, у Новому Завіті, щоб не було ніякого сумніву, Божий Син подає авторитативне пояснення значіння й сили нового імені: назватись Кифою-Петром, себто скелею, — це статись і бути скелею, каменем, основою нової Церкви, нового вибраного народу, нового Божого Ізраїля. Це завдання Петра повніше пояснить Христос дещо пізніше. Тоді Він скаже: “Ти є Петро (скеля), і на цій скелі побудую Церкву мою й пекельні брами не переможуть її” (Мат. 16, 18). Петро буде початком і основою Нового Завіту, як Авраам та Ізраїль були початком і основою Старого Завіту. Тут інвеститура в месіянське-Христове правітцтво, там івеститура в головство Христової Церкви.

3. Що ж означає саме імя Кифа — Петро?

Саме імя “Кифа”, як імя людини, зовсім нове й самим Христом придумане для вибраного Апостола. Ніхто в св. Письмі обох Завітів, крім Симона-Петра, не називається тим іменем. Ісус Христос говорив арамайською мовою, а в ній, як і в сирійській, як також і в єврейській “киф” означає: камінь, скеля (порівняй: Єрем. 4, 29). По грецьки те слово переведено так у Старім Завіті (переклад Сімдесяти) як і в Новому Завіті через “петра, петрос”. Через уживання грецької мови в апостольських часах, поволі імя “Кифа” заступлено “Петром”. Отже, значіння слова “петра” — це те саме, що “кифа”. Виходить, що в змісті імені треба шукати його сили, значіння та причини, чому його вжито.

А тепер одне цікаве спостереження: в Старому Завіті Мойсей, Давид і пророки часто самого Бога називають іменем “Скеля-Камінь”. В єврейському тексті написано часто: “Скеля моя”, “Скеля мого спасення”, “Скеля Ізраїля” і т. п., що в грецькому, а за тим і в нашому перекладі читаємо: “Бог мій”, “Бог мого спасення”, “Бог Ізраїля” (порівняй євр. текст: Второзак.

часто в главі 32; 2. Сам. гл. 22 і 23; Псалми: 18, 3, 32, 47; 19, 15; 28, 1; і т. д.; Ісаїя 30, 29; Єзек. 44, 8; Аввак. 1, 12).

Єврейський текст у тих місцях на означення імені Божого вживає слово “Тсур” (Скеля), а тільки один раз, у непевному читанні, вживає слова “Ебен” (Камінь), “Ебен Ізраїля”, себто Камінь Ізраїля (Бит. 49, 24). Обидва слова, як “Тсур”, так і “Ебен” означають силу, охорону, основу. Отже, “Тсур-Скеля Ізраїля”, або “Тсур-Скеля мого спасення” означає, що Бог є сильною опорою, основою Ізраїльського народу чи нашого спасення. Він захорона, Він запорука існування тепер і в майбутньому.

В Новому Завіті св. Письмо, як побачимо нижче, Ісуса Христа також називає “Скелею-петрою”, називає Його й “Камнем-літос”, як також називає Його й “краєугольним Камнем” Церкви (Мт. 21, 42; 1. Петра, 2, 6; 1. Кор. 10, 4). Те саме ім'я, що його дає св. Письмо Богові в Старому Завіті, дає його і в Новому Завіті Божому Синові, Ісусові Христові. Старозавітний “Тсур” названий “Петрою”, а старозавітний “Ебен” названий “Літосом”. Той сам Бог Старого й Нового Завітів. Те саме значіння “Тсур” і “Петра”, хоч відмінний звук слова, бо у відмінній мові.

І оце Христос, що називається “Скеля”, усуває набік людське ім'я Симона, сина Йони й надає йому Своє Боже ім'я “Скеля-Камінь”. Сам Христос zarazом і пояснює значіння нового імені та й підкреслює дві ідеї: Петро буде основою Церкви (“на цій скелі поставлю Церкву мою”) й ця основа буде сильна та незнищима, мов скеля (“і пекельні брами не переможуть її”). Отак, Божий Син ділиться з Симоном іменем, чи радше дає йому Своє ім'я, щоб показати, що дає йому і Свій Божий уряд. Приймає Симона-Петра до найтіснішої злуки з Своєю Божою владою, щоб Симон-Петро був із Його волі такою ж Скелею, якою є Сам Божий Син. Зміна імені тут — це інвеститура Петра в божественну владу й повагу. Тут Христос, неначе вказує пальцем, хто тепер із Його волі й поручення буде представником

Бога на землі та найбільш автентичним тлумачем Божого явлення в Христовій Церкві.

Осьтак, чудово ясною стає божественність Церкви й то не тільки тому, що вона основана на “краєугольному Каміні” — Христі, але й тому, що її основою є Петро — “Скеля”, бо сам Бог передав йому Своє власне ім'я, як також передав йому і Свій Божий уряд, чим мов би адоптував його і причислив його до Своєї Божої родини. Бог “Тсур-Скеля” Старого Завіту; Христос “Петра-Скеля” Нового Завіту з волі Отця; Петро — “Скеля-Камінь” Нового Завіту з волі Христа, але і з волі Отця, бо “не тіло і кров відкрили тобі, але Отець мій, що на небесах” (Мат. 16, 16-17). Нікого іншого крім Бога, крім Божого Сина та крім Богом вибраного Петра не називає Св. Письмо “Скелею”. Яка чудова Божа гармонія й яке безпереривно чудове Боже явлення!

Усвідомивши собі велике й повне змісту значіння імені, що його давав Бог, усвідомивши собі й вагу імені “Кифа-Петро” та його значіння і мов би продовження Божого імені “Скеля”, можемо вже приступити до пояснення трьох текстів Христових слів сказаних до Симона-Петра.

2. “Ти є скеля, і на цій скелі побудую мою Церкву”

Півтора року після першої зустрічі Симона Петра з Христом, коли Ісус уже мав вибраних 12 Апостолів і великі юрби народу, слухаючи Його науки ходили за Ним, сталось здійснення обітниць, що її Христос дав Симонові, коли казав: “Ти будеш званий Кифа — що означає: Петро (скеля)” (Ів. 1, 42).

Ісус із своїми учнями прийшов у чудові околиці міста Кесарії Филипової. З боку міста видніла 30 метрова висота, стрімка скеля, а в ній велика печера, з якої випливає одне з найбільших джерел ріки Йордану. На верху скелі стояла святиня в честь імператора Августа, вся з твердого, білого мармору. Учні, втомлені довгою дорогою, поклялись спати. Але Ісус усю ніч перевів на довгій, святій молитві. Це вказувало, що Він

задумує щось великого зробити, бо перед кожним важнішим ділом — Ісус завжди цілу ніч молився.¹⁾ Зранку, коли наблизились до міста, Ісус запитав Своїх учнів: “Що кажуть люди про Сина чоловічого, хто він?” (Мат. 16, 13). Апостоли подали найрізніші думки людей. Люди вважали Христа за воскреслого з мертвих Івана Хрестителя, інші за пророка Ілію, ще інші за пророка Єремію. Всі вважали Його чимось великим, навіть предтечею Месії, але що міг би Він бути самим Месією, — про це вони не думали. “А ви, як кажете, хто я?” — запитав Ісус і про думку самих Апостолів (Мат. 16, 15). Таке питання заскочило Апостолів. Ніколи дотепер не ставив Він їм подібного питання. Чекав півтора року, щоб вони могли добре пізнати Його. Але Апостоли мовчали. Вони ще не мали ясної і певної думки про Нього, хоч Ісус у першому запитанні “що кажуть люди про Сина чоловічого” — натякнув на те, ким Він є, бо слово “Син чоловічий” уже в пророка Даниїла (7, 13) означало Месію. Христос уже й покликувався на цю назву і вжив її 78 разів. А все таки, Апостоли ще не розуміли значіння тієї назви. Коли ж усі учні мовчали, тоді Симон визнав за них усіх і за себе: “Ти Месія (по грецьки: Христос) Син Бога живого. І озвавшись Ісус, каже до нього: Блажен еси, Симоне, сину Йонин. Бо не тіло й кров відкрили тобі, а Отець мій, що на небесах” (Мат. 16, 16-17). Не тільки тому названий він блаженним, що визнав ту основну правду новозавітньої віри, але ще більше тому, що знання тієї правди отримав він не від людей, а від самого Отця небесного, і то з усіх Христових учнів він перший одержав. Христос уже раніше задумав призначити Симона до чогось великого і надзвичайного, а Отець небесний тепер потвердив цей задум, наділюючи Симона першого надзвичайним об'явленням. Це було знаком для Ісуса, що мо-

¹⁾ Заки почав Свою прилюдну діяльність, Ісус молився 40 днів і 40 ночей (Мт. 4, 2; Мр. 1, 13; Лк. 4, 2). Цілу ніч молився перед вибором Апостолів (Лк. 6, 12), перед творенням більших чудес і перед новим проповідуванням (Мт. 14, 23), перед Преображенням (Лк. 9, 28), перед Своїми страстями (Мт. 26, 39-44; Мр. 14, 35-39; Лк. 22, 41-45).

же вже зачати творити велике й надзвичайне Своє діло, яке буде мати світове значіння для всіх людей і на всю вічність.

“То ж і я кажу тобі: Ти є Петро (скеля), і на цій скелі побудую Церкву мою й ворота пекельні не переможуть її. І тобі дам ключі царства небесного, і що ти звяжеш на землі, буде звязане в небесах; а що ти розвяжеш на землі, буде розв'язане на небесах” (Мат. 16, 18-19).

Тут Ісус Христос говорить тільки до самого Симона-Петра, бо відзивається до нього через “ти”, “тобі”; ясно підкреслює його ім'я “Симон Йонин — Петро”, щоб не було ніякого сумніву. Спаситель говорить безпосередньо до св. Петра, а не до інших Апостолів чи учнів. Христова Церква має бути збудована на скелі, а не скеля на Церкві; перше підвалина-фундамент, а потім Церква, а не перше Церква, а щойно потім фундамент.

Христос говорив арамайською мовою, отже, до Симона, сина Йони, Він сказав: “Ти є Кифа, і на цій кифі” — “ти є скеля, і на цій скелі” — побудую Церкву мою”. Що Христос уживав слово “кифа”, а не Петро, можна заключати й із того, що далі Св. Письмо часто називає Петра Кифою.²⁾

Метафор “будувати Церкву” часто пізніше вживав св. Павло,³⁾ а Христос правдоподібно взяв її із Св. Письма Ст. Завіту, де вибраний нарід часто називається: “дім Ізраїля”, “дім Божий”⁴⁾. Дім Ізраїля — це нарід жидівський, вибраний зпоміж усіх інших народів землі. Церква Христова — це Ізраїль Нового Завіту, вибраний нарід Христа Спасителя.

Симон-Петро має бути скелею, твердим каменем, непорушною основою, на якій Христос обіцяє побудувати Свою Церкву. Це перша обітниця дана св. Петрові й тільки йому одному. Основа-фундамент тримає будівлю цілою, одною, суцільною, зберігає її перед роз-

2) І. Кор. 1, 12; 2, 22; 9, 5; 15, 5; Галат. 1, 18; 2, 9; 11, 14.

3) І. Кор. 3, 9-17; Єфес. 2, 19-22, і т.д.

4) Пс. 113, 9, 12; Присл. 2, 12; І. Царств 2, 33, 35; Єзек. 18, 31, 33.

валом, надає їй силу й тривалість. Ці властивості має одержати Петро-фундамент, щоб на ньому стояв неподільний і до кінця віку тривалий дім нового Ізраїля — Христова Церква, зложена з різних народів, різних рас, характерів і культур. Товариство зберігає суцільну єдність і має силу та значіння тоді, коли голова товариства має авторитет над іншими й усі підчиняються йому. В кожному товаристві може бути тільки один фактичний голова, предсідник, президент чи володар. Якщо верховна влада розділена на більше осіб, то, раніше чи пізніше, в такому товаристві мусить дійти до анархії, боротьби й розвалу. Як же з волі Ісуса Христа св. Петро має бути основою Церкви, зберігати її в єдності та надавати їй сили і тривалости, то мусить він мати найвищу владу в Церкві, владу рядити, провадити, приказувати, а всі інші, не виключаючи й самих Апостолів, мають так само з волі та приказу Божого, обовязок підчинитись йому, та слухатись його. Таке взаємовідношення між найвищою владою св. Петра та підчиненням йому всіх інших — збереже Церкву в єдності, дасть їй силу та збереже її неподільною до кінця віку.

Петро має бути основою сильною, непорушною, бо це кажуть далші Христові слова: “І брами пекельні не переможуть її”. Брами — в Св. Письмі, — означали твердиню,⁵⁾ або високими валами обведене місто,⁶⁾ отже, брами — це велика сила. Пекло-ад, “шеол” — означає мешкання покійників, а в Новому Завіті частіше вживається на означення тюрми караних злочинців,⁷⁾ ті ж злочинці часто представлені, як царство Божих ворогів.⁸⁾ Отже слова “і брами пекельні не переможуть її” — можемо двояко розуміти: сила смерти не переможе Христової Церкви, отже, вона безсмертна, або сили диявола й темряви (Лук. 22, 53) не перемо-

⁵⁾ Бит. 21, 17; 24, 60; Пс. 9, 13.

⁶⁾ Бит. 22, 17. Второзак. 5, 14; Пс. 87, 2.

⁷⁾ Лк. 8, 31; 16, 22-24; Мт. 25, 41; Апок. 1, 18; 20, 13.

⁸⁾ І. Петр. 5, 8; Апок. 9, 1; 12, 7.

жуть її, отже, вона перетриває всі найтяжчі хуртовини. Це друге пояснення виглядає більш правильне.⁹⁾

Петро має одержати “ключі царства небесного”. Це друга обітниця, що її дав Христос Петрові й тільки йому одному. В старинних часах, як перед Христом, так по Христі, найвищі представники громади передавали ключі від брам міста полководцеві, що завоював їхнє місто. Це означало, що місто піддається завойовникові, а через нього найвищому зверхникові завойовників, якому й передає найвищу владу над усіми громадянами здобутого міста. В біблійному розумінні, той, хто має ключі дому, — не є дверником-слугою, а завідателем, що править домом у чийомусь імені, й “від нього залежить уся повага батькового дому” як каже Св. Письмо.¹⁰⁾ Ключі завжди означають найвищу владу в руках того, хто їх має: “він відчиняє й ніхто не зачинить, він зачиняє й ніхто не відчинить”.¹¹⁾

Петро має одержати владу “в'язати й розв'язувати”, т. є, зобов'язувати і звільняти, накладати закони і злагіднювати їхнє примінення залежно від потреб і обставин. Буде це владу не тільки відпускати гріхи, але владу необмежена: “що тільки зв'яжеш” (по грецьки “го еан”). І ця владу Петра не підлягатиме нікому на землі, бо що тільки зв'яже він чи розв'яже, буде — без усякого іншого одобрення — зв'язане чи розв'язане також і в небі. Це вже третя Христова обітниця дана св. Петрові. Подібну владу дістануть пізніше й усі інші Апостоли разом із Петром (Мт. 18, 18), але їм, Апостолам, не згадає Христос про ключі небесного царства, бо тільки один Петро буде їх мати й тільки він один буде найвищим завідателем Божого дому — Церкви Христової. Отже, влади “в'язати й розв'язувати”, що її дістануть і інші Апостоли, не будуть мати вони без Петра, окремо від Петра чи незалежно від Петра, а тільки разом із ним і в єдності з ним.

Христос, як бачимо, задумує поставити Свою Церкву на Петрі, на твердій скелі, що має зберегти цю

⁹⁾ Simon-Dorado, Praelectiones Biblicae, v. I, 667-675.

¹⁰⁾ Ісаїя 22, 22-24; Апок. 3, 7.

¹¹⁾ Апок. 3, 7; 1, 18; Лук. 11, 52.

Божу установу об'єднаною та витривалою на всі напади сил зла, а щоб такою могла бути Церква зложена з багатьох народів різних рас і відмінних культур, то Христос задумує поставити в ній одного завідателя з ключами найвищої і необмеженої влади, якій мусять підчинятись усі, хто хоче бути в Божій Церкві, щоб так разом зберігати її об'єднаною, неподільною та неподоланою. І тому, тільки Церква, що поставлена на Петрі й на ньому стоїть, є Христовою Церквою, а всі інші не можуть бути Христові. Сумнів тут неможливий. Це заключення — найпростіший і конечний вислід слів самого Христа Спасителя.

З усього дотепер сказаного видно, що Христос до чогось вищого приготував св. Петра, ніж тільки до того, щоб він був “рівний між рівними собі Апостолами.”

3. “Симоне, Симоне... ти, навернувшись колись, утверджує братів твоїх”

Друге місце в св. Євангелії, що говорить про вищу владу св. Петра над іншими Апостолами та над вірними, — це Христові слова сказані до св. Петра на Тайній Вечері, в приватності всіх Апостолів. **“Симоне, Симоне, ось сатана жадав, щоб вас пересіяти, як пшеницю. Та я молився за тебе, щоб не змаліла віра твоя; і ти, колись, навернувшись, утверджує братів твоїх”** (Лк. 22, 31-32).

В словах: “Ти є Петро...” Господь поставив міцне забороло Своєї Церкви перед нападами “пекельних брам”, бо Свою Церкву обіцяв побудувати на скелі, на Кифі-Петрі. Тут Христос Свою власну молитву до Отця небесного ставить охороною тієї Церкви перед хитрощами сатани, перед його намаганням пересіяти, перетрясти, розбити єдність Церкви. Хоч сатана всіх Апостолів “жадав пересіяти як пшеницю”, — Божий Син всемогутньою молитвою не за всіх просив Свого Отця, а тільки за одного Петра, щоб він остав завжди такий міцний у вірі, що ця його сила буде кріпити інших Апостолів. Тоді будуть сильні і вони, та вся Церква,

коли будуть слухатись її вчителя та йти за його вказівками.

В словах “Ти є Петро...” Ісус говорив про необмежену власть св. Петра: Церква до кінця віку стоятиме на ньому й ніщо не переможе її; ключі Божого царства повірив йому без усяких обмежень часу й місця, бо власть ключів обіцяв дати йому над усіма та й на всі часи. Тут Ісус знову говорить про необмежену власть: як довго сатана буде намагатися “пересівати” учнів Христових “як пшеницю”, — себто роз’єднювати їх ложними науками, — так довго, себто аж до кінця віку, Петро буде тим непомильним учителем, що обороняє і зберігає чисту Божу науку та кріпить своїх братів — не силою своїх здібностей чи багатствами своїх чеснот і заслуг, а силою всемогутньої молитви Христа Спасителя.

Як у словах “Ти є Петро...”, так і тут Христос виразно відділює Петра від інших Апостолів. Сатана намагатиметься “пересіяти вас”, але для оборони “вас”, я молився “за тебе”, “за тебе, Симоне”, за “твою віру”, і “ти”, навернувшись колись, утверджує інших, “братів твоїх”. Христові слова були й осторогою для Петра, що цієї ночі він тричі відречеться свого Вчителя. Петро перечив це й запевняв Ісуса, що він “і на смерть піде” за Нього. Але сталося так, як Христос заповів. Два учні заломились і впали: Юда та Петро. Юда зрадив Христа й не навернувся; він повісився в одчаї. Петро ж вирікся Христа, вирікся аж тричі й підклятвою, але не зрадив Учителя, не втратив і не запечив віри в Христа, а тільки не мав відваги визнати її при всіх. Але відразу ж він і розкався та зачав гірко плакати. Петро — єдиний, що впав і “навернувся”. Це було те навернення, після якого мав він “утверджувати братів своїх” у вірі. Христос допустив той упадок Петра для його власного добра, щоб він не надто довіряв собі та й не виносив себе над інших, бо “більший між вами — нехай буде найменший, і хто старший, нехай буде як слуга” (Лук. 22, 26). Але Христос подбав і за його навернення, для добра всієї Церкви, щоб він, навчившись недовіряти своїм силам та здавшись виключ-

но тільки на силу Божої ласки, — міг утверджувати своїх братів.

Брати св. Петра, це Апостоли Христові. Але Петро є єдиною основою, скелею, він є єдиним ключником, він і єдиний вибраний на те, щоб утверджувати всіх інших. І, як скеля-основа має перетривати всі бурі сил диявола, як ключних Божого царства має діяти так довго, як довго треба буде “в'язати й розв'язувати на землі”, так і нове завдання Петра — утверджувати братів — має тривати аж до кінця віку, бо аж до кінця віку сатана буде намагатись “пересівати” учнів Христових, і аж до кінця віку вони потребуватимуть когось, хто піддержував би їх у вірі. За це й молився Христос, і молився молитвою, яку завжди вислухував небесний Отець: “Отче, ... Я знаю, що Ти завжди вислухуєш мене” (Ів. 11, 41-42).

Слова Христові сказані до св. Петра в один із найбільш святочних моментів у житті Спасителя, бо сказані при прощанні з Апостолами на Тайній Вечері, перед відходом на смерть — не могли бути сказані отак на вітер і остатись без усякого значіння. Вони мали значіння не тільки на час, коли жив Христос чи Апостоли. Бо якщо сатана відважився спокушувати самого Божого Сина і Його “пересівати” та зводити на блудні дороги (Мат. 3, 3-10), якщо він, по словам Христа, “жадає, щоб пересіяти Апостолів, як пшеницю”, то тим більше відважиться й буде спокушувати вірних Христової Церкви. Якщо сатана захитав віру Апостолів у часі страстей і смерті їхнього Учителя (Лук. 24, 14-21), то певно, і ще більше, намагатиметься захитати та підірвати віру в тих, що пізніше прийдуть до Христа і Його Церкви. Якщо Христос запевнив Апостолів поміччю і покріпленням, тих Апостолів, які власними очима бачили Ісуса і Його чуда, то чи міг Ісус відмовити того покріплення й помочі простим вірним, які ніколи не побачать Його чудес, тих доказів Його Божого Синівства та правдивості Його віри? Отже, як довго існуватиме Христова Церква, так довго Петро буде кріпити своїх братів у вірі.

Христос, як бачимо, не тільки задумує тут поставити св. Петра найвищим учителем у Своїй Церкві, але вже й дає йому поручення виконувати той уряд після свого навернення. Пізніше Христос ще торжественніше затвердить св. Петра на тому вчительському уряді, щоб Божа Церква знала, в кого має шукати розвязки в сумнівах і покріплення в боротьбі за віру, коли вже не стане Божественного Вчителя. І тому, тільки Церква, що має один найвищий і непомильний учительський уряд, — поставлений Христом Спасителем, — є Христовою Церквою, а всі інші не можуть бути Христові. І тут не може мати місце ніякий сумнів, якщо не хочемо твердити, що Христос говорив до св. Петра без усякої думки і без жадних намірів. Як же ж говорив Він поважно і якщо кожне Його слово має високе й Боже значіння, то з того всього тут сказаного знову виходить, що з волі Христа Спасителя св. Петро мав бути і є чимось більшим і вищим, ніж тільки “рівний між рівними собі Апостолами”.

4. “Паси вівці мої... паси ягнята мої”

Трете місце в св. Євангелії, що говорить про вищість св. Петра за інших Апостолів та про його першенство влади в Христовій Церкві, це Христові слова, якими Він звернувся до св. Петра по Своїому воскресенні.

Було це над Тиверіядським озером. Уже минулись тяжкі й понурі дні Христових страстей і пониження, які в основах потрясли та захитали віру Апостолів. Учитель уже явився побожним жінкам, явився св. Петрові, явився потім кілька разів і всім разом зібраним Апостолам і все це відновило та скріпило їхню віру. І оце ранком явився Ісус на березі, коли Апостоли ловили рибу в Тиверіядському озері. Вони не впізнали, що це Ісус, щойно дівственник Іван пізнав Його й сказав Петрові: “Це Господь! Симон же Петро, як почув, що це Господь, накинув на себе одежину, — бо був нагий, — та й кинувся в море. А коли ж посідали, каже до Симона Петра Ісус: **Симоне Йонин, чи любиш мене**

більше, ніж ці? Той каже Йому: так, Господи, ти знаєш, що люблю Тебе. Промовляє йому (Ісус): паси ягнята мої (боске та арнія му). І говорить йому Він удруге: Симоне Йонин, чи любиш мене? Той каже Йому: так, Господи, ти знаєш, що люблю тебе. Промовляє йому (Ісус): паси вівці мої (поймайне та пробата му). Утретє Він каже йому: Симоне, сину Йонин, чи любиш мене? Засмутився Петро, що спитав його втретє, чи любиш мене, і він каже: Господи, ти все знаєш, ти знаєш, що люблю тебе. Каже йому Ісус: паси вівці мої (боске та пробата му)” (Ів. 21, 7-17).

В тих словах найвиразніше означена найвища влада св. Петра. Раніше І. Христос тільки обіцяв передати її Петрові, тепер же, коли вже має відійти з землі до Свого Отця небесного, передає йому ту владу, щоб стадо Христове не осталося без пастиря, Церква щоб не осталася без голови й керівника.

Ісус Сам називав Себе “Добрим Пастирем” (Ів. 10, 2, 14), а тих, що з вірою приходили до Нього, називав Він “стадом Своїм” (Лук. 12, 32). І оце Своє стадо передає тепер Ісус Христос Петрові. Трикратно запитує Він Петра: “чи любиш мене, чи любиш мене більше, ніж ці”, щоб показати й підкреслити, що йому й дасть більше, ніж іншим. Трикратно запитував Ісус Петра, щоб цей мав нагоду направити трикратне заперечення та ще й перевищити його. Засмутився Петро, коли Ісус пригадав йому трикратне його падіння, але не змарнував нагоди трикратньо запевнити свого Вчителя, що хоч і велике було його падіння, але тепер ще більша є його любов та відданість Ісусові.

Назвою “стада, отари” Св. Письмо не раз означувало вибраний нарід¹²⁾ та й сам Ісус учнів Своїх називав “вівцями Своїми”,¹³⁾ що є “отарою Його”. Крім овець і ягнят нікого іншого нема в Христовому стаді.

Святі Отці говорять, що вівці — це досконалі, ягнята ж — недосконалі; вівці — це єпископи й священники в Христовій Церкві, ягнята ж — це вірні. Усі

¹²⁾ Пс. 74, 1; Єрем. 10, 21; 13, 17; 23, 1; Єзек. 34, 4, 6, 8; Мих. 7, 14; Зах. 10, 3.

¹³⁾ Мт. 9, 36; 10, 6; Ів. 10, 1.

вони, так Апостоли, як і майбутні єпископи, священники та вірні, — віддані тепер під опіку нового пастиря-Петра. І Апостолів називав Христос Своїм “стадом” (Лук. 12, 32). Два рази поручає Ісус Петрові “паси вівці мої” (ти будь найвищим пастирем Апостолів моєї ерархії), а тільки один раз каже йому “паси ягнята мої” (вірних моїх), мов би вказуючи на те, що вірними будуть рядити Апостоли, єпископи і священники. Петро має бути найвищий і над пастирями і над ягнятами.

Добрий Пастир — Ісус — поставив Петра замість Себе пастирем усього Свого стада. Добрий Пастир уже положив Своє життя за Свої овець. Тепер віддає їх усіх, без виїмку, — і овець, і ягнят, — дбайливості Петра й зараз додає, що доля Петра-Пастиря — буде така сама, як доля Ісуса-Пастиря. І Петра колись звяжуть та поведуть на хресну смерть; він піднесе свої руки на розп'яття й віддасть своє життя за Христа та за Його вибране стадо, за Церкву.

Вівці і ягнята, що їх дістає Петро, це не його, а Христові. “Паси вівці мої... паси ягнята мої”, — каже Христос. Петро не буде абсолютним і незалежним паном і власником тієї отари, а тільки завідателем в імені Христа, як буде завідателем і ключів Божого царства, як буде також і вчителем віри не від себе, а від Бога, від об'явлення Отця (Мат. 16, 17), від просвічення Св. Духа, що дасть йому “розуміти Писання” (Лук. 24, 45), та від Божого Сина, що молиться до небесного Отця всесильною молитвою, “щоб не змаліла віра” Петрова та щоб він, ведений силою Божою, міг “утверджувати братів своїх” (Лук. 22, 32). Отже, як не сам від себе, не з власної волі, а з Божої постанови й Божої волі Петро став скелею-основою Церкви та ключником-завідателем Божого царства, так і тепер не з власної, а з Божої волі та Божої постанови стається він єдиним найвищим пастирем, наступником Доброго Пастиря-Христа, що має пасти овець і ягнят Христової отари по всі часи, до кінця віку.

Христові слова “паси ягнята мої” Св. Письмо в грецькій мові віддає через “боске та арнія му”. Це

“боске” частіше значить: годувати, кормити, жити. Якже говорить про вівці, то Св. Письмо вживає вже не “боске”, а нове дієслово: “поймайне та пробата му”, а це “поймайне”, як у Св. Письмі, так і в старинній світській літературі, означає: рядити, кермувати, провадити, володіти.¹⁴⁾ Так говорить Св. Письмо про царя Давида: “І сказав Господь до тебе: ти пастимеш (поймайнейс) нарід мій Ізраїля і ти будеш вождем народу мого Ізраїля” (2. Царів, 5, 2). Так само й Євангелист Матей повторює слова пророка Михея (5, 2): “І ти, Вифлеєме, Юдина земле, нічим не менший еси між вождями Юди: бо з тебе вийде вождь, що стане пастирем — (“іже упасет” — поймайней) мого народу Ізраїля” (Мат. 2, 6). І св. Павло казав до старшин церковних, що прибули до нього з Єфесу: “Тим достерігайте себе і все стадо, в якому вас Дух святий настановив єпископам, щоб пасти (“поймайнейн”) Церкву Божу” (Діян. 20, 28). І старинні письменники та історики, як Гомер, Геродот і інші, князів, королів і вождів — Агамемнона, Менелая, Ахіля, Гектора й інших, називають “пастирями” — “пойменес лаон”.¹⁵⁾

У тих словах “паси вівці мої, паси ягнята мої” — є все, що належить до уряду доброго пастиря: вести овець на добру пашу, берегти від злої, привертати до отари тих, що заблудили, карати впертих, відлучувати заражених, боронити перед хижими вовками. Примінюючи все це до розумних овець і ягнят Христової отари, себто до людей, це значить, що Христос передав Петрові найвищий пастирський уряд, що має в собі власть навчальну, законодавчу та судейську-каральну. Весь той уряд і всі ті власті виконував дотепер сам Найвищий Пастир-Христос, але Він уже має відійти до Свого небесного Отця й тому на Своє місце ставить Петра, як Свого заступника, верховного пастиря, князя, найвищу владу в Своїй Церкві. Це й називаємо першенством влади св. Петра.

¹⁴⁾ Zapelena T., De Ecclesia Christi, Romae, 1946, v. I. 225.

¹⁵⁾ Zapelena T., De Eccl. Christi, I. 226.

Дуже гарно зрозумів це французький модерніст і раціоналіст Лоазі, коли, проаналізувавши всі три тексти Христових слів про св. Петра, написав: “Немов бажаючи віддячитись за любов, ...Ісус каже Петрові: Паси вівці мої. Апостол дістає власть рядити християнською отарою замість Ісуса... Роблячи Симона Своїм намісником, ...Ісус затверджує князя Апостолів у його приматі, чи краще сказати, Він одягає його в гідність примату... Так щодо змісту, як і щодо форми та й щодо характеристичного ужитку імені “Симона”, — цей уступ паралельний до “Ти є Петро” та й до “Утверджуй братів твоїх”. Це три відгомони того самого початку, однаково вірні щодо своєї істоти...” Розбираючи Христові слова про “вівці й ягнята”, Лоазі пише: “Чи візьмемо ті слова кожне окремо, чи разом, — завжди означають вони цілість християнської отари; однак, відмінність слів доказує, що нема виїмку, що всі вірні, яке б не було їхнє становище в спільноті, є віддані під опіку Петра. За час усього діалогу — явно виступає ідея гідності, що її Христос накладає на Свого Апостола.”¹⁶⁾

Як бачимо, словами “паси вівці мої, паси ягнята мої” — Христос поставив Петра Своїм намісником у пастирському уряді і поставив його в приявності інших Апостолів, щоб ніхто з них не мав сумніву, хто має верховодити над апостольською громадою та над учнями й вірними, коли Христа вже не стане на землі. Тому, тільки Церква, що має одного найвищого пастиря, учителя, суддю, і Божим повіренням наділеного зверхника, — є Христовою Церквою, а всі інші Церкви, що того найвищого пастиря і зверхника не мають, — не можуть бути Христовими Церквами. Наше заключення зовсім просте, природне й незаперечне, бо це конечний вислід найясніших слів самого Христа Спасителя.

І знову бачимо, що св. Петро, з божественної волі самого вочлененого Бога — стався чимось вищим у Христовому царстві, в Церкві Божій, ніж тільки “рівним між рівними собі Апостолами”.

¹⁶⁾ Loisy, Les evangiles synoptiques, 1907, p. 939.

5. Значіння Христових слів

Христові слова сказані до св. Петра, вже від першої зустрічі з ним, не були пустою фразою, без жадного значіння. Це показував увесь час і сам Спаситель, їхнє значіння розумів і св. Петро, і святі Апостоли розуміли їх належно, як це показує Св. Письмо Нового Завіту.

Христос від самих початків прибрання Симона-Петра до апостольства, виявляв особливішу Свою близькість до нього та Свою дбайливість — виховати Собі його на Свого наслідника.

Ми бачимо, як Христос із Петрового човна проповідує, Петрові дає чудесну ловлю риб і каже, що зробить його “ловцем людей” (Лк. 5, 1). Дім Петра робить Ісус Своїм домом (Мт. 8, 14; Лк. 4, 38). Там уздоровлює тещу Петра (Мт. 8, 15). До того дому приходять урядовці за податком і питають, чи Христос заплатить. Христос каже Петрові йти зловити рибу й заплатити цей податок тільки за них обох разом (Мт. 17, 24). Ось, так виявляє Христос тісню, неначе родинну злуку з Петром. Петра кличе прийти до Нього по воді (Мт. 14, 29). Петра бере всюди з Собою, і до найтайніших подій, напр. воскресення доньки Яїра (Мр. 5, 37), переображення (Мт. 17, 1), конання в Оливному Городі (Мт. 26, 37). Петра посилає приготувати пасхальну вечерю (Лк. 22, 8). Петрові першому миє ноги (Ів. 13, 6). Петра найчастіше наминає, остерігає, картає, повчає, робить відповідальним за інших (Мт. 26, 40; Мр. 8, 33). Коли ж Петро впав і відрікся свого Вчителя, тоді Ісус не відкинув його від Себе, але, так, як заповів, далі затримав його першим між Апостолами. Ось, як лише ангели зявилися побожним жінкам і звістили їм Христове воскресення, то зразу ж кажуть їм повідомити про це Апостолів і Петра (Мр. 16, 7), вказуючи тим, що Петро між Апостолами найважніший. Йому першому поміж Апостолів явився воскреслий Спаситель. Апостоли приймають те обявлення, як достаточний і рішаючий доказ правди воскресення, бо

кажуть: “воістину воскрес Господь і явився Симонові” (Лк. 24, 35).

Божественний Спаситель виразно і прилюдно відрізнявав Петра від інших Апостолів та й не тільки словами, але й усім Своїм відношенням до нього показував, що Петра хоче мати вищим і робить його вищим за інших Апостолів. Думка, що І. Христос був проти всякого першенства — зовсім мильна й викривлена. Христос був проти “першенства чести”, проти тих, що шукали й любили “перші місця на обідах і перші сидання у божницях” (Мт. 23, 6), або проти тих, що бажали почесних і вищих місць у Христовому царстві (Мт. 20, 21), яке то царство вони розуміли, як земне царство жидів і панування над іншими народами. Таке вивищування й таке “першенство чести” — не має місця в Божому царстві. Але й рівности Господь ніколи не вчив. Він виділив Апостолів зпоміж інших учнів, які слухали Його наук і йшли за Ним; зпоміж тих Апостолів вибрав Собі трьох довірених — Петра, Івана та Якова, — яких частіше брав із Собою; а й зпоміж тих трьох довірених вибрав одного — Петра, не на вищість чести, а на вищість обовязку і влади та відповідальности. Згідно з Христовою наукою — нема рівности між людьми, ні на цьому (Мт. 26, 11; Лук. 14, 13), ні на тому світі (Мт. 5, 1; Лк. 1, и5). В Христовому царстві існує і “вищий”, і “перший” (Мр. 10, 43-44), тільки ж такий повинен бути покірний і слуга всім (Лк. 22, 27; Ів. 13, 13-17) по приказу Христа Спасителя (Мр. 10, 45), який певно не був рівня Апостолам.

Так проявляв І. Христос Свою думку і плани про Апостола Петра.

Петро ж сам, мов би відчував на собі вишкільну руку й особливішу увагу свого Вчителя до себе, бо оце він майже завжди говорить в імені всіх Апостолів, запитує Христа, відповідає Йому і за себе, і за інших (Мт. 15, 15; Мр. 8, 29; Лк. 9, 20; Ів. 6, 68). Петро настільки свідомий свого відзначення, що навіть почав бути певний себе і зачав сперечатися з самим Христом:

“хоча б і всі згіршилися тобою, я ніколи не згіршуся”
(Мт. 26, 33; Мр. 14, 29; Лк. 22, 33).

Головно після Христового Вознесення, коли невеличка громада Христової Церкви була відказана на його піклування, Петро свідомо зачав виступати вже так, як голова тієї громади та найвищий наставник Церкви і ніюдин із Апостолів, які чейже знали волю й бажання свого Вчителя, не противився тому й не протестував. Ось, ще перед Зісланням Св. Духа Петро переводить вибір нового Апостола Матія на місце відпалоного Юди (Діяння Ап. 1, 15-22) і при тому пояснює пророцтва (1, 16-21). В день зіслання Св. Духа, він, — бідний рибак, що ніколи прилюдно не промовляв, — перший виступає прилюдно з голосною проповіддю, пояснює пророцтва, говорить про земне життя Божого Сина, осуджує злодіяння і народу, і влади, так римської, як і жидівської, а робить це в приваності всіх інших Апостолів (2, 14-36). Перший він закликає жидів каятись і хреститись та заявляє, що Божі обітници — дані для всіх народів (2, 38-39). Перший він приймає до Церкви тих, що наверталися (2, 37-41). Перший він dokonує чудесного уздоровлення (3, 4-7) і хоч там є найбільш улюблений учень Христа — св. Іван, все ж таки Петро і говорить, і діє сам один. Перший він навчає в храмі і проголошує догматичні істини (3, 12, 26). Перший він відповідає перед жидівським Синедріоном, і відповідає за всіх Апостолів (4, 8-13). Перший він стає оруддям Божого суду над Ананієм і Сафірою (5, 3-10) та починає виконувати судейську владу. Перший він вибраний Богом, щоб благовістувати Євангелію Христа між поганями (гл. 10) і підчас його проповіді перший раз зійшов Св. Дух на поган (10, 44). Він перший обявляє Божу волю, щоб і поган приймати до Церкви (гл. 11); перший на Єрусалимському Соборі визначає істинне навчання про те, що погани, навертаючись до Христової віри, не мусять триматись юдейських законів (15, 7, 10-12). І нарід має Петра за першого, бо за нього вся Церква гаряче молиться (12, 5). Першим уважає його й Ірод-Аґрипа, бо кидає його до тюрми, щоб жидам угодити (12, 4-5).

Самі ж Апостоли не менше ясно виявляли свою пошану до св. Петра та визнавали його старшинство над собою. Петро майже на кожному кроці виступав, як речник Апостолів, а вони не противились тому. Коли і сперечались не раз між собою про те, “хто буде першим” (Мт. 18, 1), то тоді, як каже св. Іван Золотостий, “тільки щось людського діяло в них, вони соромились виявити свою пристрасть, на яку нездужали..., і тому неозначено запитували, “хто буде вищий”.¹⁷⁾ Але ця їхня людська слабкість поступно мала і, напр., св. Іван оповідає про себе, як то він чекав при гробі Спасителя, щоб Петра впустити першого (Ів. 20, 8), а також пише, як то Петро тільки згадав, що йде ловити рибу, то зараз шістьох інших заявлює: “ідемо й ми з тобою” (Ів. 21, 2).

Тому пізніше, коли Апостоли вже не мали ніяких сумнівів про затверджену Спасителем вищість св. Петра над ними, — св. Євангелисти, подаючи список Христових Апостолів, завжди на першому місці ставлять Петра. В Євангеліях і Діяннях Апостолів імя Петра згадується на першому місці 26 разів. Св. Матей ще й підкреслює: “Перший Симон, що зветься Петро” (Мт. 10, 2). Проте, Петро не був перший ні покликанням, бо першим покликаним до апостольства був св. Андрій (Ів. 1, 40); не був він перший ні своїми здібностями чи чеснотою, бо в тому безперечно перевищав його св. Іван Дівственник, котрий аж на верх Голготи пішов за своїм Учителем тоді, коли Петро вирікся Христа, але св. Євангелист називає Петра першим. Отже, є він перший своєю найвищою властю, повагою, наділений Божим правом і обовязком головувати над іншими.

До того, імя св. Петра аж 190 разів згадується в Св. Письмі, в самих тільки Євангеліях воно приходить 114 разів, а імя найбільш улюбленого учня Христового — св. Івана Дівственника, — згадується тільки 27 разів.

¹⁷⁾ Бесіди на Єванг. от Матея, Москва, 1864. т. VII. ст. 594-596.

Про цю науку Св. Письма та віру первісної Церкви в першенство св. Петра навіть по сьогодні ясно свідчать самі богослужбові книги православної Церкви. Бо оце в найдавніших богослужбових книгах сьогоднішньої греко-московської Церкви знаходимо аж 40 різних титулів і назв, що по сьогодні підкреслюють перед православними давнє визнання першенства св. Петра на Сході. В Минеї на місяць червень, Київського видання, ст. 219, та в Минеї на місяць червень Московського видання ст. 240 — св. Петро названий: Основою Апостолів, Верховною основою Апостолів, Перший із Апостолів, Наставник Апостолів, Предсідник Апостолів, Старший у хорі учнів, Владичний пастир усіх Апостолів, Вождь Апостолів, Камінь непостидний, Основа віри, Основа Церкви, Основа догматів непорушна, Божественний верховник, Первопрестольник Церкви, Первоверховний, Богословів начальник, Христовий пастир, Ключар небесного царства, і т. п. Усе те, що православні сьогодні заперечують.

Св. Письмо, як бачимо, недвозначно виказує, що Христос не тільки поставив св. Петра найвищим головою в Своїй Церкві, в характері завідателя і Свого повноправного намісника, але і св. Петро, свідомий того, поводився, як голова і зверхник, і таким признавали його всі інші Апостоли. З того бачимо, яким натягненим і неприродним є твердження сьогоднішніх незєдинених православних, що, мовляв, Петро був тільки “рівний між рівними собі Апостолами”.

6. Св. Петро живий у своїх наслідниках

Із вищеподаних текстів Св. Письма ми дійшли до заключення, що Христос Спаситель, перед Своїм відходом до Вітця, поставив св. Петра Своїм видимим намісником на землі. Аджеж Він — “камінь, що стався головою вугла” (Мт. 21, 42), поставив Петра “скелею”, на якій побудував Свою Церкву. Він, що має владу ключів (Апок. 1, 18; 3, 7), — передав ті ключі св. Петрові. Він, — “Добрий Пастир” (Ів. 10, 14) і “пастир-начальник” (1. Петр. 5, 4) — поставив Петра новим пастирем Своєї отари.

Але Христова Церква має перетривати всі напади “пекельних брам”, вона, до кінця віку, має остатися непорушна на скелі св. Петра; Петро має ключі небесного царства на всі віки, він має “в'язати й розв'язувати” так довго, як довго існуватиме Церква, що її Христос на ньому поставив; Петро має “утверджувати братів своїх” так довго, як довго небезпеки загрожуватимуть їхній вірі; Петро має “пасти вівці і ягнята” Христової отари так довго, як довго ця отара буде жити; вкінці, Христос сказав св. Петрові й усім іншим Апостолам: “Оце я з вами по всі дні до кінця віку” (Мат. 28, 20). Як інші Апостоли, так і св. Петро — давно вже помер. Де ж є тепер скеля Христової Церкви, де є ключар Божого царства, де є той, що має кріпити братів, де пастир Христової отари? І оце розумово доходимо до догматичного заключення про першенство єпископів Риму, що є живими і простолінійними наслідниками св. Петра на римській катедрі.

Як католики, так і православні признають, що Христос аж до кінця віку позістанеться з Апостолами та їхніми наслідниками — єпископами, помагаючи їм Своєю благодаттю виконувати їхній апостольський уряд. Якщо Христос до кінця віку позістанеться з Своїми Апостолами та їхніми наслідниками, які одержали тільки підрядну та Петрові підчинену владу, то чи не позістанеться Він також і з Петром та його наслідниками у виконванні їхньої верховної влади? Чи позісталися Апостоли без Петра, наслідники Апостолів без наслідників св. Петра, Церква — без фундаменту, Боже царство — без ключаря, биті бурями — без того, хто кріпив би їх, отара Христових овець і ягнят — без пастиря і провідника? Осталася громада Апостолів без голови, армія — без головного командувача, корабель Христової Церкви — без керманіча, всесвітня організація — без предсідника, Ці думки вбиваються в голову кожному, хай і неграмотному, й вони шукають відповіді, яка задоволити б і в спокоїла б їх. І цю відповідь дає їм вглиблення до літери й духа Св. Письма.

Божественний Спаситель установив Петра скелею основою Своєї Церкви. Якщо, по Його словам, ця Цер-

ква має існувати аж до кінця віку, то до кінця віку му- сить існувати й основа-скеля тієї Церкви, то є — св. Петро. Але ж Петро вмер уже давно й далі він уже не є основою Божої Церкви. Тому, або Христос поми- лився, або та основа Христової Церкви — Петро — існує по сьогодні й існуватиме до кінця віку. Але ж Христос певно не помилився, й певно не обманув. От- же, десь мусить бути той фундамент, на якому стояти- ме Христова Церква до кінця віку. А тим фундаментом- скелею, як учить священне Передання, — є наслідник св. Петра, єпископ Риму.

Тривалого існування тієї скелі-основи вимагає й ціль, для якої та основа була покладена. Дім будуємо на сильних і глибоких основах, щоб дощі й бурі не змили його та не перевернули. Як довго міцно лежать тверді основи, так довго дім тримається цупко. Скель- ну основу — Петра — поставив Христос на те, щоб та Церква могла перетривати всі й найтяжчі удари пекель- них брам, остатися міцною, об'єднаною, нерозбитою та нероздробленою. Христос і запевнив, що Його Церкви “ані пекельні брами не переможуть”. Якщо така твер- да й непорушна основа була потрібна Церкві в перших її початках, коли вірних було мало, — а й ті були пе- рейняті Божим Духом, слухали Божих наук та власни- ми очима оглядали силу Божих чудес, — то такої твер- дої і об'єднувальної основи ще більше треба сьогодні, коли до Христової Церкви, розсіяної по всьому світу, належать найрізніші народи всяких рас і культур, наро- ди, які не бачили Христа, ні Його чудес, ні не мають таких дарів Св. Духа, як Апостоли й перші їхні вірні, а до того, з усіх сторін напірають на них пекельні бра- ми — сили зла й фальшивих наук, які намагаються розбити єдність Церкви. Аджеж Христос не міг відмо- вити немічним того, що дав сильним і святым. І, як по- бачимо нижче, священне Передання, діяння вселенських Соборів та вся історія вселенської Церкви — тією твердою основою віри та найвищою силою, що об'єд- нує і в єдності зберігає всіх вірних Христової Церкви, — вважали наслідників св. Петра, єпископів Риму. От- же, або Христос помилився й помилилась уся вселен-

ська Церква первісних віків, або й по сьогодні існує тверда та непорушна основа Церкви — Петро, живий у наслідниках своїх, єпископах Риму, які і зберігають вірних Христової Церкви в непорушній єдності перед силою пекельних брам.

Моральне тіло, — напр., товариство, держава, — так довго є одним і тим самим товариством чи державою, як довго триває в ньому один і той сам устрій, одна й та сама форма правління. Держава є монархією, якщо головою там є цар чи король. Однак, якщо та сама держава має вже не царя, але президента, то вона вже стала республікою, отже, вже іншою державою, хоч може й у давніших, незмінених своїх границях. Якщо тільки сам Петро був головою Церкви, то з його смертю Церква вже перестала б бути Христовою Церквою. Але ж, по словам Ісуса Христа, вона має існувати аж до кінця віку, одна й та сама, незмінна, поставлена на камені св. Петра. Тому, якщо Церква до кінця світу має бути Церквою Христовою та якщо до кінця світу має вона бути тією самою й незмінною, то до кінця світу мусить існувати і скеля — Петро, в наслідниках своїх, єпископах Риму.

Христос поручив Петрові “паси вівці мої, паси ягнята мої”. Ті вівці і ягнята — Апостоли й вірні, — жили в час Ісуса Христа. Але живуть вони і сьогодні та й житимуть до кінця віку. Тому це аж до кінця віку св. Петро має пасти отару Христових овець та ягнят. Але ж особисто не може він пасти, провадити, завертати, карати, відлучувати овець чи ягнят тієї отари аж до кінця віку, бо він помер іще в першому віці християнства. Тому, або Христос помилився, даючи Петрові таке довічне поручення, або мусить хтось бути тим повсякчасним пастирем Христової отари, що пасе вибраних Божих овець і ягнят по сьогодні та пастиме їх аж до кінця віку. Хто б він не був і де б він не був, мусить він десь бути, якщо не хочемо сказати, що Христос поплутався в Своїх пророцтвах, порученнях чи наказах та якщо не хочемо визнати, що Христова Церква загинула із смертю св. Петра і сьогодні вже її нема. Але й тут знову священне Передання, діяння

вселенських Соборів і вся історія первісної вселенської Церкви вказують нам на старинне місто Рим та на єпископів катедри св. Петра в Римі, як на тих, що пасли Христову отару вірних вселенської Церкви за час первісних віків християнства, пасуть її сьогодні та й певно пастимуть аж до кінця віків. Вони є дальшими зернами й атомами непорушної скелі св. Петра, вони є повсякчасними ключарями-завідателями Божого царства на землі, вони є й довічними, безсмертними пастирями Христової отари, яка, по словам Спасителя, буде жити, рости й пастися аж до кінця віку.

Якщо Христос не міг помилитися, якщо не помилялась Христова Церква цілих дев'ять віків, то не помиляється вона й сьогодні, коли в наслідниках св. Петра, єпископах Риму, бачить і визнає живого Петра, основу Церкви, ключників Божого царства, вчителів Христової істини та єдиних найвищих пастирів Христової отари. Тому, тільки Церква з таким незмінним визнанням — є правдивою Церквою Христа Спасителя, а всі інші Церкви, що того визнання не мають, не можуть бути Христові.

Так учить Євангелія Ісуса Христа, так говорить і ведений простою людською логікою та сяйвом Божого обявлення освічений людський розум. Як побачимо в наступних розділах, так вірила вся первісна православна Церква, так визнавали і вселенські Собори аж до X-XI-их віків християнства. Тільки від XI-го віку православний Схід зачав заводити відмінну й нову науку так про св. Петра, як іще більше про єпископів Риму.

7. Становище новішого православія

Як ми вже сказали на початку цієї книжки, найбільша та найтяжчої ваги різниця між православними й католиками сьогодні — є першенство св. Петра та єпископів Риму, визнаване католиками, а заперечуване православними. Догматичні підстави віри католиків у те першенство — ми щойно виказали, коли навели та проаналізували три головні тексти Св. Письма: “Ти є Петро...”, “Утверджуй братів твоїх...” та “Паси вівці,

паси ягнята мої”. Найближчий розділ покаже нам, як по сьогоднішньому, по католицьки, розуміли та пояснювали ті тексти первісні богослови істинно православної Церкви, святі Отці Сходу.

Щоб побачити, на чому спирається заперечення того першенства св. Петра й єпископів Риму в сьогоднішніх православних, — подивімся тепер на їхню науку та на підстави їхнього заперечення. Побачимо, що тих підстав не мають вони в Св. Письмі і їх треба шукати зовсім деінде, й тільки знайшовши їх в історії пізніших віків, зрозуміємо гарячкове й дуже невдале намагання сьогоднішніх православних покликуватись на Св. Письмо в заперечуванні першенства св. Петра та його наслідників. Побачимо, що найголовнішим доказом на заперечення того першенства в православних — є не Св. Письмо, а радше заперечування, або насильне перекручування Христових слів, записаних у Св. Письмі.

Не будемо пустомовні, а наведемо твердження офіційних учителів сьогоднішньої православної Церкви.

Ось, як це сьогоднішні православні богослови трактують євангельські тексти Христових слів, звернених до св. Петра:

Митрополит Филарет Дроздов пише: “Перше Петро поклав Христа в основу Церкви і щойно після того — самого його положено в ту основу. Перше Петро сказав: “Ти є Христос, Син живого Бога”, а щойно потім Господь сказав до Петра: “Ти є Петро, і на цім камені побудую Церкву мою”... Хоч Господь обіцяє на Петрі поставити Свою Церкву: “на цім камені побудую”, — то все ж таки не каже, що майбутня Церква належить до Петра, а Петро належить до Риму... Придивіться, яким способом на скелі, якою є Петро, — побудована Христова Церква. Вона побудована проповіддю Петра та інших Апостолів, хрещенням, що його вони давали, намащенням Св. Духа через положення рук, містичним розділюванням життєдайного Тіла і Крови Христової, і т. д.”¹⁸⁾ — Отже, по словам митр. Фи-

¹⁸⁾ Слова і річі, Москва, 1878, т. II. ст. 407-409.

ларета, Христові слова “Ти є Петро, і на цім камені побудую Церкву мою” — нічого не значать, Петро не є ніякою скелею-основою Церкви, бо такою скелею є сам тільки Ісус Христос. Петро є основою лише остільки, що хрестив, проповідав, святив, і т. д., як і інші Апостоли. Але інших Апостолів Христос ніколи не назвав скелею, ніколи не передавав їм ключів небесного царства та й ніколи не назвав їх пастирями Своїх овець і ягнят.

Архиєп. Анатолій Мартиновській (Авдія Востоков) ось як пише: “На цьому місці не про найвищу голову чи керівника Церкви є мова, а тільки про другорядну основу, якою є не тільки сам Петро, але й котрийбудь інший Апостол. Бо коли б Христос тими словами хотів був показати на Петра, як на голову і найвищого вождя Церкви, то не був би говорив про основу, а радше про верх і шпиль. Аджеж основа будівлі, звичайно, невидна, а голова й начальник товариства повинен бути видний очам усіх.”¹⁹⁾ Тут шановний автор повчає Христа Спасителя, як повинен був Він говорити, щоб сьогоднішні православні могли Його розуміти та Йому вірити.

Протоєрей Н. Сахаров же навчає, що в словах: “Ти є Кифа, і на цій кифі побудую Церкву мою”, — перша назва “Кифа” відноситься до особи Петра, зате другий раз ужита назва “кифа” — відноситься вже не до Петра, а до Петрової віри та й додає: “так розуміє це місце православне богословіє на підставі пояснень визначних Отців Церкви”.²⁰⁾ Як побачимо в наступному розділі, декотрі Отці справді писали, що Христос на вірі св. Петра поставив Свою Церкву, але ті самі Отці, разом із усіма іншими, ще більше разів писали про те, що Христова Церква поставлена на особі св. Петра. Таке приписування подвійного значіння назві “кифа” є дуже довірливим перекичуванням, а покликуння на декотрих Отців і витягання з їхнього навчання тільки

¹⁹⁾ *La Chiesa Romana nei suoi rapporti con le altre Chiese cristiane e con tutto il genere umano*, Roma, 1874, v. I., 57-58.

²⁰⁾ *Православіє і католицизм*, Париж, 1926, т. I. ст. 16.

того, що вигідне Н. Сахарову — це завелика односторонність і тенденційність.

Подібно аналізує ті Христові слова й Сергій Сушков, доказуючи, що “кифа” й “петрос” та “петра” — не є іменниками, а тільки прикметниками, і, послідовно, повищі Христові слова він перекладає ось як: “Я тобі кажу, Симоне, якого я називаю каменям, — що на цім камені побудую мою Церкву. Що ж було тим каменем? Віра, що її визнав Петро” — закінчує С. Сушков.²¹⁾

Як то не раз легко й поверховно трактують повищі Христові слова сьгоднішні православні, — чи не найкраще побачимо на аналізі, що її подає один із найновіших православних авторів. Ось, митр. Іларіон пише: “Ісус відповів Симонові, бо він перше відповідав Йому, а сама відповідь стосується до всіх учнів. Христос не сказав: “Ти один Петро” (скеля), як треба було б сказати, коли б Він мав на увазі самого Симона, і не казав: “На тобі побудую Я Церкву Свою”, а сказав: “На цій скелі”, себто “На такій скелі”, на такому міцному переконанні, що Ісус — то Месія. Симон мав прізвище “Петро” ще до того часу, як став Ісусовим учнем (Мт. 4, 18), а тут Ісус ужив тільки цієї назви метафорично, і тільки”. Що ж до ключів небесного царства, то митр. Іларіон каже: “І це місце не можна стосувати до самого тільки Симона, але до всіх учнів”, і покликується на те, що пізніше Ісус усім Апостолам дав подібну владь “в'язати й розв'язувати” (Мт. 18, 18). Тут митрополит Іларіон закриває очі на те, що хоч Апостоли й одержали подібну владь “в'язати та розв'язувати”, все ж не одержали її аж у такій мірі, як Св. Петро, який єдиний одержав і “ключі” — відзнаку найвищої влади в Церкві. Парох також “в'яже та розв'язує”, але та сама влада — обширніша в єпископа, ще обширніша вона в митрополита, а ще обширніша в патріярха. “Отож, — закінчує митр. Іларіон, — у цьому місці Євангелії (Мт. 16, 13-20) Ісус нічим не

²¹⁾ Против лжеученія о вселенском главенстве римской Церкви, СПбетербург, 1891, ст. 12-13.

вивищив Симона над інших учнів: дав йому те саме, що дав і всім іншим”.²²⁾ Іншими словами, Ісус тільки обдурив св. Петра, обдурив і всю первісну Церкву та й так собі тратив час на пусті фрази, коли розмовляв з Петром.

Бачимо, скільки труду завдають собі одні і як легко переходять над Христовими словами інші православні автори, щоб тільки викривити і притьмити зовсім просте і ясне значіння Христових слів.

Другий текст Св. Письма про св. Петра, де Христос казав: “Симоне, Симоне, я молився за тебе, щоб не змаліла віра твоя; і ти колись, навернувшись, утверджує братів твоїх” (Лк. 22, 31-32), — декотрі візантійські богослови так пояснюють, що “Христос не за самого тільки Петра молився, але й за всіх Апостолів, а слова: щоб не змаліла віра твоя — означають віру всієї Церкви”. Петро має “смутом своїм і слюзми доказати Апостолам свій жаль за упадок і тим вибавити їх від їхніх сумнівів... Отже, Христові слова: утверджує братів твоїх — означають: потішати, переконувати, зміцнювати Апостолів, а не мають значіння власти і головства над ними.”²³⁾

Мартиновській-Востоков признає, що Ісус молився за самого тільки Петра, але не за зміцнення його віри, а тільки “щоб вимолити для нього правдиве покаяння після його трикратного заперечення”.²⁴⁾

С. Сушков, перевівши граматичну аналізу тих Христових слів, твердить, що вони були сказані не до Петра, а “до них”, себто до всіх Апостолів”.²⁵⁾

А вже чи не найцікавіше пояснює ці слова митр. Іларіон, коли наводить повний текст Христових слів із своїми власними доповненнями: “Симоне, Симоне... я молився за тебе (бо ти перший відпадеш від мене), щоб не зменшилася віра твоя; ти ж колись, як навер-

²²⁾ Поділ єдиної Христової Церкви і перші спроби поєднання її, Вінніпег, 1953, ст. 49-50.

²³⁾ Габрієл Северос, Пері архес ту папа, Царгород, 1627., ст. 12, 21.

²⁴⁾ La Chiesa Romana... I, 93.

²⁵⁾ Против лжеученія... 24-34.

нешся, зміцни браттю твою” — і додає: “Латиняни бачать у цих словах Ісуса, ніби Він настановляє Симона керівником усіх Апостолів і всіх християн. Цього тут не має, — Ісус дає Симонові тільки покуту за його передбачене падіння, щоб він далі не падав, але навпаки, підбадьорював своїх”.²⁶⁾ Таке пояснення справді нижче всякої критики, бо ж Петро не був першим, що відпав від Ісуса, першим був Юда, Петро ж узагалі не відпав, а тільки захитався і заперечив, що знає Ісуса Назорея, а також ніхто не дає другому покути за провину, якої ще нема.

Третій текст Христових слів “Паси вівці мої, паси ягнята мої” — сьогоднішні православні так пояснюють, що Христос чекав на потрібний вияв Петрової любові, щоб Петро тим винагородив Ісусові за потрібне заперечення Його, а також, щоб Христос міг повернути Петрові апостольську гідність, яку Петро стратив своїм упадком. Чотири патріярхи Сходу в своїй енцикліці до всіх православних, з р. 1848, ось як перелицьовують Христові слова: “Будь наново моїм учнем і апостолом, паси отару мою так, як і інші Апостоли, які не заперечили мене й заховали свою гідність”.²⁷⁾

Н. Сахаров, проаналізувавши той текст Христових слів, каже, що в тих словах “не було дане Петрові ніяке керівництво в Церкві, бо по Христовим словам, — Церква є найвищою інстанцією”.²⁸⁾

Теж і С. Сушков, заперечуючи значіння якоїнебудь вищої власті в Христових словах “паси вівці мої, паси ягнята мої”, — потверджує своє заперечення тим фактом, що “не всі Апостоли, а тільки шістьох їх було біля Ісуса, коли Він говорив до Петра: “паси вівці мої”. І далі продовжує С. Сушков: “Якщо б Христос наміряв був дати Петрові першенство над усіма Апостолами, то дав би був його в привності всіх, щоб усі знали, яка Його воля; а це тим більше було потрібне, що між учнями часто йшли спори про першенство, Ісус

²⁶⁾ Поділ... 50.

²⁷⁾ Mansi-Petit, *Collectio Conciliorum*, t. 40, col. 393.

²⁸⁾ Православие і Католичество... 18.

же завжди дав їм пізнати, що такого першенства ніколи не буде між ними”.²⁹⁾

Митр. Іларіон, навівши слова “паси вівці мої”, отак на них відповідає: “Сам Симон нічого надзвичайного в цих словах Ісуса не відчув, крім того, що це Господь кличе його до гурту Апостолів по його падінні. А що це було нагадування Симону про його падіння, показує й сум його від цих слів. Католики в усьому цьому бачать передачу Петрові верховної кладі над Церквою й єпископатом, — чого ж тоді так сумував від цього сам Петро? Він сам не так розумів Христові слова”.³⁰⁾ І, накінець, ідучи за протестантами, митр. Іларіон пише, що “по деяких найстарших Євангельських кодексах 21-го розділу (себто цілої останньої глави — зам. наша) в Євангелії Івана часом нема, чому вона вдавнину й не входила до кругу церковного читання”.³¹⁾ Це щось досить нове в православній Церкві, бо дотепер, як православні, так і католики мають усю останню, себто 21-у главу Євангелії св. Івана, за автентичну й науково доказану.

Як бачимо, ті три тексти Христових слів звернених до св. Петра, — немалу трудність роблять сьогоднішнім православним богословам та дилетантам у Богословії. І тому вони намагаються всякими способами придумати якесь інше пояснення, не раз уже дуже проти-природне, викривлене і смішне, щоб тільки не було воно католицьке та щоб переконати православних вірних, що в тих Христових словах “навіть натяку нема на якусь нерівність між Апостолами”,³²⁾ бо, мовляв, “ніде в Божому слові ані сліду нема про те, що св. Петро покористувався першенством влади між Апостолами”.³³⁾ Які великі і ясні є сліди того Петрового першенства влади в Божому слові, це ми вже бачили, а наступний розділ покаже нам, як дуже далеко відій-

²⁹⁾ Против лжеученія... 41.

³⁰⁾ Поділ... 51.

³¹⁾ Там же, 51.

³²⁾ Н. Сахаров, Православіє і Кат., 1, 19.

³³⁾ Архиеп. Филарет Чергиговскій, Православное Догмат. Богословіє, СПетербург, 1882, I. 263.

шла новіша православна богословська наука від науки й розуміння найбільших богословів колишньої православної Церкви — Святих Отців.

8. Розбір нових православних теорій

Ми вповні розуміємо великі труднощі, що їх роблять сьогodнішнім православним вищеподані три тексти св. Євангелії про св. Петра. Бо самі тексти дуже ясні та й священне Передання пояснює їх зовсім не так, як цього хотіли б сьогodнішні православні. Вповні розуміємо і їхнє намагання видістатись якомсь із такого трудного положення. Бо признавши, що в тих текстах говориться про першенство влади св. Петра над Апостолами та над усею Церквою, мусіли б вони признати й логічне заключення, яке викливає з такого першенства св. Петра, себто, мусіли б признати та прийняти також і першенство влади Петрових наслідників, єпископів Риму. А цього вони ніяк не хочуть і саме тому, щоб це закрити перед своїми вірними та перед усім світом, новіші православні єрархи та богослови видумують усе нові й нові пояснення на ті три тексти й виносять усякі можливі нові теорії, очевидно, сперті на Св. Письмі, щоб тільки послабити та притемнити значіння Христових слів сказаних до св. Петра. І саме цього їхнього свідомого викривлювання Христових слів та закривання євангельської правди — ніяк не можемо зрозуміти, бо ніяк не можемо повірити в те, що в цьому провадить їх Дух Істини та їхня власна добра воля — служити виключно й тільки Богові Істини, а не зовсім інші й низькі спонуки, якими хочуть вони закрити й оправдати своє відступлення від Св. Письма та від священного Передання первісної Церкви.

Нові й різнородні пояснювання першого тексту Христових слів — “Ти є Петро, Кифа, скеля...” — очевидно самовільні, насильні і противні ясній думці Христа Спасителя та священному Переданню.

Перекручення другого тексту “Симоне, Симоне...” ще більш очевидне. Як побачимо нижче, так св. Отці, як і вселенські Собори, коли покликувались на ті Хри-

стові слова, тоді завжди відносили їх до особи Петра, ба навіть до особи Петрових наслідників, а ніколи до всіх Апостолів.

Насильство ж доконуване сьогоднішніми православними богословами над третім текстом Христових слів “Паси вівці мої, паси ягнята мої” — таке явне й таке противне ясній думці Христа Спасителя та священному Переданню, що приходиться говорити або про явно злу волю авторів таких протиевангельських пояснювань, або треба сказати, що Син Божий так у тих, як і в усіх інших словах звернених до св. Петра та всім Своїм особливішим відношенням до нього — тільки обманював Своїх Апостолів та всю Церкву, бо ж по науці новіших православних богословів — усе те Христове говорення та поведіння — не мало ніякого значіння, а було тільки пустою, хоч і гарною фразою. Дехто ще й береться вчити Божетсвенного Вчителя, як повинен був Він говорити, щоб усі розуміли Його науки.

Щоб послабити і притьмити значіння повищій трьох текстів Св. Письма, новіші православні повинаючі інші теорії, якими хочуть заперечити першенство св. Петра, а ті свої теорії намагаються підперти доказами з Св. Письма. В Св. Письмі є багато різних висловів, яких автором є сам непомильний Бог і як Бог не може противорічити Собі, то й у Св. Письмі не можуть бути науки, які противорічили б одна одній. Але, якщо брати тексти Св. Письма відірвано, без звязку з усією наукою Божого обявлення, то такими відорваними висловами Св. Письма можна заперечувати навіть існування Бога взагалі.

Яко першу з таких теорій модерного православія про основу Христової Церкви наведемо твердження православних богословів, які говорять, що Христос поставив Свою Церкву не на св. Петрі, а на Петровій вірі, отже, на вірі в Божого Сина взагалі. В тому своїйому твердженні покликуються вони на ту обставину, що перше Симон-Петро визнав Ісуса Сином Божим, Месією і зараз після того Ісус заговорив до нього про будовання Своєї Церкви: “А ви, як кажете, хто я? Си-

мон Петро, відповідаючи, сказав: Ти Христос, Син Бога живого. І озвавшись Ісус, каже до нього: Блажен еси, Симоне, сину Йони. Бо не тіло й кров відкрили тобі, а Отець мій, що на небесах. То ж і я кажу тобі: Ти є Петро (скеля), і на цім камені побудую мою Церкву” (Мат. 16, 13-19). Між Петровим визнанням Христа Сином Божим і Христовими словами про Церкву та її основу, звязок, як видається, великий. Часово так і було. Це й давало декотрим св. Отцям притоку говорити, що Христос поставив Свою Церкву на вірі св. Петра. Але історія свідчить, що в перших трьох віках всі св. Отці говорили тільки про особу св. Петра, яко основу, на якій Христос побудував Свою Церкву. Щойно у IV-ому віці, коли єретики аріяни стали заперечувати божество Ісуса Христа, св. Отці зачали писати, що віра в божество Ісуса Христа є основою Церкви та що на тій вірі Петра в Христове божество, — Ісус оснував Свою Церкву.³⁴⁾

Православні богослови покликуються тут на свідцтва Свв. Івана Золотоустого, Івана Дамаскина й інших східніх Отців. Ми до того додамо, що не раз і латинські Отці, свв. Августин, Єронім та інші західні Отці й Учителі церковні, ба й самі римські єпископи писали та говорили, що Христос поставив Свою Церкву на вірі св. Петра. Але, як це завважив уже св. Белярмин ще в XVII-ому віці, ті Отці, пояснюючи слова “на цім камені побудую мою Церкву” — відносили їх так до віри св. Петра, як і до самого І. Христа тільки в моральних пояснюваннях і приміненнях, бо в біблійних і догматичних розвідках, коли говорили про устрій Церкви та про її єрархію, тоді ті самі, так східні, як і західні Отці — основою Церкви завжди називали особу св. Петра.³⁵⁾ Докази на це побачимо нижче. Тут наведемо тільки короткі слова св. Івана Золотоустого, на якого найчастіше покликуються православні. Ось, він пише: “Петро був каменем і на ньому Христос по-

³⁴⁾ Natalis Alexander, *Historia Ecclesiae*, Paris, 1730, v. III, p. 99.

³⁵⁾ Knabenbauer I, *Commentarius in 4 Evangelia*, Paris, 1922, v. II., 59-62.

ставив Свою Церкву”.³⁶⁾ Додаймо й те, що віра сама не існує відокремлено, отак, у повітрі, а тільки в серці й визнанні людини, отже, Христос не міг поставити Своєї Церкви на абстрактній вірі, а тільки на вірі конкретної особи Петра, отже, кінець кінців, на Петрі, як це потверджують і самі, простенько взяті, слова Христа Спасителя та як це вчить священне Передання.

Друга така, новіша, теорія православної богословії, це твердження, буцім то всі Апостоли разом, а не тільки сам Петро є основою Церкви. Доказом свого твердження вважають вони слова св. Ап. Павла, де він пише: “Тим же оце ви вже більш не чужі й захожі, а товариші святим і домашні Божі, збудовані на підвалині Апостолів і Пророків, а угловий камінь — сам Ісус Христос” (Єфес. 2, 20). До того ще й Ісус до Своїх Апостолів, а не до самого тільки Петра сказав: “Як післав мене Отець, так і я посилаю вас” (Ів. 20, 21); та й усім Апостолам сказав: “Що тільки звяжете на землі, буде звязане й на небі, а що тільки розвяжете на землі, буде розвязане на небі” (Мт. 18, 18); а також усім Апостолам казав Ісус “навчати та хрестити всі народи” (Мт. 28, 19-20), “відпускати гріхи”, або “задержувати їх” (Ів. 20, 23), і т. д. Отже, всім дана однакова власть, кажуть православні, й тому всі Апостоли є однаковою основою Церкви.

Перш усього, треба тут відрізнити біблійну назву каменя — “літос”, від назви твердої скелі — “петра”, а також від назви основи-підвалин — “темеліос”.

“Літос” — у біблійному значінні, це або дорогоцінний, отже, невеликий камінь, або означає воно більший камінь, але такий, що його можна підняти, перенести, покласти, як оце камінь прикладений до дверей Христового гробу (Мт. 27, 66).³⁷⁾ У приміненні до лю-

³⁶⁾ Бесіди на Єванг. от Матея, т. II, червень, л. 26.

³⁷⁾ Назву “літос” уживає Св. Письмо, коли наводить Христові слова: “Чи дасть синові камінь (літос) замість хліба” (Мт. 7, 9; Лк. 11, 11), “Хто з вас без гріха, нехай перший кине на неї каменем” (літон) (Ів. 8, 8), “Не останеться камінь на камені” (літос епі літон) (Мт. 24, 2; Мр. 13, 2; Лк. 21, 6); або коли дия-

дей, до осіб, Св. Письмо назву каменя — “літос” — відносить до збірноти людей, як ось: “Ви, як живі камені — “літой” — будуйте дім духовний” (1. Петр. 2, 5).

“Петра” — це не камінь, а одностайна, монолітна, велика й непорушна скеля. “Петрою” називає Св. Письмо, напр., скелю, в якій був витесаний гріб І. Христа (Мт. 27, 60).³⁸⁾ У приміненні до людей, Св. Письмо назву скелі — “петра” — дає виключно тільки Ісусові (Рим. 9, 33; 1. Кор. 10, 4; 1. Петр. 2, 8) та св. Петрові (Мт. 16, 18; Мр. 3, 16), а ніколи Апостолам, ні поодиноким, ні всім разом узятим.

Основу ж, підвалину — Св. Письмо віддає назвою “темеліос” і вона означає щось збірне, з більше складників зложене, як ось, до підвалини під будівлю кладуть каміння, пісок, цемент, і т. п. Такою підвалиною — “темеліос” — називає Св. Письмо Апостолів, які, разом з Пророками, є “підвалиною Церкви”. Вони є “дванадцятьома підвалинами” (“темеліос”) мурів небесного Єрусалиму, “й на них імена дванадцяти Апостолів Агнця (Апок. 21, 14), що мають судити дванадцять поколінь Ізраїлевих (Мт. 19, 28; Лк. 22, 30), яких імена будуть виписані на каменях” (“літой”) (ІІ. кн. Мойсея — Вихід, 28, 21).³⁹⁾

Коли взяти на увагу різницю, яку робить Св. Письмо між “осною — темеліос” і “скелею — петра”, тоді побачимо, що скеля-петра — є щось важніше і

вол спокушував Спасителя й казав до нього: “Якщо ти Син Божий, скажи каменеві (то літо) цьому, щоб став хлібом” (Лк. 4, 3), чи коли Євангелія розповідає, що жиди “взяли каміння (літус), щоб укаменувати його” (Ів. 8, 59), або коли говорять про камінь на гробі Лазаря, де Хритос сказав: “Візьміть камінь (літон)” (Ів. 11, 39), чи коли говорить про камінь (літон) привалений до дверей Христового гробу (Мт. 27, 66; Мр. 15, 46; 16, 3; Ів. 20, 1).

³⁸⁾ Так називає воно в Христовій притчі “камінь-петра”, на якому розумний чоловік “поклав підвалини (темеліон) свого дому” (Лк. 6, 48), як також коли говорить про “зерно, що впало на камінь (петран)” (Лк. 8, 6, 13).

³⁹⁾ Назву “основи-темеліос” уживає Св. Письмо також, коли пише: “Чоловік, що будував свій дім на землі без основи (темелію)” Лк. 6, 49).

тривкіше, ніж основа — темеліос. Ось, Христос говорить про розумного чоловіка, що “будуючи будинок, викопав глибоко, й основу (“темеліон”) поклав на камені” (“епі тен петран”) (Лук. 6, 48). Отже, “скеля-петра” є тривкою й непорушною основою, на якій кладуть підвалини будівлі, щоб вона не завалилася. — Уже це одне філологічне міркування каже нам пригадуватися над великою різницею між “основою-Апостолами” й “основою-Петром”.

А далі, нема сумніву, що Ісус Христос усім Апостолам, так, як і св. Петрові, дав однакову Свою Божу власть “вязати й розв'язувати”, “відпускати гріхи й задержувати їх”, хрестити, проповідувати, і т. д., і в тому Петро нічим не вищий за інших Апостолів, тут він — рівний їм “підвалина” Церкви, “темеліос”. Але тільки один св. Петро названий скелею, непорушною основою — “петра”, тільки йому одному дані ключі Божого царства, символ найвищої влади, й тільки йому одному поручено “пасти вівці і ягнята” Христової отари, отже, виконувати найвищу владу Христа Спасителя в Його Церкві. Тут він — один, і тільки він єдиний, є “петра”, найглибша й непорушна основа, на якій стоять підвалини Церкви — св. Апостоли і Пророки. Апостоли мають найвищу власть учити, священнодіяти та рядити-судити, але все ж таки, залежну від верховного Апостола Петра й підчинену йому, як підвалини будівлі, що поставлені на скелі; хоч вони і зберігають дім тривким, все ж таки залежні вони від того, чи поставлені вони на землі, чи на твердій скелі. Отже, влада Петра й “основа” Петра — не виключає власти Апостолів, ні їхнього характеру “підвалин” Церкви, а, навпаки, тільки зміцнює і одне, і друге.

Ще інші православні богослови видигають іншу теорію, а саме, що не Петро, а тільки сам Ісус Христос є основою Церкви. Цю свою теорію вносять вони з слів св. Павла, де цей говорить: “І всі той сам напиток духовний пили, бо пили з духовної скелі (“петра”), що йшла за ними, скеля ж (“петра”) була Христос” (1. Кор. 10, 4) та й із інших подібних слів того самого Ап. Павла: “Тим же оце ви... збудовані на підвалині Апо-

толів і Пророків, а угольний камінь — сам Ісус Христос” (Єфес. 2, 20).

Зовсім вірно, що І. Христос є каменем — “літос” (Діян. 4, 11; Рим. 9, 33) і скелею — “петра” (1. Петр. 2, 8; 1. Кор. 10, 4), а також і основою — “темеліос” (1. Кор. 3, 11). Він і “угловий камінь”, що об’єднює Церкву зложену з різних народів, рас і культур. Але треба тут звернути увагу на те, що в першому тексті св. Павла про “духовну скелю”, з якої “пили всі” — є мова не про Христа яко основу, на якій побудована Церква, а тільки про Христа, що є невичерпаним джерелом Божої благодати. У другому ж тексті св. Павла — І. Христос названий “угловим каменем” також не в значінні основи Церкви, а тільки, що Він — “угловий камінь Христос” — об’єднює дві стіни Церкви, християн навернених із поганства, з християнами, що прийшли з жидівства. “Споминайте, — пише св. Павло, — що ви були колись погани в тілі, звані необрізанням... відчужені від громади Ізраїлевої... Тепер же в Христі Ісусі ви... стали близькі кровю Христовою. Він бо мир наш, що зробив з обох одне... Тим же ви вже не чужі,... а домашні Божі, збудовані на підвалині Апостолів і Пророків, а угольний камінь — сам Ісус Христос“ (Єфес. 2, 11-20).

Крім того, не сміємо забувати й на Божу всемогутність та на те, що Бог аж дуже часто послугується людьми, як Своїми заступниками, надаючи їм Свої Божі права. Ісус Христос, що безперечно є Божою й найсильнішого підвалиною Своєї Церкви, Він, що є скалою — петра та якому дана “вся власть на небі й на землі”, — силою Своєї Божої влади міг зробити Петра Своїм орудником, учасником Своєї твердості скелі, що запевняє непорушність Христової Церкви так, як міг поставити Апостолів основою — темеліос, а всіх вірних зробити каменями — літос, що “збудовані на підвалині Апостолів і Пророків”. Аджеж Бог і давніше так поставив смертельних і немічних людей Своїми повноправними заступниками на землі. Мойсея й Аарона поставив Бог своїми заступниками перед Ізраїльським народом та перед Фараоном: “Я буду в устах у тебе і

в устах у нього, і навчатиму вас, що вам чинити” (II. Мойс. 4, 15). Бог поставив суддів над Ізраїлем “щоб не людський, а Божий суд судили” (2. Параліп. 19, 6). Якщо міг Г. Бог у Старому Завіті ставляти людей Своїми заступниками, що мали рядити вибраним народом, повчати його, картати, судити й карати в Божому імені, то так само міг це зробити і в Новому Завіті, та й зробив це, коли поставив Петра Своїм заступником, намісником і видимим найвищим головою Своєї Церкви на землі.

9. Видимий голова Церкви — найбільша трудність православних

Православні загально твердять, що “в Св. Письмі ані найменшого натяку нема на те, що Христос хотів поставити св. Петра видимим головою Своєї Церкви”. Ті ясні “натяки” й незаперечні вияви Христової волі ми бачили вже вище. Їх заперечувати — значить посуджувати Божого Сина в свідомому обманюванні. Якщо Христос і не казав дослівно, що Петра поставляє “видимим головою”, чи взагалі “головою”, “зверхником”, “корманичем” Своєї Церкви, то все ж таки про те головство та про видимість того головства св. Петра недвозначно говорить так Св. Письмо, як і священне Передання та вся наука православного Сходу аж до часу поділу єдиної Христової Церкви. Дослівно не говорив Ісус Христос ані про те, що Він має дві природи і дві волі, ані про те, що Св. Дух є Божою особою, дослівно не сказав Він ані про Пресв. Трійцю, ані про те, що Його Мати-Марія — є Богородицею, і т. п. А все ж таки через розумове заключення з різних текстів Св. Письма та священного Передання — Отці вселенських Соборів виводили догми про людську й Божу природу в Ісусі Христі, про такі ж дві волі в Нього, про божество Св. Духа, про Пресв. Трійцю та про Богоматеринство Пресв. Діви. Христос Спаситель ніколи не говорив дослівно ані про єпископів, ані про те, що єпископи будуть наслідниками Апостолів; чи про те, що Він передає Своїм Апостолам і їхнім наслідникам

потрійний уряд учительства, священства та управи Церквою, а все ж таки, все це, так католики, як і православні, спільно вважають непорушною догмою віри. Коли б так відкидати все, що не назвав чи не висказав Христос дослівно, та ще й нашими сьгоднішніми, устійненими назвами, — то страшно бідна й обшарпана була б тоді вся наша віра й Церква.

Якщо маємо Св. Письмо і священне Передання та ще й розум, що здібний логічно думати, то й самі дійдемо до заключення, що Христос поставив св. Петра видимим головою Своєї Церкви, а на підставі того, видимою головою Христової Церкви мусять бути й наслідники св. Петра, єпископи Петрової катедри в Римі. Аджеж, Христос: 1) певно був видимим Головою Своєї Церкви, доки був на землі; 2) маючи відійти до Свого небесного Отця, Він “Петра **поставив по Собі** пастирем Своєї Церкви” — як учить св. Василій В., “Петрові передав Він дальше старання за братів”, Петрові “повірив Своє стадо” і “управу вселенської Церкви” — як пише св. Іван Золотоустий, Петро “одержав місце Голови й Уст у соймі братів, що повстав із учнів і дітей Господніх” — як говорить св. Єфрем Сирійський; 3) видима Церква потребує видимої голови — керівника, а ця видима Церква існуватиме аж до кінця віку, отже, аж до кінця віку мусить існувати й видимий найвищий керівник її. Христос вознісся на небо, Петро ж умер, а Христос не міг лишити Своєї Церкви без голови, без одного найвищого керівника, що має виконувати найвищу владу над тисячами єрархів, як і над мільйонами вірних, щоб так зберігати в єдності Церкву розкинену по всьому світу.

Самі православні так практикують, що в парафіях мають видимого голову, пароха-священника, який навчає, священнодіє та виконує судейську владу над своїми вірними; єпархії також мають видимого голову — єпископа, що виконує потрійну апостольську владу над підчиненими собі парохами-священниками; над єпархіями мають видимого голову — митрополита; над митрополитами видимий голова є патріярх, що рядить митрополитами, дає їм владу, повчає та карає. Чи не

є це дивним і нелогічним, що малі філії церковної організації мають своїх видимих голів, а вся величезна організація вселенської Церкви має бути без одного найвищого голови й керівника?

Патріярхи є найвищою владою в Церкві — кажуть православні, й додають, що над патріярхами є ще вселенські Собори. Але коли патріярхи порізняться між собою, або декотрі з них відпадуть від віри, — що ж тоді? Котрий тоді з патріярхів має право скликувати Собор, що чинив би суд над ними? Або що робити, коли один Собор поставиться проти другого Собору, як це бувало в історії Церкви? Отже, хто має власть рядити патріярхами, напоминати їх і судити їх? Хто має власть рішати про законність, або незаконність Соборів? Хто може судити патріярхів, коли нема Собору, ані неможливо його скликати? Покликуватись тут на те, що таких патріярхів чи незаконні Собори судитиме найвищий і невидимий Голова-Христос, — справді по-божне й вірне, але вірне воно тільки на тому світі. На цьому ж світі всякий суд виконує тільки найвища видима влада в організації, а в Церкві таку владу може виконувати тільки або видимий Христос Господь, або видимий Його намісник.

Цю трудність, що виринає в Церкві з браку видимого голови, добре розуміють і самі православні, які потрапили глибше вдуматись у це питання. Ось, православний церковний правник, Н. Суворов, пише: “В православній богословській науці панує навчання, що єдиним головою Церкви є невидимий Голова-Христос, головством Якого виключається необхідність всякої зовнішньої всецерковної керівної влади. Таким способом невидиме головство Христа та існування якогобудь видимого голови, в значінні всецерковної керівної влади — вважається неможливим існувати разом. Це навчання викликає проти себе наступні закиди: 1. історія свідчить, що в період вселенських Соборів християнська Церква не тільки принципіально признавала, але в дійсності і мала вищу керівну владу; 2. в символічних книгах православної Церкви єпископи в їхньому відношенні до єпархій — називаються такими ж іменами,

які католики надають римському єпископові у відношенні до всієї католицької Церкви, а все ж таки подібні назви давані єпископам не вважаються противними невидимому головству Христа; 3. в автокефальних православних Церквах існує більше або менше розвинена централізація, силою якої єпископи єпархій є підчинені вищій владі, яка видає закони, кермує ходом церковних справ і виконує правосуддя у вищій інстанції. З усього того слідує, що... **невидиме головство Христа не може служити аргументом проти можливості існування видимої земної керівної влади.** При існуванні такої влади, складне і трудне розв'язання того питання є не в тому, як погодити ту владу з невидимим головством Христа, — бо ж і католицизм не заперечує невидимого Христового головства, — а вся трудність є в тім, **як погодити ту владу з національною самостійністю Церков,** а послідовно, як погодити її з незалежністю самих народів від якоїбудь екстериторіяльної влади та як організувати вищу церковну владу, щоб вона не замикала в собі посягання на ту незалежність.”⁴⁰⁾ Отже, і сам православний учений признає, що невидиме головство Христа Спасителя в Церкві не противиться видимому головству якогось намісника Христового в управі Церквою, а також признає, що давніша Церква мала таке видиме головство й найвищу керівну владу і це не противилося невидимому головству Христа. Вся трудність, як каже Н. Суворов, є в тому, що сьогодні таке видиме головство папи чи якого іншого єрарха, могло б загрожувати незалежності, самостійності поодиноких національних Церков. **І саме тут є вся причина, чому православні сьогодні відкидають усяку можливість видимого головства в Церкві, дарма, що таке видиме головство установив сам Христос Спаситель, визнавало його все священство Передання та мала його вся первісна вселенська Церква.**

“Є ще й другий погляд, — пише далі Н. Суворов, який є в тім, що всецерковна керівна влада існує,

40) Учебник церковного права, Ярославль, 1898, ст. 254.

або повинна існувати, і не є вона в протирічності з невидимим головством Христовим, але що нею є єдино й виключно тільки установа вселенських Соборів. Про вселенські Собори історія каже, що й у тій історичній добі, коли відбувалися, були вони установою надзвичайного характеру, скликувано їх при надзвичайних обставинах, щоб установити догматичне навчання і якщо вони видавали й закони в області церковної карності, то це законодавство носило випадковий характер, бо їхні закони торкалися таких справ, які в даний момент вимагали розв'язки. Самі візантійці дуже добре розуміли невістарчальність вселенських Соборів для постійного всецерковного керівництва і звідси саме й пояснюється їхня теорія “пять змислів”, яка припускає необхідність постійної всецерковної керівної влади. В теперішній час, коли більш як 11 віків минуло від часу останнього вселенського Собору і коли скликання нового Собору натрапляє на неподолані труднощі, тоді погляд, що всецерковна керівна влада можлива тільки у формі вселенського Собору — рівняється признання, що хоч така всецерковна керівна влада необхідна для Церкви, все ж таки у дійсності вона неможлива.”⁴¹⁾ Думка Н. Суворова — безперечно дуже здорова й логічна. Але памятаймо, що вселенський Собор також мусить мати голову, що скликає єрархів Церкви на вселенський Собор, голову, що є президентом, що провадить, карає, виключає з Церкви чи й із Собору. Але хто з єрархів може бути таким головою Собору, яким вибором, яким правом, якою юрисдикцією? Таке мудрування завсіди стоїть на піску і є виставлене на тисячі спорів, непорозумінь і роздорів, якщо відкинути Божу установу видимого головства св. Петра та його наслідників, єпископів Риму, які з Божого вибору, Божим правом і юрисдикцією одержаною від самого Бога — є поставлені рядити Церквою, як найвища всецерковна керівна влада.

“Варта накінець згадати — пише Н. Суворов, — ще один погляд на церковну єдність, що його висло-

⁴¹⁾ Там же, ст. 254-255.

вив відомий богослов XVII віку, єрусалимський патріарх Нектарій... На його думку, кожна автокефальна Церква окремо взята, є видима, католицька ж (вселенська) Церква є невидима, бо якщо вже матеріяльний світ, у цілості — невидимий, то тим менше може бути видимим усе таїнственне тіло Церкви, що розтягається на весь світ. — Цей погляд, — пише Н. Суворов, — перш усього грішить проти історії, яка свідчить, що саме поняття автокефальності — є досить пізнього походження; потім, цей погляд, що є комбінацією католицького навчання про видимість Церкви з протестантським навчанням про невидимість Церкви — провадить до заперечення навіть вселенського Собору, як видимого виявлення Церковної єдності. Бо ж невидима по своїй суті католицька Церква — не може статись видимою навіть на вселенському Соборі.”⁴²⁾

А, накінець, Н. Суворов покликуюється на необхідність видимого головства *в Церкві ще й із тієї причини, що навіть вселенські Собори, які не раз виносили дисциплінарні закони й норми та яких то Соборів православна Церква не має вже понад 1000 літ, — не можуть заступити видимого головства в Церкві. “Дисциплінарні норми, — пише він, — не можуть бути установлені на вічні часи, не можуть претендувати ні на непомильність, ні на незмінність. Як усяке законодавство, що має завести юридичний порядок, так і дисциплінарне церковне законодавство повинно поступати вперед, разом із поступом церковного життя і відповідати його потребам. Конечність тієї співгармонії церковного законодавства з потребами церковного життя — є найкращим доказом необхідності постійної церковної влади, яка брала б на увагу завжди нові потреби життя і нормувала б юридичний порядок відповідно до них. Церква, як юридичний лад — не може існувати без видимого голови, то є без постійної земської влади, яка укладає порядок церковного життя, установляє нові форми на місце перестарілих, як також установляє способи, як перевести й охоронювати ті норми, а на-

42) Там же, ст. 255-256.

кінець, допускає виїмок від них у поодиноких особах і випадках.”⁴³⁾

Як бачимо, навіть по думці православних науковців, які потраплять глибше й більш самостійно думати, видиме головство в Церкві не є неможливе й не противиться воно невидимому головству Ісуса Христа, ба навіть є воно кінечне з огляду на завжди нові й нові потреби Церкви, яких не можуть заспокоїти навіть вселенські Собори, бо такі Собори відбуваються, звичайно, в дуже рідких випадках, раз на століття чи й рідше. До того православна Церква вже понад 1000 літ узагалі не має вселенського Собору і багато православних учених сумнівається — чи сьогоднішня православна Церква взагалі здібна мати вселенський Собор.

І так, усякі мудрування й закиди проти видимого головства св. Петра та його наслідників, єпископів Риму, — є слабкі й безпідставні. Безпідставні вони тим більше, що видиме головство св. Петра та його наслідників ясно й незаперечно впливає з науки самого Христа Спасителя та з науки священного Передання, себто, з навчання святих Отців первісної вселенської істинно православної Церкви.

⁴³⁾ Там же, ст. 307.

III. ГОЛОС СВЯТИХ ОТЦІВ СХОДУ ПРО ПЕРШЕНСТВО В ЦЕРКВІ

Другим джерелом Божого об'явлення, після Святого Письма, є священне Передання. Священне Передання — це наука Ісуса Христа, що її сам Божий Син учив, або вчили її св. Апостоли під надхненням Св. Духа, але все те не було відразу записане, а тільки проповідуване й доперва пізніше списували це святі мужі й так передали майбутнім поколінням. Носіями священного Передання були св. Апостоли, їхні учні, що безпосередньо приставали з Апостолами, а також святі Отці перших віків християнства. Отже до священного Передання належить уся наука, що її Церква чи словом, чи письмом подає, яко об'явлену Божу правду. Так до священного Передання належать і віроучні науки св. Отців, єпископів первісної Церкви, які відзначаються старинністю, святістю життя та проповідуванням (у слові, чи в письмі) правої Божої науки. До Передання в ширшому змислі належать також і давніші символи віри, догматичні постанови Вселенських чи і помісних Соборів, оскільки вони були затверджені вищою церковною владою, давні літургічні тексти і т. п. Засадою так православних, як і католиків є вважати священним Переданням тільки те, в що вірили та що визнавали всюди і всі, або майже всі пастирі й учителі у вселенській Церкві.¹⁾

Наука святих Отців, наведена в цьому розділі, покаже нам, як маємо розуміти, в нашому випадку, тексти

1) Малиновскій Н., Православное Догматическое Богословіе, Сергієв Посад, 1910, том I, ст. 80.

Святого Письма, що торкаються св. Петра та з яких виростає й першенство Петрових наслідників, єпископів Риму. Бо Апостольські мужі, як і св. Отці перших віків так своїми писаннями, як і своєю поведінкою вкажуть нам на первісну науку й засади вселенської Церкви.²⁾

Щоб побачити й переконатися, як задивлялись та як розуміли вищенаведені Христові слова про св. Петра найвищі світила, єрархи Сходу, вистачає прочитати самі православні наукові видання Творів св. Отців. Такі Твори видали Духовні Академії в Петербурзі, в Москві та в Києві перед 70-80 роками. В тих православних виданнях побачимо, що саме найкращі сини колишнього православного Сходу, аж до часу поділу єдиної Христової Церкви, у вищенаведених Христових словах бачили й розуміли першенство та найвищу владу св. Петра, як над іншими Апостолами, так і над усіма вірними вселенської Церкви. Спираючись на тій догматичній підставі, св. Отці добачували та признавали і спеціальну вищу гідність та Богом дану вищу владу в особах наслідників св. Петра, в єпископах Риму і, послідовно, як це побачимо нижче, до єпископів Риму звертались вони у всіх справах віри й обичаїв, а то й церковних порядків, просячи їх, а то й вимагаючи від них найвищого рішення в спірних справах яко від таких, що їх єдиних послухає вся Церква.

При аналізі науки св. Отців треба нам пам'ятати, що в тодішніх давніх часах ніхто не оспорював ні першенства св. Петра, ні першенства римських архиєреїв і тому св. Отці не писали спеціальних трактатів ні про св. Петра, ні про папство. Великі й вичерпні трактати писали вони тільки проти ересей і єретиків, або в обороні Божої науки перед нападами логан, жидів чи імператорів, або також поучні твори для вірних. Головні ж ересі тих часів нападали найбільше на божество І. Христа та на Святого Духа, пізніше на богоматеринство Преч. Діви Марії, а накінець і на почитання св. ікон та мощей Святих Божих Угодників. Еклезіології, чи

2) Там же, ст. 86.

пак науки про св. Церкву та про її устрій, вони мало коли зачіпали. Тому то св. Отці про св. Петра чи про римських єпископів писали тільки принагідно й то переважно тільки в проповідях, або в листах один до одного. А все ж таки і в тих проповідях чи листах св. Отців знаходимо дуже багато цінного матеріялу, що показує нам, за кого мали вони св. Петра та кого бачили вони в єпископах Риму.

1. Свідоцтва перших трьох віків

Одні з найкращих своєю простотою свідоцтва до нашого предмету маємо від т. зв. Апостольських Отців — св. Ігнатія Богоносця, єпископа Антіохії та св. Полікарпа, єпископа Смирни, але їх ми подамо в дальшому розділі, де викажемо загальну віру православного Сходу від перших післяапостольських часів. Тут наведемо інші свідоцтва з трьох перших віків, що покажуть нам, яку увагу та з якої причини таку увагу присвячували перші єрархи Сходу далекому єпископові Риму і римській катедрі, ще й у часах, коли вся Церква ще купалась у крові мучеництва та ховалась у підземеллях катакомб.

Перші замітніші Отці та церковні письменники на Сході не мали спокійного часу, ані нагоди на те, щоб писати догматичні твори чи виголошувати довгі проповіді. Бодай нічого подібного не збереглося до наших часів. За те пильно записували вони і зберігали кожную важнішу історичну замітку, що торкалась св. Апостолів, головнож св. Петра. Їм залежало більше на зберіганні документів про апостольське наслідство церковної єрархії, ніж про те, щоб його доказувати чи обороняти тоді, коли ще ніхто його не оспорював. Ось, історія нараховує около 20 документів із самих тільки перших двох віків християнства, в яких знаходяться поіменні списки єпископів Риму, від св. Петра почавши. Ті письменники просто шукали й записували кожную відомість про діяльність та місця побуту св. Петра. Один із перших таких списків уложив св. Іринеї;

уроженець Смирни й учень Апостольського Отця, св. Полікарпа, єпископа Смирни.

Св. Іриней, около 170 року по Хр., в своєму творі "Проти ересей" писав: "Ті, що хочуть бачити правду, повинні в кожній Церкві шукати за апостольським переданням, що явилось по всьому світу; і треба нам переглянути всіх, кого Апостоли поставили єпископами та й їхніх наслідників аж до нашого часу, які не вчили, ані не знали нічого такого. що ці (єретики) божевільно проповідують. Аджеж, коли б Апостоли були знали якісь скриті тайни і вчили про них тільки досконалих, ховаючи їх перед іншими, то певно були б їх передали тим, кому й самі Церкви віддали під опіку. Бо ж дуже досконалыми й у всьому бездоганними хотіли мати тих, кому передавали свій власний учительський уряд та кого лишали своїми наслідниками. Але тому, що задовго було б вичисляти в цій книжці апостольське наслідство по всіх Церквах, — ми застидаємо єретиків, коли вкажемо на апостольське передання та проповідувану всім людям віру найвищої, найстаршої і всім знаної римської Церкви, яку заснували й поставили найславніші два Апостоли — Петро й Павло. З тією Церквою, задля високого її начальства, повинна згоджуватись кожна Церква, себто — всі вірні розсіянні по всьому світу, бо в ній усі вони зберігають передання одержане від Апостолів. Блаженні Апостоли, заснувавши й упорядкувавши ту Церкву, Лінові передали єпископство завідувати нею... За ним слідував Анаклет; після нього єпископство від Апостолів одержав Климент, який і бачив Апостолів, і розмовляв з ними... Сьогодні, яко дванадцятий, від Апостолів має єпископство Єлевтерій. Таким порядком і наслідством апостольське передання в Церкві та проповідування правди — дійшло аж до наших часів."³⁾ Отже, щоб знати, яке є пере-

3) Migne, P. G., t. 7, col. 848; Православне видання "Сочиненій св. Ириней", Москва, 1871, т. III, 3, 2, на основі інших старинних рукописів, подає отакий переклад важнішого місця цього цитату: "Святу римську Церкву, матір і царицю всіх Церков, треба запитувати про все, що торкається віри... тому, що з тією Церквою повинні погоджуватися всі інші Церкви, і всі вірні в усій вселенній, ізза високого її головства."

дання Апостолів та яка є наука вселенської Церкви, по словам св. Іринейя, вистачає приглянутись науці однієї тільки Церкви римської, бо “в ній зберігають” те передання всі інші Церкви.

Оце римська Церква є апостольським і віронавчальним осередком для всіх інших Церков уже в заранні християнства. На якій підставі? На тій підставі, що її заснували св. Апостоли Петро й Павло, особливо ж Петро, які й передали свій власний учительський уряд не наставникам інших Церков, що їх вони вже заснували по різних містах Сходу, а передали його тим, що слідували після Петра на престолах римської Церкви, яким і всю Божу Церкву віддали в опіку. Ось, Петрове наслідство є підставою того, що римська Церква є найвищою та що через те Христом установлене наслідство повинні годитися з нею з нею всі інші Церкви.

Св. Кипріяни, єпископ Картагіні в Африці († 258) і великий Святий православної Церкви, хоч і довгий час сперечався з папою св. Стефаном у справі перехрещування еретиків та дорікав йому за двох еспанських єпископів, усе ж таки, при тому всьому, ясно проповідував так першенство св. Петра, як і першенство римських архиєреїв. Ось, його слова: “Господь оснував Свою Церкву на Петрі...” “Петро, що на ньому Господь поставив Свою Церкву”..., “на ньому одному.”⁴⁾ Він же, пишучи про римську Церкву, говорить: “Один є Бог, і один Христос, і Церква одна, і катедра, поставлена по слові Господа, на камені — одна.”⁵⁾ Св. Кипріяни ще й пояснює, для якої цілі Христос особливо відзначив одну апостольську катедру: “Щоб показати єдність, (Ісус) створив одну катедру і Своєю властю зробив, щоб така єдність походила від одного. Чим був Петро, тим були й інші Апостоли, обдаровані рівною частю гідности і власти, але початок виходить із одности, і Петрові дане було першенство, щоб відзначити єдність Церкви і єдність катедри... Якщо хто противиться Церкві, якщо відділюється від престолу Петра,

⁴⁾ Творення св. Кипр. Карт., Київ, 1879, т. I. ст. 251; т. II, 173, 192.

⁵⁾ Там же, I. ст. 124.

на якому поставлена Церква, то чи такий може твердити, що він ще в Церкві?”⁶⁾ В листі ж до папи Корнелія св. Кипріян негодує на еретиків, що ці відважуються їхати до Риму, щоб там оправдатись і приєднати папу на свій бік: “Ще відважуються піднимати пороги до катедри блаженного Петра, до тієї голови Церкви, від якої вийшла священнича єдність...”, “бо єднання з тобою — це єдність вселенської Церкви, і любов”.⁷⁾

В наведених словах св. Кипріяна вже ясніше підкреслена роль св. Петра як єдиної, Христом поставленої основи Церкви. Він основа, він же й видимий голова-начальник Христом установленого джерела та осередку церковної єдності. Без Петра нема ладу та єдності в Церкві, без єднання з Петром нема ані єднання з Христовою вселенською Церквою.

Св. Епіфаній, єпископ Саламіні († 403) під кінець III-го віку, обороняючи божество Св. Духа, як також і потребу покути, принагідно згадував ім'я св. Петра й ось, як писав: **“Петро, князь Апостолів... тверда скеля,** на якій, мов на підвалині, Господня віра спирається, на якій і Церква поставлена. Бо, понайперше за те, що Христа визнав Сином живого Бога, почув він: на цій вірі твердої скелі побудую мою Церкву... Але й сам він був найсильнішим каменем будівлі й підвалиною Божого дому, коли після заперечення Христа, мов би віднайдений Господом, навернувся, вельми відзначений почув: “Паси вівці мої” та й “Паси ягнята мої”, і втретє: “Паси вівці мої”.⁸⁾ А на іншому місці той самий Святий пише: “Богом є Святий Дух... і тому святі люди називаються домом Божим... як це свідчить **князь Апостолів,** який удостоївся того, що Господь назвав його блаженним за те об'явлення, що його він одержав від Отця. Йому бо вказав Отець на рідного Свого Сина й за це він названий блаженним... Це й відповідало тому, **хто був перший між Апостолами, цій твердій скелі, на якій побудована Божа Церква** та яку й пекельні брами не переможуть. Під брамами пекла треба розу-

⁶⁾ Там же, II. ст. 172-173.

⁷⁾ Там же, I. ст. 124, 208.

⁸⁾ Migne, P. G., t. 41, col. 1030.

міти ересі та творців ересей. Віра спирається на тому, хто одержав ключі неба, хто на землі розв'язує і вяже в небі. Він і розбирає всякі тонкіші питання віри. Це той, що три рази заперечував (Господа) і три рази під клятвою вирикався Його, заки півень запіяв. Але Той, хоч по тілу з Марії народився, Він — Бог, що з неба й від Отця прийшов. Від Нього це Петро почув: “Петре, паси вівці мої” і йому це відданий догляд над отарою, якою він рядить та верховодить знаменито, ведений силою свого Господа”.⁹⁾

І знову Петро — це найсильніший, найтвердший камінь, на якому Господь побудував Свою Церкву. Побудував на Петрі і на його вірі. На Петрі стоїть Христова Церква, на ньому спирається й віра Христова. Він — підстава Церкви, він же й підстава віри. Але він zarazом і єдиний та найвищий завідатель та зверхник Церкви, бо йому єдиному віддав Христос догляд над Божою отарою, коли сказав: “Паси вівці Мої”.

Ориген († 255), хоч і не святий, бо згодом поблудив у вірі, але як великий письменник перших віків християнства на Сході, в своїх писаннях не мало світла кидає на загальну віру первісної Церкви. Ось, у коментарі на св. Євангелію від Матея, згадавши про те, що І. Христос одному тільки Петрові обіцяв дати ключі небесного царства, аналізує потім Христові слова сказані до всіх Апостолів: “що тільки звяжете на землі, буде звязане й на небі” — і так продовжує: “Видається, що те, що перше єдиному Петрові було дане, тепер Господь дає кожному, хто грішників три рази напімнув (Мт. 18, 17-18)... Але тому, що Петрові треба було дати щось більше, ніж тим, що три рази напімнули, то хоч і спільно є тут сказане про Петра те, що сказане й про інших, усе ж таки уже раніше було дане Петрові оце: “Тобі дам ключі царства небесного”, ніж оте друге: “що тільки звяжете на землі”. Бо ж справді, — пише далі Ориген, — як пильно вглянемо духом у євангельські писання, то і при всьому тому, що видається однаково сказаним так Петрові, як і іншим, по-

⁹⁾ Migne, P. G., t. 43, col. 31-34.

бачимо там велику відмінність і визначність того, що було сказане Петрові, від того, що було сказане іншим. Аджеж, не мала це різниця, що Петро одержав ключі не одного тільки, а багатьох небес, і що тільки він зв'язе на землі, буде зв'язане не лише в одному небі, але в усіх небесах; а те, що в'язатимуть чи розв'язуватимуть на землі інші, буде зв'язане, або розв'язане не в небесах, як це було дане Петрові, а тільки в одному небі. Їхня бо власть не сягає аж так далеко, як Петрова, щоб могли в'язати й розв'язувати в усіх небесах".¹⁰⁾ — В поясненнях же до книги Мойсея "Вихід", Ориген говорить про спокуси проти віри і при цій нагоді наводить приклад св. Петра: "Дивися, що каже Господь великій основі Своєї Церкви і найтвердшій скелі, на якій Христос побудував Свою Церкву: "Маловіре, чого ти зневірився?"¹¹⁾ — А, накінець, у поясненнях до послання св. Ап. Павла до Римлян, пише: "Тому це любов називається більшою за віру й надію, бо вона єдина не дозволить далі грішити... Тому це і в Законі вона називається першою заповіддю, і в Євангеліях найбільше за все поручається любов, і від Петра, коли (Господь) передавав йому найвищу опіку над отарою овець, та й коли на ньому, мов би на якомусь ґрунті будував Свою Церкву, — не вимагано визнання іншої чесноти, як тільки однієї любови".¹²⁾

Оце свідоцтва перших трьох віків Церкви. Хоч які тяжкі, болючі й сумні були ті віки, проте скільки ясно-го визнання віри в першенство св. Апостола Петра та його наслідників, єпископів Риму знаходимо вже в тих найтяжчих для Христової Церкви часах. Віра й наука св. Отців і Учителів у першенство та найвищу власть св. Петра вчити й рядити в Христовій Церкві — вже від перших років християнства спирається на тому, що

¹⁰⁾ Migne, P. G., t. 13, 1182. Ориген тут стисло тримається літери св. Письма, в якому сказано до св. Петра: "що ти зв'язеш... буде зв'язано на небесах" (Мт. 16, 19), а до Апостолів сказано: "що тільки зв'яжете на землі буде зв'язане й на небі" (Мт. 18, 18).

¹¹⁾ Migne, P. G., t. 12, 329.

¹²⁾ Migne, P. G., t. 14, 1053.

сам Божий Син, а не хто інший, дав Петрові першенство і власть рядити та бути осередком і товкмачем Божого обявлення. Навіть і пізніший відступник, Ориген, із таким притиском підкреслює вищість св. Петра за інших Апостолів та найвищу його власть у Церкві, що здається, він не тільки викладає загальну науку Церкви, але ще й полемізує з майбутніми противниками, які казатимуть, що Петро — це тільки рівний між рівними собі Апостолами. Основа вищости Ап. Петра та його першенства влади в Христовій Церкві, по науці дотепер наведених Отців, — це Христові слова: “Ти є Петро, — Скеля...” “Паси вівці Мої”. — Отже, по науці Отців, першенство Петра — це Божа установа ведена силою Господа й саме тому Церкву очолювану такою Божою установою “ані пекельні брами не переможуть”.

2. Найбільші світила Сходу

Ще краці свідоцтва про першенство св. Петра та його наслідників, єпископів Риму, подає нам чи не найбогатший на великих св. Отців IV-ий вік християнства. В цьому віці маємо найглибшого богослова-поета Сходу — св. Єфрема Сирійського, найкращого проповідника всіх часів — св. Івана Золотоустого, одного з найсильніших характерів у східній Церкві — св. Василія Великого і взагалі цей вік дав Церкві представників і стовпів істинного православія. Цікаве, що всі вони походили з Сирії, або Малої Азії, коли ж саме Греція давала Церкві по найбільшій часті майже самих тільки еретиків. Пригляньмося, як задивлялись на св. Петра та його наслідників ті найкращі світила первісного православного Сходу.

Св. Єфрем († 373), великий приятель і почитатель св. Василія в., подає нам одне з найкращих свідоцтв віри християнського Сходу в першенство й верховну власть св. Петра в Христовій Церкві. Ось, прегарні його слова: “Симоне, учню мій, — говорить св. Єфрем словами Христа Господа, — я поставив тебе основою святої Церкви, каменем тебе назвавши, на тобі бо спочине

моя будівля; ти начальник тих, що будують Церкву на землі; коли б вони щось злого будували, то ти, основа, здави їх; ти початок джерела, що з нього черпається наука моя; ти — голова учнів моїх; через тебе я напоюватиму всі народи; через тебе я щедро роздаю життєдайні дари, всім відповідні; тебе я вибрав, щоб ти був, мов первородний у моїй Церкві, щоб ти стався спадкоємцем скарбів моїх; ключі царства могого дав я тобі. Оце найвищим завідателем установив я тебе над усіми богатствами моїми.”¹³⁾

Крім того головного свідоцтва з творів св. Єфрема, маємо ще й його подрібніші пояснення до текстів Св. Письма. Ось, у поясненнях до слів І. Христа “Ти є Петро” — св. Єфрем переповідає ті слова свобідно в такій формі: “Блаженний ти, Симоне Йонин... і я кажу тобі: ти є Кифа, і на цій кифі поставлю мою Церкву, і брами пекла **не переможуть тебе**”. Те саме повторює він у поясненнях до 54 глави пророка Ісаїї: “і брами пекла не переможуть тебе”.¹⁴⁾ У поясненнях до 62 глави прор. Ісаїї, св. Єфрем пише про св. Петра: “І називатимешся новим імям — свята Церква. Це накладають на нього (на Петра) Господні уста, коли кажуть: на цій скелі побудую Церкву мою і брами пекла не переможуть її”.¹⁵⁾ А в гимнах про Симона-Петра, він знову пише: “Блаженний ти, Петре, **бо Син Божий поклав тебе в підвалину Церкви, щоб ти вдержував усе сотворіння, як Він удержує всю вселенну**”.¹⁶⁾ В проповіді ж на Преображення Господне, св. Єфрем каже, що “**Симона післяв Господь будувати Церкву по світі... Петро, про якого Великий Пастир засвідчив: на цім камені побудую Церкву мою**”.¹⁷⁾ А на іншому місці він пише: “Коли бачив (Іван Хреститель), що його життя добігає

¹³⁾ Lamy Th. J., S. Efraem Syri hymni et sermones, Mechliniae, 1882, vol. I. 412; Rouet De Journal, Enchiridion Patristicum, Barcelona, 1946, p. 249., No. 706.

¹⁴⁾ Lamy, vol. II. 156.

¹⁵⁾ Lamy, vol. IV. 687.

¹⁶⁾ Lamy, vol. IV. 686.

¹⁷⁾ Творенія св. Єфрема Сир., Сергієв Посад, 1895, т. II. ст. 54 і 398.

до кінця, передав своє стадо Князеві Пастирів; подібно і Господь, щоб показати пастирську дбайливість за своє стадо, **передав його в часі смерти старшому з пастирів, Петрові**, якого уста визнали Його, якого сльози послужили запорукою. Заки Господь не дістав такої запоруки, так довго не дав йому навіть кілька овець; потрібне ж визнання, яке дав Петро, Він прийняв яко вірну заставу за три часті стада, що їх передав йому”¹⁸⁾ І ще раз величає той святий Учитель верховного Апостола Петра: “Величатиму тебе блаженным, Симоне, Петре, який тримаєш ключі, що їх Дух зладив... О, блаженне стадо, повірене твоїй опіці, о, блаженний ти, що одержав місце Голови й Уст у соймі братів твоїх, що складається з учнів і дітей Господніх.”¹⁹⁾

Св. Єфрем зібрав тут коротко майже все, що вчить католицька Церква про владу св. Петра сьогодні, а що сьогоднішні православні заперечують. У нього св. Петро — це основа й камінь, на якому поставлена Христова Церква; він начальник і голова учнів Господніх, голова ерархів і князь пастирів Церкви; він джерело Божої науки, через яке сам Христос напоює всі народи; він первородний і спадкоємець і найвищий завідатель у Божій Церкві. А все це на тій підставі, що Петрові дав Христос ключі царства та що його опіці поручив Своє стадо. Отже всі титули і вся влада св. Петра в Христовій Церкві випливають із Христових слів про скелю-камінь, про ключі та про овець, отже є установою Божою, установою повною Божого змісту та Божої сили.

Св. Василій Великий († 379), співученик пізнішого імператора Юліяна Апостати, як також і пізнішого папи Ліберія, з часів студій в Атенах, не раз негодував на західніх ерархів, а то й на самих папів, за їхню нерішучість і зволікання в полагоджуванні тяжких і замотаних справ Церкви на Сході, проте, природне огірчення не засліпило його віри, бо оце, в творі проти Євномія, він говорить: **Петро**, син Йонин, за визначну

¹⁸⁾ Творенія св. Ефр. Сир., Сергіев Посад, 1914, ч. VIII. ст. 132.

¹⁹⁾ Assemani, *Bibliot. Orient.*, vol. I. p. 95.

віру став основою, на якій поставлена Церква”.²⁰⁾ А на іншому місці пише той Святий: “Петра поставив (Христос) по Собі пастирем Своєї Церкви, бо каже: ...паси вівці мої”.²¹⁾ У проповіді ж про Божий Суд, св. Василій В. говорить: “Блаженний Петро, хоч він одержав більше похвал, ніж усі інші, бо названий був блаженным, і ключі небесного царства одержав, все ж таки він почув від Господа: якщо не вмию тебе, то не будеш мати участі зо мною”.²²⁾ І оце на основі тієї віри в першенство св. Петра, св. Василій Вел. ззивав папу Дамаза, щоб цей, як найвищий учитель у Церкві, сказав своє слово, й тим приборкав еретиків: “Найшановніший Отче, майже весь Схід потрясений великою бурею та прибоєм... Єдину захорону від того всього бачили ми у відвідинах вашого милосердя... Коли ж наша надія завела нас, тоді ми постановили собі листом благати вас, щоб ви прийшли нам на поміч і вислали до нас людей, які так думають, як і ми, щоб вони погодили розеднаних, або довели Церкви до взаємної любови, або, щоб принайменше могли вказати вам точніше на причинників заворушень, щоб так опісля й самому вам було ясно, з ким мати єднання. Нічого нового не просимо від вас, а тільки того, що вже давніше звикли були робити інші блаженні й боголюбиві мужі, особливо ж ви самі. Ми знаємо з багатьох згадок і з оповідань наших батьків, як також із листів, які й по сьогодні переходять у нас, що блаженніший єпископ Діонісій, який засяяв у вас і правістю віри, і багатьома чеснотами, — споглянув на нашу Церкву в Кесарії та й батьків наших посланнями кріпив... Але сьогодні тяжче й багато сумніше наше положення та й більше дбайливості потребує... Тому, якщо не споможете нас тепер, — пізніше не будете мати кому навіть руки подати, бо всіх подолає сила ереси”.²³⁾

²⁰⁾ Творенія св. Василія В., Москва, 1891, т. III. ст. 54; Migne, P. G., t. 29, 579.

²¹⁾ Там же, т. V. ст. 449.

²²⁾ Migne, P. G., t. 31, 672.

²³⁾ Творенія... т. II. ст. 95-96; Migne, P. G. t. 32, 434-435.

Св. Василій не тільки підкреслює верховну владу св. Петра в Церкві сперту на Христових словах “Ти є Петро...” та “Паси вівці Мої”, але і в наслідниках св. Петра, єпископах Риму, бачить єдину захорону для Східньої Церкви в часі тяжких бур і потрясень. Як побачимо на іншому місці цієї книги, такої помочі й захорони Східня Церква шукала і знаходила в єпископах Риму вже від першого віку християнства.

Св. Григорій із Назіянзу († 389), найсердечніший приятель св. Василія В., аналізуючи Христові слова: “Ти є Петро, і на цім камені побудую Церкву мою”, — ось як пише: “Дивись, як із усіх Христових учнів, — а всі вони були визначні, високо поставлені та гідні бути вибраними, — тільки він (Петро), названий скелею, й він, задля віри своєї, стається основою Церкви”.²⁴⁾ Петра називає він “найвизначнішим із Христових учнів”²⁵⁾ та “найвищим стовпом Церкви”.²⁶⁾ А на іншому місці, порівнюючи старинний Рим із Новим Римом-Царгородом, св. Григорій пише: “Що ж торкається їхньої віри, то давній Рим, як давніше, так і сьогодні, правою дорогою йде, обіймаючи весь Захід спасенною наукою, як і годиться йому, що над усім верховодить. Новий же — давніше стояв на рівних ногах, але не так сьогодні”.²⁷⁾

Св. Григорій Ниссійський († 396), рідний брат св. Василія Вел., описуючи подію в Кесарії Филиповій, коли то Ісус змінив імя Симона Йони на Петра, ось, як прегарно пише в своїй 15-ій гомілії на “Пісню Пісень”: “Цей (Петро) через віру — всією душею придався до Агнца, й із зміною імени Господь перетворив його в щось божественніше, Симона перейменував і зробив Петром... Великий цей Петро не поступово зростав, щоб дійти до тієї ласки, але рівночасно і брата послухав, і Агнцеві повірив, і так вірою звершився: причіпившись до петри (Христа) — в Петра перетворився”.²⁸⁾

²⁴⁾ Migne, P. G., t. 36, 194.

²⁵⁾ Migne, P. G., t. 35, 1059.

²⁶⁾ Migne, P. G., t. 35, 819.

²⁷⁾ Migne, P. G., t. 37, 1068.

²⁸⁾ Творенія св. Григ. Ниссаго, Москва, 1862. т. III. ст. 374-375; Migne, P. G. 44, 1087.

В тій самій проповіді св. Григорій каже, що Господь “через Петра всім єпископам передав ключі небесних дібр”. У проповіді ж на празник св. Стефана первомученика, св. Григорій говорить: “Той, кого Господь поставив **зверхником (протостатес) і начальником (корифаіос) апостольського хору**, одержав славу відповідну до своєї гідности, прикрашений мучеництвом подібним до Господніх страстей; він бо, на хресті розпятий, відбив на собі царський образ нашого Господа”.²⁹⁾ Під кінець же тієї самої проповіді св. Григорій каже, що з мучеництвом св. Стефана святкуємо й пам’ять усіх Апостолів-мучеників, особливо ж пам’ять **“Петра, який є головою (кефале) Апостолів**, та з яким разом прославляємо й усіх інших членів Церкви. **На ньому закріплена Божа Церква. Він бо, по обітниці, що її дав йому Господь, є твердою й незрушимою скелею, на якій Господь побудував Свою Церкву**”.³⁰⁾

Прегарні слова обох св. Григоріїв! Єдиний тільки Петро “названий скелею”. “Симон... причіпившись до петри (до Христа-Скелі) — в Петра (в Скелю) перетворився”. Цими словами оба св. Григорії мов би нагадують божеську тривалість і продовження Божого об’явлення в Петрі й через Петра. Старозавітня “Скеля-Бог” живе в “Скелі-Христі”, Симон же Йонин, причіпившись до “петри”, себто до “Скелі-Христа”, — перетворився в “Скелю-Петра”, як залізо, причіпившись до магнету, перетворюється й само в магнет. Через це і стався Петро чимось “божественішим”, єдиним, якого сам Бог обдарував найвищими Своїми Божими властями.

Св. Кирил Єрусалимський († 386), пояснюючи те місце в Євангелії (Мт. 16, 13-15), де Христос запитує Своїх учнів, за кого мають Його люди, за кого мають Його вони самі, ось, так пише: “Коли всі мовчали, — бо ж і перевищало людські здібності таке знання, — тоді **Петро, князь Апостолів і найвищий речник Церкви**, не вишуканою мовою покористувався, й не людським мудруванням переконаний, а зісланим до розуму с’я-

²⁹⁾ Migne, P. G., t. 44, 730.

³⁰⁾ Migne, P. G., t. 44, 734.

вом Отця перейнятий, відповів Йому: Ти є Христос, і не тільки просто: Христос, але Син живого Бога. І зразу ж після того (Ісус) долучив звіщення про блаженність, що перевищала людські здібності”.³¹⁾ А розбуджуючи в серцях катехуменів надію на спасення, св. Кирил вказує на приклад св. Петра й каже: “Хай ніхто не розпачає над своїм спасенням. **Петро, найвищий між Апостолами і їхній князь**, трикратно вирікся Господа перед простою служницею, але, розкаявшись, гірко плакав... і за те не тільки одержав прощення..., але й зберіг дану собі гідність Апостола”.³²⁾ У XIV-ій своїй катехетичній науці св. Кирил наводить свідків Христового воскресення й додає: “Про це свідчить і Петро, який три рази вирікся Христа, але пізніше й визнав Його трикратно і дістав приказ пасти духовних овець”.³³⁾ А накінець, у XVII катехетичній науці св. Кирил Єрусалимський розповідає про дальшу долю Апостолів після зіслання Св. Духа й каже: “Силою того самого Духа князь Апостолів і ключник небесного царства — **Петро**, в Христове імя уздоровив паралітика в Ліді, що сьогодні Діасполем називається”.³⁴⁾

Св. Дидим Олександрійський († 398), учений сліпець і церковний письменник, у своєму творі про Пресв. Трійцю (книга I), розбираючи Христові слова сказані до св. Петра: “Блаженний еси, Симоне Йонин, бо не тіло й кров відкрили тобі, а Отець мій, що на небесах”, ось, як пише: “Блаженним назвав його Той, Хто сам єдиний є блаженний Господом. **На цьому камені побудовані є Церкви**, яких і пекольні брами, себто, хитрощі еретиків, не переможуть; йому дані ключі! небесного царства..., крім того, одержав він власть, чи краще, через нього всі одержали її — не відкидати тих, що впали, але приймати їх, якщо спам’ятовуються, бо ж ніхто не є без гріха, хіба тільки Той один, Хто Петрові дав таке право — приймати тих, що впали”.³⁵⁾ У тому

³¹⁾ Migne, P. G., t. 33, 694.

³²⁾ Migne, P. G., t. 33, 407.

³³⁾ Migne, P. G., t. 33, 855.

³⁴⁾ Migne, P. G., t. 33, 998.

³⁵⁾ Migne, P. G., t. 39, 418-419.

самому творі св. Дидим ще два рази згадує ім'я св. Петра й називає його **“корифеєм”** (начальником) та **“верховодом між Апостолами”**.³⁶⁾

Отже по науці св. Дидима, Кирила, Григоріїв і інших світил Сходу, — св. Петро завжди вищий за інших Апостолів так у праві рядити Христовою Церквою, як і в найвищому, тільки йому одному даному уряді навчати всю Церкву Христової віри. Він — голова й начальник Апостолів, він — скеля й основа, на якій поставлена Христова Церква, він найвищий речник Церкви, він і найвищий пастир, який приймає, або відкидає тих, що впали. І не з чого іншого виводять вони ту найвищу владу і гідність св. Петра, а завжди тільки з Христових слів: “Ти є Петро-скеля” та “Паси вівці Мої”, отже виводять те все з Божого обявлення, чим підкреслюють Боже походження того першенства керівної, суддейської та навчальної влади св. Петра в Христовій Церкві.

3. Св. Іван Золотоустий

Св. Іванові Золотоустому мусимо відступити окреме місце між свідками віри первісної Церкви в першенство св. Петра. Цей Святий так багато писав і говорив про св. Петра й так ясно підкреслював його вищість та верховну владу над Апостолами й над усією Христовою Церквою, що ми мусіли б видати хіба окрему поважну книжку, коли б хотіли помістити всі цитати, в яких цей Святий величає св. Петра князем, начальником, верховодом чи головою Апостолів та найвищим архипастирем Христової отари на землі. Але вистачає, як наведемо хоч кілька найважливіших та найбільш вирішальних у нашій справі текстів, щоб побачити, як розумів св. Іван Золотоустий ті слова, що їх І. Христос говорив до св. Петра та й кого взагалі бачив він у св. Петрі.

Св. Іван Золотоустий († 407), славний архієпископ Царгороду, походженням із Антіохії (в Сирії), най-

³⁶⁾ Migne, P. G., t. 39, 408, 642.

кращий проповідник Сходу на всі часи, пояснюючи слова: “Ти є Петро, і на цім камені побудую Церкву мою”, — пише: “Петро названий каменем, на якому Христос поставив Свою Церкву, на цім камені побудую Церкву мою, то є, на цій вірі й на цьому визнанні”.³⁷⁾ Розбираючи дальші слова євангельського тексту, св. Іван пояснює значіння власти ключів і так каже: “Петро має ключі; коли він сказав: Ти є Христос, Син Божий, — тоді й одержав ті ключі. Він відчиняє двері до царства тим, кого бачить визнавцями Сина, а зачинає двері до Церкви перед тими, які називають Його сотворінням і цим Бога хулять. Бо сам він одержав ключі не раніше, як щойно тоді, коли сказав: “Ти є Син Божий”, тоді почув він від Христа й те: Блаженний ти, Симоне, сину Йони: і тобі дам ключі небесного царства. Після визнання — власть, після віри — доручення Церкви й царства”.³⁸⁾

Св. Іван гарно відрізняє власть ключів, уділену одному тільки Петрові, від власти відпускати гріхи, що її Христос уділив усім Апостолам разом із св. Петром. Оце він пише: “Що це значить: дам тобі ключі? Як Отець дав тобі пізнати мене, так і я даю тобі ключі... ключі неба. Тим Він обіщує дати йому те, що притаманне тільки одному Богові, а саме: розрішати від гріхів і непорушною зробити Церкву... та й простого рибачка показати сильнішим усякого каменя, коли повстане проти нього вся вселенна”.³⁹⁾ “Хотілося б мені запитати тих, що принижують Сина (себто аріяна), — продовжує св. Іван: — котрі дари є більші — ті, що їх Отець дав Петрові, або ті, що їх дав Син? Отець дав Петрові об'явлення про Сина; Син же об'явлене пізнання про Отця та про Себе самого — поширив по всій вселенній і простому смертельникові, давши йому ключі, доручив власть над усім небесним, а цей поширив Церкву по всій вселенній і показав її

³⁷⁾ Бесіди на Ев. от Матея, Москва, 1864, т. III. 423; Migne, P. G. 58, 534.

³⁸⁾ Бесіди на разнія міста, СПетербург, 1862, II. 187-188.

³⁹⁾ Там же, т. VII, 554-555; Migne, P. G. 58, 534.

! сильнішою за семе небо. Бо небо й земля перейдуть, слова ж мої не перейдуть”.⁴⁰⁾

В проповіді на честь св. Ігнатія Богоносця, ось, як говорить св. Іван до своїх земляків у місті Антіохії: “Особливішим способом дбав Господь за це місто (Антіохію), що й ділом показав: **бо оце Петрові, якого поставив зверхником усієї землі, якому ключі небес передав та якого судові і владі повірив усе, — йому приказав перебувати тут довший час; так уважав Він це наше місто, мов би рівним усій землі**”.⁴¹⁾

Св. Іван Золотоустий на кількох місцях говорить і про те, що хоч І. Христос уже показав, що Петра приготує Собі на Свого заступника, все ж таки Апостоли не раз сперечались між собою, хто з них буде більший у Христовому царстві. “Щось людське діяло в учнях; — каже св. Іван. — Соромлячись виявити свою пристрасть, на яку нездужали, вони не запитують просто: чому Ти Петра вшановуєш більше, ніж нас? Чи ж він щось більше за нас? Соромились так сказати й тому запитують неозначено: хто саме більший?”⁴²⁾ А на іншому місці, де говорить про другий такий спір учнів за першенство, св. Іван пише: “Бачиш, які недосконалі всі вони... Але... приглянься дальшому їхньому життю й побачиш їх уже вільними від усіх тих пристрастей. Послухай, як той сам Іван, який підходить тепер до Ісуса і просить першенство (Мт. 20, 21), — завжди відступає його Петрові”.⁴³⁾

На більше місцях розбирає св. Іван і другий найважніший текст Христових слів сказаних до св. Петра: “наси вівці мої”, — й оце він запитує: “Чому Христос поминає інших учнів, а говорить про це з одним тільки Петром? Тому, що він вибраний ізпоміж Апостолів, уста учнів, верховний у їхньому зборі... Якщо запитає хто: чому престіл Єрусалиму одержав Яків (а не Петро)? — то я відповім, що Петра поставив Христос учителем

⁴⁰⁾ Там же, т. VII, 555; Migne, P. G. 58, 534.

⁴¹⁾ Migne, P. G., 50, 591.

⁴²⁾ Бесіди на разн. міста, т. VII, 596; Migne, P. G. 58, 568.

⁴³⁾ Там же, VII, 667; Migne, P. G. 58, 619.

не для цього престолу, а для всієї вселенної”.⁴⁴⁾ Цю найвищу гідність св. Петра підкреслює св. Іван і більше разів, коли говорить: **“Петро — верховний у соймі учнів, уста Апостолів, голова того братства, наставник усієї вселенної, основа Церкви”**.⁴⁵⁾ **“Йому повірені всі,** аджеж, до нього сказав Христос: і ти колись, навернувшись, утверджує братів твоїх”.⁴⁶⁾ У проповіді проти юдеїв, св. Іван пише: **“Петро стався першим між Апостолами і йому була повірена вся вселенна”**.⁴⁷⁾ Згадуючи розмову Ісуса з багатим молодцем (Мр. 10, 17) та слова св. Петра: “ось, ми все покинули та й пішли за тобою” (Мр. 10, 28), св. Іван пише: “Оце він (Петро), ще не ставшись пастирем, мав душу пастиря; ще не одержав начальства, а вже показував власну начальникові дбайливість, піклуючись усією вселенною”.⁴⁸⁾ А в 31-ій своїй проповіді св. Іван Золотоустий уже в IV віці дав відповідь на твердження сьгоднішніх православних, що, мовляв, усі Апостоли були собі рівні, отже, й Петро був тільки рівний між рівними собі Апостолами. Оце слова св. Івана Золотоустого: **“Між Христовими учнями не всі були рівні, бо три з них були визначніші за інших; та й між тими трьома (себто Петром, Яковом і Іваном) була велика різниця... Петрові перед ними передає першенство, коли каже: любиш мене більше за цих?”**⁴⁹⁾ В “Слові про священство” св. Іван переводить паралелу між потрійним запереченням св. Петра та потрійним виявом його любови, й отак пише: “Христос, розговорившись із верховним Апостолом, сказав: чи любиш ти мене? Так запитує... щоб показати нам, як дуже залежить Йому на начальстві над цими вівцями... як дуже полюбив Він Свою Церкву, а цим і Петрові, й усім нам хотів показати, як дуже повинні дбати за неї і ми”.⁵⁰⁾

⁴⁴⁾ Творенія св. Іоанна Злат., СПбєтербург, 1902, т. VIII, 599.

⁴⁵⁾ Бєсїди на Еванг. от Матея, Москва, 1864, VI, 571; Migne, P. G. 56, 275.

⁴⁶⁾ Там же, т. IX, ст. 34; Migne, P. G. 60, 37.

⁴⁷⁾ Творенія... СПбєтербург, 1898, т. I., 746.

⁴⁸⁾ Там же, т. III, ст. 6.

⁴⁹⁾ Творенія... СПбєтербург, 1903, т. IX., ст. 848.

⁵⁰⁾ Слово о священствї, Москва, 1868, ст. 15-16.

В поясненнях до Діянь св. Апостолів, св. Іван Золотоустий зупиняється на виборі Матія, що мав зайняти місце відпавшого Юди. В Діяннях говориться про те, що св. Петро радився з Апостолами та іншими учнями над тим, кого і як поставити на місце Юди (1. 16). Св. Іван про це так пише: “Петро, як людина запальна, як той, **якому Христос повірив стадо, як перший у зборі**, — завжди перший забирає слово... Але чому це він нараджується з ними? Для того, — відповідає св. Золотоустий, — щоб той вибір не став предметом спору... Того він завжди вимінає; тому й каже на самому початку: мужі, брати, треба вибрати зпоміж нас. Він подає це діло під суд більшості... Якже ж? Невже не вільно було вибрати самому Петрові? Зовсім вільно було. Але він того не робить, щоб не показати себе пристрасним; а з другої сторони — він ще не одержав Св. Духа... Така дбайливість наставника! Він перший поставив учителя (Матія)... Він далекий від усякого славолюб'я і змагав тільки до одної мети, хоч не однакою з іншими мав він призначення. Зрештою, такий поступок був природний із огляду на чесноту тієї людини, а також із огляду на те, що в тому часі начальство було не гідністю, а турботою за підчинених... Дивись: їх було сто двадцять люда, а з усієї тієї сили він вимагає (вibrати) одного... Він перший розпоряджує в цьому ділі, бо ж йому повірені всі. До нього ж бо сказав Христос: і ти колись, на вернувшись, утверджуй братів твоїх... І дивись, як наслідуює він свого Вчителя: завжди розмірковує на основі Ск. Письма”.⁵¹⁾

Розповідаючи про дальшу діяльність св. Петра після зіслання Св. Духа, — св. Іван пише: “Мов вождь — він усе обходив, наглядаючи за порядком: що треба зібрати, що прикрасити, що вимагає його приявности. Дивись, як він усюди проходить і перший він там, де треба було вibrати Апостола, перший він там, де треба сказати юдеям, що Апостоли не п'яні; коли треба було уздоровити кулявого, коли треба було пропові-

⁵¹⁾ Бесіди на Ев. от Матея, Москва, 1864, т. IX, 33; Migne, P. G. 60, 34.

дати, перший він перед усіма, коли треба було перемовувати з властями, чи з Ананією, чи коли тінню треба було уздоровлювати. Де небезпека, або коли треба заряджувати — там він є. А де все йде спокійно, там усі (Апостоли) є разом”.⁵²⁾

А як задивлявся св. Іван Золотоустий на єпископів Риму? В них саме бачив він наслідників св. Петра, якому “поручено всю вселенну”. Ось, у проповіді про священство він говорить: “Навіщо ж Божий Син пролляв Свою Кров? **На те, щоб позискати тих овець, що їх повірив Петрові і його наслідникам**”.⁵³⁾ Коли ж 403 року імператор при допомозі придворних єпископів скинув його з царгородського престолу і вислав на заслання, тоді св. Іван Золотоустий звертався зо скаргою до папи Інокентія і просив: “...потрудіться заявити посланням, що все — зроблено протизаконно, не має жадної сили... обвинених же в такому ділі покарати згідно з церковними канонами. А нам, що є безсилі в тому всьому... дозвольте безперестанно користуватись вашими посланнями, вашою любовю та всім іншим, як і дотепер”.⁵⁴⁾ Як бачимо, св. Іван Золотоустий визнавав за далеким єпископом Риму право судити й карати єрархів Сходу, навіть патріархів Царгороду, в цьому випадку партіярху Теофіла з Олександрії, що з царської ласки засів на патріяршому престолі в Царгороді на місце усуненого св. Золотоустого. Недовго перед своєю смертю, в другому листі до папи Інокентія він писав: “...ваша прихильність і богатство вашої щирої любови — є нам великою потіхою. **Це наша стіна, наша твердиня, безбурна пристань наша**”.⁵⁵⁾

Думаємо, що тих свідоцтв із творів св. Івана Золотоустого аж надто вистачає. Як у св. Єфрема, так і в наведених текстах цього найславнішого єрарха Царгороду, маємо коротко зібране і з притиском підкреслене все те, що вчить католицька Церква про верховну владу св. Петра по сьогоднішній день. По науці св. Івана,

⁵²⁾ Бесіди на Діяння, СПетербург, 1856, I, 160, 378.

⁵³⁾ Творенія... СПетербург, 1898, I, 414.

⁵⁴⁾ Творенія... СПетербург, 1897, III, ст. 555.

⁵⁵⁾ Там же, III, 558.

Петро — це скеля сильніша всякої скелі, це основа Христової Церкви. Петро не рівня іншим Апостолам, він — верховний голова в їхньому зборі, він найвищий пастир і зверхник усієї Церкви по всій вселенній, він єдиний має ключі Божого царства і власть над усім небесним. Та не тільки Петро має всю ту власть. Мають її і Петрові наслідники й тому св. Іван Золотоустий звертається до них з проханням, щоб вони авторитативно виступили в обороні ладу в Церкві як ті, що мають право так виступати в усій Церкві, навіть у Царгороді. Все це виводить св. Золотоустий із Божого обявлення, з євангельських текстів Христових слів: “Ти є Петро-скеля” й “Паси вівці Мої” та й він один із перших покликуюється і на третій текст Христових слів “Утверджуй братів твоїх”. Отже вся гідність і верховна влада св. Петра в Церкві, по думці св. Івана Золотоустого, походить не від кого іншого, а від Бога.

4. Свідоцтва пізніших віків

В V-ому й дальших віках Церкви на Сході вже помічається повільний занепад східньої богословії. Щодалі, то все менше Отців Церкви, менше правдивих і великих Святих, менше й визначних та цінних церковних письменників. Усе ж таки, і з того пізнішого часу маємо ще гарні свідоцтва, що потверджують віру колишнього православного Сходу в першенство св. Петра та його наслідників, єпископів Риму.

Св. Астерій, єпископ Амасійський († 410) в митрополії Понту в Малій Азії. Він — сучасник св. Івана Золотоустого, а VII всел. Собор зачислив його до Отців Церкви. В гомілії VIII на празник св. Петра й Павла, цитуючи слова пророка Ісаїї (28, 16), що Отець небесний Свого Сина поклав “угловим каменем, щоб Він був основою світу”, отак пише: “А Єдинородний, як написано в святих Євангеліях, у Свою чергу, Петра назвав основою Церкви: Ти є Петро, і на цім камені побудую Церкву мою. І справді, Він (Христос), перший, як той великий і міцний камінь, був скинений у прірву цього світу, в долину сліз, ...щоб, підтримуючи всіх християн,

збудованих на Ньому, підняти до висот, які є житлом нашої надії. Бо “ніхто не може покласти іншої підвалини, окрім тієї, що положена, якою є Христос” (І. Кор. 3, 11). Але ж подібною назвою вшанував Спаситель наш і **першого Свого учня**, назвавши його каменем віри. І так, **через Петра, що стався правдивим і вірним учителем благочестя, зберігається тверда й непорушна підвалина Церков**. Отже, міцно збудовані цим праведним (Петром), стоїмо ми, що є християнами від сходу сонця аж до заходу. Хоч від часу проповідування Євангелії багато тяжких досвідів було, й багато тиранів, між ними перший — диявол, які бурями диявольських духів і переслідуваннями християн намагався в основах розбити Церкву, проте ніщо не явилось міцнішим за Божу твердиню, себто за ту, що її вибудували руки першого з Апостолів”.⁵⁶⁾

Яким чином стався Петро такою непорушною основою Христової Церкви, — це показує св. Астерій в дальших словах тієї ж самої гомілії, коли пише: “Петра назвав блаженним Той, хто сам є найбільше блаженний. Цей назвав його каменем віри, основою й підвалиною Божої Церкви. Він бо через обітницю одержав ключі царства і стався паном небесних брам, щоб відчиняв, кому схоче відчинити, і зачиняв перед тими, перед якими правом треба зачинити, себто, перед тими, що є осквернені і грішні та й що заперечують те визнання, за яке він (Петро) був поставлений пильним і свідомим сторожем дібр Церкви та наставником небесних брам. **Яка густа мусить бути ця мряка, що не дає еретикам бачити слідів Петра!...** Коли ж Спаситель після добровільно прийнятої смерті наміряв освятити людство, тоді, мов у застав **ввіряє цьому мужеві всю вселенську Церкву**, запитавши його трикратно: чи любиш Мене? Цей же, долучивши з великою готовістю до всіх цих запитань стільки ж визнань, — **одержав вселенну під свою опіку, як один пастир — одне стадо, коли почув: паси вівці Мої**. І так, мов замість Себе, дарував Господь найвірні-

⁵⁶⁾ Слово в похвалу свв. Ап. Петра і Павла, в “Богословском Вестнику”, 1892, червень, ст. 383 і 396; Migne, P. G. 40, 267-268, 278-282.

шого Свого учня за батька, пастиря й наставника тим, що приходитимуть до віри”.⁵⁷⁾

Той сам св. Астерій, у тій самій гомілії в честь св. Петра й Павла наводить і те чудо, що св. Петро своєю тінню уздоровляв недужих та й каже, що цим чудом Петро перевищив навіть самого Учителя. “Та цим я не хочу слугу народів (Петра) прирівнювати до Господа, а тільки хочу вказати на те, що Бог, який через Своїх слуг дає докази Своїї могутности, жадного з Своїх учнів не одбарував стільки дарами, як Петра; що більше, зробивши його високим тими небесними дарами, поставив його вище всіх. Він бо має першество над учнями, а також вищим за них виявив він себе сам своїми ділами, що їх довершував силою Св. Духа”.⁵⁸⁾

І ще раз підкреслює св. Астерій вищість св. Петра за інших Апостолів, коли в тій самій проповіді каже: “Блаженний великий Іван, що спочивав на грудях Господніх; великий також і Яків, якого названо сином грому; преславний і... Пилип, якого Дух ухопив, коли той Етіопцеві викладав про Спасителя (Діян. Ап. 8, 39), але всі вони мусять уступитись Петрові й признати, що вони — тільки другорядні; як порівняти ласки, що їх одержав той і вони, то той (Петро) покажется вищим. Бо коли подрібно роздумую над усім, тоді бачу, що цей муж так у слівних виступах, як і в творенні діл усюди випереджує та перевищає решту учнів”.⁵⁹⁾

Ось, знову чудова пригадка і вказування на щось особливо божественне в Петрі. Петро — це тверда скеля, на якій поставлена тверда й непорушна підвалина Церков. Твердим є сам Петро, а через нього твердою та непорушною є й підвалина Церков, а це з тієї причини, що Петро одержав назву такого каменя й підвалини, яким є сам Христос — камінь і підвалина. Богом давані імена — це не пусті слова, це імена налиті Божою силою та наповнені особливішим Божим післан-

⁵⁷⁾ Там же.

⁵⁸⁾ Там же.

⁵⁹⁾ Там же.

ництвом. Саме тому, як каже св. Астерій, через Петра, в якому є Божа сила й Боже післанництво, Церква стала Божою твердиною, яку ніхто й ніщо не переможе. — До того св. Астерій, як і всі інші Отці Сходу, найвищу владу св. Петра виводить із Божого обявлення, з Христових слів записаних у св. Євангелії. Як Пресв. Трійця замість себе післала на землю Воплочене Слово-Христа, так Христос, замість себе дарував Петра, щоб цей був батьком, пастирем і наставником усїєї Церкви вірних. Ось, у чому, по думці св. Астерія, міститься вся божественність Петрового післанництва та ще й твердить, що хіба дуже густа мряка залягає на очі тих, які не бачать цього Божого післанництва св. Петра в Христовій Церкві.

Св. Кирил Олександрійський († 444) розбираючи запит Спасителя поставлений Апостолам: “за кого мають мене люди, за кого маєте мене ви?” — отак пише: “Коли інші відповіли, ...тоді знову виступив перед них **корифей (начальник) і первоверховний над ними** та сказав: Ти є Христос”.⁶⁰⁾ Аналізуючи ж дальші слова Христа Спасителя: “Блажен еси, Симоне Йонин”, св. Кирил отак продовжує: “І батька його, і його самого називає Ісус, і вже не терпить, щоб називано його Симоном, **бо вже тоді присвоював Собі його для Своєї влади, як Свого власного, й тому, відповідно до того, від скелі Скелею (від петри Петром) назвав його, щоб на ньому поставити Церкву Своєю**”.⁶¹⁾ На іншому ж місці, в коментарі до св. Євангелії Матея св. Кирил розбирає слова: “на цім камені побудую Церкву мою, і тобі дам ключі небесного царства” — й отак пише: “Перш усього (Христос) говорить, що Церква є в Його власті, хоч інакше, Св. Письмо твердить, що вона радше Богові, ніж якій людині підлягає. Бо ж і Павло говорить, що Христос здобув Собі її вільну від змази й порока (Єфес. 5, 27), але каже (Св. Письмо) також і те, що Він і заснував її, і, яко Господь сил, наділив її силою і Петра дав їй за пастиря. І відразу ж додав:

⁶⁰⁾ Творення св. Кирила Александр., Москва, 1912, ч. XV., ст. 291.

⁶¹⁾ Migne, P. G., 73, 219.

і тобі дам ключі небесного царства. Такі слова не міг вимовити ні ангел, ні жадна інша розумна сила. Вони лицюють радше тільки володареві всього — Богові, який має власть над небом і землею”.⁶²⁾ Св. Кирил розбирає також і інші Христові слова сказані до св. Петра: “Я молився за тебе...” й так пояснює ці слова: “Коли Господь натякнув на учневе заперечення словами: Я молився за тебе, щоб не змаліла віра твоя”, — зараз же й потішив його словами: “І ти колись, навернувшись, утверджує братів твоїх”, себто: **будь опорою й учителем тих, що через віру приходять до Мене**”.⁶³⁾

Оце знову один із найбільших світил Східньої Церкви, св. Кирило, прегарно схоплює божественність Христової Церкви. Вона Божа, Христова і в Христовій власті й тому ніхто інший, ні ангел, ні жадна розумна сила, а тільки Христос Своєю Божою властю міг ту Церкву поставити на Петрі, якого присвоїв Собі для Своєї влади як Свого власного, як друге Своє Я, а накінець і поставив його основою, ключарем, пастирем і опорою та вчителем вірних у Своїй Церкві.

Св. Максим Ісповідник († 662), уроженець Царгороду, в одному з своїх листів пише: “Всі краї вселенної й усі, що повсюду на світі непорочно і православно визнають Господа, — **мов на сонце вічного світла, глядять на святішу Церкву Римлян, на її визнання й віру, приймаючи від неї ясне сяйво отцівських і святих догматів... Бо з самого початку, від приходу воплощеного Бога Слова до нас, усі християнські Церкви по всьому світу прийняли й визнають ту найбільш величню між ними Церкву Римську, яко єдину твердиню й підвалину, яко назавжди незнищиму, по обітниці Спасителя, навіть брамами пекла, яко таку, що має ключі православної віри в Нього**”.⁶⁴⁾

Христові слова про ключі небесного царства відносять цей Святий до наслідників св. Петра, а римську Церкву утотожнює з усією вселенською Церквою, коли пише: “Якщо... римська катедра не тільки знає нечести-

⁶²⁾ Migne, P. G., 72, 423.

⁶³⁾ Migne, P. G., 72, 915.

⁶⁴⁾ Migne, P. G., 91, 137-140.

вого Пира, але знає й те, що він неправо думає та неправо вірить, то ясне, що хто кидає клятву на тих, що Пира осудили, той кидає клятву на саму римську катедру, себто на вселенську Церкву... Не лицює бо з похвалами згадувати того, кого вже давно осудила та відкинула апостольська столиця міста Риму, ...як довго вона сама не прийме його назад наверненого до неї через побожне визнання і православну віру. Отже, якщо він не хоче бути, ані називатись еретиком, то не тому чи іншому хай принесе надолуження, — це ж злишне й нерозумне, бо коли один обурився на нього, тоді і всі інші обурені, а коли той один успокоїться, тоді тим самим і всі інші будуть задоволені. Тому, хай він спішиться надолужити римському престолові за всіх. Коли цей успокоїться, тоді всі і всюди будуть спільно називати його праведним і православним. Бо надаремно балакає той, хто... не просить і не надолужить блаженному папі святишої римської Церкви, яка від самого воплощеного Божого Сина та від усіх святих Соборів, по святих правилах і ореченням, одержала й має верховну владу над усіма Божими Церквами земної кулі, як також і силу та владу вязати й розв'язувати”.⁶⁵⁾

Св. Максим писав у часах, коли Схід зачинав очевидно тратити духа первісної церковности й наслідком того на римську Церкву та на її першенство зачав глядіти заздрісними очима та говорити про її владу, як про чисто церковну, чи людську установу. Тому то св. Максим головну вагу звертає на те, щоб своїм сучасникам пригадати Божу установу римського папства. Римська Церква, по словам св. Максима — це Христова Церква, про яку сам Божий Син сказав, що ані брами пекла не переможуть її. І саме тому, що вона є особливо Божа, від неї одержують віру й догмати всі інші Церкви, та й тому має вона верховну владу над усіма Божими Церквами в світі, бо ту владу одержала від самого воплощеного Божого Слова. Цю особливо божеську установу влади римської Церкви над іншими —

⁶⁵⁾ Migne, P. G., 91, 144.

св. Максим виводить із Христових слів про ключі, дані Петрові та про його владу вязати й розрешати. Як Апостол Петро, так через нього також і римська Церква та її єпископи одержали від Бога ту саму владу ключів та владу вязати й розвязувати.

Св. Іван Дамаскин († 754), уроженець Сирії, ось, як прегарно пише про відповідь Апостолів на Христове запитання: “За кого мають люди Сина чоловічого...” “Одні згадували Івана Хрестителя — пише цей Святий, — інші Ілію, а ще інші Єремію... Щоб відвернути це підозріння і неукам дати правдиве визнання... — що ж робить Той, Кому ніщо не є неможливе? Яко людина, — каже їм відгадувати; яко ж Бог, — тайно повчає того, хто яко перший покликаний прийшов та й кого вже давно передбачив, як гідного верховника Церкви. Цього Він, яко Бог, надхнув і через нього промовляє. Яке ж було питання? “Ви ж за кого мене маєте?” Тоді Петро, розвогнений палкою ревністю та й поучений Святим Духом, — відповів: Ти є Христос, Син живого Бога. О, щасливі уста, і ще щасливіші губи, о, богословська душе і Богом наповнений та Божого наставлення гідний розуме, о Божа трубо, через яку Отець промовляв!.. Це є та міцна й непорушна віра, на якій поставлена Церква, мов би на скелі, від якої ти гідну назву маєш. На неї нападуть пекельні брами, уста еретиків, труби демонів, але не переможуть її... Її здобув Собі Христос кривавою мукою і тобі, найвірнішому слугі, повірив її. Зберігай же її молитвами твоїми далеко від усяких бур і хуртовин. Бо що вона останеться нездолана, ...того ми певні, бо так твердить Христос, який утверджує небеса і землю захоче непорушною... Отож, того ми просимо, щоб бурі втихомирилися, щоб даний був нам тихий мир... Того виедно у Христа гарячими молитвами ти, що є непорочним заручником Того, Хто вчинив тебе ключником небесного царства”.⁶⁶⁾

В дальших рядках св. Іван Дамаскин аналізує мотиви, чому це Господь допустив, щоб св. Петро впав і так він це пояснює: “Божою ласкою це сталося, що

⁶⁶⁾ Migne, P. G., 96, 554-555.

він (Петро) на короткий час... упав у гріх, щоб опісля, в наслідок того, що сам пережив, був більше людяним до інших. Але роздумай, на якого мужа допускає падіння в гріх: на Петра, що є корифеєм (начальником) Апостолів, міцною підвалиною, непорушним каменем, видатною скелею, тихою пристанню, стовпом, що не завалиться... Для того то (Бог) допустив на нього падіння в гріх, щоб дане йому прощення побуджувало до лагідности супроти інших того Петра, що мав перебрати опіку над Церквою, статись опорою Церков, пристанню віри і вчителем усієї земної кулі".⁶⁷⁾ "Тому не бійся, Петре, — пише він далі, немов наводячи слова Спасителя до Петра, — не відкинув я тебе від мого трону, не зменшив я моєї ласки для тебе. Що обіцяв я тобі, це і сповню. На твоїй, мов скеля, твердій вірі — побудую Церкву мою, і пекельні брами не переможуть її. Ти пастинеш моїх овець, ти ягнятам моїм пашу даватимеш, ти, мов трибун,⁶⁸⁾ стоятимеш по моїй правиці".⁶⁹⁾

У проповіді ж на Преображення Господне св. Дамаскин називає Петра "найвищим зверхником Нового Завіту",⁷⁰⁾ та гідним наставником Церкви",⁷¹⁾ а розбираючи слова: "зробім тут три намети" — звертається до св. Петра: "Господь зробив тебе начальником не наметів, а всієї Церкви, що розсіяна по світу. Учні твої — це вівці твої, що їх вірності твоїй віддав добрий Князь пастирів".⁷²⁾

Св. Іван Дамаскин, як бачимо, раз пише, що Христова Церква поставлена на вірі Петра, іншим разом підкреслює, що Петро є "міцною підвалиною, непорушним каменем, видатною скелею... що не завалиться". Не Петро без віри та й не абстрактна віра без Петра, але живий Петро, наповнений живою вірою, — є тією

⁶⁷⁾ Migne, P. G., 96, 135-138.

⁶⁸⁾ Трибунами називали в давнині начальник в племен, або також високих державних урядовців, що обстоювали права населення на дворі самодержців.

⁶⁹⁾ Migne, P. G., 96, 150.

⁷⁰⁾ Migne, P. G., 96, 547.

⁷¹⁾ Migne, P. G., 96, 555.

⁷²⁾ Migne, P. G., 96, 470-471.

скелею й міцною підвалиною, на якій Христос поставив Свою Церкву.

Св. Теодор Студит († 826), “отець монахів на всі часи... стовп і опора православних”, як його називають незєдинені,⁷³⁾ показав себе одним із найбільших звеличників папства і в єпископах Риму, яко тих, яким сам Спаситель передав найвищу владу в Церкві, бачив він єдиний рятунок для Церков Сходу, що переживали тяжкі переслідування під кінець VIII і IX віках. Оце в часі кривавих переслідувань за почитання св. ікон, коли це багато високих єрархів Сходу пішло з поклоном до імператора Лева Армянина і разом із ним винищувало почитання св. ікон, св. Теодор писав до папи Пасхалія: **“Апостольська Голово, Богом поставлений пастирю Христових овець ...каменю віри, що на ньому поставлена Христова Церква... Ти Петро, що украшує Петрів престіл і рядить ним... тобі сказав Христос Бог наш: і ти колись, навернувшись, утверджує братів твоїх. Оце тепер час і місце... поможи нам ти, якого Бог на це поставив... Ти маєш силу від Бога, бо ти маєш першенство між усіми, на що ти й поставлений...”**⁷⁴⁾ В листах же до папи св. Лева III він пише: “Тому, що великому Петрові Христос Бог дав разом із ключами небесного царства також і гідність пастироначальника, то Петрові, або наслідникові його, необхідним є звіщати про все, що нового вводять до католицької Церкви ті, що відступають від неї. Тому, навчившись того від давних святих наших Отців, і ми... вважаємо обовязком повідомити... **І так, божественніша голово всіх голів, відбувся в нас собор преступників... Звітуючи про це неложно, ми, смиренні, підносимо до христолюбивої блаженности твоєї... покрик верховного Апостола... коли на морі счинилась буря: рятує нас, архипастирю піднебесної Церкви, бо погибаємо... Єретики не побоялись скласти єретичного собору, хоч по давньо прийнятому звичаю, ніхто не є правий скликати на-**

73) Преображенскій В., Преп. Теодор Студит, Мссква, 1896., ст. 3.

74) Творенія Преп. Теодора Студ., СПбєтербург, 1938, т. II. 345.

75) Там же, ст. 265-267.

віть православного Собору без вашого відома... Звістивши про все, ...і повинуючись вашому божественному пастироначальству, ми, накінець, просимо святу твою душу вважати нас немов власними овечками своїми”.⁷⁵⁾ У другому ж листі до папи св. Лева III писав цей Святий: “У нас відбувся всенародній собор... щоб нарушити Євангелію Христа, якого ключі ти одержав через верховного з Апостолів і через наслідників цього... **Вислухай нас, велика Божа голово... перша апостольська голово... що її провадить Святий Дух”.**⁷⁶⁾ Коли ж папа Пасхалій, на просьбу св. Теодора, не прийняв еретиків іконоборців, тоді цей Святий дякував папі й писав: “Основно пізнали ми, що дійсний наслідник верховного з Апостолів управляє в римській Церкві... Господь не опустив нашу Церкву, яка в нещастях... **одну і єдину поміч знаходить у вас, від давна, від початку, по Божому зарядженню... ви справді несплямлене й непідроблене джерело православія від початку, ви тиха пристань усіх Церков, далека від усякої бурі ересей...”**⁷⁷⁾

Мабуть ніхто на Сході не говорив про римське папство так ясно й по католицьки та не звязував його так стисло з догмою, як саме св. Теодор Студит, цей останній із найбільших стовпів колишнього істинного православія. Єпископ Риму, в очах св. Теодора, це вічно живий Петро й мов би до кожного майбутнього єпископа Риму поособно, вже в Кесарії Филиповій, казав Христос: “Ти є Петро й на цій скелі поставлю Церкву Мою”, на Тайній Вечері: “Утверджуй братів твоїх”, а над Генезаретським озером: “Паси вівці Мої”. Тому то й римського архиерея називає він Петром, каменем віри, на якому поставлена Христова Церква, Петром, якому Христос поручив утверджувати братів своїх, Петром-ключарем, пастирем овець і начальником усіх пастирів, божественнішим головою всіх голов, яку провадить Св. Дух. І саме тому єпископ Риму “від давна, від початку, на підставі Божого зарядження — є несплямленим і непідробленим джерелом православія”.

⁷⁶⁾ Там же, ст. 267.

⁷⁷⁾ Там же, ст. 346.

Оце останній із найясніших променів чистого й ясного блиску первісного православ'я та останній із наймогутніших відгомонів голосного колись на Сході визнання Богом установленого першенства римських архиєреїв над усією вселенською Церквою.

5. Велике значіння свідоцтв Св. Отців

Отак говорять святі Отці східньої, істинно православної Церкви первісних віків. Їхні свідоцтва — це священне Передання, що поруч Св. Письма є другим джерелом Божого об'явлення. Вони доповнюють і автентично, вірогідно пояснюють науку Св. Письма.

Навели ми тільки частину свідоцтв і то тільки з найважливіших та найвизначніших Отців і стовпів східньої Церкви, але й це вистарчає, щоб виказати, яка була віра православного Сходу перед поділом єдиної Христової Церкви. Ті свідоцтва східніх св. Отців такі чудові, такі ясні й переконливі, що просто не може бути жадного оправданого й уґрунтованого сумніву про те, що весь давній православний Схід визнавав першенство св. Петра, як також і першенство Петрових наслідників, єпископів Риму.

Св. Отці східньої Церкви вірили, визнавали та й учили, що верховна власть св. Петра походить від Бога, бо кілька разів говорять вони про Петра, про його становище в хорі Апостолів, про його власть, — завжди покликаються на Христові слова: “Ти є Петро (скеля), і на цім камені побудую Церкву мою...” “І ти, навернув-шись, утверджує братів твоїх...” “Паси вівці мої, паси ягнята мої...” Св. Петро, згідно з наукою св. Отців, є найвищим зверхником Апостолів і всієї Церкви, бо його Христос “по Собі” чи “замість Себе” поставив найвищим пастирем Своєї отари. Так говорять вони і про першенство та найвищу власть римських архиєреїв над усією вселенською Церквою. Це першенство папів, яко Божу установу, виводять вони з того принципу, що єпископи Риму є наслідниками верховного Апостола Петра, який, в особах своїх наслідників, аж до кінця віку має бути непорушною підвалиною Церкви, непо-

мільним учителем, що до кінця віку буде утверджувати своїх братів та аж до кінця віку має поручення пасти всіх овець і ягнят Христової отари. Так учили св. Отці від перших початків християнства, аж до часів Фотія й Керуларія, отже, аж до поділу єдиної Христової Церкви.

В їхніх очах та за їхнім визнанням Ісус Христос “у щось божественніше перетворив Симона, перейменувавши його Петром”, якого “вибрав ізпоміж Апостолів” і поставив його “зверхником у їхньому зборі”, зробив його “устами учнів”, “учителем усієї вселенної”, “наставником усієї вселенної”, “найвищим зверхником Нового Завіту”, “осною Церкви”, бо “на ньому” та й “тільки на ньому одному” Христос “побудував Свою Церкву”, зробивши його “каменем віри”, “батьком”, “найвищим завідателем Божих скарбів”, який “не був рівний” іншим Апостолам, “бо Петрові перед іншими Христос передав першенство”, щоб “від одного походила єдність” Божої Церкви. Всякі найвищі відзначення й титули дають св. Отці Петрові, одного тільки не можемо знайти в творах східних св. Отців, не можемо знайти ніодного місця, де вони говорили б про рівність Петрової влади з власністю інших Апостолів чи заперечували б вищу владу св. Петра. Таким бачили св. Отці Петра — підвалину, вчителя й найвищого пастиря в Христовій Церкві, якому підчинені не тільки вірні, але й самі Апостоли.

В єпископах же Риму св. Отці бачили й визнавали “наслідників св. Петра”, “Богом поставлених пастирів Христових овець”, “камінь віри, що на ньому поставлена Христова Церква”, бачили в них живого “Петра, що украшує Петрів престіл і рядить ним”, “архипастиря піднебесної Церкви”, “голову всіх священних голів”, що “через верховного з Апостолів одержав ключі небесного царства”, бачили “першу апостольську голову, що її провадить Св. Дух” і, “навчившись так від давніх Отців”, до єпископів Риму звертались вони, як до “твердині й тихої пристані”, як до тих, що “мають силу від Бога” й “на те вони поставлені”, щоб “помагати”, “рятувати”, “вчити”, бо вони “справді несплям-

лене й непідроблене джерело православія від початку”. А римську катедру вважали вони “головою Церкви”, “матірню й царицею всіх Церков, від якої вийшла священича єдність”; і всі інші Церкви, “мов на сонце вічного сяйва глядять на святішу Церкву Римлян, на її визнання й віру, приймаючи від неї сяйво отцівських догматів” та й “відділитись від престолу Петра” — це, по науці св. Отців, — поставити себе поза Церквою.

Св. Отці тільки Христа Спасителя та св. Петра називали “скелею Церкви”, а не давали тієї назви жадному іншому з Апостолів; тільки Ісуса Христа та св. Петра називали вони “ключарями” брам небесного царства. Такими “ключарями” називали вони також і Петрових наслідників, але не давали тієї назви жадному іншому з Апостолів; тільки Ісуса Христа та св. Петра як також і Петрових наслідників, єпископів Риму, називали вони “найвищими пастирями”, “архипастирями” вселенної” чи “піднебесної Церкви”, але ніколи не назвали так жадного іншого Апостола. Та й, накінець, як Св. Письмо, так і св. Отці про жадного іншого Апостола не писали так багато і з таким пієтизмом, як про св. Апостола Петра.

Цікаве тут ще й те, що про першенство св. Петра та про потребу звертатися з усім до Риму, бо там, в єпископах Риму, знаходиться Петрова власть першенства, — найбільше писали святі єрархи Сходу до кінця IV-го віку. Що далі, то менше таких свідоцтв, бо з кожним дальшим віком меншало число святих та Божим духом перейнятих єрархів у Церкві на Сході, а меншало воно в наслідок того, що, як це побачимо в іншому розділі, дух світу, політики та національної задрости все більше й більше охоплював Східню Церкву і придушував світло Божої правди в душах її єрархів.

Якщо міг хтось мати сумніви про першенство св. Петра чи його наслідників з тієї причини, що в Св. Письмі ніде не є написане дослівно й за нашою сьогднішньою термінологією, що Ісус Христос поставив св. Петра Своім “намісником” чи “вікарієм”, чи “видимим головою” Своєї Церкви, — то всякі сумніви відпадають, коли бачимо, як розуміли Христові слова ті, що були

першими після Христових Апостолів, як пояснює Христову науку священне Передання первісної Церкви. А це Передання про першенство св. Петра та його наслідників, єпископів Риму, — вже в перших найтяжчих віках християнства таке ясне й таке незаперечне, що православний професор московського університету й фаховий знавець історії Церкви на Сході — А. Лебедев, пишучи про перші три століття християнства, мусів визнати, що “самопочуття римських єпископів росте, так сказати б, не з дня на день, а просто з години на годину. Та все це не було б ще таким важним, коли б самі тільки папи так підносили себе, а інші або протестували б, або на їхні такі претенсії відповідали б холодною мовчанкою. Та, в дійсності, так воно не було. Інші представники Церкви III-го віку, хоч і не завжди, все ж таки часто, із свого боку давали пізнати, що вони є високої думки про авторитет, яким тішилась, і повинна тішитись, катедра римського єпископа”.⁷⁸⁾ Так пише Лебедев про перші три віки християнства, хоч саме в тих віках св. Отці та церковні письменники ще помірно дуже мало писали про першенство папів, бо, як інші догми віри, так і поняття про те першенство — ще не були належно розроблені й вияснені, а головню, папського першенства тоді ніхто не оспорував. Але вже і в тих перших віках єпископи Риму так виступали, а єпископи Сходу і без соборного проголошення догми про першенство влади папів над усією Церквою, так відносились до їхньої влади, що це вдаряє в очі кожному, хто хоч трохи потрапить дивитись на церковне минуле власними очима.

З Фотієм (IX вік), а головню з Керуларієм (XI вік) майже зовсім скінчилось на Сході визнавання св. Петра “верховним із Апостолів” та “осною Христової Церкви”, як також скінчилось і визнавання єпископів Риму “найвищим головою піднебесної Церкви”, а зачалось те, що триває у незєдинених із Римом православних аж по сьогодні: закривання очей на священне Передання, коли йде про першенство св. Петра чи його наслідни-

⁷⁸⁾ Лебедев А., Духовенство древней всел. Церкви, Москва, 1905, ст. 235.

ків, заперечування того першенства в св. Петра і ще більше заперечування найвищої влади в єпископів Риму, а то й ненависть до них.

Західня ж Церква і по сьогодні бачить у св. Петрі голову вселенської Христової Церкви, якого “Христос по Собі поставив пастирем” Своїх овець та визнає першенство римського архиерея так, як визнавали його на Сході свв. Василій Великий, Іван Золотоустий, Астерій Амасійський, Кирил Єрусалимський, Іван Дамаскин, Теодор Студит і всі великі світила істинної православної Церкви на Сході.

І тепер само насувається питання: хто відступив від віри первісних святих Отців східньої Церкви і хто, тим самим, відділився від вселенської Христової Церкви?

Відповідь, думаємо, ясна, хоч і неприємна, як сонце ясне, хоч і болюче разить хворе око: “Один є Бог, — пише великий святий православної Церкви, Кипріяні, — і один Христос, і Церква одна, і катедра, заложена по слові Господа, на камені, — одна. Хто відділює себе від Петрового престолу, на якому поставлена Церква, то чи такий може твердити, що він ще в Церкві?”⁷⁹⁾

6. Становище новішого православія

Неодному заінтересованому цікаве буде довідатися, як ставиться сьогоднішня православна Церква до вищенаведених таких ясних і багатомовних свідоцтв самих таки православних св. Отців первісної Церкви про першенство св. Петра та його наслідників, єпископів Риму.

Становище сьогоднішніх православних у тій справі має вироблену потрійну гнучку форму.

1. Найбільше загальне становище сьогоднішнього православія — це закривати й мовчати про ті свідоцтва св. Отців, що відносяться до св. Петра та його наслідників. Ось, візьміть і перегляньте поважну працю архиеп. Филарета Чернігівського й Ніженського, який у 3-томовому творі п. н. “Историческое учение об Отцах

⁷⁹⁾ Творенія св. Кипр. Картаг., Київ, 1879, II. 172-173.

Церкви⁸⁰⁾ розбирає діяльність, твори й науку св. Отців східньої Церкви. В тій праці достойний автор аналізує всіх св. Отців, що їх ми наводили, розбирає їхні твори та цитатами подає головні точки з усього, чого вчили вони про Пресв. Трійцю, про божество І. Христа чи Св. Духа, про покуту, повздержність, дівицтво, подружжя, і т. п., але ніде, ні одним словечком не згадує він про те, що, і як учили ті св. Отці про Церкву, про її ерархічний устрій, про учительський уряд у Церкві і т. д. Таке глибоке й неначе б умовлене мовчання про св. Петра та про першенство св. Петра і його наслідників у творах св. Отців — знаходимо дослівно майже в кожного новішого православного автора.

Коли взяти до рук православні видання Творів св. Отців (Москва, С. Петербург, Київ, Сергієв Посад) і порівнювати їх із грецьким оригіналом, то побачимо, що такі офіційальні православні видання Творів св. Отців у перекладі дуже часто опускають найважливіше й неприємне для сьгоднішніх православних місце чи слово того чи іншого Отця, де особливо підкреслена вища власть св. Петра, чи єпископів Риму. А новіші православні автори, як Сахаров, Сушков, Біляєв і інші, дуже часто насильно перекручують, а то просто й фальшиво перекладають декотрі невігідні їм вислови в текстах, напр., свв. Іринія, Кипріяна, Атанасія, Василія й інших.

Розуміємо таке становище новішого православія, бо св. Отці аж надто багато, надто ясно й надто по сьгоднішньому, по католицьки говорять про першенство влади так св. Петра, як і єпископів Риму. Але кожному це ясне, що таке поступування — це свідоме й певно не Богом подиктоване замовчування священного Передання та закривання правди перед очима вірних, які шукають і повинні шукати та знайти Божу правду.

2. Друга форма становища сьгоднішнього православія супроти першенства св. Петра та його наслідників у творах св. Отців, це пустословне твердження, що

⁸⁰⁾ СПетербург, 1859.

“ніюдин із Отців Церкви не принавав св. Петра головою Апостолів і намісником Ісуса Христа”⁸¹⁾ та що “римський єпископ не був признаваний за голову Церкви й не був ним цілих дев’ять століть християнства”.⁸²⁾ Ця друга форма становища сьгоднішнього православія — це вже не тільки закривання правди, але просто заперечення її. Тією формою послуговуються новіші православні автори щойно тоді, коли вже мусять зайняти становище супроти свідоцтв св. Отців. Хто перечитав ті свідоцтва, що їх ми навели вище безпосередньо з офіціальних видань православних Духовних Академій і прочитає заперечування тих свідоцтв авторами, які пишуть для ширшого загалу, той, і без нашого почування, побачить — кілька явної неправди і свідомого осліплювання криється у впертому заперечному становищі новішого православія.

3. Третя форма становища сьгоднішнього православія супроти першенства св. Петра та його наслідників, що його так ясно проповідували східні св. Отці, — це вже не абсолютне заперечування тієї науки св. Отців, а тільки безсила самооборона при помочі натягнених і неповажних закидів. Ось, напр., митрополит Іларіон пише: “Розуміння трьох вищеподаних текстів про примат Апостола Петра-папи на Сході ніколи не було таким, як того хоче Захід. Окремі східні Отці Церкви дійсно часом розуміли вищеподані тексти на користь Петра, але східні православні маси примату пап ніколи не сприймали, як пізніш вони не сприймали постанов Ліонського та Флорентійського Соборів, хоч їхні патріярхи на це годилися”.⁸³⁾ Тут поважний автор зовсім неповажно покликується на свідків із маси, про думку й розуміння яких ніхто на світі не має жадного документу, а свідків, що є представниками й Отцями Церкви та їхні автентичні свідоцтва, що становлять цілі грубі томи документів, відсувається на задній плян.

⁸¹⁾ Сахаров Н., Православіе і Католичество, Париж, 1926, ч. I., ст. 11.

⁸²⁾ Малиновскій Н., Правосл. Догмат. Богослв'є, т. III, ст. 721.

⁸³⁾ Поділ... ст. 52.

Маси ніколи не були й не є святими Отцями чи Учителями Церкви, ні носіями, чи речниками священного Передання й тому, вони тут зовсім не на місці. Та й не тільки “окремі східні Отці Церкви дійсно часом розуміли вищеподані тексти на користь Петра”, але всі православні богослови, полемісти, історики й каноністи чи хоча б і філологи, — зібрані разом, — не можуть навести ніодного східнього Отця, який вищеподані тексти розумів би не “на користь Петра” чи розумів би їх інакше, ніж розуміли свв. Василій, Астерій, Іван Золотоустий, Єфрем Сирійський чи Теодор Студит. Не всі Отці писали про те першенство, бо й не треба було писати трактатів на його оборону, ані не всі були вони проповідниками чи однаково плідними письменниками, отже, не всі мали однакову нагоду писати чи говорити про св. Петра та його наслідників. Але те, що маємо в творах св. Отців, зовсім принагідно написано про св. Петра та єпископів Риму, — аж надто ясно показує нам незаперечну віру первісного православного Сходу в першенство влади св. Петра та його наслідників на римській катедрі.

Проте новіші православні богослови й полемісти мають у руках декілька позірних доказів на те, що декотрі св. Отці, хоч і признавали першенство чести, не признавали першенства влади єпископів Риму. Ці докази чи закиди постараємося розібрати в наступних рядках.

7. Протидокази із св. Отців

Справедливість вимагає вказати подрібніше на ті докази із св. Отців, які в деякій, хоч і дуже маленькій та слабкій мірі, оправдують заперечне становище сьогоднішнього православія супроти першенства римських єпископів. Є це докази з текстів декотрих св. Отців, із яких можна б заключати, що дотичні св. Отці не признавали влади єпископів Риму над іншими єрархами вселенської Церкви. Як побачимо, ті тексти можуть мати таке значіння, якщо брати їх відірвано від загаль-

ної науки тих Отців та без прослідження історії фактів, про які мова в тих текстах.

Із св. Отців сьогоднішні православні наводять ось які вислови:

Св. Кипріян Картагинський написав таке: “Ісус Христос усім Апостолам уділив однакову власть... чим був Петро, тим були й інші Апостоли, обдаровані однаковою частю гідности і влади”.⁸⁴⁾ Ці слова св. Кипріяна так поставлені, справді можна б розуміти, як слова явного заперечення вищої влади й гідности св. Петра над іншими Апостолами та й могли б служити доказом, що в очах цього великого св. Отця — св. Петро “рівний між рівними собі Апостолами”. Але наведені слова, що ними залюбки послуговуються православні, зовсім вирвані з тексту, який, узятий в цілості, свідчить про зовсім протилежну науку св. Кипріяна. Бо цілий текст, наведений у православному виданні, ось, як виглядає: “На ньому одному (на Петрі) буде Своєю Церкву і йому ввіряє вівці на спасення. І хоч після Свого воскресення (Христос) усім Апостолам уділив однакову власть, бо каже: як Мене післав Отець, так і Я посилаю вас... однак, щоб показати єдність, створив одну катедру і Своєю властю зробив, щоб така єдність походила від одного. Чим був Петро, тим були й інші Апостоли, обдаровані однаковою частю гідности і влади, але початок виходить із єдності і Петрові дане було першенство, щоб відзначити єдність Церкви і єдність катедри”.⁸⁵⁾ Як же зовсім інакше виглядають вирвані православними слова св. Кипріяна, якщо подати їх не відірвано, а цілістю!

Подібно наводять православні і інші слова св. Кипріяна, що їх він сказав на помісному Соборі в Картагині 252 р.: “Ніхто з нас не поставив себе єпископом єпископів, ані хай не лякає насильною властю та й не змушує братів повинуватись собі, коли кожний має повну волю і право придержуватись власного суду (переконання) й ніхто не може його судити, як і він не

⁸⁴⁾ Творенія... Кіев, 1879.

⁸⁵⁾ Там же.

може судити іншого. Але здаймося на суд Господа нашого І. Христа, Який один і тільки Він сам має власть поставляти нас у заряді Своєї Церкви та судити про наші діла”.⁸⁶⁾ — Могло б здаватися, що св. Кипріян у тих словах проповідує абсолютну рівність усіх ерархів та повну їхню незалежність від папи чи когось іншого. Але коли подрібніше проаналізувати повищі слова, тоді покажеться, що тут не говориться про єпископа Риму, а про єпископів узагалі. Як же взяти на увагу інші слова св. Кипріяна та приглянутись його ділам, то побачимо, що він не проповідував ні абсолютної рівності всіх ерархів, ні їхньої повної незалежності чи свободи. Бо ось, два роки перед вищеподаною промовою, св. Кипріян ось як писав до папи Корнелія: “Не з чого іншого повстали ересі і зродились розроди, як із того, що не мають належної слухняности супроти Божого священика та не визнають намісником Христовим у Церкві одного священика й суддю”.⁸⁷⁾ Він же ж і негодував у листі до папи Корнелія на еретиків, які “ще відважуються підніматись подорожі до катедри св. Петра, до тієї голови Церкви, від якої вийшла єдність священства”.⁸⁸⁾ Крім того, св. Кипріян у 64-ому листі до єпископа Фіда нарікає на єпископа Терапія, що цей “не повинувався його (Кипріяновому) декретові”, бо передчасно приймив до поєднання з Церквою священика Віктора.⁸⁹⁾ Отже, й сам св. Кипріян уважав себе вищою властю над повіреними собі єпископами та й вимагав від них слухняности для себе та своїх заряджень.

Православні автори часто покликуються на факт, що св. Кипріян уперто протиставився папі св. Стефанові в питанні хрещення еретиків, отже, ніби не признавав його першенства, його вищої влади приказувати ерархам інших церков. Св. Кипріян дійсно дуже гостро виступав у тій справі, ще й обвиняв папу Стефана, що цей “розв’язує Божий закон, а на його місце ставить

⁸⁶⁾ Hartel, *Corpus script. eccl. lat.*, III, 436.

⁸⁷⁾ Творенія, I, 124.

⁸⁸⁾ Там же.

⁸⁹⁾ Hartel, III, 717.

людський звичай”.⁹⁰⁾ — Папа, як і загал єпископів та чисельні помісні Собори так на Заході, як і на Сході, — обстоювали погляд, що хрещення дане тодішніми еретиками є важне та що тих, які через ересь відпали від Церкви, можна приймати назад, якщо вони широко каються свого вчинку. Проти того всього виступив св. Кипріян та його картагінська Церква. Але постанови Соборів, як і загальна практика, що прийнялась у Церкві, — показали, що справа хрещення й перехрещування еретиків чи приймання їх назад до Церкви, — не є ніякими догмами, ані Божим законом, отже, виявилось, що в тих справах св. Кипріян дуже помилявся. Та й не дивне воно, що такий великий учитель Церкви, як св. Кипріян, міг помилитися. Аджеж, жаден єпископ, яко єпископ своєї помісної Церкви не має дару непомильности. Не було б нічого дивного, коли б св. Кипріян навіть заперечував вищу владу єпископів Риму. Один єрарх ще не є речником усїєї Церкви, а тільки всі єрархи разом узяті є речниками й учителями Церкви, якщо всі однаково говорять про ту саму правду віри. До того ще, як пише православний проф. А. Покровський, “з переходом на ґрунт третього віку... принципіальні питання догматичного характеру... ще не встигли зовсім уложитись та дозріти. Давня Церква в тих часах ще слабо пізнавала різницю між догматом і обрядом”.⁹¹⁾

Про цю помилку св. Кипріяна в спорі з папою св. Стефаном ось як пише православний Н. Суворов: “Принципіальний недостаток аргументації св. Кипріяна є в тому, що обороняючи картагінську практику проти римської і приписуючи кожному єпископові право рядити своєю Церквою незалежно від чийогобудь вмішуння... Кипріян тим самим допускає можливість різних поглядів і різниць у самих істотних пунктах церковного порядку, а також зловживань властю із сторони єпископа. Історія опрокинула його погляди, покликаючи до життя установи вищих єпископів — ми-

⁹⁰⁾ Hartel, III, 801.

⁹¹⁾ Собори древней Церкви, Сергієв Посад, 1914, ст. 259 і 352.

трополитів і партіярхів, з вищими правами влади. Крім того... не остав без значіння і той факт, що в обох випадках... правильну думку обстоював римський єпископ... і римський погляд у часах вселенських Соборів стався поглядом усїєї Церкви".⁹²⁾

Подібно покликуються православні автори і на св. Василя Великого, подаючи відірвані тексти його листів. Св. Василій, що правда, часом дуже був огірчений на західних єпископів і деколи дуже гострі слова писав на їхню адресу, коли ересі заливали ввесь Схід, а в Римі не дуже спішилися зарадити тому лихові. Між іншим, до Риму прибув із Сходу священик Маркил, активний борець ересі аполінаристів. Св. Василій В. і інші єрархи Сходу, мали багато клопоту з ним, а в Римі легко повірили його підлесним оправданням і прийняли його до церковного єднання, хоч православні єпископи Сходу, особливо ж сам св. Василій, скоро інформували папу та західних єпископів про хитрість і облуду небезпечною еретика Маркила. Св. Василій В. з огірченням писав про це до св. Атанасія Великого, що треба відкрити перед західними єрархами нечесність Маркила, бо він сплямлений аполінаризмом, а однак, "вони не докоряють йому... маючи на собі ще й ту вину, що спочатку, не знаючи правди, прийняли його до єднання з Церквою".⁹³⁾ Митроп. Іларіон⁹⁴⁾ покликується на ще гостріші слова св. Василя, написані в тій самій справі в листі до Євсевія Самосатського: "Істини вони не знають, — писав св. Василій В., — і знати не хочуть, і з тими, хто голосить їм істину, вони сперечаються, а самі закорінують ересь".⁹⁵⁾ З відіраного й так поставленого тексту виходило б, що св. Василій у західних єпископах та в папі бачить еретиків, які навіть "знати не хочуть істини" Божої, істини св. Євангелії та що вони всі — це творці ересей. Але коли добре приглянутися цілому листові св. Василя й коли розвідати історію змісту того листа, тоді видно, що св.

⁹²⁾ Учебник... ст. 21-22.

⁹³⁾ Творенія... VI, ст. 175; Migne, P. G. 32, 423.

⁹⁴⁾ Под'л... ст. 82.

⁹⁵⁾ Migne, P. G. 32, 394.

Василій тільки огірчений на те, що на Заході легко повірили в правовірність Маркила. Та й не папу, а тільки інших західніх єпископів обвинувачує св. Василій в легковірності, бо ж у тому самому листі до Євсевія Самосатського пише: “Я вже й сам хотів написати до їхнього корифея... що вони не знають правди про наші справи”.⁹⁶⁾

До речі, Маркил дуже хитро ховав своє обличчя еретика саме за цитатами з творів зовсім правовірних і авторитетних авторів — свв. Василя В., Єроніма та Епіфанія, отже, на Заході могли спочатку повірити йому. І сьогодні не один латинський єпископ може сказати, що там, у Ватикані, не знають наших обставин, не рахуються з нашими інформаціями і т. д., але це аж ніяк не значить, що даний єпископ заперечує першенства влади римського єпископа. Св. Василій В., писав до папи Дамаза, саме в часі, коли ересь Македонія викликувала дезорієнтацію на Сході: “Прийдіть на поміч нам... ми зовсім нічого нового не вимагаємо від вас, а тільки просимо того, що вже давніше звикли були робити інші блаженні й боголюбиві мужі, особливо ж ви самі”.⁹⁷⁾

Що тут ішло тільки про неінформованість, а не про догматичне поблудження західніх єпископів, видно і з дальшого листа св. Василя В., коли 376 року до тих же самих західніх єпископів він писав: “Благаємо вас, простягніть помічну руку східнім Церквам хоч тепер... ви, що зберегли непорушену віру й недіткненим зберегаєте апостольське Передання. Не так воно в нас, бо тут є такі, що ведені бажанням слави піддалися впливам згубної ересі”.⁹⁸⁾

Отак виглядають докази новіших православних авторів, витягані з творів св. Отців проти першенства єпископів Риму. Подібних відірваних і тенденційно поставлених текстів із навчання св. Отців могли б ми навести більше, але всі вони тільки відірвані, пообтинані і здеформовані і тільки такі — можуть бути вживані

⁹⁶⁾ Там же.

⁹⁷⁾ Творенія... С. Посад, 1892, т. VI. ст. 161.

⁹⁸⁾ Migne, P. G., 32, 902.

до нечесної боротьби проти першенства римських папів. Бо ті самі тексти в цілості взяті і в порівнанні з усією наукою св. Отців — покажуть щось зовсім протилежне, а саме, що всі св. Отці Східньої Церкви, аж до часу поділу єдиної Христової Церкви, отверто й голосно визнавали Богом дане першенство римських єпископів над усією вселенською Церквою.

IV. ВИЗНАННЯ ВСЕЛЕНСЬКИХ СОБОРІВ У СПРАВІ ПЕРШЕНСТВА

Святе Письмо та загальна наука священного Передання Церкви, як у інших питаннях віри, так у справі першенства римських архиєреїв, — мають найбільше значіння і в православних, і в католиків. Але, як бачимо, сьогоднішні православні далеко не так пояснюють тексти Св. Письма про св. Петра, як це робила первісна істинно православна Церква на Сході; а з священного Передання Церкви вибирають тільки одробини, потрібні їм до заперечення папства, заплющуючи очі та затикаючи вуха на всю повільно величній та голосній науці первісних віків християнського Сходу про першенство наслідників св. Петра, єпископів Риму.

Все ж таки крім Св. Письма на науки св. Отців і Вчителів Церкви є ще одне джерело, з якого так православні, як і католики, черпають пізнання первісної віри вселенської Церкви. Є це вселенські Собори, що також, у деякій мірі, належать до священного Передання. Саме на ті Собори найбільше покликуються сьогоднішні православні і уважають їх найсильнішою своєю зброєю проти першенства єпископів Риму. Бо, з одної сторони, вселенські Собори фактично не винесли жадної догматичної ухвали в справі першенства влади римських первосвящеників над усією Церквою, а, з другої сторони, сьогоднішні православні йдуть іще даліше і твердять, що “вселенські Собори ніколи не визнавали папського примату”¹⁾ Тому, чи не найбільш

¹⁾ Митр. Іларіон, Поділ... ст. 86.

цікавим буде приглянутися саме тим вселенським Соборам і в їхній науці та в цілих діяннях шукати відповіді на питання: як відносилися вселенські Собори до першенства правної влади римських папів над усією вселенською Церквою?

1. Собори — як орган учительського уряду Церкви

Єпископи Христової Церкви, з волі самого Христа Спасителя, є наслідниками св. Апостолів. Апостоли ж дістали поручення і власть навчати всі народи і навчатимуть вони аж до кінця світу. “Мені дана всяка власть на небі й на землі, --- казав І. Христос; Ідїть же, навчайте всі народи, хрестячи їх во імя Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все, що я заповідав вам. І ось я з вами по всі дні до кінця віку” (Мат. 28, 18-20). Апостоли повмирали, але осталися їхні наслідники-єпископи, що далі навчають усі народи і з ними, аж до кінця віку, буде Христос. Тимто Апостоли та їхні наслідники-єпископи одержали поручення проповідувати науку Ісуса Христа, себто, виконувати учительський уряд у Церкві. Цей учительський уряд Апостолів і їхніх наслідників-єпископів, — є непомильною установою Божого походження.

З другої сторони, непомильний учительський уряд у Церкві не є необмежений. Обмежений він уже тим, що має проповідувати тільки науку віри й моралі й тільки в цім він непомильний. Обмежений він також і тим, що самі непомильні Апостоли були підчинені одному з поміж них, св. Петрові, що йому єдиному Христос поручив “утверджувати братів своїх” (Лук. 22, 32), що йому єдиному казав Він “пасти ягнят і овець” Своєї отари (Ів. 21, 15-17) та що на йому єдиному поставив Свою Церкву, яку й “пекельні брами не переможуть” (Мат. 16, 18). Якщо непомильні Апостоли самим Христом були підпорядковані у виконванні учительського уряду одному зпоміж них, то тим більше мусять підчинятись одному зпоміж себе помільні наслідники св. Апостолів — єпископи, якщо хочуть згід-

но з волею Спасителя виконувати свій учительський уряд у Церкві.

Церква виконує учительський уряд двоюким способом: через звичайне навчання всіх єпископів розсіяних по всьому світу, або через надзвичайні з'їзди-собори єпископів, що у важніших і трудніших питаннях виносять спільні догматичні ухвали. Історія Церкви і священне Передання свідчать, що єпископи вселенської Церкви, згідно з волею І. Христа, завжди виконували свій учительський уряд, — так звичайний, як і надзвичайний — соборовий, — у порозумінні з вищим над ними єпископом, єпископом Риму та в залежності від нього. Що в порозумінні і в залежності від єпископів Риму виконували вони свій звичайний учительський уряд у Церкві, це ми вже бачили частинно в попередньому розділі. В цьому ж розділі побачимо, що вони виконували свій учительський уряд у порозумінні та в залежності від єпископів Риму і тоді, коли збирались на вселенські Собори.

Спочатку, за цілі перші три віки, існувала тільки звичайна форма виконання учительського уряду в Церкві й вона існує ввесь час, аж по сьогодні. В IV-му віці з'явилась нова й надзвичайна форма виконання того уряду, — навчання через вселенські Собори, форма, що трапляється рідко, виїмково й то тільки на короткій час.

Св. Кипріян Картагинський спочатку був того переконання, що всякі сумніви в справах віри та всякі непорозуміння між єрархами в справі церковного порядку чи карности, — можна успішно вирішити при допомозі спільних нарад єпископів одної провінції, отже, при допомозі так званих помісних Соборів. З того приводу св. Кипріян мав навіть гостріше непорозуміння з папою св. Стефаном 254 р. в справі перехрещування єретиків і на основі своєї, як показалось пізніше, хибної думки, на картагинському помісному Соборі він сказав що “ніхто з нас нехай не ставить себе єпископом над єпископами, ...бо кожний має повну свободу по своїй думці рішати в усякому предметі, про який:

нема соборової постанови".²⁾ Але скоро показалося, що такі помісні Собори єпископів одної провінції — не є вистарчальним і певним засобом для збереження єдності й однообразності в Церкві. Бо саме за часів св. Кипріяна, отже, в II віці, було багато всяких помісних Соборів, які противорічили одні одним. Ось, напр., два такі Собори в Олександрії осудили блудні науки апостата Оригена, інші ж подібні Собори, скликані в тому самому часі в Палестині, Арабії та в Малій Азії, — симпатизували з його науками про велику нерівність між особами Св. Тройці. Подібні противорічності були між чисельними помісними Соборами скликуваними в справі перехрещування, або неперехрещування єретиків, про приймання, або цілковите відкинення тих, що хотіли повернутися з ересі, в справі влади Церкви відпускати гріхи, в справі моральности подружжя, і т. п. Показалося, що на багатьох таких Соборах переважали єретики, або прихильники ересей і ухвали таких Соборів потверджували ересь.

Так зродилась думка скликувати всіх єпископів Церкви на так звані вселенські Собори, щоб усі єпископи вселенської Церкви, зібрані разом, виявляли свої думки й погляди, обговорювали їх і потім, на основі Св. Письма та священного Передання, виносили спільні постанови, що мали зобов'язувати всю Церкву в цілому християнському світі. Такі ухвали Собору вимагали спільної думки та згоди всіх, або, принайменше, майже всіх прихильних єпископів.

З повище сказаного видно, що вселенські Собори є напів Божого й напів церковного походження. Є вони Божого походження остільки, що на них торжественно виконується Богом установлений учительський уряд Церкви. Але сама установа вселенських Соборів є церковного походження, бо Церква, відчуваючи потребу таких Соборів, сама їх установила та оформила. Ані Христос, ані Апостоли, ані Св. Письмо, ані священне Передання первісної Церкви — не говорять про установу чи потребу вселенських Соборів.³⁾

²⁾ Hartel, *Corpus script. eccl. lat. t. III. p. 436.*

³⁾ Tanquerey, *Synopsis Theol. Dogmaticae, Parisiis-Romae, 1949, t. I., 613.*

Коли читати історію тих Соборів, тоді відразу спостерігається, що не були це парадні маніфестації, ні молитовні здвиги. Собори скликувано, коли якась ересь уже надто загрожувала Церкві та вірі християнського світу. Тоді єпископи з поспіхом зіжджались на спільні наради, щоб рятувати Церкву, не раз в останній хвилині. Тому, що скликувати такі Собори та зіхатись єпископам із найбільш віддалених від себе провінцій робило величезні труднощі в тодішніх часах та й приміщення і прохарчування соток єрархів і їхньої служби в одному, не раз маленькому місті на довший час — було неможливе, то Собори розбирали та вирішували тільки найконечніші справи, щоб осудити еретичні науки чи повернути захитану карність у Церкві й показати вірним, чого мають придержуватись за даних агітацій, неладів чи розбіжностей поглядів між поодинокими єрархами. Про загальні ж і ніким не оспорювані правди віри — Собори ніяких постанов не виносили. Ось, напр., увесь християнський світ від самих початків вірив і визнавав, що Пречиста Діва Марія є Матір'ю Сина Божого та й почитав Її, як Богородицю. Перші два вселенські Собори не виносили ніяких догматичних постанов про Богоматеринство Марії, бо того Богоматеринства ніхто не оспорював. Але коли прийшов еретик Несторій і вчив, що Пречиста Діва Марія зродила чоловіка, а не Богожо Сина, тоді зійшовся III-ий вселенський Собор, що й осудив ту нову ересь і проголосив, що Пр. Діва Марія є Богородицею. Весь християнський світ уже від ранніх початків почитав св. ікони та мощі Святих. Шість вселенських Соборів не виносили ніякого догматичного рішення в справі св. ікон, бо на таке почитання ніхто не нападав. Але, коли в VIII-ому віці повстала ересь іконоборців, тоді зібрався VII-ий вселенський Собор, що відкинув ту ересь, а почитання ікон проголосив добрим, похвальним та богоугодним. — Отже, вселенські Собори, — як ми це щойно виказали, — були засобами оборони перед небезпекою зла, що вже існувало. росло й поширювалось. Не мали вони потреби обороняти Церкви перед ворогами, яких іще не було.

Пишучи про визнання першенства власти єпископів Риму вселенськими Соборами, очевидно, не будемо доказувати, що ті Собори виносили догматичні постанови про папський примат, бо якщо ніхто не оспорував того примату, то й не треба було соборових догматичних постанов на його оборону. Все ж таки і без таких догматичних постанов самі діяння вселенських Соборів послужать нам доказом, що ті Собори явно визнавали папський примат.

Усіх вселенських Соборів до сьогодні було 20. Але православні признають тільки перших сім, що відбувались на Сході ще до поділу Церкви. Ми пристосуємося до їхнього становища й будемо приглядатися тільки тим першим сімом вселенським Соборам та їхньому відношенню до єпископів Риму.

2. Єпископи Риму — творці вселенських Соборів

Як тут беремось розбирати питання про відношення вселенських Соборів до першенства римських архиєреїв, то, для повнішого образу, треба нам звернути увагу на три особливіші моменти: скликання Собору, відбування Собору та затвердження постанов Собору.

Вселенські Собори завжди скликували єпископи Риму на прохання східних єрархів, або візантійських імператорів, або скликували їх самі імператори, яко помісні Собори, а щойно пізніше єпископи Риму проголошували їх вселенськими щодо догматичних постанов, як це було, напр., із II-им вселенським Собором у Царгороді 381 р.⁴⁾

Фактом є, що й імператори скликували такі Собори в тому переконанні, що це належить до обов'язків християнських імператорів помогти представникам Церкви зійтись на такі наради.⁵⁾ Але ж власть над єпископами так Сходу, як і Заходу, мав тільки єпископ Риму, а імператор, хоча б і присвоював собі власть над єписко-

⁴⁾ Гляди: Діяння Всел. Соборов, Казань, 1873, т. VI., ст. 242.

⁵⁾ Hardouin, Conciliorum Coll., I. col. 1342-1343; II. col. 43; IV. col. 25.

пами, не міг мати жадної власти над ерархами, що були поза його імперією. Історія ж виказує, що імператори тільки матеріально причинювались до скликання Соборів, формальний же характер таких Соборів надавав їм папа своєю згодою на них.⁶⁾

Халкедонський Собор 451 р. викляв із Церкви Олександрійського патріярха Діоскора між іншим і за те, що він “зробив себе суддею й відважився скликати Собор без авторитету апостольського престолу, чого ніколи не бувало й не сміє бути”.⁷⁾ Св. Теодор Студит, як це ми вже бачили й вище, писав до папи св. Лева III: “По давньому прийнятому звичаю — ніхто не є правий скликувати навіть православного Собору без вашого відома...”⁸⁾ Про таку участь папів у скликуванні вселенських Соборів та про причини, що вимагали вмішування далеких римських ерархів у церковні справи Сходу, — православний каноніст-правник Н. Суворов ось, як пише: “Положення церковних справ на Сході в період вселенських Соборів було таке, що папі доводилось реалізувати свою дбайливість у формі вмішування в східні церковні справи, й по більшій часті це вмішування не виходило з власної ініціативи римського єпископа, а викликували його прохання таки від Сходу... Невдачна політика імператорів, які заплутувались у ересі, звичайно з вини східних єпископів... будувала ту підвалину, на якій кріпшала закорінена в переданні давнини вища власть римського єпископа”.⁹⁾

Вже цей один факт, що імператори й патріярхи Царгороду, отже, столиці імперії, та ерархи блискучого Сходу звертались до єпископа малозамітного тоді Риму з проханням скликати вселенський Собор усіх єпископів вселенської Церкви, — показує, яке було відношення Сходу і вселенських Соборів до римського престолу.

Самі ж Собори відбувались під головуванням епи-

⁶⁾ Hardouin, Conc. Coll. I. 1346; II. 71; Hefele, Historie des Conciles, I. 8-23.

⁷⁾ Діяння Всел. Соборов, т. III., ст. 66.

⁸⁾ Творення преп. Теодора Студ., т. II., ст. 267.

⁹⁾ Учебник... 46-50.

скопа Риму, якого звичайно заступали його висланці-легати.¹⁰⁾ Почесне предсідництво на Соборах мали часто й імператори, але в догматичних дискусіях вони, звичайно, не брали участі. Предсідництво папських легатів православні сьогодні промовчують, а натомість підносять предсідництво імператорів, ба, декотрі, всупереч усякій історичній правді, просто заперечують його й кажуть, що “папські легати на вселенських Соборах ніколи не головували, — а це значить, що римська Церква, як така, не вважалася вищою за інші”.¹¹⁾ Але вистачає прочитати хоча б самі тільки православні Казанські видання “Діяній Вселенських Соборів”, щоб побачити, як обманюють своїх вірних модерні православні єрархи. Ось, хоча б один тільки доказ: вселенський Собор у Халкедоні 451 р. в посланні до папи Лева писав: **“через тих, яких ти прислав заступати тебе, ти управляв єпископами, як голова членами”**.¹²⁾ На VII-ому вселенському Соборі в Нікеї 787 р. говориться, що собор іконоборців, скликаний імператором Константином Копронімом 753 р. не можна вважати законним і вселенським, бо “він не мав у тому ділі за співучасника римського папи, ні його повіреників, ні його послання, як це, по закону, вимагається від таких Соборів”.¹³⁾ А крайньо антикатолицьки наставлений В. Болотов мусів визнати, що **“папські легати являються на Собори... як судді і їх оточують всеможливим поважанням”**.¹⁴⁾

Це другий дуже важливий факт, що насвітлює відношення Сходу та майже всіх сімох східних вселенських Соборів до апостольського престолу св. Петра та його наслідників у Римі.

Постанови вселенських Соборів підлягали затвердженню єпископа Риму. Без такого затвердження — жаден Собор не був вселенським Собором, а його постанови не мали зобов'язувальної сили. “В посланнях

¹⁰⁾ Hefele, I. p. 41-59.

¹¹⁾ Митр. Іларіон, Поділ... ст. 87.

¹²⁾ Діянія Всел. Соборов, III., 545.

¹³⁾ Там же, т. VII., 208.

¹⁴⁾ Лекції по історії... III. 316.

нап до Соборів, починаючи вже з III-го, — пише православний Н. Суворов, — проводилась думка про головство римської Церкви над іншими Церквами; в тому ж зміслі легати робили заяви в приявності Собору й іноді навіть сам Собор являвся приневоленим (?) говорити тією ж мовою, якою говорили в Римі. Так Халкедонський Собор, ...бажаючи випередити опозицію із сторони Лева В., проти 28-го халкедонського канону, ...просив Лева, як “голову, що рядив членами” і як “батька, що турбується своїми дітьми й тішиться їхніми успіхами”, — щоб затвердив усі соборні постанови... Пізніше, шостий вселенський Собор, коли осудив і скинув вождів монотелетського навчання, остаточно вирішення їхньої справи здав на папу”.¹⁵⁾ “Катедра св. Петра має першенство в усьому світі... й тільки вона затверджує всякий Собор своєю властю”, — писав св. папа Адріян до Отців VII вселенського Собору в Нікеї 787 р.¹⁶⁾ Бо “так бувало від давна, від самого початку”, — говорить св. Теодор Студит.¹⁷⁾

Для затвердження й важности постанов Собору спочатку вистачали підписи папських легатів, як ось, на I, III і IV-ому вселенських Соборах. Але згодом і єрархи, і імператори вимагали підпису й самого папи, головню після IV й V-го Соборів, щоб постанови Соборів були обовязувальні “для всіх Церков і всіх нардів”.¹⁸⁾ Взагалі, від папського затвердження залежав і характер вселенськості Соборів. Каноніст Н. Суворов признає, що, напр., II Собор (у Царгороді, 381 р.) був скликаний тільки яко помісний і щойно багато пізніше був признаний яко вселенський так на Заході, як і на Сході,¹⁹⁾ коли папа св. Григорій Великий († 604) затвердив його догматичні ухвали, що їх повинна придержуватись уся Церква. Подібно було, як каже той сам Н. Суворов, і з V Собором (у Царгороді 553 р.), який зовсім не був гідний назви вселенського Собору

¹⁵⁾ Учебник . . . 48-49.

¹⁶⁾ Діяння Всел. Соборов, VII., 147.

¹⁷⁾ Творенія преп. Теодора Студ., II. 265.

¹⁸⁾ Hefele, I. 58-68.

¹⁹⁾ Учебник . . . 37 і 44.

й тільки пізніше папа Пелагій I (555-560) признав його вселенським. Історія показує, що два Собори, зібрані яко вселенські, — були проголошені папами яко не- законні й неважні, — це Єфеський Собор 449 р. за участю 130 єпископів, на якому під опікою імператора та при помочі насильства верх узяли еретики — Євтихій та Діоскор, за що папа св. Лев передав його ана- темі та назвав його “розбійничим Собором”; другим таким був Собор влаштований імператором та іконо- борцями, за участю 338 єпископів у Царгороді 753 р., що хоч і назвав себе вселенським, та папа Стефан II кинув на нього клятву.

Правдою є, що не раз і імператори потверджували постанови вселенських Соборів і тоді надавали їм вагу державних законів,²⁰⁾ але ж Церква не була обмежена кордонами одної тільки невеличкої візантійської імперії.²¹⁾ Вселенська Церква розтягалась далеко ширше поза ту імперію й тому всецерковне значіння постановам вселенських Соборів могли давати тільки найвищі зверхники всієї вселенської Церкви, що й робили римські первосвященники, затверджуючи постанови вселенських Соборів.²²⁾

Оце третій, дуже важливий факт, що навітлює і відношення єрархів Сходу та вселенських Соборів до єпископа Риму, як також і залежність Соборів та їхніх постанов від затвердження з боку найвищого єрарха всієї вселенської Церкви.

В усіх трьох етапах вселенських Соборів — при скликуванні, переводженні та затвердженні їх — єпископи Риму показали себе творцями вселенських Соборів, а тим самим і вищими за вселенські Собори. Це, зрештою, природньо впливає вже з самого поняття першенства єпископів Риму над усією Церквою, впли-

²⁰⁾ Hefele, I. 58-60.

²¹⁾ Напр. сама Італія тільки від упадку держави Готів, т.є., від 552 до 568 р., себто, до приходу Льонгобардів — належала до візантійської імперії. Африка від 429 до 534, а другий раз від 703 р. була поза межами імперії. Майже ніколи, або тільки на короткий час належали до тієї східної імперії церковні провінції Британії, Франції, Німеччини, Панонії, і т.д.

²²⁾ Hefele, I. 61-62; Mansi, VII., col. 1140.

ває з нього і потверджує його. Якщо єпископи Риму є найвищими пастирями так “ягнят” — вірних, як і “овець” — єрархів Христового стада по всьому світу і ввесь час, “до кінця віку”, — то не можуть вони перестати бути тими найвищими пастирями на час вселенських Соборів. Якщо вони є найвищою зверхністю всіх єпископів, розсіяних по всьому світу, то не можуть бути підданими тих самих єпископів зібраних на Соборі. Вселенський Собор — це не Церква, а тільки орган учительського уряду Церкви й тому вже перший вселенський Собор у Нікеї 325 р. у своєму 39-ому каноні визнав, що єпископ Риму “є над усією вселенською християнською Церквою”.²³⁾

Цю верховну власть єпископів Риму в Христовій Церкві та їхню вищість над вселенськими Соборами покажуть і самі діяння Соборів.

3. Перші три вселенські Собори

Перші два вселенські Собори — I-ий у Нікеї 325 р. та II-ий у Царгороді (Константинополі) 381 р. — для нас помітні хіба тільки тим, що на першому з них, скликаному в справі єретичної науки Арія, папа Сильвестер був заступлений єпископом Осією з Кордуби та римськими священниками Вітом і Вінкентієм, що були передсідниками Собору,²⁴⁾ займали місце вище всіх патріархів і перші підписували постанови Собору²⁵⁾ та й ніхто з приявних 318 єпископів, митрополитів і патріархів не протестував проти віддання першої чести таким легатам Риму. Про св. Сильвестра, що брав участь у тому Соборі через своїх легатів, православна Церква і по сьогодні співає в своїх богослуженнях (2 січня): **“Верховник явився еси священнаго Собора, ... і верховнаго учеников украсил еси престол. Єресеї, Сильвестре, лєсть отгнал еси, паству упасл еси... Яко божественний**

²³⁾ Hefele, I., 553-554.

²⁴⁾ Н. Суворов, Учебник... 38-39.

²⁵⁾ Діянія Всел. Соборов, т. VI., 493.

верховник священних Отцов, священное ученіе утвердив, еретиков заградил еси уста”.

II-ий Собор був скликаний імператором без участі папи, яко помісний Собор Царгородської Церкви, а тільки папа св. Григорій Великий († 604) проголосив його вселенським, і то тільки щодо соборових постанов проти еретичної науки Македонія про Св. Духа.²⁶⁾ На цьому Соборі доповнено символ Віри уложений на I-ому Соборі й у новому Символі говоритья: Вірую “в єдину святую католическую і апостольскую Церков”.²⁷⁾

Важніший для нас III-ій вселенський Собор, що відбувався в місті Єфесі 431 р. Він подає нам багато цікавого матеріалу відносно першенства римського архиерея.

Головним предметом того Собору було осудити еретичну науку царгородського архієпископа Несторія, який учив, що Пречиста Діва Марія зродила не Божого Сина, а тільки чоловіка, у наслідок чого Несторій не визнавав Преч. Діву Марію Богородицею. Собор скликував імператор Теодосій II за дозволом і аprobanteю папи св. Келестина, що була видана 15 травня 431 р. Предсідником Собору й легатом папи був призначений св. Кирил Олександрійський, як це подають і православні видання Діяній Всел. Соборов: “Келестин... передав своє місце на Соборі... Кирилові, єпископові... Олександрії”.²⁸⁾

Своїм посланням і в особі свого легата, св. Келестин являється на Соборі, як найвищий учитель, що має право вирішувати церковні справи в усій вселенській Церкві, а то й передрішувати їх, заки сам Собор скаже щобудь у тих справах. Ось, послання папи Келестина, читане на першому засіданні Собору, приносить уже наперед видане рішення: “Ти (Несторій) зовсім відлучений від єпископського престолу... й від усієї спільноти християн, якщо скоро не зміниш свого злого навчання”. Святому ж Кирилові, яко своєму від-

²⁶⁾ Hefele, II, 1-42.

²⁷⁾ Denzinger, Enchiridion Symbolorum, No. 86.

²⁸⁾ Діянія Всел. Соборов, I. 686, 698, 740.

поручників, поручає папа “перевести виконання його (папи) рішення з неподатною суворістю”. А східнім єпископам папа пише: “Хай знає ваше священство, що це рішення вийшло від нас, а то й більше, від самого Христа Бога”.²⁹⁾ Тут папа св. Келестин виявив свою владсть, як верховний і безапеляційний суддя й видав невідкличне рішення, що обов'язує всіх. Зібрані Отці Собору не заперечували того папського права; приятелі Несторія не бунтуються, а радять йому підчинитися; сам Несторій, найвищий ерарх столиці імперії, ні словечком не говорить про надужиття чи незаконне присвоювання собі папою влади над ерархами Сходу. А в соборовому рішенні Отці говорять: **“На основі канонів і послання святішого отця і співслужителя нашого Келестина, римського єпископа, ми примушені дати ...наступне рішення”**.³⁰⁾

На другому засіданні цього Собору вже були призначені й нові легати від папи. В їхньому імені священник Пилип промовив: “Уже давно святіший... наш папа Келестин... в своєму посланні святішому Кирилові... виніс постанову в цій справі...”³¹⁾ Після того слідувало читання нового послання папи, в якому він говорить до Отців Собору: “Ми післали... (імена легатів), щоб вони виконали те, що ми вже раніше постановили. Ми не сумніваємося, що ваша святість буде згідна з нами”.³²⁾

Як же ж віднесли Отці Собору до таких виявів “папського властилюб'я”? “Всі єпископи, — так подають навіть православні видання Діяній Соборів — разом закликали: “Оце справедливий суд! Увесь Собор дякує Келестинові, сторожеві віри!”³³⁾ “Пресвітер Пилип — продовжують Казанські “Діянія Соборов” — сказав: дякуємо священному Соборові, що після прочитання послання святішого... папи... грімкими оклика-

²⁹⁾ Там же, I, 370.

³⁰⁾ Там же, ст. 592.

³¹⁾ Там же, 669.

³²⁾ Там же, 676.

³³⁾ Там же, 677.

ми зєдналися з ним, як члени під одною головою”.³⁴⁾

На третьому засіданні, після проголошення прису-
ду на Несторія, легат Пилип сказав: “Ніхто не сумні-
вається й по всі часи звісним було, що святий Петро,
наставник і голова Апостолів,³⁵⁾ стовп віри, основа ка-
толицької Церкви, — прийняв від Господа нашого Ісу-
са Христа... ключі царства і йому дана була власть вя-
зати й розрішати гріхи; він і до цього часу, і повсяк
час живе та судить у своїх наслідниках. Тому, за його
надхненням, наступник і намісник його, святіший папа,
наш єпископ Келестин, післяв нас на цей Собор засту-
пати його приявність”.³⁶⁾

Оце перший Собор, що подає нам одне з найясні-
ших свідоцтв повного свідомости виступу папства, яко
найвищого учителя в Церкві, а також одне з найкра-
щих свідоцтв гарного, синівського відношення около
200 східних єрархів, Отців Собору, до верховної влади
римського єрарха. А памятаймо, що папу Келестина,
який з такою повною свідомістю своїх прав і обовяз-
ків виступав на тому Соборі й так голосно пропові-
дував першенство римського єпископа, сперте на пер-
шенстві св. Петра, — давня православна Церква зара-
хувала до лику великих Святих, а й сьогодні ще пра-
вославні почитають його в день 8 квітня.

Варта тут додати ще й те, що пише з нагоди цьо-
го Собору православний каноніст, проф. В. Болотов.
Він сам признає, що “в епоху Кирила й Келестина... на-
віть представники інтелігентних кіл на Сході привикли
були глядіти на папський авторитет із римської точки
погляду... Довіря до Риму — загальне: туди апелює
монофізит Євтихий; до папи прибігає рівнож царгород-
ський Флавіян. Один із найвизначніших східних єписко-

34) Там же, 678. Так точно за грецьким текстом подані ті
слова в Трудах Київської Дух. Академії 1879 р., т. I, ст. 160,
але у виданні Казанської Дух. Акадємії ті слова наведені змяг-
чено: “Як члени під одною Головою (Христом).”

35) В грецькому тексті є “Петрос, го ексархос кай кефале
тон Апостолон.” В Казанському виданні опустили невігідне їм
слово “кефале-голова”. Гляди: Діян. Всел. Соборов, I. ст. 687.

36) Діянія Вс. Соб. I, 687.

пів, Теодорит Кирський... підчиняє свою справу судові римського первосвященника”.³⁷⁾

4. Голосний Халкедонський Собор

Ще краще свідoctво визнання вселенськими Соборами верховної влади єпископів Риму подає нам історія IV-го Собору, що відбувся в Халкедоні 451 р. в справі осудження ересі монофізитів. Новий еретик, царгородський архимандрит Євтихій учив, що воплочене Слово має тільки одну натуру, натуру Божу, а людська натура злилася з Божою. В цьому Соборі мусимо відрізнити три фази, з котрих кожна ясно насвітлює авторитет папи, як найвищого судді, якого рішення і без Собору є найбільш авторитетні.

1. Еретик Євтихій і його наука були осуджені перше на помісному синоді в Царгороді, 448 р., під проводом архієпископа Флавіяна. Євтихія виключено з Церкви. Він вислав листа до папи св. Лева I Великого, яко до “обоорця віри” й просив: **“Як ви вважаєте, так і рішіть”** та й обіцяв підчинитися рішенню папи.³⁸⁾ Навіть еретик знав, що рішення римського єпископа є важніше, ніж рішення Собору.

Звідомлення Флавіяна прийшло до Риму раніше, ніж письмо Євтихія. У відповідь папа дорікав Флавіянові: “...Ми здивувались, як міг ти мовчати перед нами про цю соблазнь... ми хочемо знати причину такого твого поступовання... бо церковне правило... і віра... обов'язують нас до великої дбайливості за християнський мир, щоб, відтявши мильні погляди, зберегти ненарушеною католицьку віру... і нашим авторитетом підтримати тих, котрих віра була права”.³⁹⁾ В такому дусі і з таким почуттям влади пише папа й до імператора та до всіх архимандритів у Царгороді. А Царгород, — так архієпископ, як і імператор та монахи — віднесли до такого поступовання папи, як до чогось зовсім природного й законного.

³⁷⁾ Лекції... III. 294.

³⁸⁾ Діяння Вс. Соб., III. 37-38.

³⁹⁾ Там же, ст. 25.

У листі до папи, Флавіян не тільки не заперечує права папи мішатись до справ Царгороду, але, що більше, просить папу вжити цю найвищу власть відносно Євтихія. **“Тому, святіший отче, поступи справедливо, як того вимагає священство, ...виконуючи обов'язок власний і загальний та закон святих Церков... Бо наше рішення потребує тільки вашої підпори та оборони...”**⁴⁰⁾ Флавіян не просить скликувати нового Собору. Вистачає особисте послання папи, щоб потвердити законність постанов царгородського собору. А св. Петро Хризолог, якого Євтихій просив заступитись за ним перед папою, взиває Євтихія: **“перш за все, з покорою прийми те, що написав папа, бо ми, з любови до миру та до віри, не можемо розсліджувати справ віри без згоди римського єпископа”**.⁴¹⁾ Ось, скільки проявів визнання папської влади на Сході в цій першій фазі халкедонського Собору.

2. Друга фаза дуже бурхлива і трагічна. Євтихій знайшов підтримку в імператора Теодосія II, в Олександрійського партіяرخа Діоскора, та в сильній партії монофізитів. Імператор просив папу скликати Собор до Єресу. Папа не вважав це потрібним, але, накінець, погодився. Сам вислав **“замість себе”** трьох легатів. Але планований Собор не був тим, чим повинен був бути. Діоскор Олександрійський сам обняв предсідництво Собору, не визнав висланників папи, а східніх єпископів, — своїх противників, — казав посадити в тюрми. Собором заволоділи еретики при явній підтримці імператора, вони це кинули клятву на Флавіяна й на папу, счинилась бійка, в якій на смерть поранено Флавіяна. Папа св. Лев назвав цей собор **“розбійничим собором”** і під такою назвою увійшов він до історії.⁴²⁾

Багато реляцій про це все дійшло до Риму. У відповідь, папа, одного дня, вислав 8 листів. У листі до імператора папа пише, що від **“блаженного Петра, першого з Апостолів, ми одержали таку повновласть, що маємо законне право берегти правду... І тому, ми твер-**

⁴⁰⁾ Там же, ст. 32-33.

⁴¹⁾ Там же, 62.

⁴²⁾ Там же, 5-23.

димо, що собор єпископів, що його ви влаштували в місті Єфесі, і самій вірі суперечить, і рану завдає всім Церквам.”⁴³⁾ До священства та до вірних у Царгороді папа пише, що хто відважиться нападати на правих священників (єпископів), “той не може бути в злуці з нами (з папою) і не може зараховувати себе до числа єпископів... Тому, останьтесь у душі католицької правди і прийміть оце апостольське наставлення, що його вам передаємо нашими устами”.⁴⁴⁾

Як зареагував Схід на таке “вмішування” папи до справ Сходу?

Імператор заявляє цю свою віру, що “єпископ міста Риму, за яким давнина перед усіма іншими признала першество священства, повинен мати нагоду й місце судити про віру та про священників...”⁴⁵⁾ Новий єрарх Царгороду Анатолій просить папу затвердити його на престолі столиці.⁴⁶⁾ Клир і вірні Царгороду просять папу й надалі обстоювати чистоту науки. А Теодорит Кирський, осуджений на “розбійничому соборі” звертається до папи, “щоб одержати від вас лік на церковні рани, бо вам треба повинуватись, як першому між усіма... Я чекаю рішення вашої апостольської катедри”.⁴⁷⁾ Ось, кілька нових виявів папської влади, й скільки доказів визнання її на Сході!

3. Третю фазу IV-го вселенського Собору творить сам Собор, що відбувся в Халкедоні 451 р. Його завданням було, в першу чергу, покінчити з ересю Євтихія та покарати відомого вже Діоскора, провідника “розбійничого собору”. Новий Собор скликав папа св. Лев I на прохання імператора. Зійшлись 630 єпископів. Від себе вислав папа 4-ох легатів. “В цих братах, т. є. єпископах Пасхазині і Люценцію та в пресвітерах Бонифатію і Василю, що їх відправляємо від апостольської катедри, хай бачить ваше братство, що я приваюний на Соборі й невідлучно перебуваю з вами... й дав-

⁴³⁾ Там же, 71.

⁴⁴⁾ Там же, 79.

⁴⁵⁾ Там же, 97.

⁴⁶⁾ Там же, 101-103.

⁴⁷⁾ Migne, P. L. t. 54, col. 847-851.

но я вже прийвний вам через звіщення католицької віри... Тому, відкинувши зовсім усяку зухвалість виступати проти віри Богом нам повіреної, хай замовкне пусте безвірство тих, що помилились”.⁴⁸⁾ Папа авторитативно підкреслює, що Собор не має права розбирати питання віри, — вони ж бо вже порішені посланням папи до Флавіяна, а має судити тільки про особи, про Євтихія та Діоскора. “В наших посланнях, що їх ми вислали блаженної пам’яті Флавіянові, виложено, яким повинно бути побожне і щире визнання”.⁴⁹⁾

Вже на першому засіданні Собору папський легат Пасхазин заявив: “...апостольський єпископ міста Риму, голова всіх Церков, дав нам зарядження... приказати, щоб Діоскора не було на Соборі, а якщо він спробує дістатись суди, то щоб його вигнано... бо або він вийде, або ми віддалимося”.⁵⁰⁾ З того видно, що папа Лев осудив патріярха Діоскора сам, не чекаючи на постанову Собору. Отці ж Собору нічого не сказали проти такого вияву вищости папи над Собором. На судове приписане запитання, яка є вина Діоскора, легат Люценцій відповів: “Він чинив себе суддею, яким не був, і відважився влаштувати собор без авторитету апостольського престолу, чого ніколи не бувало й не сміє бути”.⁵¹⁾ На запитання Пасхазина: “Чи ваше благочестя поручає, щоб ми, ...як сказав я, ужили проти нього церковних кар?” Собор відповів: “А вже ж, що годимося!” І Отці звернулись до папських легатів із словами: “Просимо вашу святість, що займає місце святішого архиерея Лева, — проголосити над ним (Діоскором) присуд і визначити йому кару по законам. **Всі й увесь Собор буде згідний з присудом вашої святости**”.⁵²⁾ Легати папи відчитали всі провини Діоскора й закінчили словами: “Тому то святіший... Лев через нас та через оцей святий Собор, разом із... Апостолом Петром, що є заборолом католицької Церкви та осно-

⁴⁸⁾ Діяння Вс. Соб. III., 115.

⁴⁹⁾ Там же, ст. 115.

⁵⁰⁾ Там же, 141.

⁵¹⁾ Там же, 143.

вою православної віри, позбавляє його (Діоскора) єпископства й відлучає його від усього священничого сану”. Всі єпископи заявили, що вони в усьому думають так, як апостольська Столиця й підписали присуд.⁵³⁾

Коли на другому засіданні прочитано послання папи св. Лева про Божу й людську натури в Ісусі Христі, тоді весь Собор встав і закликав: **“Це є віра православних! Їй ми віруємо, в ній ми хрестились, нею хрестимо; так учив блаженний Кирил; це віра істинна... віра Отців, віра апостольська. Всі так віруємо, православні так вірують. Анатема тому, хто інакше вірує! Петро говорив через Лева!”**⁵⁴⁾

Визнання Собором найвищої влади єпископа Риму — тут ясне. А в додатку Отці того Собору зладили ще спільне соборове послання до папи св. Лева, в якому пишуть: **“Що вище віри? Що радісніше над Владичине знання, що його сам Спаситель дав нам згори для спасення словами: ідіть же, навчайте всі народи, котре ти сам, будучи для всіх товкмачем голосу блаженного Петра, зберіг... аж до нас. Тому це ми, вживаючи тебе, як начального вождя в доброму для загального хісна, показали дітям Церкви спадщину правди... Ми насолоджувались духовним пиром, що його нам Христос через твої грамоти приготував. Він (Христос) показав Свою близькість до зібраних ереїв... якими ти, як голова членів... рядив в особах, що займали твоє місце”**. Навівши ж провини Діоскора, Собор писав далі: **“І до того всього він розтягнув свій гнів ще й на того, кому Спаситель поручив берегти вертоград, і задумував відлучити від Церкви того, хто обєднює тіло Церкви: ми говоримо про твою святість”**,⁵⁵⁾

Отак писав IV-ий вселенський Собор до папи св. Лева Великого. Мабуть ніколи перед тим не проявив Схід так могутньо й так ясно своє визнання авторитету і влади, ба навіть непомильності римського архиєрея, як саме в звязку з цим вселенським Собором. Більшого

⁵²⁾ Там же, 599-600.

⁵³⁾ Там же, 603-646..

⁵⁴⁾ Там же, 541.

⁵⁵⁾ Між листами Лева Вел., Migne, P. L. 54, col. 951-952.

першенства і, сьогодні, католики не визнають за єпископами Риму. Протипапські наставлений проф. Болотов, проаналізувавши навчання св. Лева Великого з усіх його листів про головство св. Петра та про першенство римських єпископів так ясно підкреслене на цьому Соборі, пише: “Вислови інших римських єпископів — бліді в порівнанні з цією розвинутою системою й тільки від неї одержують повне навітлення... Якщо думка про непомилність римського єпископа і не входила в уяву Лева Великого, то все ж таки на юридичному ґрунті... були поставлені (св. Левом) усі прерогативи, що опісля були затверджені на Ватиканському Соборі... **Зовсім ясне навчання Лева Великого про римське першенство над усією вселенською Церквою — ні в кого на Сході не викликувало тривоги**”.⁵⁶⁾

А памятаймо, що папа Лев Великий, якого проф. Болотов називає творцем “розвинутої системи папства”, — це великий святий також і в православній Церкві і православні місячні Минеї в день 18 квітня в своїх стихирах і по сьогодні називають його: “**Глава православня Церкви Христови, старійшина верховнаго Собора честнаго, Петра верховнаго престола наслідник, Петра честнаго преємник і сего начальством обогатився...**”

5. Визнання невдалого Собору

V-ий, спочатку зовсім не вселенський, Собор відбувся в Царгороді 553 р., скликаний імператором Юстиніаном за вимушеною згодою папи Вигілія. Історія цього Собору наскрізь поплутана й неясна, а все ж таки, хоч коротко, її подамо.⁵⁷⁾ У звязку з цим Собором в очі впадають дві речі: а) тут уже зовсім ясно виступає змагання візантійських імператорів статись найвищим авторитетом не тільки в державі, але й у Церкві, і то за підтримкою східніх єрархів; б) хоч папа Вигілій у тій поплутаній ситуації веде себе не зовсім гідно, проте

⁵⁶⁾ Лекції... III., 284-285.

⁵⁷⁾ Подрібно вона описана в Казанському виданні “Діянія Всел. Соб. 1889, т. V. Hefele, III., 68-135.

і на насильно вимушеному Соборі недвозначно виступає вирішальний авторитет папи та визнання його із стони Східньої Церкви.

За предмет соборових нарад імператор сам визначив осудження науки й самих осіб трьох єпископів. Були це Теодор Мопсвестський, Іван Едесський та Теодорит Кирський.

Імператор Юстиніян явно сприяв єретикам монофізітам. “Цезаропапістська діяльність імператора виявлялась у тому, як пише Ф. Терновській, що він хотів завести віроісповідну єдність між усіма підданими імперії... Імператор сам себе ставив, немов головою духовного стану”.⁵⁸⁾ “Монофізити вперто стояли на тому, що халкедонський Собор відновив ересь Несторія. Це вони доказували на основі того, що на ньому визнано православними – блаженного Теодорита й Іву Едесського, які раніше ревно стояли за Несторієм. А Теодора Мопсвестського — Церква не тільки не осудила, але ще й уважано його великим учителем на Сході. Імператор постановив... добитися осудження тих трьох осіб. Таку думку піддав імператорові один із єпископів, тайний монофізит. У 544 році Юстиніян видав перший свій указ, яким кинув анатему на Теодора Мопсвестського та на його твори. Таким же способом осудив він і твори блаженного Теодорита... та письмо Іви. Східні патріярхи після довшого вагання, погодилися з тим указом і підписали його. Але на Заході віднеслись до нього інакше... Противників імператорського указу... занепокоювали наступні обставини. Ті особи давно вже померли... Свого часу зробили вони для Церкви багато добра... Блаженний Теодорит та Іва проголосили анатему на Несторія і Халкедонський Собор визнав їх православними... Оборонці тих трьох осіб ясно вказали, що осудженням “трьох голів” монофізити прямували не тільки до того, щоб зменшити, але щоб зовсім знищити всяке значіння Халкедонського Собору, як такого, що помилився”.⁵⁹⁾

⁵⁸⁾ Греко-восточная Церковь... 283, 286.

⁵⁹⁾ Малицькій, Історія христ. Церкви, II. 112 і слід.

Еретики монофізити найбільше виступали проти Халкедонського Собору за те, що на ньому одних помилувано, осудивши тільки їхні писання, інших же, головню ж проводиря монофізитів — Євтихія — і особисто виклято з Церкви й письма осуджено. Імператор Юстиніян в своїому едикті “Визнання віри” кидав клятву на кожного, хто не анатемізує трьох згаданих вище єпископів разом із ним. Але й сам він визнав, що такий церковного змісту едикт не має сили без підпису єпископів. Царгородський патріярх Минна, як також і єпископи, відмовились підписати, але коли ім загрожено позбавленням їх катедр, тоді вони піддалися, підписали і про це повідомили папу. Патріярх підписав тільки під умовою, що його підпис буде вважатись неважним, якщо Апостольська Столиця його не одобрить. Та й сам імператор запевняв єпископів, що все це він робить у порозумінні з папою Вигілієм. Для більшого успіху такого едикту, — імператорові треба було вселенського Собору й він вислав до Риму своїх повірників, які силою приволікли папу до Царгороду. Першим ділом папи в Царгороді було те, що він усунув із престолу патріярха Минну за те, що піддався імператорові й підписав едикт. Розгніваний імператор і еретики почали залякувати папу, що як він не осудить Теодоритя, який свого часу дуже гостро писав проти св. Кирила Олександрійського, то й його самого можуть підозрівати в ересі. Щоб не дійшло до більшого зла, папа, після передсоборових нарад із 70 єпископами, видав свій “Юдікатум”, у якому частинно осудив “три голови”, не уймаючи чести Халкедонському Соборові. Та еретики саме й хотіли, щоб постанови Халкедонського Собору були відкликані, а папа того не зробив і тому вони тепер зачали викликувати аж криваві заворушення. В наслідок того, папа відкликав свій “Юдікатум” і заборонив далі дебатувати про “три голови”.

Коротко після такого рішення папи, й наперекір йому, імператор видав новий едикт, у якому осуджував особи трьох згаданих владик. Папа тепер уже гостро виступив проти такого вмішування імператора в

чисто церковні справи, за що незабаром зазнав багато кривд від імператора та його урядовців, включно з арештом. Але папі вдалося втекти з тюрми й він прибув до Халкедону. Новий патріарх Царгороду, Євтихій, заявив папі, що приймає всі чотири вселенські Собори і послання римських архиереїв та просив іще раз розслідувати справу “трьох голів” на Соборі, що мав би відбутися під предсідництвом папи.⁶⁰⁾ Імператор вислав до папи післанців, щоб ті намовили папу вернуться до Царгороду та дозволити скликати вселенський Собор. Папа погодився на Собор, але під умовою, що на ньому буде рівне число східних і західних єпископів та що постанови Собору не можуть противорічити Халкедонському Соборові.⁶¹⁾ Але на рівність єпископів імператор не погодився, бо знав, що західні єпископи є проти суду над померлими вже трьома єпископами. Тоді папа заявив, що на Собор не піде. І так Собор зійшовся без папи.

Предсідником на новому Соборі був новий царгородський патріарх Євтихій. Імператор Юстиніян, у грамоті до Отців Собору (було їх 165 єпископів, у тому тільки 25 із Заходу) писав, що він просив папу і їх, єпископів, щоб або всі вони осудили “три голови”, або щоб папа сам виявив свою думку. Собор розпочався без папи і продовжався без папи та даремно ходили до нього кількакратно патріархи і єпископи, з проханням узяти участь у нарадах Собору. Щойно після 6-го засідання папа виявив своє рішення про “три голови” в документі “Конститута”, що його переслав до імператора. В новому документі папа осудив еретичні науки трьох єпископів, як це зробив уже й Халкедонський Собор, але на них самих не кинув клятви й рівночасно “властю апостольського престолу” відкликав та уневажнив усе, що досі було говорено про “три голови”. Імператор не хотів того документу прийняти, а коли прийняв, тоді перед Отцями Собору загаїв його правдивий зміст; що більше, одурив Отців Собору, заявивши їм, що папа ясно осудив “нечестя трьох го-

⁶⁰⁾ Діяння Вс. Соб. т. V. 22-23.

⁶¹⁾ Там же, 23-25.

лов". Отці Собору повірили імператорові, винесли постанову по його бажанню й осудили не тільки письма "трьох голів", але й їх самих поосібно. До того, на приказ імператора, залякані єпископи вимазали імя папи з церковних диптихів. Проте, заявили, що вони й надалі хочуть позістатись у зєдинєннї з апостольським престолом.⁶²⁾

Імператор, хоч і добився свого при допомі обмани, але не міг простити папі його неподатности, бо й після Собору папа Вигілій ніяк не погоджувався з осудженням "трьох голів". За те імператор дав наказ відвести його на заслання. Після п'ятих місяців заслання й мук, папа, в переконанні, що західні єпископи, які найбільше противились анатемі на правовірних єпископів, уже втихомирилися, погодився з постановою Собору про "три голови". Його випущено на волю, але, вертаючись по дорозі він помер.⁶³⁾

Цей V-ий вселенський Собор, як ми бачили, зовсім не був гідний назви вселенського Собору, бо таким він не був від самого скликання, аж до кінця. Все ж таки, пізніші папи Пелагій I й II-ий признали його вселенським, щоб не загострювати ворожнечі між Сходом і Заходом. Бо, кінець-кінців, спір між папою Вигілієм і сторонниками імператора був не в справі віри, а в справі осіб. Новий Собор додав тільки засудження осіб, зрештою й так уже покійних. Тому, ані папа ні в чому не помилявся, що торкається віри, як того хотіли б доказати незєдинєні, ні Собор нічого такого не проголосив, що противилося б вірі й тому, наступники папи Вигілія могли той Собор визнати вселенським. Але й на тому Соборі надто ясно виступає вага папського авторитету. Аджеж, папа скидає патріярха Царгороду й ніхто з єрархів, ба й сам імператор не протестують, що, мовляв, єпископ Риму не має права усувати патріярха столичного міста імперії. Вся справа трактована на Соборі, ввесь час обертається навколо особи папи, і її порішення залежне від правдивої чи

62) Там же, 187-188.

63) Там же, 204-207.

імператором сфальшованої думки папи. Він кермується “властю св. Петра, замість якого Господь зволив вибрати нас на Своє служення”.⁶⁴⁾ Навіть увязнений папа кличе: “Я протестую, бо хоч ви держите мене вязнем, то ви не можете звязати блаженного Петра”.⁶⁵⁾ Та й одурені імператором Отці Собору заявляють, що вони справедливо дійшли до своїх постанов, “зробивши все згідно з наставленням Вигілія”.⁶⁶⁾ Значиться, коли б вони не були одурені, мовляв, папа так казав постановити, то вони не були б винесли постанови про осудження трьох єпископів поосібно.

Ось, і серед усієї темряви, непевности, пониження й насильства, ясно видніє і на цьому Соборі визнання єпископа Риму найвищим зверхником і суддею в Христовій Церкві на землі.

6. Новий Собор і нове визнання папського примату

Нове і світле визнання папського примату подає нам величаве свідоцтво нового Собору, що зібрався в Царгороді 680 року. Цей новий Собор, по своєму складу, був тільки помісним зїздом 170 грецьких єпископів. Вони, на домагання папи, св. Агатона, мали осудити нову ересь, що поширилась на Сході, ересь монотелетів, які вчили, що в Ісусі Христі була тільки одна воля, воля Божа, а не було волі людської. Що більше, провідниками тих еретиків показали себе шість патріархів Царгороду й один патріарх Олександрії, отже всі із Сходу. Для придворних імператорських єпископів була це прикра і дразлива справа. Але новий імператор Константин IV Погонат був праворічний і він, у порозумінні з папою Домном, скликав вселенський Собор, щоб раз покласти кінець усяким компромісам із еретиками. Папа погодився на IV-ий вселенський Собор, але в міжчасі сам він помер 678 р. Новий папа, св. Агатон, 680 р. скликав західніх єпископів на

⁶⁴⁾ Там же, 173.

⁶⁵⁾ Migne, P. L. 69, col. 115.

⁶⁶⁾ О Церкви, исторический очерк, Берлин, 1888, ст. 86.

приготовчий Собор, на якому визначив і 4-ох священиків легатів від римської катедри на вселенський Собор до Царгороду.⁶⁷⁾

Папа Агатон через легатів передав своє послання до імператора та до Отців Собору, в яких виложив науку вселенської Церкви про дві волі в Ісусі Христі, а також знову підкреслив першенство римської катедри над усією вселенською Церквою та її непомильність у справах віри.

“Петро був названий блаженним, — пише папа Агатон. — Сам Спаситель усіх людей — трикратним повіренням — велів йому пасти духовних овець Церкви. Силою опіки його (св. Петра) ця апостольська Церква (римська) ніколи не відхилялась від дороги правди в жаден блуд... вона перебуде непошкоджена до кінця, по божественній обітниці самого Господа Спасителя, що її Він дав верховному Апостолові: утверджуй братів твоїх... За авторитетним проводом цієї Церкви, то є Церкви князя всіх Апостолів, вірно слідували в усьому католицька Христова Церква та вселенські Собори... Таке є правило істинної віри... І так ви бачите, що... Господь... обіцявши ненарушеною берегти віру Петра, приказав йому кріпити його братів. Всім відомо, що цю заповідь завжди вірно виконували апостольські первосвященики, попередники моєї смиренности, і моя маленькість, при всій нерівності з ними, ...приймавши уряд по Божій волі, бажає йти їхніми слідами... Хай же вся спільнота єрархів, священиків і народів... разом із нами проповідує правило правди апостольського передання і євангельську апостольську правдивість православної віри, що є основана на твердому камені цієї Церкви св. Петра... і його поміччю та охроною — збережена від усякого помилення”.⁶⁸⁾

Як же ж віднісся Собор до папи Агатона і до його науки про першенство, а то й непомильність римської катедри? В посланні до імператора Отці Собору пишуть, що в боротьбі проти ересей за часів попередніх

67) Діянія Вс. Соб., (1908) т. VI., 18; Hefele, III., 472-512.

68) Там же, 34-52.

Соборів, рядом із імператорами завжди стояли папи Сильвестер, Дамаз, Келестин, Лев, Вигілій... Так і тепер “ми є послідовниками передання... блаженішого отця нашого й верховного папи Агатона... а він перед нами й разом із нами (є послідовником) передання Апостолів і Отців... Рим — старець передклав Богом надхненне визнання віри... через Агатона Петро говорив”.⁶⁹⁾ В посланні ж до папи, Отці Собору пишуть, що в теперішній тяжкій недузї Христос вказав на лікаря в особі Агатона, який робить усе потрібне, “як наставник першого престолу вселенської Церкви, що стоїть на твердому камені віри... Ми з радістю приймаємо послання вашого батьківського блаженства... що подає правдиве визнання віри, — в якому визнаємо богословіє висловлене, немов верховною властю Апостолів... Таким чином, просвічені Святим Духом та йдучи за вашим наставленням, ми скинули ересь і, згідно з присудом винесеним у вашому посланні ще перед нами, ми умертвили їх (єретиків) анатемами”.⁷⁰⁾ Всі єпископи були однозгідні на Соборі, тільки один Макарій, патріарх Олександрії, головний борець із сторони єретиків, відділився від священного Собору й не погодився з думками папи Агатона.⁷¹⁾

Папа Агатон, що на V-ому вселенському Соборі так ясно говорив про першенство римської Церкви, це також великий Святий первісної правдою православної Церкви, якого ще і сьогодні почитають православні в своїх богослуженнях, дня 20 лютого.

7. Останній вселенський Собор на Сході

Не менше знаменний у справі визнання вселенськими Соборами вищої влади, отже, примату римських архиєреїв, є й VII-ий вселенський Собор, що зібрався в Нікеї 787 р. Це останній Собор, що його признають православні.

Передісторія того Собору показує вже на великий

⁶⁹⁾ Там же, 243.

⁷⁰⁾ Там же, 244.

⁷¹⁾ Там же, 245.

упадок релігійно-церковного життя на Сході. Це сталося у наслідок усе більшого й нагальнішого вмішування імператорів у справи Церкви та все більшої й покірнішої податливості східних єрархів на такі претенсії світської влади. Православний автор Ф. А. Терновській отак пише про ті часи: “Наслідком духа вузької національної ексклюзивності, що безмежно панувала над усім, церковне життя візантійської імперії стояло нижче громадського... Свої кращі часи Візантія вже мала за собою.”⁷²⁾

У тому часі, в VIII столітті, православний Схід переживав криваві переслідування за почитання св. ікон. Візантійські імператори — Лев III, Константин Копронім та Лев IV, — один за одним, підо впливом жидів та магомедан, вогнем і мечем ширили нову ересь — іконоборство. Горіли найцінніші ікони, але горіли на кострищах і монахи-оборонці тих ікон, а патріярхи і єпископи попадали в тюрми та на заслання. Римські папи, св. Григорій II, св. Григорій III, Захарій та Стефан II, викляля з Церкви тих імператорів, які за це висилали проти пап військо, фльоту та вбивників. За те багато візантійських єрархів, мяких, як віск, покірно погодилися з “божественним імператорським маєстатом” і на соборі, що його скликав імператор Константин Копронім (753 р.), почитання ікон проголосили забобоном, а почитання Матері Божої та Святих — осудили, яко ересь. Було на тому соборі 338 єпископів, але ані одного патріярха. Царгородський патріярх був примушений резигнувати, а патріярхи Олександрії, Антіохії та Єрусалиму вислали до папи Павла I прегарне визнання віри, заявляючи одність із римським архиєреєм. Папа Стефан II вищезгаданий собор імператорських єпископів анатемізував.⁷³⁾ Буря переслідувань утихомирилась щойно за малолітнього імператора Константина Порфірородного, котрого мати, Ірина, навязала звязок із новим папою Адріаном, а новим патріярхом у Царгороді став св. Тарасій. Ірина просила папу скликати вселенський Собор та й просила, “щоб

72) Греко-вост. Церковь, ст. 406.

73) Діянія Вс. Соб. VII, 10-41.

прийшов перший священник, що є предсідником на катедрі замість святого і всехвального Петра”.⁷⁴⁾

Папа вислав із Риму на Собор священника Петра та архимандрита Петра, щоб були предсідниками на Соборі во ім'я папи. На Собор зібралось 350 єрархів. Отці осудили науку іконоборців і викляли ложний собор імператора Копроніма. Та головне, що на цьому Соборі вдаряє в очі, це — послання папи до імператорів, до патріярха св. Тарасія та до Отців Собору.

В першому посланні папа Адріян пише, що Константин В. і Олена разом із іншими імператорами “вважали римську Церкву головою всіх Церков... і від неї всі інші Божі Церкви одержали правило віри; тому сам князь Апостолів, блаженний Петро, перший предсідник на апостольській катедрі, передав першенство свого апостольства й пастирської дбайливості своїм наслідникам, що безпереривно засідали на його... престолі. І як йому Спаситель передав владу першенства, так і він сам, по божественному приказу, лишив і передав її своїм наслідникам-первосвященникам... Катедра св. Петра має першенство на всьому світі й заснована вона на це, щоб бути їй головою всіх Церков. І як св. Апостол Петро, по Божій заповіді, сам рядив Церквою, так послідовно й завжди береже (в своїх наслідниках) першенство... Сам Спаситель світу дав першенство і владь над усім світом блаженному Апостолові Петрові і через цього Апостола, якого наслідниками стались ми, недосвідчені, свята католицька й апостольська Церква до цього часу зберігає й завжди зберігатиме першенство й силу влади”.⁷⁵⁾ В посланні ж до патріярха Тарасія папа знову підкреслює, що “катедра св. Петра, зберігаючи першенство, сяє на всю вселенну і є головою всіх Божих Церков... Якщо ваша святість бажає бути відданим... верховному Апостолові... й нашій апостольській столиці, що є головою всіх Божих Церков,⁷⁶⁾

74) Там же, 54.

75) Там же, 128-147.

76) Слова: “нашій апостольській столиці, що є головою всіх Божих Церков” — пропущено в Казанському виданні Діяній Всел. Соборов. Гляди Mansi, XII, 1084.

то хай передасть імператорам прохання, щоб вони, зберігаючи передання цієї святої римської Церкви, приказали привернути почитання святих ікон”.⁷⁷⁾

Як же ж віднеслися Отці Собору до таких небувалих виявів папи і приписування римському архиєреєві найвищої влади над усіма іншими Церквами та єрархами? Патріярх Тарасій, почитаний за Святого в православної Церкви, запитаний — чи згідний він із посланням святішого папи, відповів: “Осяяний світлом Христовим... св. Павло... так сказав: Віра ваша звіщається по всьому світу. Годиться нам іти за тим свідочтвом... Тому й Адріян ясно написав і доказав, що він уповні зберігає передання католицької Церкви”.⁷⁸⁾ На те зібрані Отці відповіли: “Ввесь Собор учить те саме”. І вдруге запитали папські легати: “Хай заявить нам Собор — чи приймає послання святішого папи старинного Риму? (Слово було і про прийняття на лоно Церкви тих єпископів, що їх виклято за участь у Соборі імператора Копроніма, але оправдалися і розкалялися). На це всі Отці відповіли: “За тим ідемо, припускаємо і приймаємо”.⁷⁹⁾

Отак говорив і так діяв останній, православними признаний, вселенський Собор на Сході. Думаємо, що не треба яснішого доказу, як оцей, що сьомий вселенський Собор, як і всі попередні, і без проголошування спеціального догмату про першенство влади єпископа Риму, — найясніше визнавав і своїм відношенням до папи Адріяна доказав те визнання папського примату.

8. Найясніша мова вселенських Соборів

На початку цього розділу про вселенські Собори ми сказали, що Собори виносили догматичні постанови тільки проти ересей і проти єретиків, отже, обороняли

77) Діян. Всел. Соб. VII., 158.

78) Там же, 160.

79) Там же, 161. І тут слова: “за тим ідемо” — пропущено в Казанському виданні Діяній Всел. Соборов. Гляди Hefele, III., 741 - 794.

віру від нападів ворогів. Про першенство влади римських архиєреїв не виносили вони жадних догматичних постанов, бо того першенства, аж до часів Фотія, майже ніхто не оспорював. Хоч і проявлялись тут-там намагання із сторони східних єрархів, особливо ж імператорських патріархів, обмежувати те першенство, все ж таки, антипапської ересі, навіть на такому наскрізь цезаропоклонному Сході, не було за весь час вселенських Соборів. Вона показалаь щойно багато пізніше, і то, щойно після поділу Церкви. За час вселенських Соборів, “римське першенство над усією вселенською Церквою — в нікого на Сході не викликувало тривоги”, — як свідчить православний, сильно протипапськи наставлений, проф. Болотов.⁸⁰⁾ Вже це одне, що першенство папів у нікого не викликувало тривоги на Сході, — показує, що того першенства ніхто не заперечував і не мав причини заперечувати.

Вселенські Собори не тільки не мали тривоги щодо першенства римських архиєреїв, але й явно визнавали його та користувались ним і тільки при його помочі поборювали небезпечні ересі, які загрожували чистоті православної віри. Те визнання першенства влади за єпископами Риму, виявлене на вселенських Соборах, таке ясне, що ніхто й нічим не може його заперечити.

На всіх вселенських Соборах, з яких навели ми більше документів, — і то переважно з самих православних видань, — римські архиєреї підкреслюють першенство своєї катедри, свою владь учити всю Церкву, передрішувати, приказувати й потверджувати — спираючись на першенстві і власті переданій їм через верховного Апостола Петра самим Христом Спасителем. Папи ставлять на Соборах уже готову науку і приказують її придержуватись, як “апостольського правила”, “правила істинної віри”. Папи скликають Собори, предсідничать на них через своїх легатів і затверджують їхні постанови “силою апостольської власти”. Вони об'являють незаконними ті Собори, що збирались без зго-

⁸⁰⁾ Лекціи... III., 284-285.

ди римських архиереїв, бо “це зухвалість скликувати собор без авторитету апостольського престолу, чого ніколи не було й не сміє бути”; вони передають анатемі їхніх організаторів, учасників та їхні постанови. Папи затверджують вибраних патріархів і скидають їх — усе “силою апостольської власти”, яко ті, що є “наслідниками св. Петра” на “катедрі римської Церкви”, що є “головою всіх Божих Церков” та й яка “силою опіки блаженного Петра ніколи не відхилялась від дороги правди” та яка “пробуде непорушеною до кінця”. Так говорили єпископи Риму на всіх вселенських Соборах перед сотками східних єпископів і ніхто з православних єрархів не протестував проти таких виявів папської влади над усією вселенською Церквою та й ніхто і не запитав: яким це правом єпископ далекого Риму присвоює собі таку владу над усіми патріярхами, над Соборами та над усією Церквою?

Вселенські ж Собори в римських архиереях “по Божому велінню” бачили “Голову всіх Божих Церков”, “товкмачів голосу блаженного Петра”, “наставників першого престолу вселенської Церкви”, що стоять “на твердому камені віри”, що “обеднують тіло Церкви” та “вповні зберігають передання католицької (вселенської) Церкви”, “передання Апостолів і Отців”; їхні послання з радістю приймають, яко “правдиве визнання віри”, яко “богословіє, висловлене верховною властю Апостолів”, з яким вони “вже наперед згідні”; соборові постанови виносять “у всьому згідно з настаненнями” папи: “згідно з присудом винесеним у посланні” папи, “ввесь Собор учить те саме”, “за тим ідемо, припускаємо, приймаємо”; передрішення ж папи приймають із окликами: “оце справедливий суд”, бо “Петро говорив через Лева”, “через Агатона Петро говорив”, “так учили Апостоли, анатема тому, хто інакше вірує” й дякують папі “сторожеві віри” та й, як “члени”, просять “голову”, “батьківську святість”: “умоляємо, вшануй твоїм потвердженням наш суд”, бо “такий є обичай із давен-давна”.

Як римські первосвященники, так і Отці вселенських Соборів визнають за єпископом Риму першенство го-

лови, учителя й судді всієї вселенської Церкви — не задля старинного провінціального міста Риму, не задля особистих прикмет того чи іншого папи, а задля першенства св. Петра, якого наслідниками є римські єпископи.

Думаємо, що годі ясніше говорити про першенство римських архиєреїв, ніж це зробили вселенські Собори і словами своїми, і відношенням своїм до єпископів Риму. Якщо б навчання про це першенство було єресю, або гордовитим приписуванням собі папами незаконних прав над іншими єрархами, а то й над Соборами, — то всі ті Собори повинні були осудити таке навчання, а також таких папів повинні були проголосити єретиками, з якими далі приставати — забороняти церковні закони. Але, в дійсності, бачимо що інше. Більше, як тисяча найвищих єрархів Сходу, що були учасниками тих Соборів, не тільки не осуджували тієї науки, не тільки не вважали це незаконним встряванням далеких єпископів Риму в церковні справи Сходу, але, навпаки, самі проповідували та визнавали ту саму науку і своїм відношенням до папів десятки разів голосніше виявляли цю свою віру, ніж коли б були втиснули її в рядки однієї соборово проголошеної догми. Хто може тут із здоровим глуздом і чистою совістю та без обманства твердити, що “вселенські Собори ніколи не визнавали папського примату?” Додаймо ще й те, що східні єрархи визнавали той примат не під натиском латинської більшости, бо ж на Соборах бувало всього 3-4, найбільше до 10 представників західньої Церкви на сотки східних єрархів; не визнавали того папського примату ані під натиском імператорів, бо ж ми бачили, що імператори стояли переважно по стороні єретиків, отже, стояли і проти папів та проти православних єрархів на Соборах; не визнавали того папського примату ані з покірного шукання ласки в єпископа далекого і другорядного міста Риму, бо ж вони були в осередку імперії, не раз у самій столиці, при самому джерелі всіх можливих земних благ, з якого й користали повними пригорщами.

І тепер знову насувається питання: хто відступив

від віри сімох вселенських Соборів і хто, тим самим, відірвався від вселенської Христової Церкви? Відповідь ясна, як сонце на небі. Ту відповідь витягає православний В. Болтов із науки великого Святого православної Церкви, творця IV-го вселенського Собору — Лева Великого: “Тому, що вся Церква поставлена на Петровій твердості, то той, хто віддалюється від тієї твердині, ставить себе поза таїнственным тілом Христовим, — поза Церквою”.⁸¹⁾

9. Становище новішого православія

Вселенські Собори, — як ми це бачили з документів узятих із самих таки православних офіційальних видань, — безперечно визнавали верховну владу римських єпископів у вселенській Христовій Церкві. І здавалося б, що тут не може бути ніяких сумнівів. А все ж таки новіші православні полемісти й правники-каноністи висувають багато сумнівів, ба, не тільки сумнівів, а просто твердять, що “вселенські Собори ніколи не визнавали папського примату”.⁸²⁾ Як виглядає таке визнання після того всього, що подають самі православні збірники документів, хай судить сам читач.

Щоб зрозуміти таке становище новішого православія супроти ясного визнання вселенських Соборів, то мусимо пригадати та ще раз усвідомити собі те, що ми вже бачили в перших розділах цієї книжки. Православні автори сьогодні твердять, що в Св. Письмі нема ані сліду, ні найменшого натяку на якусь вищість св. Петра над іншими Апостолами, хоч, як ясно говорить Св. Письмо про найвищу владу св. Петра так над Апостолами, як і над усією вселенською Христовою Церквою. Також твердять вони, що ніодин із св. Отців не визнавав першенства єпископів Риму, хоч не можуть навести ніодного Отця східньої Церкви, який заперечував би те першенство. Якщо вони заперечили науку самого Ісуса Христа, якщо відкидають і заперечують

⁸¹⁾ Там же, ст. 294.

⁸²⁾ Митр. Іларіон, Поділ..., ст. 86.

голос священного Передання та вирікаються таки своїх власних православних Отців, — то й нічого дивного, що, будучи послідовним, вони мусять заперечувати і визнання вселенських Соборів.

Хто уважно слідкує за доказами, що їх православні автори висувують проти першенства римських архиєреїв, той скоро завважить, що дуже мало коли покликаються вони на докази із Св. Письма й майже ніколи не ставлять доказів із св. Отців. А прецінь Св. Письмо та наука св. Отців, отже, Боже обявлення і священне Передання первісної Церкви — є єдиним критерієм, мірилом, на підставі якого можемо судити, чи якась наука в Церкві є Божа і правдива, або, навпаки, людська й фальшива. Але православні автори мовчать про Св. Письмо і закривають церковне Передання, бо й одне і друге — діаметрально противляться становищу новішого православія. Вони вхопилися й цупко тримаються вселенських Соборів.

Вселенські Собори також є органами священного Передання, оскільки вони пояснюють Св. Письмо й на підставі науки Св. Письма та первісних св. Отців — виносять догматичні, віроісповідні постанови. Такі догматичні постанови стаються недоторкальною й непорушною догмою, що обов'язує всіх вірних у вселенській Церкві. Вселенські Собори, що правда, не виносили догматичної постанови про першенство римських єпископів, бо того першенства в тих часах ніхто не оспорював, але якщо Отці Соборів принагідно говорили про нього, то завжди зв'язували його з наукою Св. Письма, з словами Христа Спасителя сказаними до св. Петра. Але православні сьогодні відкидають і ті рештки священного Передання, що його мали й дальшим поколінням переказали вселенські Собори.

Все заперечне становище новішого православія супроти першенства римських єпископів — спирається на дисциплінарних, церковнопорядкових, отже чисто людських, дочасних і змінливих постановах декотрих вселенських Соборів, а ті постанови не є ані непомильні, ані недоторкальні чи вічні й незмінні. Але, як побачимо нижче, навіть із такими постановами вселенських

Соборів, православні полемісти поводяться сьогодні так само, як поводяться з невідгнаними їм цитатами із св. Отців: подають відірвані й пообтинані речення та й на-світлюють їх так, як того їм сьогодні треба. Такі відірвані й по сьогоднішньому наслідні речення можуть послужити свідоцтвом проти папського примату, але, коли ті самі речення поставити на місце, в рамки цілоти, а до того ще й углянути в історію та закулісову обстановку таких соборових постанов, тоді побачимо, що вони мають зовсім інше значіння, ніж те, яке хотіли б їм надати декотрі тенденційні й односторонні православні автори.

Головні й найважливіші точки опору православних проти першенства єпископів Риму, — це три відмінні постанови-правила: 6-е правило 1-го вселенського Собору, що відбувався в Нікеї 325 р.; 3-є правило II-го вселенського Собору, що був у Царгороді 381 р.; 28-е правило IV-го вселенського Собору, що відбувався в Халкедоні 451 р.

Тут розберемо перші два правила й побачимо, на якій незвичайно слабкій і хиткій основі будують незединені наші брати все своє заперечення папського першенства влади.

6-е правило I-го вселенського Собору так говорить: **“Нехай заховується давній звичай у Єгипті, Лібії й Пентаполі так, щоб олександрійський єпископ мав владу над ними всіми; бо і єпископ міста Риму має таку саму владу”**.⁸³⁾

Хто прочитає всі дисциплінарні правила цього I-го всел. Собору, той побачить, що на цьому Соборі формувались права й обовязки поодиноких патріархів у межах їхніх патріархатів. Правда, назви “патріарх”, “патріархат” — тоді ще не було; були це більші єпископства й вищі єпископи чи архієпископи, яким підлягали митрополити й єпископи якоїсь більшої провінції. 6-им правилом визначувалась ширша територія архієрея Олександрії, якому мають підлягати Єгипет, Лі-

⁸³⁾ Діяння Всел. Соборов, т. I., 165; Mansi, II., 670-671; Hefele, I., 552.

бія й Пентаполь так, як римському архиєреєві підлягають провінції західньо-римської області. Ішло про формування церковних областей у рамках державних провінцій, а також про владу вищих архиєпископів, пізніших патріархів — над підчиненими їм церковними областями й епархіями, про право висвячувати митрополитів і затверджувати єпископів у тих областях.

Причиною, чому уложено це 6-е правило на I-ому вселенському Соборі, і подібне 3-є правило на пізнішому царгородському Соборі, — як пише православний каноніст Н. Суворов, — було те, що єпископ Олександрії весь час змагав до першенства на всьому Сході й часто вмішувався в справи інших церковних областей. “Бажаючи стримати честилюбство олександрійського єпископа, який змагав до першенства на всьому Сході і діла константинопільської Церкви, Собор постановив: олександрійський єпископ повинен рядити тільки єгипетськими Церквами; східні єпископи повинні начальствувати тільки на Сході (до якого входили Сирія, Палестина, Арабія, Мезопотамія й інші, з головним містом дієцезії — Антіохією; зберігаючи привілеї антіохійської Церкви, що їх признали никейські правила”.⁸⁴⁾ Як бачимо, 6-е правило взагалі й не згадує першенства влади єпископів Риму, а тільки заводить лад у Церкві на Сході, в якій уже на світанку свободного життя показалися непорядки, спричинювані властилюбям поодиноких єпископів.

Дещо відмінно мається справа з 3-ім правилом II-го вселенського Собору, в якому говориться про першенство чести між трьома найвищими єрархами Сходу, себто, котрий із трьох найвищих єрархів Сходу має бути перший після єпископа Риму. Це 3-є правило говорить: **“Єпископ міста Царгороду повинен мати першенство чести після єпископа Риму, а це тому, що Царгород — це новий Рим”**.⁸⁵⁾

Щоб належно оцінити вагу і значіння цього 3-го правила, треба нам звернути увагу на оці моменти:

⁸⁴⁾ Учебник, ст. 32.

⁸⁵⁾ Діянія Всел. Соб. I, 266; Mansi, III., 559; Hefele 11, 24.

1. Собор, на якому уложено це 3-тє правило, був тїльки помїсним Собором царгородської Церкви, за участю 150 єпископів, без єрархів інших Церков, а також і без заступників папи; вселєнським був він визнаний щойно в половині V-го віку, й то тїльки щодо його догматичних постанов.

2. Бувши тїльки помїсним Собором, пішов він задалеко поза межі своєї компетенції, на що не мав ніякого права, бо брався реформувати й відкликувати те, що тїльки 56 років тому постановив I-ий вселєнський Собор у Никейї. А на цьому никейському Соборі було постановлено, що за єпископом Риму друге місце займає єпископ Олександрії, а за цим слїдує єпископ Антіохії, бо обидві ті катедри заснував і займав св. Апостол Петро, заки накінець перейшов до Риму.⁸⁶⁾ Отже, 3-є правило помїсного Собору в Царгороді було спрямоване проти постанов вищої установи, проти вселєнського Собору й проти прав та привілеїв старших олександрійської та антіохійської Церков.

3. Саме правило говорить тїльки про “першенство чести”, отже, гідности й порядку, в якому мають слїдувати по собі поодинокі патріярхи, а не про першенство юрисдикції, повновласти над іншими Церквами, отже, це 3-є правило царгородського Собору питання влади взагалі не згадує, а тим менше заперечує верховну владу єпископів Риму, як того дехто бажав би.

4. Місто Константинопіль-Царгород існувало усього тїльки 50 років до часу, коли зладжено це 3-є правило, бо ж заснував його імператор Константин Великий 330 р., а це правило постало 381-го року. Про першенство влади цієї катедри, хоча б тїльки над Церквами Сходу, тоді ще не могло бути й мови, бо ж щойно створена і ще не устаткована катедра, яка не мала ні апостольських початків, ні жадної традиції, ні майже жадної території, ні заслуг перед Церквою, — не могла правно посягати по верховну владу над 300-літніми й

⁸⁶⁾ Hefele, I., 552.

заслуженими вже катедрами апостольського походження, хоч, за прикладом інших катедр, і вона вже нераз вмішувалась у справи незалежних ексархів інших Церков.

5. Все ж таки й проти другого місця чести, що його приписувало те 3-є правило єпископові Царгороду, відразу ж протестували інші єрархи Сходу, передусім же, патріярх Олександрії Тимотей, а пізніше його наслідники — Теофіль та Кирило. “Постанова про Новий Рим... видвигнула важний принцип, що міг отверто повести до цезаропапізму, -- пише православний історик С. Шестаков. — Це рішення на Сході прийняли з сумнівом, а в Римі зовсім не признали його”.⁸⁷⁾ “Дальша історія дійсно показала, -- пише Н. Суворов, — що 3-ій канон II-го вселенського Собору послужив за основу для константинопільської теорії про перенесення всієї церковної гегемонії... з римського на константинопільського єпископа”.⁸⁸⁾ Цю небезпеку візантійського змішування Божих справ з політичними ясно передбачив св. папа Лев Великий і тому, приймаючи догматичні постанови того Собору про Божу природу Св. Духа та символ віри уложений на ньому, 3-є правило того Собору виразно й рішуче відкинув, касуючи його “авторитетом блаженного Апостола Петра”.⁸⁹⁾

Отакий є зміст і “сила” 3-го правила, в якому православні добачують сьгодні зрівнання єпископа Риму з царгородським і іншими єрархами вселенської Церкви. Як бачимо, його протипапська сила — ніяка, бо воно не тільки нічого не говорить про владу папи, але й у честі ставить папу на першому місці перед усіма іншими єрархами вселенської Церкви.

Ще слабшу силу і ще менше значіння має те правило, коли розглянути його закулісову історію.

В IV-ому віці, коли відбувався згадуваний помісний Собор у Царгороді, зачав сильно проявлятися щойно зроджений “цезаропапізм”, себто, вмішування світ-

87) Лекції по історії Візантії, Казань, 1915, ст. 157-158.

88) Учебник, ст. 49.

89) *Migne*, P. L. 54, col. 995.

ської влади в чисто церковні і релігійні справи, покірно приймане і признаване, а пізніше навіть величане та канонізоване багатьома вищими представниками Церкви на Сході. “З іменем того Собору, — пише православний історик П. Малицький, — звязана і сумна подія — насильне видалення Григорія Богослова з царгородської катедри... Єгипетські єпископи докоряли йому за те, що він не використав зміни зовнішніх обставин (на трон наступив нарешті православний імператор Теодосій Великий) та ревности самодержця, щоб відплатитись аріянам за все зло, що його вони заподіяли православним... На місце Григорія вибрано перестарілого сенатора Нектарія, що ще й охрещений не був”.⁹⁰⁾ “Св. Григорій, — як пише другий православний історик Ф. Терновський, — був надто поважний, надто неподатний, надто аскетичний... Коли в проводі православія станув сам імператор, тоді показалося, що обичаї і звички св. Григорія ніяк не годились із придворною обстановкою... і сам Григорій, будши змушений відійти із столиці, знаходив для себе потіху в тому: не буду цілувати закривавлених рук чи гладити підборіддя, щоб добитись невеличкої ласки”.⁹¹⁾

Із того всього видно, що на цьому царгородському Соборі переважали саме такі єпископи, що шукали тієї “невеличкої ласки” в імператора і, щоб догодити йому, усунули з царгородської катедри св. Григорія, борця за незалежність Церкви від ласки імператора. Вони й уложили вищеподане 3-є правило. До того, тим правилом намагались вони перенести єрархічність Церкви з ґрунту апостольського передання на ґрунт чисто земської, світської і цареугодної політики. Це було першим “канонічним” виявом старої поганської римської ідеї про безпосередню залежність єрархії від імператора.

Отака є історія і зміст перших “протипапських правил” на вселенських Соборах. Їхній зміст ніяк не заперечує верховної влади єпископів Риму, бо взагалі не

⁹⁰⁾ Історія христ. Церкви, II. 76.

⁹¹⁾ Греко-вост. Церковь, 126.

говорить про неї, а особливо історія царгородського правила ч. 3 та спонуки, що надхнули Отців помісного Собору уложити таке правило, — ніяк не приносять чести його авторам.

10. 28-е правило Халкедонського Собору

Сьогодні православні автори, в боротьбі проти першенства влади римських єпископів, найбільше покликаються на 28-е правило Халкедонського Собору (IV-го вселенського, з 451 р.), бо Отці того Собору, покликуючись на царгородське правило ч. 3, “признали царгородському престолові рівні привілеї з престолом Риму”. Як офіційна православна Церква, так і приватні автори — полемісти й каноністи — саме в цьому “зрівнанні Царгороду з Римом” добачують “велику честь” того Собору, “його голосну славу, його безсмертне ім’я”, бо це 28-е правило, мовляв, “береже гідність (східньої Церкви) від папського поневолення та назавжди параліжує властиволюб’я пап у відношенні до Сходу”.⁹²) Тому, варта нам уважніше приглянутися тому 28-ому правилу та його історії.

Історія того правила дуже цікава.

IV-ий вселенський Собор у Халкедоні зачався 8 жовтня 451 р. Як подають православні “Діяння Вселенських Соборов” (том III, ст. 110-143), на Соборі було приявних 630 єрархів Сходу та 4 легатів від папи св. Лева Великого. Покінчивши справу з єретиком Діоскором та з ерессю монофізитів, Отці Собору проголосили науку папи св. Лева Великого про дві природі в Ісусі Христі — догмою віри й уложили ще 27 дисциплінарних правил-канонів. Усе це торжественно вони проголосили й підписали 25 жовтня 451 р. і на цьому Собор закінчився. Єпископи Єгипту відразу ж виїхали до дому, а папські легати, які були предсідниками Собору, також вже ладились у дорогу. Але після закінчення Со-

⁹²) Лебедев А., Всел. Собори IV і V веков, Москва, 1879, ст. 288.

бору відбувались іще приватні розмови між представниками поодиноких Церков у справі різних непорозумінь між ними. Ці наради тривали до 31-го жовтня. За той час царгородський патріарх Анатолій зібрав 183 своїх єпископів на тайні наради і з ними уложив ще три нові правила, з якими не відважився виступити перед вселенським Собором. Ті нові правила, між ними й голосне 28-е, вони проголосили без участі інших єпископів (а всіх їх було 630!) дня 31 жовтня, яко додаток до 27 правил прийнятих усім вселенським Собором. Довідавшись про це все папські легати відразу ж, таки наступного дня, 1 листопада, гостро запротестували проти такого поступку патр. Анатолія та проти 28-го правила.⁹³⁾

Так зродилося те дуже важне для православних 28-е правило Халкедонського Собору. Про таку поведінку 183 візантійських єпископів під веденням хитрого патріарха Анатолія та про їхнє 28-е правило навіть православний А. Болотов каже, що це було **“істинне породження національного нещирого, навіть лукавого характеру греків”**.⁹⁴⁾ Подрібні ж студії про тих 183

⁹³⁾ Якими способами намагаються декотрі православні автори приписати тому правилу протипапське розуміння, видно хоча б із писання митр. Іларіона, де він свято твердить, що “легати папи Льва опротестували відоме 28 правило цього Собору, але Собор не звернув уваги на цей протест, бо за правило була соборна більшість. І правило ввійшло в життя, — протест Римської Церкви проти нього був неvistарчальний” (Поділ, ст. 88). Тут уже не тільки закривання правди, а явний обман, бо 28-е правило ані не було актом всел. Собору, ані не була за ним “соборна більшість”. Митр. Іларіон забув на те, що говорив сам на 23 ст. тієї самої “історично-канонічної монографії” про Поділ Церкви, коли писав, що під постановою (28-го правила) “підписалося 180 єпископів”, що те засідання “не було багаточисним (бо на найлюдніших зборах було 630 членів)”, та й що “багато заінтересованих єпископів відмовилось підписати це правило” (Поділ, 23). А тепер: 180, чи хоча б 183 єпископів, які створили це правило й самі собі його проголосили, — це не тільки не “соборна більшість”, але навіть не повна третина всіх 630 учасників Собору. Навіть неграмотний потрапить це вирахувати собі на пальцях і так переконатися в правдомовності своїх єрархів і вчителів Божої істини.

⁹⁴⁾ Лекції... III, 296.

учасників тайної післясоборової наради виказують, що були це переважно єпископи незаконно посаджені імператором на єпископські катедри.⁹⁵⁾

Але, що говорить те 28-е правило і яка його сила в боротьбі проти першенства папів?

Зібрані на тайні наради 183 імператорські єпископи покликаються на вищеподане 3-є правило помісного царгородського Собору, й кажуть: “Приймаючи правило 150 боголюбивих єпископів, яке щойно було читане... те саме й ми визначаємо та постановляємо про привілеї найсвятішої Церкви того ж Константинополя, Нового Риму. Отці ж справедливо признали привілеї престолові старинного Риму, бо це місто було столицею. Через те саме і 150 боголюбивих єпископів надали рівні привілеї (“та іза презбеія”, а не “протеія” — першенство) найсвятішому престолові Нового Риму, право судивши, що місто, яке є відзначене привілістю імператора й сенату та яке користується такими ж найвищими правами, що й давній імператорський Рим, — повинно і в церковних справах мати ті самі права і бути на другому місці після Риму”.⁹⁶⁾

На оці слова 28-го правила покликаються й тільки ці слова наводять православні автори. Так узятє правило могло б, у деякій мірі, послужити зброєю проти папського першенства. Та однак, не є це повний, а тільки відірваний текст 28-го правила. Бо далі, Отці Собору говорять і про спонуки, задля яких уважали вони вказаним дати Царгородові такі привілеї, які має старинний Рим. У закінченні цього правила, ось, як пишуть вони: “Щоб згаданий престіл найсвятішої Церкви Константинополя рукополагав тільки митрополитів дієцезій Понту й Азії та Тракії, як також і єпископів дієцезій, що є у варварів”.⁹⁷⁾

Найперше, заки розберемо сам текст цього правила, пригляньмося хибам і явним недостаткам, на які воно кульгає.

⁹⁵⁾ D'Herbigny M., De Ecclesia, 1928., II., 158.

⁹⁶⁾ Mansi, VII., 369; Hefele, II. 815.

⁹⁷⁾ Mansi, VII. 370; Hefele, II., 815.

Із першої, православними авторами завжди цитованої, частини цього правила, що його творці, 183 імператорських придворних єпископів, виходили з явного цезаропапистичного принципу, що Церква залежна від держави, і намагалися створити свого роду безпосереднє співвідношення між духовною владою поодиноких єрархів та політичним значінням міст, у яких вони мають свої катедри. Вже з того видно, що 28-е правило було уложене не з церковних і Божих, а з чисто політичних і низьких спонук.

Другою хибою цього правила є історична неправда, що буцім то Отці помісного царгородського Собору, а не хто інший, — не І. Христос і не священне Передання, — “признали” римській катедрі якісь привілеї. Отже творці цього правила все Боже походження вищої апостольської влади єпископів Риму намагалися звести до чисто людської установи, мовляв, одні Отці признали так, інші ж можуть це змінити й так, поволі та поступно, перенести вищі “привілеї” єпископів Риму на єпископів Царгороду.

Третя й найтяжча хиба цього правила, яка впливає з попередніх двох, — це посереднє заперечення всієї науки Церкви перших 4-ох віків і всіх дотогочасних Соборів про Боже походження першенства єпископів Риму. Бо все священне Передання і св. Отці Церкви дотепер учили, що єпископ Риму має першенство влади над вселенською Церквою з тієї причини, що він є наслідником верховного Апостола, св. Петра, якому сам Син Божий дав першенство над Апостолами і всією Церквою, отже, це першенство вважали вони Божою установою й Божого походження. В такому розумінні говорили про нього і вселенські Собори. Тепер же, цим разом уже вдруге, якраз візантійські придворні єпископи намагаються виводити це першенство не від Бога, а з чисто людських, земних і політичних початків, із того, що Рим був колись столицею імперії. Таке насвітлювання вищих “привілеїв” єпископа Риму творцями 28-го правила, в першій мірі противорічить священному Переданню перших віків Церкви. Але не тільки священному Переданню. Воно й історії противорічить. Аджеж,

аж до Константина Великого, себто до 312 р., в Римі володіли імператори-погани й Рим був столицею наскрізь поганської імперії, яка повних 300 років криваво переслідувала й винищувала Церкву. Отже, певно не задля блиску поганської столиці імперії, не задля пошани до поганських імператорів та не з вдячності за переслідування — перші три віки християнства визнавали римську катедру “первоначальною”, а ховано-го в катокомбах єпископа Риму — найвищим учителем та суддею всієї вселенської Церкви. Та й сам вселенський Собор у Халкедоні, — як ми це бачили вище, — заки зродилось це 28-е правило, устами 630 єрархів усїєї східньої Церкви так ясно визнав першенство єпископа Риму, побудоване на першенстві св. Петра, — як жаден із попередніх вселенських Соборів.

Уже з тих причин ніхто, хто шанує себе, не може покликуватись на 28-е правило Халкедонського Собору, бо воно є виявом зісвітчення єрархів Візантії і намаганням заступити Божі й надприродні принципи — людськими й політичними. Таке наскрізь людське трактування Божих справ єрархами Церкви — не приносить чести ані їм самим, ані тим, що це похваляють.

Але розберім сам текст того 28-го правила.

При спокійній аналізі того правила побачимо, що в ньому взагалі нема нічого такого, що заперечувало б першенства єпископів Риму. І, коли папа св. Лев урядово відкинув його та скасував, то ні словечком не згадав, що робить це з тієї причини, що в ньому є заперечення першенства римських архиєреїв чи взагалі чиниться їм якась кривда. Видно, що ніякі документи, ні інформації не вказували на те, що творці 28-го правила заперечують першенство Риму.

1. Творці 28-го правила покликаються на аналогічне 3-є правило 150 Отців царгородського Собору. Те ж правило, як ми це бачили вже вище, говорить про першенство Царгороду після Риму, про першенство чести, а не влади. Не згадує ні верховної влади єпископів Риму над усїєю вселенською Церквою, ні не приписує подібної влади єпископові Царгороду, хоча б тільки

над Церквами Сходу. Про це останнє хіба тільки тайно могли мріяти єпископи щойно заснованої катедри Царгороду, коли творилось 3-тє царгородське правило.

2. Творці 28-го правила повторюють те саме першенство чести римської катедри, за якою на другому місці повинна йти катедра Царгороду, яко катедра нової столиці, але потім додають уже й щось зовсім нове: говорять уже і про привілеї, про юрисдикцію, про владу царгородського та римського єпископів. Але, яку владу, які привілеї мали на думці, це вони виявляють щойно в дальшому тексті того правила.

3. Творці 28-го правила, в другій його частині, пишуть: “Щоб згаданий престіл найсвятішої Церкви Константинополя рукополагав тільки митрополитів дієцезій Понту, Азії та Тракії”. Так постановляли Отці I-го вселенського Собору про подібну владь олександрійського єпископа, коли з одної сторони визначували межі патріархатів, а з другої сторони хотіли покласти кінець вмішуванню олександрійської катедри у справи інших Церков на Сході. В цьому випадку 28-е правило мало на меті поширити владу царгородського єпископа на нові церковні області, на Понт, Малу Азію й на Тракію.⁹⁸⁾ “IV Вселенський Собор, — пише митр. Іларіон, — значно побільшив церковну область Костянтинопільської катедри: віддав під її владу весь дальший Схід, — землі Понту, Азії й Фракії, цебто майже три дієцези, і наказав, що митрополитів цих країн буде настановляти тільки Костянтинопільський архієпископ. Згідно з цією постановою, архієп. Єфеський та Кесарійський опинилися під владою патріярха Костянтинопільського, хоч перше ці екзархати були самостійними... Це була велика перемога Костянтинополя, що сильно поширила його владу й його територію”.⁹⁹⁾

Як бачимо, 28-е правило взагалі не зачіпає питання верховної влади єпископів Риму над усією вселенською Церквою, а тільки поширює патріяршу владу

⁹⁸⁾ Суворов Н., Учебник, 32 і 49.

⁹⁹⁾ Поділ, 23.

єпископа Царгороду на нові церковні провінції та на їхніх митрополитів.

Отже, хоч і дуже підступно та з далекосяглими планами на майбутнє зладжене це 28-е правило, хоч і пробивається з нього “візантійська недуга” — цезаропапізм та цезаропоклонство візантійських єрархів, які, накінець, доведуть до повного заперечення першенства єпископів Риму, але все ж таки, у 28-ому правилі того заперечення ще зовсім нема.

Православний церковний правник Н. Суворов відкриває нам і закулісся правила та пояснює причину, яка гнала єпископів Царгороду так настирливо побиватися за тим, щоб мати друге місце в честі за єпископами Риму, а також, якесь першенство над Церквами хоча б тільки найближчого Сходу. Оце він пише: “Перед Халкедонським Собором до такого першенства змагали олександрійські єпископи, приписуючи собі в добро заслуги свого попередника Атанасія... а також і тісний звязок Олександрії з Римом, що настав іще з часів Атанасія... Це змагання не оставало тільки теорією. Особливо, коли Константинопіль із його єпископами зачав підноситись, силування олександрійських єпископів довгий час прямували до того, щоб константинопільську катедру зробити залежною від себе. Їм бо дійсно й удалось виступати в характері вищого церковного судді на Сході навіть над самими царгородськими єпископами (св. Іваном Золотоустим, Несторієм, св. Флавіяном). Але осудженням Діоскора Олександрійського на Халкедонському Соборі, цей суперник константинопільського єпископа відпав... Константинопільський патріярх знайшов могутню підтримку в особі імператора, завдяки якій стався першим єпископом Сходу не тільки щодо чести, але і щодо влади”.¹⁰⁰⁾

Отже, і передісторія 28-го правила говорить, що в ньому йшло про поширення влади царгородської катедри на дальші провінції Сходу, щоб стати їй великим патріярхатом із належною територією та правами рівними іншим патріярхатам, а не про зрівнання з влас-

¹⁰⁰⁾ Учебник, 33-34.

тивою владою єпископа Риму, яку цей мав над усією Церквою.

Що творці того 28-го правила не оспорювали цієї верховної влади єпископа Риму, видно і з їхнього листа, написаного до папи, св. Лева. Вони були свідомі того, що без згоди й апробати папи — їхнє правило не може мати ніякої сили. Оце вони пишуть: “Ти був для всіх товкмачем голосу блаженного Петра. За твоїм почином ми показали дітям Церкви спадщину істини... Ти в собах твоїх заступників управляв нами з ласкавістю, як голова членами. Твоїй святості Спаситель передав надзір над винницею (Господньою)... Увідомляємо, що ми, для порядку в ділах, постановили і щось інше, будучи певними, що ваша святість... прийме те і затвердить. Такий бо давній звичай... Ми постановили соборним рішенням не так, щоб додати щось царгородському престолові, як радше, щоб унормувати порядок у митрополії, де часто по смерті єпископів повстає багато неспокоїв... Зволь, святіший і блаженніший Отче, прийняти і нашу постанову про царгородську катедру за свою... Ми відважились так постановити, знаючи, що все, що роблять діти, залежить від їхніх батьків. Тому благаємо, вшануй наш суд твоїм потвердженням”.¹⁰¹⁾

Творці 28-го правила були учасниками вселенського Собору, на якому папу Лева кілька разів названо “нашим батьком”.¹⁰²⁾ На 6-ому засіданні того Собору затверджено оцей присуд: “Перед усім мусить бути збережене, по канонам, першенство й особливіша честь (та протеія кай тен ексайретон тімен) архієпископа старинного Риму”.¹⁰³⁾ А один із учасників Собору, блаж. Теодорит Кирський, ось як писав до папи Лева: “Якщо Павло, речник істини і труба Св. Духа, вибрався до великого Петра, щоб від нього одержати пояснення про заховання закону для тих, що спорилися над тим в Антіохії, то тим більше ми, маленькі й по-

¹⁰¹⁾ Між листами Лева Вел., Migne, P. L. 54, col. 951-952; Переклад А. Болотова, Лекції, т. III., 296.

¹⁰²⁾ Mansi, VI., col. 1051, 1055.

¹⁰³⁾ Mansi, VII., col. 452.

кірні, звертаємося до вашого апостольського престолу, щоб від вас одержати лік на рани Церкви. Вам бо годиться мати першенство в усьому, бо ваша столиця прикрашена багатьома привілеями... Петро й Павло зробили ваш престіл найславнішим: це вершок ваших дібр”.¹⁰⁴)

Із тих, як і з інших документів, що їх ми подали вище, де писали про Халкедонський Собор, видно, що Отці того Собору визнавали папу Лева Великого наслідником св. Петра, головою вселенської Церкви, батьком усіх єпископів, якого опіці сам Спаситель віддав Свою винницю, і його, папу Лева, просили затвердити їхні постанови. Але того всього не бачить той, хто читає саме тільки 28-е правило Халкедонського Собору.

Та й сам патріарх Анатолій, після нагани від папи Лева за те правило, ось, як писав до папи: “Ваша блаженність хай буде певна, що я не маю жадної вини в тому, що постановив недавній Собор у Халкедоні в користь константинопільського престолу”... бо імператор, сенат, клир і народ бажають, “щоб святіший престіл цього городу Константинополя був відзначений якимось додатком чести... До того діла приступили ми, надіючися, як годиться, що ваша блаженність візьме під увагу честь константинопільського престолу, бо ваш апостольський престіл давно вже дбає за нього...” Далі пише, що 28-е правило має за ціль також звільнити “царгородський престіл від рукополагання справді багатьох єпископів, що й довелось йому виконувати протягом 60-70 літ”. Легати відкинули постанову Собору, що й засмутило засідання й було образою для царгородської Церкви, але “ми старанно дбали за все, що торкається вашої слави й гідности і Бог є свідком, що ми вшанували їх (легатів) честю... та й задля пошани, що її маємо до вас, Собор вислав вам згадану постанову, як і ми, щоб одержали від вас вашу згоду й потвердження... бо й так уся сила та затвердження того, що постановлено, були резервовані авторитетові вашої блаженности... І ми молимо вас, святіші, зробіть нам

¹⁰⁴) Лист 54 між листами Лева Вел., Migne, P. L. 54, col. 847.

це. Бо престіл Константинополя має ваш апостольський престіл за батька”.¹⁰⁵⁾

Також і папа св. Лев, коли відкидав і касував це правило Халкедонського Собору, не дорікав його творцям за те, що вони може заперечували першенство римської катедри, а тільки за те, що вони намагалися змінити порядок, у якому слідує по собі поодинокі патріярхи, як це було вже устійнено на I-ому вселенському Соборі, отже, кривду чинили катедром Антіохії та Олександрії.¹⁰⁶⁾

Дальша історія виказує, що 28-е правило Халкедонського Собору в дійсності не викликало ніякої зміни у взаєминах між Царгородом і Римом. Патріях Анатолій, як і його наслідник Геннадій, не покликувались більше на те правило, а греки не вважали його правосильним після відкинення його папою. В 472 році патріярх Акакій знову просив папу Симплікія признати трохи більше гідности патріяршій катедрі столичного міста імперії.¹⁰⁷⁾ Не був би він того просив, коли б 28-е правило був уважав правосильним. До того, наступні вселенські Собори — V, VI і VII — далі визнавали першенство влади єпископів Риму, а папи й надалі виконували свою найвищу владу в усій Церкві без спротиву православних єрархів Сходу. Ось, 484 р., папа Фелікс III передає анатемі царгородського патріярха Акакія, того ж року папа Симплікія анатемізував олександрійського патріярха Петра Монга (обох за поширювання ересі монофізитів), 640 р. папа Іван IV осуджує Кира, патріярха Олександрії та Пира, патріярха Царгороду, 642 р. папа Теодор осуджує царгородського патріярха Павла й повторює те саме 645 р., довідавшись про те, що покаяння Павла було тільки вдаване, а 648 р. папа Мартин виключає з Церкви всіх єрархів Сходу, які прийняли “Ектезис” імператора Іраклія та

¹⁰⁵⁾ Лист 132 між листами Лева Вел., Migne, P. L. 54, col. 1084.

¹⁰⁶⁾ Migne, P. L. 54, col. 998, ss; Mansi, VII. col. 198 ss.

¹⁰⁷⁾ Hefele, II. 857.

“Типос” патріярха Павла, в яких імператорським указом поширювалася ересь монотелетів.

Цікаве згадати ще й те, що того 28-го правила довго, бо менше-більше аж до IX-го віку, не було й у самих грецьких чи взагалі слідніх збірниках церковних правил¹⁰⁸⁾ і його автентичний текст узагалі не зберігся, а те, що маємо з нього, то маємо тільки з історичних згадок пізніших авторів. Та й, як виказує історія, **жоден із св. Отців Сходу на те правило ніколи не покликався.**

Цікаве й те, що завважає сам православний церковний правник Н. Суворов про новіше пояснювання зміслу того правила, яке зачалося щойно у IX-ому віці. Оце він пише: “Ідея перенесення прав із старого Риму на Новий Рим (т. є на Константинопіль) вперше була виявлена імператором Михайлом III у його посланні до папи Николая I, або, точніше, патріярхом Фотієм, тому, що, без сумніву, Фотій був автором того послання... В період вселенських Соборів говорили, що єпископ Нового Риму слідує безпосередньо за єпископом старого Риму в порядку чести і має рівні з ним привілеї, але ніхто не говорив, що єпископ старого Риму ті свої привілеї втратив та що вони перейшли на єпископа Нового Риму. Ця думка, — продовжує Н. Суворов, — була висказана вперше... коло половини IX-го віку, коли старий Рим уже відділився від східно-римської імперії, коли на Заході появилася друга, західня римська імперія і коли то готов був звершитись і церковний розрив між Сходом та Заходом.¹⁰⁹⁾ Отже, видно, що аж до виступу патріярха Фотія проти першинства римських єпископів, навіть самі східні Церкви не приписували 28-ому правилу протипапського значіння, бо такої ідеї взагалі не було на Сході аж до IX-го віку.

А що найважніше для нас, Словян, це найстарший переклад тексту 28-го правила Халкедонського Собору на словянську мову та пояснення до нього, яке зладив Апостол Словян — св. Меодій ще в IX віці. Це пояс-

¹⁰⁸⁾ Jugie, *Theol. Dogm. Christ. Orient.*, I. 62.

¹⁰⁹⁾ Византійській папа, Москва, 1902, ст. 133.

нення св. Методія ми наведемо в цілості під кінець наступного розділу, а тут подамо тільки короткі уривки з нього. Оце, як твердить православний науковець А. Павлов, св. Методій пише: **“Не є вірним те, що святі Отці дарували першенство старому Римові... Воно прийшло згори, це першенство походить від Божої благодати... Гідність і важність священничої ерархії установаються не ласкою світської влади, а Божим вибранням і апостольською властю... Ось, чому привілеї старинного Риму триватимуть до кінця...”**¹¹⁰⁾

Отак виглядає голосне в православних 28-е правило Халкедонського Собору, така його історія, така його вартість і сила. Сьогодні, православні гордо покликаються на нього, як на доказ, що це правило назавжди відкинуло першенство влади єпископів Риму у вселенській Церкві, а тимчасом, у цілому тому правилі і згадки нема про це першенство влади. Творці того правила найявніше визнавали єпископів Риму найвищими ерархами, вчителями й суддями у Христовій Церкві, сам православний Схід аж до IX-го віку не бачив у тому правилі протипапського наставлення, а католицька Церква не добачує того в ньому по сьогоднішній день.

Православні наші брати, відвернувшись від правдивого розуміння науки Ісуса Христа та закривши вуха на могутній голос священного Передання, за свою основу в боротьбі проти першенства єпископів Риму поставили людські й дочасні канони-правила, але, як бачимо, ані в них не мають вони жадного розумного оправдання й підстави в заперечуванні об'явленої Божої правди про першенство св. Петра та його наслідників, єпископів Риму.

Наступний розділ покаже нам, що протипапське становище новішого православія не має жадного оправдання і в історії виявів православної віри перших дев'ять віків християнства на Сході.

¹¹⁰⁾ Византійській Временник, 1897, т. IV., ст. 146-152.

V. ПРАВОСЛАВНИЙ СХІД І ПЕРШЕНСТВО РИМУ

В повищому розділі зазначили ми, що священне Передання Церкви — це наука Апостольських Отців, наука Учителів Церкви і святих Отців, діяння та постанови Соборів і взагалі вся практика первісної Церкви. Науку Учителів Церкви і св. Отців та вселенських Соборів — ми щойно бачили. Їхнє навчання про першенство св. Петра та про таке ж першенство римських архиєреїв — ясне. Тексти Святого Письма, що відносяться до св. Апостола Петра, вони так розуміли й так пояснювали, як розуміє та пояснює їх і сьогодні західня, католицька Церква.

В цьому розділі приглянемоь усій загальній вірі та практиці православного Сходу від перших його початків. Тут звернемо увагу на найдавніші прояви верховної влади єпископів Риму в усій вселенській Церкві та на відношення найдавнішого православного Сходу до тих проявів, звернемо увагу на визнання Апостольських Отців і на віру всіх представників Церкви на Сході, що їх ми не зарахували до св. Отців та Учителів Церкви. І тут знову побачимо, як загально було признане і словами та ділами визнаване на Сході першенство єпископів Риму, тісно повязане з першенством св. Петра, першого єпископа Риму. Виявами визнання того першенства дуже густо поперетикана вся історія православного Сходу від самих апостольських часів, аж до кінця X-го віку, т. є, до поділу єдиної Христової Церкви.

1. Найвчасніші прояви примату єпископів Риму

Вже в I-ому віці по Христі, около 96 року папа св. Климент († 100) вмішується в непорядки Церкви в Коринті й жаліє, що “так пізно” звернув увагу “на спірні діла у вас”. Осуджує Коринтян за це, що вони зворохобились проти своїх законних священників і закликає їх повинуватись “нашим (т. є римським) правилам”. “Якщо ж декотрі не послухають того, що Христос через нас звіщав, то хай знають, що їхнім душам грозить велика небезпека”.¹⁾ Так писав папа, третій після св. Петра єпископ Риму до далекого Коринту на Сході й писав це в часі, коли ще жив св. Апостол Іван у місті Єфесі на Сході, отже, близько Коринту. А все ж, хоч іще жив останній із Апостолів, до того ще й улюблений учень Христа, єпископ далекого Риму вважав своїм обов'язком і правом встрянути в церковні непорядки Східньої Церкви. Папа Климент, учень і співробітник св. Апостолів Петра й Павла, виступив тут, як наставник свідомий своїх прав. І не можна посуджувати його про гордість, ані про те, що тієї гордості навчився він від інших гордих перед собою, бо ж перед собою мав він тільки святих Анаклита, Лина та св. Петра, що не мали часу гордитись чимнебудь, а навпаки, мусіли скриватись по катакомбах, а накінець погинули смертю мучеників. Папу Климента православна Церква почитає, яко Святого й на день 25 листопада читаємо в московській православній Минеї: **“Петра верховнаго ученик... новий Петр, Петрова престола преемник показался еси, просвіщая всю тварь”**. Яке велике значіння мало послання св. Климента до Коринтян, свідчить той факт, що, як пишуть св. Діонисій (єпископ Коринту), Євсей, Тертуліян і інші, це послання читалось “у багатьох Церквах на Сході нарівні з посланнями св. Апостолів”, а “Апостольські Правила”, що походять із IV-го віку, це послання св. Климента кладуть зараз після канонічних книг Св. Письма.²⁾

¹⁾ Funk F. X., *Patres Apostolici, Tubingae, 1901, t. I., p. 172-174.*

²⁾ Апостольські Правила, ст. 29, 85.

Інтервенція св. Климента на Сході — це перший знаний дотепер виступ єпископа Риму, яко голови, учителя й судді, якому інші вважають потрібним повинуватися. Аналізуючи той виступ папи Климента в на-світленні тодішніх віроучних і церковно-дисциплінарних обставин, протестант Гарнак мусів визнати, що “оцей вступ (римської катедри) в історію Церкви — незвичайно блискучий... Послання це доказує, що римська громада вже при кінці I-го віку... дбайливо слідкувала за дальшими громадами й уміла вже тоді говорити мовою... обовязку, любови і власти”.³⁾ Подібно пише і протикатолицьки наставлений визначний православний історик і каноніст Болотов: “Автор послання говорить з авторитетом, вимагає підчинення, присвоює собі право дбати за мир у посторонніх Церквах”.⁴⁾

В II-ому віці св. Ігнатій Богоносець († 107) звертається до “Церкви, що займає чільне місце також і в країні Римлян... що стоїть на чолі вселенської спільноти... вона улюблена і просвіщенна волею того, хто бажає всього, що є згідне з любовію Ісуса Христа... Вона гідна Бога... достойно чиста, що верховодить над вселенською спільнотою любови й має заповіт Христа...” А звертаючись до Римської Церкви, він пише: “Ви нікого й ніколи не обманювали, ви інших учили. Отож, я твердо приймаю все, що ви вчите і приказуєте”.⁵⁾ Як видно, вже св. Ігнатій, на початку II віку знав і свідчив, що Римська Церква інших учить і приказує їм. І знову наведемо протестантського вченого Гарнака, який пише, що по думці св. Ігнатія “Римська Церква без сумніву є перша між усіма іншими Церквами християнської спільноти. Ігнатій, нехотячи, зробив визначну прислугу претенсіям римської Церкви, бо вибрав слова, які, взяті в навітленні пізніших віків...

³⁾ Dogmengeschichte, Leipzig, 1909-1910, t. I. 444.

⁴⁾ Лекції по історії древней Церкви, СПетербург, 1913, т. III., ст. 250.

⁵⁾ Преображенскій В., Писаніє Муж. Апостольских, т. II., ст. 202-403.

справедливо можна вжити, яко доказ чи свідоцтво про стан папства вже дуже сконсолідований”.⁶⁾

У тому ж віці св. Полікарп († 155), учень св. Апостола Івана, їде до Риму, щоб умовитись із папою Аникитом відносно святкування Пасхи. Бо азійські Церкви святкували Пасху того дня, коли І. Христос завершив пасхальну Тайну Вечеру (14 Нисана), а всі інші Церкви на Сході святкували її в неділю, т. є в сам день Воскресення Христового. Видається, що папа згодився на те, щоб усе осталося так, як є звичаєм у поосібних Церков, бо про це не було спору, а радше тільки відчувався брак однообразності. Все ж, уже сама подорож св. Полікарпа до далекого Риму багато говорить про провідну роль римського єпископа в Христовій Церкві, коли той самий Святий легко міг домоворитися з близькими єпископами Сходу в справі спільного й однообразного святкування Пасхи. Але коли 30 років пізніше виступив еретик Власт, який учив, що Пасху треба святкувати разом із юдеями, тоді папа св. Віктор скликав Собор у Римі та зарядив соборові наради в тій справі також і по інших Церквах Заходу і Сходу. Всі такі Собори заявили за святкуванням Пасхи в неділю, тільки ефеська та декілька сусідних із нею Церков рішили остатись при старому звичаєві. Тоді папа Віктор, у посланні до Полікрата, єпископа Єфесу та до інших єпископів Сходу, написав, що “такий поступок (Єфесу й сусідів) противиться правій вірі й загрозив, що будуть виключені з Церкви всі, хто спротивиться тому зарядженню”. До екскомуніки, що правда, не дійшло, але з нагоди такого різкого виступу папи Віктора протестант Гарнак пише: **“Як міг був Віктор грозити такою екскомунікою, коли б не було загально признаним, що до римської Церкви належить визначати умови спільної єдності в справах, що належать до віри”**.⁷⁾ А на іншому місці той сам Гарнак пише: “При кінці II віку, а то й раніше, знаходяться вже всі елементи пізнішого розвою, що належить до складових

⁶⁾ Sitzungsberichte der K. Preussischen Akad. der Wissenschaft, Febr. 1896.

⁷⁾ Dogmengeschichte, t. V. 368.

частин Церкви; і ніякі нові елементи вже не з'являються, хіба ще християнський імператор... **Примат сам, у дійності, існує і його приянності не можна заперечити**".⁸⁾ А православний учений проф. А. І. Покровський додає: "Достаточно скріплена до того часу ідея вселенської єдності Церкви під верховним головством римського первосвященника, знайшла в його особі (т. є в особі папи Віктора) свого кращого практичного речника".⁹⁾

Вже вище подали ми одне з найкращих свідоцтв II віку про першенство римської Церкви, свідоцтво св. Іриней, учня св. священномученика Полікарпа. У творі "Проти ересей" римську Церкву називав св. Іриней "матір'ю й царицею всіх Церков", яку треба "запитувати в усьому, що торкається віри" та що "з тією Церквою повинні годитися всі Церкви... задля високого її першенства... бо вірні розсіяні по всьому світі, в ній зберігають передання святих Апостолів".¹⁰⁾

Прегарне свідоцтво учня св. Полікарпа священномученика з тих часів, коли єпископи Риму ще скривалися у катакомбах і всі, до одного, гинули мученичою смертю; і певно ніодному з них ані на думку не приходило виноситись якоюсь гординою.

В тому II-ому столітті до римського єпископа (Аникити, Сотера, Віктора), саме задля його першенства, звертаються такі східні єпископи і священники, як Аверкій, Гегесип, Полікарп, Іриней, Юстин, Татіон, Родон, Ігнатій, щоб одержати потвердження правильности свого навчання у вірі. В тому самому часі звертались до Риму і єретики, як Кедрон, Маркелін, Марцій, Маркіон, Валентин і монтаністи із скаргами, що православні єпископи виключали їх із Церкви, та з блага́ннями, щоб римський архиєрей, силою найвищої своєї влади, уневажнив анатемні кинені на них православними владами та Церквами.

В III-ому віці папа Зефирин виключає з Церкви

⁸⁾ Entstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung, 1910, 118-119.

⁹⁾ Собори древней Церкви, Сергієв Посад, 1914, ст. 206.

¹⁰⁾ Сочиненія св. Іриней, Москва, 1871, т. III., ст. 2..

еретиків монтаністів, папа Стефан осуджує африканський звичай перехрещування еретиків, св. Діонісій, єпископ Олександрії († 265), перед папою Діонісієм язосує своє навчання про Пресв. Тройцю, **“щоб самому не зробити якої помилки”**.¹¹⁾ А св. Кипріян, науку якого ми навели вже вище, писав: **“На одному Петрові (Христос) поставив Свою Церкву... і Петрові дане було першенство, щоб відзначити одність Церкви й одність катедр”**.¹²⁾ Того ж св. Кипріяна просить Антоніян, єпископ Никомидії, щоб той переслав його листи до папи Корнелія, щоб цей єпископ Риму бачив і знав, що Антоніян є в одності з Корнелієм, **“то є з католицькою Церквою”**.¹³⁾

Єднання з єпископом Риму, як пишуть свв. Кипріян, Іван Золотоустий, Августин, Єронім і інші, уже в III-ому столітті вважалось певною ознакою приналежності до вселенської Церкви. Тому то, до єпископів Риму їздили, або листовно туди звертались православні єрархи того віку, як св. Діонісій, Кипріян і інші; але також і еретики Монтаністи, Новаціяни, Маніхейці, Сабеліяни, Пелагіяни і т. д., шукаючи єднання з Римом. **“Дійсно, до Риму сходились християнські подорожні з усіх сторін, — пише православний проф. Н. Суворов, — щоб перевірити й узгіднити церковні порядки, що існували в їх краях, із порядками римськими”**.¹⁴⁾ І ось, папський Рим уже в перших трьох віках християнства являється нормою, згідно з якою треба перевірювати й укладати погляди та обичаї помісних Церков.

2. Поглиблення і зріст авторитету папів

В IV-ому віці маємо вже два вселенські Собори, що в попередньому розділі самі за себе говорили про визнання Сходом першенства римського архиєрея. З того часу маємо також гарні свідоцтва великих східніх св. Отців: Єфрема Сирійського, Василя Великого, Гри-

¹¹⁾ Євсей, Історія Церкви, т. VII., ст. 4-5. і 45.

¹²⁾ Творенія св. Кипріяна Карт., Київ, 1879, т. II., ст. 173.

¹³⁾ Св. Кипріян, Лист 25 до Антоніяна Нумідійського.

¹⁴⁾ Учебник церковного права, Москва, 1913, ст. 20.

горія Назіянзенського, Григорія Нисійського, про яких була вже згадка вище. Але крім тих світочів первісного й чистого православ'я, маємо дуже гарне свідочство св. Оптата Милевитського (у Нумідії, 384), який проти еретиків донатистів писав: **“Ти не можеш заперечити, що знаєш, що єпископська катедра в місті Римі була дана першому Петрові та що на ній сидів голова всіх Апостолів Петро..., щоб у цій катедрі зберігалась єдність усіх, так, щоб інші Апостоли не заступали кожний іншу катедру, щоб так відступником і грішником являвся кожний, хто протиставив би тій відзначеній катедрі іншу”**.¹⁵⁾

У тому IV-ому віці багато витерпів від аріянів і аріянських імператорів один із найвизначніших стовпів істинного православ'я — св. Атанасій Великий († 373), патріярх Олександрії. За свою вірність Христовій науці цей Святий аж п'ять разів мусів іти на заслання. Але, між тим, покликаний папою Юлієм, сам вибрався до Риму, де й був визнаний законним патріярхом Олександрії. А до ворогів св. Атанасія папа писав: **“Чому саме про Олександрійську Церкву нічого не було написано до нас? Чи не знаєте, що такий є обичай, щоб перш усього написати нам... бо те, що ми прийняли від блаженного Апостола Петра, те й вам обявляю”**.¹⁶⁾

Року 343 відбувся великий і дуже знаменний помісний Собор у Сардикії (теперішня Софія у Болгарії). Як пише православний Суворов, **“Сардикійський Собор із пошани до пам'яті Апостола Петра, признав за римським єпископом судову владу для всієї Церкви... Це мало таке значіння, що у випадку скарги несправедливо осуджених східними Соборами єпископів, папа, якщо таку скаргу буде вважати обоснованою, може встановити новий Собор, щоб таку справу наново розслідувати й вирішити”**.¹⁷⁾ Постанови того помісного Собору мали за ціль унормувати й упорядкувати дотепе-

¹⁵⁾ Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Florentiae, 1759, t. XI, colona 947.

¹⁶⁾ Migne, P. G. t. 25, col. 318.

¹⁷⁾ Учебник церк. права, ст. 47.

рішні масові апеляції єрархів до найвищої інстанції у Римі.¹⁸⁾ В листі до папи Юлія I, Отці того Собору писали, що найліпше і правильно є священникам із усіх усюдів відноситись до голови, то є — до катедри св. Петра.¹⁹⁾ Сардикійські ж правила, VII вселенський Собор у Нікеї 787 р., прийняв за свої і проголосив їх для всієї Церкви.²⁰⁾

В V-ому віці, крім свідоцтва нових двох вселенських Соборів та крім чудових текстів св. Івана Золотоустого та св. Астерія Амасійського, що їх ми навели вище, варта тут додати свідоцтво св. Кирила Олександрійського († 444). Цей Святий вислав документи до папи Келестина, що доказували еретичність поглядів і наук царгородського архієпископа Несторія і запитував єпископа Риму: “Чи можна бути в єдності з ним, чи ніхто не повинен мати з ним жадних зносин? Необхідним є, щоб твоє рішення стало для єпископів відоме, як у Македонії, так і на цілому Сході”, а запитував він аж далекого єпископа Риму тому, “бо давній звичай велить входити у взаємини з твоїм благочестям”.²¹⁾

У тому ж віці блаженний Теодорит Кирський, обороняючись перед підозрінням у ересі аріян, отак писав до папи св. Лева Великого: “Якщо Павло, проповідник істини, труба Святого Духа, звертався до великого Петра, ...то тим більше ми, незначні й малі, звертаємось до вашого апостольського престолу, щоб від вас одержати цілення ран Церкви, бо вам годиться першенствувати в усьому, ваш бо престіл приукрашений багатьма відзначеннями... Особливо украшує його віра... Тому це й ми просимо та молимо твою святість — помогти Церквам Божим загроženим бурею... Я очікую рішення вашого апостольського престолу, прошу й молю твою святість дозволити мені явитись...

¹⁸⁾ Православная Богослов. Енциклопедія, СПбєтербург, 1900, т. I, ст. 981.

¹⁹⁾ Hefele Ch., Histoire des Conciles, Paris, 1907, v. I, 769-770.

²⁰⁾ Волконскій А., Католичество і священное Преданіе Востока, Париж, 1933, 227-228.

²¹⁾ Діянія Вселенских Соборов, Казань, 1873, т. I, ст. 358.

перед правим і справедливим вашим судом... Я чекаю вашого рішення. І якщо постановите, щоб я стався у тому служенні (аріяни усунули були його з єпископської катедри), то я останусь...”²²⁾

На жаль, цей V-ий вік знаменний для Церкви та для церковної єдності також і тим, що в наслідок перенесення столиці імперії з Риму до Константинополя (Царгороду), напів поганські імператори зачали вважати себе, по старинному поганському звичаю, рівночасно й головами Церкви, “зовнішніми єпископами”. Такому поняттю, на жаль, почали піддаватись поволі й декотрі єрархи сходу, головно ті, що були ближче імператора і його ласки. Як пише православний каноніст Суворов, “Собор 448 р. у Царгороді привітав Теодосія II (імператора), як первосвященника й імператора”.²³⁾ Такі імператори, маючи за собою та за своєю римсько-поганською ідеологією частину єрархів, почували себе ще більше правими рядити Церквою і зачали видавати релігійно-церковні декрети та переводити їх у життя насильством та переслідуваннями. Ось, 475 р., імператор Василиск “осудив” усі постанови халкедонського вселенського Собору і погрозами змусив около 500 єпископів дати згоду на такий його поступок. Навіть патріярх Царгороду Акакій, якого папа зараз і викляв за єресь монофізитизму, піддався. **“В самому Царгороді, як пише православний Ф. А. Терновській, папа мав своїх одностумців у рядах крайніх ортодоксів... Один фанатичний із них, у час соборового служення патріярха Акакія, пришпилів йому до риз папську анатему; і його на місті вбито... На анатему папи царгородський патріярх відповів анатемою... Унійним змаганням візантійських імператорів (які змагались змішати єресь із православною наукою — наша замітка) завжди протидіяли грецькі ревнителі православія”.**²⁴⁾

²²⁾ Творенія бл. Теодорита, Сергієв Посад, 1907, т. VII, ст. 132-136.

²³⁾ Учебник... ст. 40.

²⁴⁾ Грековост. Церковь в період всел. Соборов, Київ, 1883, ст. 250 і 384.

3. Єпископи Риму — рятунок борців за православіє

В VI-ому віці маємо два дуже цікаві свідоцтва визнання колишнім істинно православним Сходом не тільки першества, але й непомильности римської катедри. Перше свідоцтво — це так звана “формула Гормизди”. Як у Царгороді патріярхом був еретик Акакій, так у Антіохії імператор Анастасій 512 р. поставив патріярхом Северіяна, також монофізита. Щоб, — будучи під юрисдикцією таких патріярхів-еретиків, — не відпасти від вселенської Церкви, як грецькі, так і сирійські владики звернулись до папи Гормизди за поміччю. До того около 200 монахів підписують листа до папи, називаючи його “патріярхом усієї землі, що займає престіл Петра, князя Апостолів”. “Святішому і блаженішому на всю земську кулю патріярхові Гормизді, який держить престіл князя Апостолів — Петра”, — писали ті монахи. — “Тому, — далі в тому листі читаємо, — що вас поставив Христос Бог князем пастирів і вчителем та лікарем душ... уважаємо потрібним виложити вам наші терпіння і вказати на безсердечних вовків, щоб ви палицею вашого авторитету вигнали їх ізпоміж овець, словом науки зцілили душі та втихомирили їх молитвою... Тому, просимо, блаженіший Отче... підойміться з запалом й ревністю та заступіться за розриване тіло, ви ж бо голова всім, і пімстіться за понижену віру та за потоптані канони. Вам бо дав Бог власть і силу вязати та розрішати”.²⁵⁾ Краще не могли б писати навіть сьгодні найбільш віддані папі монахи міста Риму. Не тільки святі Отці перших віків, але й монахи вже досить зісвітченого і сполітизованого церковного Сходу в VI віці визнають єпископа Риму “князем пастирів”, якого “сам Христос Бог поставив... головою всіх”, а цим князем пастирів та головою всіх вірних у Христовій Церкві є єпископ Риму не з інших причин, а тільки тому, що він “держить престіл князя Апостолів — Петра”. Отже власть єпископа Риму, це власть Петра. Єрархи-еретики понизили віру та потоптали канони й тому праведні монахи Схо-

²⁵⁾ Між листами папи Гормизди, ч. 22 і 23, Migne, P. L. t.

ду благають папу, як голову, як учителя віри і сторожа церковних канонів — виступити рішуче проти творців неладу в Церкві, бо йому, себто папі, сам Бог дав власть і силу так виступати.

Щоб рятувати тих, що дрожать за свою приналежність до вселенської Церкви, папа св. Гормизда уложив формулу зеднання, в якій такі владики мали визнати, що на основі “слів Ісуса Христа, який сказав: Ти є Петро, і на цім камені поставлю мою Церкву, — на апостольському (римському) престолі завжди зберігалась несплямлена католицька віра... Ми йдемо в усьому за цим апостольським престолом і визнаємо все, що він визначає та й уповаємо, що будемо гідними перебувати в єднанні з вами”.²⁶⁾ Таку заяву підписало около 2,200 єпископів православного Сходу. Про цю “формулу Гормизди” так пише православний В. Болотов: “Ця формула... висловлює переконання, що силою обітниць Ісусової, даної Петрові, — православному віру й надію на спасення тратять ті, хто віддаляється від апостольської катедри; це не тільки заява підчинитись (і це в ній заключається — каже Болотов), “це — зобов’язання підчинитись усякому доктринальному навчанню, що виходить від святішого престолу, а також обітниця відкидати всіх, що не дали такої обітницької католицькій Церкві, то є всіх, хто не погоджується з апостольською катедрою”.²⁷⁾

Аж дивним стає, як по сьогоднішньому, по католицьки, були наставлені 2,200 єпископів тодішнього православного Сходу, коли без усякого насильства із боку Риму, самі добровільно підписували таке приречення. Аджеж у ньому визнають вони не тільки те, що св. Петро є основою Христової Церкви та що не через інше, а через Петра в римській Церкві “заховалась несплямлена католицька віра”, себто віра вселенської Церкви, але визнають також і непомильність римського апостольського престолу, бо ж заявляють, що “визнаємо все те, що апостольський престіл каже вірити

²⁶⁾ Migne, P. L., t. 63, col. 460.

²⁷⁾ Лекції . . . ст. 302.

й визнавати". Нічого більше не вимагає від своїх вірних римська Церква ані сьогодні, як тільки такої віри й такого визнання, як оце визнання колишніх істинно православних єрархів Сходу ще з VI-го віку.

Друге свідoctво, це недавно, бо щойно 1896 відкритий у Ечміядзині вірменський текст послання Івана, патріярха Єрусалиму († 593) до католикоса Альбанії й Кавказу. Патріярх Іван пише: "Що торкається нас, то є святої Церкви, ми маємо слова, що їх Господь сказав Петрові, голові Апостолів, коли передав йому першенство віри для скріплення Церков: Ти є Петро... Тому ж Петрові він дав ключі неба й землі; тільки йдучи за його вірою, Його учні й учені мужі вселенської Церкви і по сьогоднішній день звязують і розрешають... Такий є привілей особливо тих, що на першому з престолів, пресвятому й чистому, є наслідниками Петра. Вони здорові у вірі і, по словам Спасителя, непомильні"²⁸) ("анскал" значить: "ан — ні", а "скал — помильний"). Оце перший раз узагалі єрарх православного Сходу у відношенні до єпископів Риму, ужив терміну "непомильний".

І знову: Петро має першенство віри; таке першенство віри мають також і Петрові наслідники на римському престолі, і це не з якої іншої причини, а тільки тому, що вони є наслідниками св. Петра. З тієї самої причини вони також і непомильні як Петро. Це останнє твердження патріярха Єрусалиму незвичайно цікаве саме тим, що він уже в V-ому віці висловив те, що доперва в XIX віці проголосив Ватиканський Собор про папську непомильність. Аджеж так Східня, як і Західня Церква вчить, що тільки Апостоли мали дар непомильності, себто, що кожний Апостол, осібно взятий, був непомильним у вірі. Що ж торкається єпископів Церкви, які є наслідниками Апостолів, то обидві Церкви вчать, що єпископи, кожний поосібно взятий, є помильні. Непомильні вони тільки тоді, коли всі разом проповідують ту саму науку віри на основі Св. Письма та священного Передання Церкви. А оце пат-

²⁸) *Echo d'Orient*, 1910, 171-172.

ріярх Єрусалиму пише, що дар непомильності в вірі мають не тільки єпископи Церкви разом узяті, але має її також кожний поособно взятий єпископ Риму, яко особливо відзначений Богом єпископ, як Божий Апостол, як сам Божий Петро.

І ще одну цікаву думку висловлює тут праведний патріярх Єрусалиму. Св. Петро має першенство віри, щоб кріпити інші Церкви. І саме тому, — каже він, — “тільки йдучи за його вірою (себто за Петровим першенством у вірі), ...мужі вселенської Церкви і по сьогоднішній день звязують та розрішають”. Отже законно і повноправно звязують та розрішають тільки ті, що визнають першенство св. Петра в справах віри і єднаються з ним. Єпископи ж Риму мають особливий і за всіх інших вищий привілей визати та розрішати, бо вони є “наслідниками Петра”.

В VII-ому віці, коли імператор Іраклій силою загаяв єпископів до ересі монотелетів і до неї приступило багато владик, навіть і Сергій, патріярх Царгороду, — тоді св. Софроній, патріярх Єрусалиму († 638) закликав до себе Стефана, єпископа Дори, випровадив його на верх гори Голготи, взяв у нього присягу вірности, та й висилаючи його до папи Гонорія з інформаціями про насильне поширювання ересі та про дволичність патріярха Сергія, так говорив до нього: “**Іди до апостольського престолу, де стоять основи православного віронавчання; поясни все, не один, не два рази, а багато разів... і не переставай просити і благати, доки їхня апостольська премудрість не винесе переможного свого рішення й не вирве з корінням, по канонічному, нову ересь**”.²⁹⁾

Ще краще свідоцтво віри Сходу в першенство римської катедри в VII-му віці дає нам св. Максим, монах, ісповідник († 662), що за спротив імператорській ересі монотелетів, — 5 років терпів заслання, тюрми, а то й бичування воловими жилами, накінець — втяго йому праву руку й відрізано язик, як пише про нього з великим пієтизмом Ф. Терновській.³⁰⁾ І оце той великий

²⁹⁾ Mansi, *Sacr. Conciliorum* . . . t. X, col. 896.

³⁰⁾ Грековост. Церковь . . . ст. 384.

подвижник істинного православія пише: “Не називай Пирра (царгородського патріярха) всесвятішим, бо правила віри того не дозволяють. Позбувся святости той, хто по своїй волі вийшов із католицької Церкви. Не дозволено в ніякій формі віддавати хвалу тому, кого за схильність до ересі осудив римський апостольський престіл і виключив до того часу, доки він не звернеться знову до того престолу й доки не буде прийнятий... “Треба надолужити правилам, — пише далі той Святий, — звернути свої благання до святішого папи святої римської Церкви, то є — до апостольського престолу, який від воплощеного Бога Слова та й від усіх Соборів, згідно із святими канонами, одержав повну власть над усіми святими й Божими Церквами по всьому світу, так, як власть вязати та розрішати”.³¹⁾ Про того св. Максима пише православний історик о. Г. Флоровскій: “В Римі Максим мав великий вплив... високо цінили його у Візантії, як великого вчителя і проповідника, що своїм полумішним словом спалював еретиків. Його поважали і як письменника, особливо ж, як містика й аскета... Максим не був тільки сторожем отцівського передання, він жив у ньому”.³²⁾

Як бачимо, навіть тоді, коли Східня Церква щораз більше занепадала, не бракувало на Сході світлих і духом Божої Церкви наповнених одиниць, які єдино в римській Церкві бачили післанництво одержане від воплощеного Божого Слова, післанництво рядити всіми Церквами по всьому світу та й єдиний рятунок для розриваного Сходу бачили в єднанні “із святішим папою святої римської Церкви”, яка всю свою власть має від Бога саме через те, що вона апостольська, Петрова.

В VIII-ому віці дуже голосним було на Сході переслідування православних за почитання святих ікон. Послухаймо, що пише про це православний історик Малицькій: Імператор Лев Ісаврянин “726 р. видав був перший указ проти почитання ікон... Особливо енергійний

³¹⁾ Migne, P. G., t. 91, col. 144.

³²⁾ Византійські Отци, Париж, 1933, ст. 196-198.

протест проти імператора обізвався з Риму. Папа Григорій II заявив, що він не залежить від імператора... й він докоряв імператорові іконоборцеві... Поставлений на місце православного патріярха Германа — Анастасій понищив ікони на своєму патріяршому дворі... Намагання імператора викоринити почитання ікон — скінчилось повною невдачею. Воно довело до зірвання церковного звязку з Римом і з східними патріярхами”³³⁾ Переслідування православних іконоборцями тривало повних 61 років; щойно цариця Ірина (780-802) повернула Церкві мир і навязала нові звязки з Римом. На її наполегливі прохання Рим погодився скликати новий вселенський Собор у Нікеї 787 р. На тому Соборі, крім затвердження догми про почитання ікон, світло виступає навчання папи Адріяна I про першенство римської катедри, визнане і прийняте Отцями Собору.

Все ж таки і після того Собору, за нового імператора Лева Армянина, іконоборство знову підняло голову і знову розгорілось переслідування. Тоді в обороні первісного і від світської влади незалежного православія виступили царгородські монахи під проводом св. Теодора Студити. Православний історик П. Малицький пише про того св. Теодора, що “особисті інтереси не мали для нього ніякого значіння, коли йшло про боротьбу за правду”.³⁴⁾ І оце той ідейний борець за чистоту православія ось, як писав до папи св. Лева III: “Тобі сказав Христос Бог наш: і ти колись, навернувшись, утвердуй братів твоїх. Оце тепер місце і час, поможи нам ти, якого Бог на це поставив... Ти маєш силу від Бога, тому, що маєш першенство між усіма, на що ти й поставлений”.³⁵⁾ До імператора ж Михайла він писав: “Сьогодні час... зединитися нам із верховною над Божими Церквами римською, а через неї і з іншими трьома патріярхами... Хай правиця ваша... прикаже прийняти пояснення від старинного Риму, як це

³³⁾ Історія християнської Церкви, Тула, 1910, т. II., ст. 125-126.

³⁴⁾ Там же, ст. 138-139.

³⁵⁾ Творенія преп. Теодора Студ., СПбєтербург, 1908, т. II., ст. 345 і слід.

робилось від давна й від початків, по переданні Отців. **Бо там... найвища між Божими Церквами, на престолі якої засідав Петро**".³⁶⁾ А під кінець життя той Святий писав до Риму своєму другові, архимандриті Василієві: "Просимо помагати нашій Церкві посередництвом у святішого римського престолу... **Як один є Господь, одна віра й один Бог, так, розуміється, і Церква одна, хоч вона очолювана у вас... Ти разом із апостольською головою Христової Церкви показав себе богоугодним ревнителем у Господі**".³⁷⁾

Думаємо, що таке блискуче свідоцтво, наведене навіть у православних виданнях у Петрограді, зовсім вистачає на те, щоб показати, яке було відношення православного Сходу до римського первосвященника в VIII-ому столітті та на початок IX століття, коли то, як пише православний А. П. Доброклонській, "східня ерархія, у великій більшості, ставилась усе більше уступчивою та податливою абсолютизмові імператорів".³⁸⁾

Як бачимо, навіть і тоді ще, коли дух правдивої і істинно православної церковности погасав у душах і серцях ерархії, сильно палав він у душах і серцях монахів, які не шукали особистих користей у догоджуванні земським царям і вельможам. І оце вони, а головно св. Теодоро Студит, самостійність, життьовість і правдивість Східньої Церкви бачили в єднанні з апостольським престолом у Римі. Не тому, що це Рим, і не тому, що там сидить перший ізпоміж ерархів, а тільки тому, що римська Церква — "найвища між Божими Церквами, бо на її престолі засідав св. Петро", а через Петра і папі Левові III "сказав Христос Бог наш: ...утверджуй братів твоїх". Читаючи ті слова св. Теодора, мається вражіння, що він писав їх не в VIII-ому, а в нашому XX-ому віці та й що писав їх не в Царгороді, а просто в Римі, в соборі св. Петра, такі вони наскрізь сьогоднішні, католицькі, папські.

³⁶⁾ Там же, ст. 435-447.

³⁷⁾ Там же, ст. 765.

³⁸⁾ Преп. Теодор Ісповідник і ігумен Студ., Одеса, 1913, т. I, ст. 83-86.

4. Поступне заламання ерархії Сходу

В IX й X-ому віках уже зовсім явно виступає ця слабкість ерархів Сходу, так звана “візантійська недуга”, коли імператори намагались “перетворити Церкву в службуну силу імперії”.³⁹⁾ Минувся “золотий вік” розквіту Церкви на Сході, щораз менше було святих і відданих Христовим ідеалам ерархів і великими кроками наближалась темна ніч, що опісля й залягла на східню Церкву. Проте і в тому часі є ще деякі проблески, що наслідують віру Сходу в першенство св. Петра, а тим самим — і в першенство єпископів римської катедри. Ці проблески вже затрачуються й рідшають, бо імператори щораз більше поневолюють Церкву і, як пише православний А. Доброклонській, тільки єпископи Риму мужньо протиставились таким деспотичним намаганням імператорів.⁴⁰⁾

Дуже помітне в IX віці є свідокство св. Никифора, патріярха Царгороду († 815), що в боротьбі проти ересі іконоборців та проти імператора еретика, Лева Армянина, спирався на поміч монахів св. Теодора Студити. Оце він, пишучи про почитання св. ікон, покликається на I вселенський Собор у Никей (325 р.), доказуючи його повагу з того, що відбувся він “законно, під предсідництвом легатів старинного Риму, без котрих жадна догма... не буде переведена в життя, бо вони (римляни) мають першенство священства, а цю гідність передали їм два найвищі Апостоли”.⁴¹⁾

Св. Методій, патріярх Царгороду (843-847) уложив формулу приєднання до Церкви тих, що від неї відпали. В цій формулі пише св. патріярх: “Господи, Боже наш, що ключі Твого Царства передав Петрові, начальникові Твоїх Апостолів і на ньому поставив Твою святу Церкву та й благодаттю Твоєю дав йому власть розрішати і вязати на землі, просимо Тебе...”⁴²⁾

³⁹⁾ Терновскій Ф., Грековост. Церковь... ст. 507.

⁴⁰⁾ Преп. Теодор Исповідник, ст. 80.

⁴¹⁾ Migne, P. G., t. 100, col. 597.

⁴²⁾ Migne, P. G., t. 100, col. 1309.

Св. Ігнатій, безпосередній перед Фотієм патріарх Царгороду (846-857), у своєму листі до папи Николая I пише, що для лікування людських недуг і ран — лікувальна штука поставила багатьох лікарів; і потім продовжує: “Між членами ж Христа Бога і Спасителя, що є Головою всіх (членів), і обручником католицької і апостольської Церкви — одного тільки і єдиного вибраного ...лікаря, твою братську і батьківську святість поставило найвище й найсильніше Боже Слово, коли Петрові, найвищому та найсвятішому голові Апостолів сказано: Ти є Петро... Такі блаженні слова не самому тільки князеві Апостолів... призначило, але через нього передало їх усім первосвященникам римської столиці, що будуть слідувати після нього”.⁴³⁾

Оце майже напередодні поділу Церкви три патріархи Царгороду ще все отверто визнають першенство римського ерарха та й визнають його на тій підставі, що саме Боже Слово поставило Петра головою Божої Церкви, а римські ерархи є наслідниками св. Петра, обдаровані повнотою Петрової власти.

Одне з найкращих свідоцтв визнання першенства римського архиерея ерархами Сходу в IX віці, дають нам Апостоли Словян, свв. брати Кирило й Методій, сини Візантії і співтовариші Фотія. Коли ті два брати ширили християнство на Моравії й у Панонії в словянському обряді та запроваджували словянську богослужбу, тоді накинулись на них німецькі латинські єпископи й обвинуватили їх перед єпископом Риму, яко еретиків. Свв. Кирило й Методій вибрались до Риму, щоб оправдатись. Православний проф. Іван Огієнко подрібно описав, як величаво прийняв їх у Римі папа Адріян I, як урочисто похвалив їхню місійну працю між Слов'янами і, наперекір обвинуваченням латинських єпископів, затвердив словянський обряд та словянську мову в богослужбах. “Це був величній момент не тільки в житті Костянтина (Кирила), але і в історії цілої словянської культури: верховний голова західної Церкви, сам папа римський визнав ідею св. братів — щоби бо-

⁴³⁾ Hardouin, Conciliorum Collectio regia maxima, Parisiis, 1715, t. V. 597.

гослуження правити живою народньою мовою — правдивою, згідно з заповідями Св. Письма, а самі переклади — достойними благословення”.⁴⁴⁾ Той сам проф. Огієнко зазначає, що “Західня Церква визнала Костянтина (Кирила) святим зараз же по його смерті”, а згодом і св. Методія. За римською Церквою пішли різні словянські Церкви, проголошуючи обох братів Святими і плекаючи їхній культ. **Одна тільки Візантія не проголосила братів Святими і до сьогодні не вважає їх Святими.**⁴⁵⁾ Католицький історик Ст. Томашівський пише: “Неначе за кару, що вони не дали себе вжити за знаряддя державної і церковної політики Михайла III Пяниці і Фотія, візантійська Церква не лише не умістила їх імен поміж Святими, але й у своїй літературі не переховала буквально ні одної власної згадки про них”.⁴⁶⁾ Замітне є також і те, як пише згаданий проф. Огієнко, що в XVII столітті на словянських землях, головню в Московщині під впливом Візантії викреслювано пам’ять обох тих словянських братів.⁴⁷⁾ Справді, “неначе за кару” так поступив із ними пізніший Царгород-Візантія. Бо ті св. брати і своїм поступуванням виявили своє визнання першенства єпископів Риму, а ще краще потвердили це історичним документом. Оце, св. Методій, як твердить православний учений словянознавець проф. А. Павлов, особисто, або через одного із своїх учнів, переклав грецький текст Номоканону-Кормчої Книги на словянську мову. Св. Методій, пояснюючи 28 правило халкедонського Собору, до перекладу самого тексту долучив отаке своє власне визнання: **“Не є вірним... що святі Отці дарували першенство старому Римові з тієї причини, що він був столицею імперії. Воно прийшло згори, це першенство походить від Божої благодати. Бо завдяки ступневі своєї**

⁴⁴⁾ Костянтин і Мефодій. Їх життя та діяльність. Варшава, 1927, I. стор. 278.

⁴⁵⁾ Там же, II, ст. 191-196.

⁴⁶⁾ Історія Церкви на Україні, (з друкарні Америки, передрук із “Записки Чина св. Василія Великого”, т. IV. випуск 1-2, Жовква, 1932), ст. 63.

⁴⁷⁾ Костянтин і Мефодій, II, ст. 196.

віри голова Апостолів, Петро, удостоївся почути оці слова з уст самого Господа нашого Ісуса Христа: Петре, чи любиш мене? Паси вівці мої. І саме за це одержав він провідне місце і першу катедру між єрархами... Крім того, знаємо, що... гідність і важність священничої єрархії устанавляються не ласкою світської влади, а Божим вибранням і апостольською властю... Ось, чому привілеї старинного Риму триватимуть до кінця; так думають усі Церкви. Тому то силою свого першенства римський первосвященик не є обов'язаний бути прийнятим особисто на всіх священних Соборах, але без його участі... в особі його заступників, жаден вселенський Собор не є важний, і він особисто потверджує постанови Соборів".⁴⁸⁾

Чи треба нам, Слов'янам і Українцям, кращого свідочтва, як оце свідочтво св. Методія? В ньому маємо оригінально, в мові наших батьків, підкреслено ще раз, що першенство Риму і його єрархів — походить не від світської влади, ані навіть не від Соборів, а просто від Божої благодати, і то через св. Апостола Петра. Петро й завжди тільки Петро та Богом дана йому найвища влада в Церкві — згадується в зв'язку з римською катедрою, як основа її першенства. Справді, чудовий відгомін науки первісного православного Сходу, науки святих Епіфанія, Єфрема, Василя, Івана Золотоустого й інших світочів Церкви перших віків. Оце й була та "Грецька Віра", що її прийняв св. Володимир та наші предки.

Але, чи не найцікавіше буде свідочтво самого Фотія, що започаткував остаточний розрив між Царгородом і Римом. Фотій († 891), доки ще не мав спору з римським папою, доки ще надіявся, що той визнасть його законним патріархом Царгороду, зовсім ясно визнавав, як першенство св. Петра, так і першенство його наслідників, єпископів Риму. Оце, 861 р. в церкві св. Ірини в Царгороді, в своїй проповіді говорив: **"Оце маєш Петра... що під клятвою вирікся Учителя... Але**

⁴⁸⁾ Византійській Временник, 1897, т. IV, ст. 146-152. Цей переклад Номоканона зберігся в рукописах Соловецького монастиря, ч. 431, та в Сергієвій Лаврі, рукопис ч. 207.

богатство сліз змило пляму виречення й так не випав він із гідности голови апостольського хору й поставлений був скалою в підвалинах Церкви та й ключником неба найменувала його Правда".⁴⁹⁾ Та й узагалі св. Петра називає він завжди "першим із учнів", "головною Апостолів", "князем Апостолів", що є "головою всіх Церков". Навіть коли бачив, що багато єрархів є проти його піднесення до патріяршої гідности із стану мирян, тоді Фотій пише до папи Николая I листа, шукаючи поєднання з ним і називає папу "своїм батьком духовним... якому повинуватись є гідне і святе".⁵⁰⁾ І хоч у листі до патріярха Захарії дає Царгородові титул "нового Єрусалиму", все ж таки у тому самому часі, 861 р., в листі до князя Асутія катедру римську називає "первоначальною катедрою".⁵¹⁾ Фотій, як побачимо нижче, сильно підірвав одність Церкви, але все ж накінець завернув із небезпечної дороги розбивання Церкви та помирився з Римом. Після його смерти Царгород іще повних 150 років жив у злуці з Римом, а патріярхи Царгороду визнавали над собою зверхність римських архиереїв.

В X-ому віці, пів століття після Фотія, маємо три цікаві свідоцтва/ визнання першенства єпископів Риму на Сході. Перші два свідоцтва це листи й поведення Николая Містика, що двома наворотами був патріярхом у Царгороді (895-906, 911-925). Николай Містик вів тяжку боротьбу з імператором Левом VI (Мудрим), який одружився по четвертий раз, що було проти канонів східньої Церкви. В західній Церкві таке подружжя було дозволене й папа Сергій III (904-911) дозволив імператорові одружитись по четвертий раз. Із того приводу патріярх Николай Містик у кількох листах докоряв пізнішому папі Анастасію III (911-913) за таке помилкове позволення Риму дане імператорові Сходу, але все ж не зірвав із Римом і не виповів послуху своєму найвищому зверхникові. Бо оце в листі до па-

⁴⁹⁾ Аристарх, Слова і Гомілії Фотія, Царгород, 1901, т. I, ст. 481.

⁵⁰⁾ Migne, P. G. t. 102, col. 609.

⁵¹⁾ Migne, P. G. t. 102, col. 715.

пи Анастасія III, докоряючи йому за помилкові кроки Риму в зв'язку з четвертим подружжям імператора, він визнає, що римські єпископи “держать у себе привілей церковної зверхности”.⁵²⁾ Це своє визнання він потвердив і ділом, бо оце просив папу Івана X-го прислати легатів до Царгороду. Легати прибули й на Соборі, на якому заборонено четверте подружжя, вони спільно з патріархом Николаєм Містиком відправили урочисту соборну Літургію. Крім того прямого єднання з єпископом Риму, ось як виявив патріарх Николай Містик свою думку про першенство римських єпископів: “Не злегковаж собі римського єпископа так, як нас — писав він до Симеона Болгарського; — шануй його науку, щоб верховні Апостоли, коли його не вшануєш, не прийняли образу його за свою власну, — щоб не поглянули на тебе з гнівом. Коли ти справді шануєш їх у всьому, тоді шануєш того, хто сидить на їхньому престолі”.⁵³⁾ А не забуваймо, що Николай Містик — це учень Фотія. Хоч і боровся він проти помилкових потягнень Риму, все ж не зривав з Римом, а тільки дорогою переконувань і прохань намагався вияснити справу та зберігати законні звичаї східньої Церкви, чим і захоронив усю вселенську Церкву від нового роздору.

З тих самих часів маємо цінне догматичне свідоцтво єпископа Ілії з Анабари в Мезопотамії, списане 920 р.: “Чому Христос, будучи сам скалою істини, поставив другу скалу головою будівлі? Він приукрасив також і Симона іменем скали, бо Христос — камінь віри, мав підняти до неба... тому це Він установив Свого намісника на землі й назвав його каменем будівлі... Він (Симон) є образом і особою Свого Вчителя й Господа на землі та й посередником між нами й Сином та первосвящеником... Власти Вар Йони Христос досі не відняв”.⁵⁴⁾

Оце одне з останніх свідоцтв віри колишнього православного Сходу в першенство св. Петра й останне

⁵²⁾ Migne, P. G. III, col. 204.

⁵³⁾ Migne, P. G. III, col. 177.

⁵⁴⁾ Assemani, Bibliotheca Orient. III. 260.

чудове підкреслення тривалости Божого обявлення в особі св. Петра. “Бог-Камінь” Старого Завіту, настановив Христа Каменем Нового Завіту, щоб Він був образом і особистим відпоручником Свого Отця та посередником між Богом і людьми. Христос же, Камінь Нового Завіту, як пише єпископ Ілля з Анабари, настановив Петра й назвав його таким самим Каменем, щоб він із повірення Христа виконував те саме, що виконував Христос із повірення Свого Отця, себто, щоб Петро був “образом і особою (особистим відпоручником) свого Вчителя й Господа на землі та й посередником” між Христом і людьми. А ця гідність і власть Петра-Каменя триває і по сьогодні, бо Христос ні по сьогодні не відняв її Петрові. Отже видно, що по думці єпископа Іллі, Апостол Петро і по сьогодні рядить Христовою Церквою та виконує дане собі повірення.

Справді зворушливий останній відблиск ясної віри колишнього істинного православія, яке от-от мало вже похилитись до землі й каменем заснути на довгі віки. Бо оце в XI-ому віці зачався остаточний поділ Церкви і прийшло нове, православіє, яке перечеркнуло, заперечило й відкинуло всю віру первісного православія в першенство св. Петра та його наслідників.

Велике значення віри первісного православія

Як бачимо, загальна віра первісного й істинно православного Сходу повних 10 віків визнавала, що римська Церква — це “Церква, що стоїть на чолі вселенської спільноти”, що “верховодить вселенською спільнотою” й тому то “римську Церкву, матір і царицю всіх Церков треба запитувати в усьому, що торкається віри”, бо “в ній зберігається передання святих Апостолів” і тому “з тією Церквою повинні годитися всі Церкви... задля високого її першенства”, бо це “апостольський трон”, “головна катедра”, “особливіша катедра і єдина, в якій зберігається єдність усіх”. До єпископів же Риму єрархи Сходу звертались за поученням і потвердженням своїх навчань, “щоб самим не зробити якої помилки”, бо “давній звичай Церкви каже вхо-

дити у взаємини з єпископом римської катедри” й тому, єднання з первосвящеником Риму вважали ознакою “єдності з католицькою (вселенською) Церквою”. Єпископа Риму вважали вони “головою”, “священною головою всіх голів” якій “годиться першенство в усьому”, бо ця голова “від воплоченого Бога й від усіх Соборів одержала власть над усіма Божими Церквами по всьому світу”, без згоди римських архиереїв “ми не сміємо розбирати предмету віри”, бо вони — “намісники Христа”, вони “здорові у вірі і, по словам Спасителя, непомильні”. Все те вказує аж дуже ясно, що Апостольські Отці та найвищі єрархи Сходу перших 10 віків єдиної Христової Церкви бачили в св. Петрі когось вищого й визначнішого, ніж тільки “рівного між рівними собі Апостолами”, а також у єпископах Риму визнавали щось вищого, ніж тільки “рівного між рівними собі патріярхами”. Все те визнання першенства св. Петра, як також і першенства єпископів Риму будували вони саме на словах Христа Спасителя: “Ти є Петро...”, “Утверджуй братів твоїх...”, “Паси вівці мої”. Саме оці останні три цитати з Христових слів, що їх єрархи Сходу майже завжди наводять, чи на них покликаються, коли говорять про єпископів Риму — є догматичною підставою першенства влади римських архиереїв. Отже по науці найвизначніших представників Церкви на Сході цілих десять віків — єпископи Риму тому є найвищими та Божою властю управити обдарованими єрархами в Божій Церкві, бо вони є наслідниками св. Ап. Петра, є новими Петрами, до яких, як колись до Симона-Петра, Христос і по сьогодні говорить: “Ти є Петро-Скеля й на тобі поставлю Мою Церкву”, “Ти, Петре, утверджуй братів твоїх”, “Ти, Петре, паси вівці Мої”. Ті ясні свідоцтва віри перших 10 віків можна промовчувати, можна їх притемнювати чи і скривати перед вірними, але нема сили заперечити їх. А це тільки словні вияви віри первісного православного Сходу в першенство єпископів Риму.

Вияви тієї ж віри ділами — православний Н. Суворов коротко вичисляє в оцих точках:

“Положення церковних справ на Сході в період

вселенських Соборів було таке, що папі приходилось реалізувати свою дбайливість у формі вмішування в східні церковні справи і, по більшій часті, це вмішування не виходило з власної ініціативи римського єпископа, а було викликуване таки проханнями із Сходу”.

“1. За час безупинної боротьби релігійних партій на Сході та за час, коли імператори часто піддержували ересі, папам доводилось незлічимо багато разів писати на Схід: то заступатись і клопотатись у імператорів, то писати послання до східних патріархів, єпископів, духовенства, народу, монахів з заохотами, наганами, директивами”.

“2. Внаслідок згаданої боротьби, папа вельми часто мав нагоду виступати в характері судді між суперечними сторонами і своїм погоджуванням, або непогоджуванням зміцнювати, або ослаблювати ту чи іншу сторону та, послідовно, дати відчуту вагу свого суду. За сумних часів аріянства, ще заки другий вселенський Собор визначив, що константинопільський єпископ іде зараз же після римського в гідності чести, сардикійський Собор “з пошани до памяти Апостола Петра” признав римському єпископові вищу судову власть для всієї Церкви (правила 3-5)... І пізніше, після сардикійського Собору, до папів подавались прохання (напр. східніми єпископами — до Симаха, східніми монахами — до Гормизди й Агапита та апеляційні скарги (напр. Флавіяном, Теодоритом, Євсевієм дорилейським до Лева Великого).”

“3. Папа привертав на катедри скинених на Сході єпископів, а якщо не вдавалось йому того зробити за життя невинно осудженого, то настоював на тому, щоб імя було наново введене до церковних диптихів (діло Золотоустого). І навпаки, патріархів еретичного напрямку папа скидав (нпр. папа Агапит скинув Антима Константинопільського при Юліяні), а якщо показалося неможливим перевести це скинення в дійсності, то настоював на тому, щоб імя скиненого було викреслене з церковних диптихів (справа Акакія Константинопільського).”

“4. Папи надавали свої повновласти східнім патріярхам і єпископам, які, таким чином, з римської точки погляду, ставались папськими вікаріями (Кирил Олександрійський був уповноваженим папи Келестина до суду над Несторієм; Лев Великий поручив Максимові Антіохійському та Теодоритові Кирському виконувати частину його дбайливости в їхніх областях; папа Гормизда зробив Епифанія Константинопільського своїм вікарієм у справі притягнення монофізитів до Церкви; папа Теодор і Мартин зробили Стефана Дорського та Івана Філадельфійського своїми вікаріями для патріярхатів ерусалимського, олександрійського та антіохійського в боротьбі проти монотелетів).”⁵⁵⁾ Так говорить практика первісних віків православного Сходу. Схід просив і благав єпископів Риму виконувати їхню найвищу владу, римські первосвященники виконували її свідомі свого обов'язку, що його одержали від Бога, а влада римських архиєреїв походить від Бога, корились їй і підчинялись.

Це визнання цілих перших 10 віків Церкви на Сході таке ясне й недвозначне, таке проречисте й могутнє, що, напр., один із найкращих православних істориків А. Лебедев мусів написати таке: **“Завжди й незмінно римський єпископ був над останніми патріярхами. Так було зараз же від початку історії християнства. Єпископа йому рівного не було й не могло бути”**.⁵⁶⁾ А другий дуже поважний автор, проф. В. Болотов, із смутком і болем признав і написав таке: **“Схід зробив Римові немаловажну прислугу тим, що не виявив свого значіння в повному розсягу, як сила, що гамує і протиставиться... Тільки Антіохійський Собор 341 р. заговорив з римським єрархом мовою твердою й рішучою... і протестував проти вмішування папів... але, на жаль, і це був Собор напів ариянський... На поважну полемику проти папських зазіхань подумали на Сході**

⁵⁵⁾ Учебник . . . ст. 46-48.

⁵⁶⁾ Духовенство древней всел. Церкви, ст. 228.

надто пізно, коли вони (папи) здобули вже авторитет освячений віками давнини”.⁵⁷⁾

Хоч і в пізніших віках після церковного роздору не бракувало на Сході богословів, що визнавали й обороняли першенство св. Петра, як ось, Теофілакт, архиеп. Болгарії, Теофан Керамей, Кирило Туровський, Арсеній, патріярх Царгороду, Григорій Паламас, Ніль Кабасилас і інші, але все ж новолі народжувалась і заводилась уже зовсім нова наука про рівність усіх Апостолів та про рівність усіх ерархів у Христовій Церкві. Ця наука, підперта ще й протестантськими впливами, сьогодні є панівною в новітній православній Церкві. Наука, віра й погляди сьогоднішніх православних аж надто відмінні від науки, віри й поглядів цілих перших 10 століть істинно православного Сходу. Ба не тільки погляди, віра й наука. Звичайному вірному більше впадає в очі відмінна практика. Бо давніше, як ми це бачили, так православні, як і еретики, так звичайні священники чи єпископи, як і самі патріярхи Царгороду, чи інших патріяршних столиць — сотки разів звертались до єпископів Риму з просьбами й жалями та й уважали це обов'язком, бо “так навчились від Отців”. Та, на жаль, з кінцем X століття все це змінилось. Усякі звязки ерархів Сходу з єпископами Риму перервались, і давніша пошана та синівська послушність, виявлювані єпископові Риму — переіменились у ненависть. Зміни, як бачимо, аж надто очевидні, щоб їх не завважити.

І оце знову, само насувається болюче питання: хто відступив від віри первісного істинного православія перших десятиох віків; і хто, тим самим, відірвався від вселенської Христової Церкви?

Відповідь, думаємо, аж надто ясна. Це відповідь цілих 10 століть усього Сходу, коли він іще був великий своїми квітучими церковними провінціями, славний своїми ерархами й Отцями та Вчителями і святий у своєму релігійно-церковному житті. Ту відповідь уже в IV-ому віці на пергамені поклав великий ерарх африканської Церкви, св. Опат Милевитський (384), коли

⁵⁷⁾ Лекції, т. III., ст. 316.

написав: “Відступником являється той, хто протиставив би тій (римській) катедрі іншу”.⁵⁸⁾

6. Становище новішого православія

Предмет, що його ми в цьому розділі тільки злегка й більш загальною заторкнули, мусить бути прикрий для ідеологів сьгоднішнього православія, бо вони взагалі мало говорять про нього, а найрадше мовчать. Ми їх і розуміємо. Десять віків первісного й істинного, католицького православія — аж надто голосно свідчать проти новішого, зовсім антикатолицького православія.

Тому, що теперішні православні богослови й полемісти, крім декількох явних перекручувань текстів св. Ігнатія Богоносця, св. Іринія й інших Отців та крім перекручування думок і намірів Отців і єрархів Сходу в їхніх взаєминах із Римом — про все інше переважно мовчать, ми не будемо тут аналізувати їхнього становища у відношенні до загальної віри Сходу, а зупинимося коротко над загальним питанням: що властиво є — після всього дотепер сказаного — основною й найглибшою причиною протипапського наставлення сьгоднішнього православія?

Дотепер перейшли ми всі джерела християнської віри й усі мірила чи критерії, згідно з якими можемо судити про те, чи якась наука в Церкві є Божа і свята, або, навпаки, людська і грішна. Найбільш спірною точкою між католиками і православними сьгодні є наука Церкви про першенство римських єпископів. Католики його визнають і за те своє визнання по геройськи йдуть на муки по сьгоднішній день, православні ж заперечують його й погорджують ним.

В усіх дотеперішніх розділах виказували ми, що католицьке визнання першенства єпископів Риму — твердо поставлене на науці Христової Євангелії й тільки з Бога воно походить. Це потвердили нам і слова самих східних св. Отців, свідоцтва вселенських Соборів та загальна віра і практика первісного православного Сходу. Всі викрути й закиди сьгоднішніх православ-

⁵⁸⁾ Mansi, t. XI. col. 947.

них авторів ніяк не можуть змінити простих і ясних слів Божого Сина, нездібні вони заглушити могутнього голосу св. Отців і, при всіх своїх тяжких і довговікових намаганнях, ніяк не можуть заперечити того, що визнавали вселенські Собори та весь православний Схід, аж до часу поділу Церкви. З усього дотепер сказаного виходить, що сьогоднішнє, новіше православ'є в заперечуванні першенства єпископів Риму — не має підстави ані в Св. Письмі, ані в священному Переданні, ані в історії Церкви, ані у вселенських Соборах, ба, не має тієї підстави й у чисто людських постановах-правилах Соборів, на які воно найбільше покликуюється. Отже, в чому головна підстава й найглибша причина заперечного і крайнє ворожого ставлення сьогоднішнього православ'я до першенства римських єпископів?

Про зовнішні причини, які 900 років тому довели до поділу Церкви і зродили православ'є нового типу, ми говоритимемо в дальших розділах цієї книжки. Тут зупинимось тільки над тим, що є істотною й найглибшою внутрішньою причиною ворожого ставлення сьогоднішнього православ'я до першенства єпископів Риму.

Думаємо, що не помиляємося, коли скажемо, що головною підставою та найглибшою внутрішньою причиною проти папського православ'я сьогодні — є душа, яку візантійська нетерпимість уже повних 900 років пильно й витривало виховує в безоглядному заперечуванні першенства римських папів і вчить заплющувати очі та затикати вуха на все, що каже Св. Письмо, що говорять самі такі православні св. Отці, що визнавали вселенські Собори та весь православний Схід. **Завжди гордий, завжди неспокійний і завжди непокірний та незалежницькими поривами переповнений дух Візантії, — зірвавши єдність, що панувала між східною й західною Церквами аж до XI. віку, — зріс іще й у запеклу ненависть у пізніших віках; і так оформлений — поклався він важким і до білого розжареним каменем у душу народів, що поволі, але все більше й більше підпадали під його впливи. Не що інше, а тільки душа, що свідомо й добровільно пересякла таким гордим, незалежницьким та ненависти повним духом Візантії —**

є найголовнішою причиною й підставою сьгоднішнього ворожого відношення православного світу до єпископів Риму. Але й це ще мабуть не вся причина та й не в кожного православного вона є. Ми переконані, бо й життя це показує, що тим духом нетерпимого, незалежницького й вічно негативного візантинізму переповнені тільки душі декотрих ідеологічних провідників сьгоднішнього православ'я. Рядовий член православної Церкви переважно й не знає, чому він — православний, а інший — католик, чому й коли стався поділ на “католиків” і на “православних”; він не входить глибше в догматичні різниці, а вже певно не має тієї ненависти до католицизму, яка так дуже часто пробивається з письм і бесід православних ідеологів сьгодні.

Кажемо, що й візантійським духом пересякла душа — це мабуть ще не вся причина сьгоднішнього ворожого ставлення православного світу до першенства єпископів Риму. Бо можна когось ненавидіти, можна проти якоїсь ідеології довго й завзято, навіть із чистого ідеалізму боротися, але можна, з часом, і призадуматися та й поважно розглянути: хто, власне має правду, та й на якій підставі й чому має правду, які є властиві причини і спонуки тієї взаємної боротьби, хто і які користі має з такого розбиття, чим воно скінчиться, і т. п. В нашому випадку, при добрій волі, можна ще раз і ще раз поважно призадуматися й під кутом вічності розглянути ті причини та підстави, які 400 мільонам католиків кажуть вірити в Божу установу римського папства й за ту їхню віру йти й на смерть, а, з другої сторони, щиро, перед Богом та перед вічністю розважити — чи по православної стороні є такі глибокі причини й такі непорушні підстави, щоб не мусіти боятись відповідальності перед Божим судом за 150 мільонів православних душ виховуваних у зовсім протилежній ідеології? Аджеж, правда може бути тільки одна й ця одна правда Божа може бути тільки в Св. Письмі та в священному Переданні, отже, знайти її — не тяжко. А однак, бачимо, що багато дехто тієї правди не знаходить, хоч і читає Св. Письмо та твори св. Отців і Діянія

вселенських Соборів. Читають і не розуміють, дивляться й не бачать ясної Божої правди.

Яка причина такого явища?

Відповідь на це питання треба шукати, в першу чергу, в довготривалому і впертому спротивові людської гордості Божій святості та Божій правді. Бог і тільки Бог розділює Свої Божі дари й роздає їх людям доброї волі, тим, що чистим серцем шукають тільки Його та Його Божої правди, а не себе, своєї слави чи вигоди. Віра — це найбільший дар, що його Бог дає людям на землі. Бог, і тільки Бог “розкриває розум, щоб розуміти Писання” (Лук. 24, 45). Але Бог допускає деколи й таке, що декотрі “дивлячись не бачать і, хоч слухають, не чують, ні не розуміють” (Мт. 13, 13). Божественний Спаситель подає і причину такого допусту. Не Бог осліплює очі таких людей, і не Він зазавжди справедливий із сторони Бога та й негідне Його. “Бог хоче, щоб усі люди спаслися і до розуміння правди прийшли” (І. Тим. 2, 4). Причину такого явища подає сам Спаситель, коли говорить: “Отовстіло бо серце людей цих, і ушима тяжко чують, та зажмурили свої очі, щоб іноді не побачити очима й не розуміти серцем і не навернутись, щоб я сцілив їх” (Мт. 13, 15). Тверді це слова, але така є Божа відповідь, записана в Св. Письмі.

Отож, основною й найглибшою причиною ворожого ставлення сьгоднішнього православ'я до об'явленої Божої правди про першенство й найвищу владу єпископів Риму в єдиній Христовій Церкві — це не брак ясності в мові С. Письма чи священного Передання, не відсутність догматичних постанов на вселенських Соборах про папське першенство й не дисциплінарні правила Соборів, ставлені сьгодні проти того першенства; причиною того спротиву Божій правді є душа, — яка свідомо й добровільно пересякла духом візантійської нетерпимости й ненависти, душа, яка звикла до непокірности й незалежности і ради слави в людей та ради своєї власної і дочасної вигоди, свідомо запліщує очі на світло Божої правди й закриває цю правду перед

широким загалом православних вірних, щоб тим способом оправдати своє заперечне відношення до єпископів Риму та до всієї католицької Церкви взагалі. Такий стан душі, до того ще й культивування такого стану — це справді тяжкий Божий допуст.

Думаємо, що така відповідь є єдиною відповіддю яка може нам допомогти по людськи зрозуміти незрозуміле й нічим вищим необґрунтоване вороже становище новішого православ'я супроти першенства римських архиєреїв.

ІІ. Ч А С Т И Н А

ПОДІЛ ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ

I. ПРИЧИНИ ПОДІЛУ ЄДИНОЇ ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ

В повищих розділах навели ми цілу низку історичних фактів та догматичних свідоцтв, які вже самі собою найясніше говорять про повну гармонію між Сходом і Заходом на віроісповідно-догматичному полі, а в нашому випадку, про безсумнівне спільне визнання першенства єпископів Риму так на Сході, як і на Заході, аж до кінця X-го віку. Це potwierджують і самі наукові видання православних Академій та православні вчені, що їх ми наводили. Але на полі єрархічної карності й дисциплінарних порядків у Церкві, ця гармонія між Сходом і Заходом не завжди була така ідеальна й повна. Кожна ересь, що повставала на Сході, мала за своїх представників і пропагаторів не раз також і єпископів та митрополитів, а то й патріархів. Самозрозуміле, що такі представники та проповідники ересей тим самим попадали в конфлікт з іншими православними єпископами та з римськими папами і вже тим самим порушувалась гармонія між Сходом і Заходом. До того майже безперестанні намагання єпископів Царгороду та їхніх близьких прихильників вирватись та добитись вищого місця на єрархічному щаблі східної Церкви — доказують, що на цьому пункті, отже, на пункті чести, гідности і влади вже від IV-го віку поступно наростав і кріпшав антагонізм, суперництво, між Сходом і Заходом. Це суперництво, прикриване й хитро масковане у греків віроісповідними та обрядовими відмінностями, довело накінець і до повного відчуження Сходу від Заходу, до трагічного в своїх наслідках поділу єдиної Христової Церкви. Так повстали два, непримиримо ворожі собі табори в Церкві. Майже з повною певністю можна сказати, що до

того поділу дійшли обидві частини Церкви, навіть не усвідомлюючи собі, що вони розійдуться на довгі віки.

Які були причини того поділу Церкви?

А. ТЕ, ЩО НЕ БУЛО ПРИЧИНОЮ ПОДІЛУ:

1. Не “догматичні й канонічні відступлення” Заходу

Православні автори дуже часто ставлять між причинами поділу Церкви так звані “догматичні й канонічні відступлення Католицької Церкви від віри Вселенської Церкви”.¹⁾

З усіх “відступлень”, крім відмінного вислову про походження Св. Духа (про що буде мова нижче), найбільше розголосу та чи не найбільше бурі викликав латинський звичай служити св. Літургію на “опрісноках”, себто на неквашеному хлібі. Схід загальніше вживав квашеного хліба в переконанні, що Ісус Христос на Тайній Вечері також квашеного хліба вжив, коли установляв Пресв. Євхаристію; на Заході ж у IX віці вже загально був поширений звичай служити св. Літургію на неквашеному хлібі. Ця різниця в уживанні євхаристичного хліба була знана так на Сході, як і на Заході, бо вже від VI віку була вона наглядна, але все ж таки аж до X віку не було ніяких спорів між Сходом і Заходом на цю тему. Спір зачався в часі царгородського патріарха Сергія II (999-1019), яко продовження Фотієвих закидів проти латинської Церкви. Греки закинули латинянам, що, вживаючи неквашеного хліба в св. Літургії, вони придержуються еретичної практики аріян та аполінаріян, а за патріарха М. Керуларія назвали це ще й юдаїзмом та й декотрі богослови навіть заперечували важність латинського освячення на неквашеному

¹⁾ Митр. Іларіон, Поділ єдиної Христової Церкви, стор. 213, (Таких “поблуджень” і “єресей” в латинській Церкві нарахував Фотій 10, Іван Клавдіопольський 19, трактат “Про Франків” 28, Никита Сеїдський 32, автор дискусії Панагіота з Азимитом гж 72, а патріарх Ніль (1379-1388) говорить уже про “безліч єресей”).

хлібі. Патріярх М. Керуларій, у своїх обвинуваченнях на адресу західньої Церкви, чи не найбільше послугував закидами саме про “ересь” опрісноків. Донедавна це і вважали на православному Сході одною з головніших причин поділу Церкви. Але затихли про це, коли на початку ХХ-го віку досліди істориків та археологів ствердили, що І. Христос на Тайній Вечері майже певно вжив приписаного пасхальним жидівським обрядом неквашеного хліба та коли виказалось, що в перших п'ятих віках християнства навіть самі східні Церкви вживали в св. Літурії так квашеного, як і неквашеного хліба. Все ж таки грецькі богослови й полемісти, в боротьбі проти західньої Церкви, довгі віки гаряче послугувалися закидом про опрісноки, називаючи це “ересю”, а принайменше “відступленням”.

До таких латинських “відступлень” і ересей, звичайно, зараховують також: безжennість латинського клиру, піст у суботу, дозвіл їсти з набілом у перший тиждень Великого Посту, голення бороди й вусів у священників, залишення співу “Аллилуя” в пості, хрещення уділюване через поливання, а не через погруження, почитання Святих незнаних на Сході, і т. п., але всі ті обвинувачення ще менше стійні й оправдані, ніж те, що говорилося про опрісноки. Одні закиди були чисто фантастичною видумкою, як ось, що латиняни не називають Пресвяту Діву Богородицею, а тільки Святою Марією, не малюють образів у своїх церквах, не почитають мощі Святих, і т. п.; інші торкались місцевих зловживань, як напр. участь духовних осіб у війнах, уживання в їжу задушених тварин і крові, конкубінат духовних осіб, розмови мирян у церкві підчас св. Літургії, що, кінець кінців, лучалось так само і на Сході; або, накінець, торкались ті закиди чисто обрядової натури, як ось, уживання різнобарвних церковних одягів, дозвіл вдівцєві звінчатися з сестрою помершої дружини, і т. п. Отже були це справді переважно дрібниці, які нічого спільного не мали з догмами віри, а тим самим не були ніякими ересями.

Правдою є, що такі обрядові й побутово-церковні звичаї з'явились у західній Церкві, а не було їх на Схо-

ді, але наводити ті відмінні від східніх практики західньої Церкви й називати це ерессю — не має ніякої розумної і поважної підстави. Правдою є також і те, що ті різниці стались демагогічним гаслом і хитрим претекстом, під яким фактично дійшло накінець до поділу Церкви, але ніяк не можна твердити, що такі відмінні практики і звичаї латинської Церкви були властивою та головною причиною того поділу. Не були й не могли вони бути такою вирішальною причиною, бо:

1. Хоч декотрі православні автори, наслідуючи Фотія й Керуларія та пізніших грецьких полемістів — називають такі обрядові й побутові різниці “поблудженнями” й “ересями”,²⁾ все ж таки, ересями вони не були й не є, бо не противляться вони ні св. Письму, ні церковному Переданню, ні Вселенським Соборам. І тому, всім таким авторам православний богослов А. Карташов із пересердя закидає “неграмотність” і “низьку богословську освіту”,³⁾ а православний історик А. Лебедев пише, що такі закиди проти латинян “сходять деколи до абсурдів і змушують нас, православних, соромитися греків”.⁴⁾

2. До кінця VII віку ні один із Отців Сходу, ані жадний вселенський Собор не звертав уваги на такі різниці й не закидав цього латинянам як ересь чи якенебудь “відступлення”. Єдиний, що вперше заговорив про ті “відступлення” латинян, був т. зв. трульський помісний Собор, зібраний імператором Юстиніаном II у імператорській палаті, за участю 227 послушних йому владик 692 р. Той Собор у шістьох правилах відсуджував і карами грозив латинянам за декотрі з вище згаданих практик римської Церкви, ба, навіть, будучи тільки помісним Собором, брався затверджувати правила вселенських Соборів, а імператор намагався заарештувати й силою змусити папу Сергія, щоб цей потвердив

²⁾ Митр. Іларіон, нав. твір, стор. 132, 215.

³⁾ Христіанское Возсоединение, Париж, стор. 98-99.

⁴⁾ Очерки внутренней истории визант. восточной Церкви, Москва 1902, стор. 38.

постанови Собору.⁵⁾ Але що той Собор не мав ніякого особливішого впливу на дальший розвій зв'язків між Сходом і Римом, про те найкраще свідчать документи, що їх наводить митр. Іларіон: “В той час, — пише він, — у віки IX-XI, ще спокійно дивилися на церковні різниці, вважаючи їх нормальним явищем у розвої Церкви. У листі до папи з 861 року патріярх Фотій писав: “Ні від кого не вимагається виконувати не прийнятого в його землі закону, аби тільки не порушувалася Віра та вселенський Канон”. Отці Константинопільського Собору, — продовжує митр. Іларіон, — 879 року говорили: “У кожній Церкві є свої звичаї, отримані від давніх часів, — їх бачимо в Церквах Римській, Візантійській, і інших східніх патріярхатів”.⁶⁾ Як побачимо в дальшому розділі, патріярх Фотій, що підносив ті різниці й “поблудження” латинян, коли папа не хотів визнати його патріярхом Царгороду, сам дуже скоро забував про них і не згадував їх більше, коли папа накінець визнав і затвердив його в патріяршій гідності. Вже й із того одного видно, що навіть дуже нетерпимі в обрядових справах греки і сам Фотій, не вважали тих відмінних латинських церковних практик аж за такі “поблудження”, щоб через них Схід не міг надаліше оставитися в єдності з західною Церквою.

Щораз частіші підкреслювання тих “єретичних” ухилів західньої Церкви, без сумніву, настроювали загаль вірних Сходу проти латинників Заходу і відіграли не маловажну агітаційну ролю в остаточному довершенні поділу Церкви. Але були вони тільки агіткою, розрахованою на темність широких мас та на їхню велику привязаність до східнього обряду, що його вважали єдиним найкращим та найсвятішим у Христовій Церкві. Тією агіткою, мов невинним плащиком, хитро прикрив себе головний спричинник церковного поділу, патріярх М. Керуларій, коли свою боротьбу за вищу владу у вселенській Церкві, оправдував konieczністю боротися проти латинських “поблуджень” і “ересей”.

⁵⁾ Митр. Іларіон, Поділ..., стор. 91-93.

⁶⁾ Там же, стор. 213-214.

2. Не відмінне навчання латинян про Св. Духа

Єдиним поважнішим “відступленням” римської Церкви можна вважати науку про походження Св. Духа. На Заході визнавали, що Св. Дух походить від Отця і Сина, а на Сході визнавали, що Св. Дух походить від Отця через Сина. В дійсності обидві ті формули — від Отця й Сина, чи від Отця через Сина — висказують одну й ту саму правду віри, з тією тільки різницею, що латинська формула простіша й ясніша, грецька ж глибша, і під іншим кутом наświetлює ту саму правду.

Що латинська формула “від Отця і Сина” не є ерессю й новістю та не є виключно латинською формулою, видно з того, що далеко перед тим, заки латиняни зачали молитись Вірую з додатком “і Сина”, вже св. Атанасій († 373) писав, що **“Син є джерелом Св. Духа”**, та **“все, що має Дух, від Слова (т. є від Сина) має”**.⁷⁾ Св. Кирил Олександрійський (†444) також виразно ччив: **“Тому, що Дух є Духом як Отця, так і Сина, Він є істотно від обидвох, себто Він від Отця і Сина походить”**.⁸⁾ А найясніше писав св. Єпіфаній († 403), котрий уже в IV-ому віці вживав формулу **“Святий Дух походить від Отця і Сина”**,⁹⁾ яка в дійсності щойно пізніше поширилась на Заході. Кападокійські Отці, як св. Василій Вел., Григорій Нисійський, Григорій Назіянзеньський, Дидим і інші, вели боротьбу проти еретиків евноміян, провідник яких, Евномій, учив, що Св. Дух походить тільки від Сина, який із приказу Отця створив Св. Духа. Щоб оминути ту ересь, кападокійські Отці виробили нову формулу про походження Св. Духа й казали, що **“Св. Дух походить від Отця через Сина”**, і цю формулу прийняла помалу вся Східня Церква за свою урядову формулу. Але і св. Василій Вел. у боротьбі проти евноміян писав: **“Як може він**

7) Migne, PG. vol. 26, col. 375, 1218.

8) Migne, PG. vol. 76, col. 1408.

9) Migne, PG. Ancoratus, vol. 43, col. 31.

(т. є Евномій) причину Духа приписувати самому тільки Єдинородному, коли... Апостол називає Його раз Духом Христа, а іншим разом Духом Бога (Отця)?¹⁰) Отже, св. Василій Вел. каже, що Св. Дух походить не тільки від Сина, як учив Евномій, але й від Отця, бо Св. Дух є так же Духом Отця, як і Духом Сина. Подібно писали св. Григорій Нисійський, Григорій Назіанзенський, Анастасій Антіохійський († 599), Максим Ісповідник († 662), св. Іван Дамаскин († 760) і інші східні Отці. Дуже помітне тут те, що саме Фотій, який закинув латинській Церкві “новість” і “єресь” у науці про св. Духа, сам запроваджував новість і єресь, коли перший узагалі в Східній Церкві виступив з наукою, що Св. Дух походить “тільки від Отця” й казав, що так учили св. Отці.¹¹) Православний Болотов, що розбирав ту науку Фотія, накінець написав, що “науку Фотія про походження Св. Духа “тільки від Отця” просто не можливо доказати цитатами із св. Отців”.¹²)

Про різниці між східною й західною формулами знали весь час як на Сході, так і на Заході, а все ж ані св. Отці Сходу, ні жадні вселенські Собори навіть не згадували про ті різниці двох формул, доки Фотій не зачав ту різницю закидати латинцям, і то шойно тоді, коли папа Николай I відмовив затвердити його в гідності патріярха Царгороду. Православний богослов Светлов пише, що “це є ганьба для російського богословія називати “Філіокве” (від Отця і Сина) єрессю, коли... це навчання знаходиться як у грецьких, так і латинських Отців”; а що оте “Філіокве” “не спричинило поділу Церкви”, і “було тільки плащиком” для ображеного патріярха Фотія, “про це знає вже кожний гімназист”.¹³) А ще визначніший богослов А. Болотов документально доказує, що “Філіокве” “ані не було причиною поділу Церкви, ані не перешкоджує поєднанню

¹⁰) Migne, PG. vol. 29, col. 656.

¹¹) Migne, PG. vol. 102, col. 809.

¹²) *Revue Internationale de Theologie*, 1898, vol. VI. p. 708.

¹³) Где вселенская Церков? (“Христiанское вероученiе”, I.), стор. 188-189.

двох Церков”.¹⁴⁾ Зрештою, як додає офіційльний православний каноніст Н. Суворов, “при кожному покращанні відносин між Римом і Константинополем — про ересі забували і обновлялося загальне церковне єднання між Сходом і Заходом... Коли ж по смерті Ігнатія... папа вважав за можливе погодитися на визнання Фотія патріархом... то і самий Фотій забував на свої обвинувачення, винесені проти Заходу”.¹⁵⁾

В новіших часах в православній Церкві проявляється звернення до первісної святоотцівської науки про походження Св. Духа. Цю нову добу започаткував відомий церковний історик і професор Петербурзької Дух. Академії, Василь Болотов (1854-1900). Працюючи в Синодальній Комісії, що мала за завдання установити відношення науки православної до науки “старокатоликів” у Росії, він основно простудіював твори св. Отців і підняв та доказав із св. Отців підкріпив твердження, що латинський вислів “від Отця і Сина” та грецький вислів “від Отця через Сина” в суті речі зовсім однакові, що отже нема різниці між вірою первісного Сходу та вірою Заходу в тій справі. Це відкриття Болотова викликало велику революцію в російській православній богословії. Представники академічної богословії виступили з гострими критиками, але знайшлося чимало й оборонців тих нових поглядів. За Болотовим пішло згодом багато професорів богословії, як протоєрей Светлов, прот. Лепорській, І. П. Соколов, А. Бриліянтов та інші, ба навіть Синодальна Комісія, за якою стояв Святіший Синод Рос. Церкви, в переговорах із старокатоликами зайняла те саме становище, що вислів “від Отця і Сина” нічим не ризніється від вислову “від Отця через Сина”. Подібне становище зайняла й сама грецька Церква (Царгород), коли вела переговори з англіканами 1921 року. Англікани в своєму символі віри також мають вислів “від Отця і Сина” й “Мішана Богословська Комісія” не знайшла різниці між

¹⁴⁾ В обширній науковій дисертації: “Thesen uber das Filioque” (Revue Internat. de Theol., 1898, vol. VI.) p. 684-712.

¹⁵⁾ Учебник церк. права, ст. 63.

англіканським “від Отця і Сина” та православним “від Отця через Сина”, отож і погодилась що така відмінна формула вислову не перечить науці православія.¹⁶⁾ Православні богослови дійшли до такого заключення доперва тепер, 900 років після поділу Церкву, але все ж таки дійшли до нього, коли взялись основніше студіювати науку св. Отців первісної Церкви. Східні ж св. Отці те заключення зробили вже в IV і V віках і, як ми бачили вище, латинська формула вислову аж до IX віку, не вважалась ерессю. Назвав її ерессю доперва Фотій, коли йому того треба було, а також назвав її ерессю Керуларій, також доперва тоді, коли йому того треба було, щоб закрити інші свої думки та змагання до вищої влади у вселенській Христовій Церкві.

Ось так виглядає закид, що, мовляв, відмінне навчання латинян про Св. Духа сталося причиною поділу Церкви. Правдиві й, так сказати б, офіційальні віроучні ріжниці між Сходом і Заходом повстали далеко пізніше, вже після поділу Церкви. В XI віці зачали греки заперечувати першенство єпископів Риму, але й це першенство аж до XVII віку не вважали ще причиною поділу Церкви. У тому ж XI віці зачали заперечувати важність хрещення в латинян, у половині XIII віку зачали спір за чистилище, у XIV віці назвали латинян еретиками за те, що в їх св. Літургії нема епіклези (спеціальної молитви до Св. Духа після освячення св. Дарів), того ж віку зачали боротьбу проти відпустів практикованих на Заході, у XVIII віці православна Церква, підо впливом протестантів, зачала вчити, що девтерономічні книги Старого Заповіту не належать до Св. Письма, а в XIX віці відкинула науку про Непорочне Зачаття Божої Матері. Всі ці віроучні ріжниці, як ми вже сказали, повстали пізніше, вже після поділу Церкви, отже, не могли вони бути причиною поділу Церкви. Навчання ж західної Церкви про походження Св. Духа, як ми виказали, також не було ніякою причиною того поділу. Отже, не віроучні ріжниці між Сходом і Заходом, не “відступлення латинян”, а щось зов-

¹⁶⁾ Гляди: о. Петро Табінський, Релігійні питання в церковному розколі XI. в. (“НИВА”, Львів 1935, ч. 2, стор. 46-55).

сім інше було причиною поділу Церкви на два ворожі табори.

3. Не зміна символу віри через додаток “Філіокве”

Багатьох православних дразнить не так сама формула західної Церкви про походження Св. Духа “і від Сина” (“Філіокве”), як радше те, що латиняни цю формулу втягнули до символу віри, чим ніби явно потоптали правила вселен. Соборів, які забороняли творити відмінні визнання віри. Послідовно, православні твердять, що Захід відступив від вселенської Церкви, бо проти заборони вселенських Соборів змінив символ віри. Про історію тієї зміни символу віри ось, як пише православний каноніст Н. Суворов: “Всі відмінності західного католицького християнства явились давно перед IX віком. Важніша з них, навчання про походження Св. Духа і від Сина — виводить свій початок із Іспанії, де вже у V віці аріяньському навчанню, яке заперечувало рівність і односущність Сина з Отцем, протиставилось навчання, що Св. Дух походить від Отця і Сина (отже, Син є рівний і єдиносущний з Отцем, бо як Отець, так і Син є початком Св. Духа — замітка наша), а 589 р., коли західно-готський король Рекарред перейшов із аріянства на католицьке християнство, тоді внесено до символу віри “Філіокве”. Карло Великий настоював, щоби папа Лев III (795-816) також затвердив те навчання та запровадив “Філіокве” до символу віри, але папа того часу ще стояв на тій точці погляду, що в догматичну формулу, встановлену першими двома вселенськими соборами, не можна вводити жадних змін. Однак, пізніше, і папи запровадили “Філіокве” до символу віри.”¹⁷⁾

Чи провинилась західна Церква проти постанов вселенських Соборів, коли нарешті, бо щойно у XIII віці, запровадила те “Філіокве”, менш-більш офіційно, до символу віри навіть і в самому Римі? Щоб мати ясну

¹⁷⁾ Учебник церк. права, ст. 62-63.

відповідь на те питання та на закид православних, подивімся, як виглядають постанови вселенських Соборів, що забороняли змінити символи віри.

III вселенський Собор, що відбувся в Єфезі 431 р., в 7-ому правилі говорить таке: “Після прочитання цього (читано перед тим нікейський символ і еретицький символ Теодора Мопсвестського, де про вочлочення Божого Сина говорилося інакше, ніж у символі нікейським) Святий Собор постановляє, що нікому не вільно **іншої віри** визнавати, укладати чи написати, як тільки ту, що її Отці, зібрані з Святим Духом, у Нікеї проголосили. Хто ж відважився б **інше віровизнання** укладати..., то, якщо вони єпископи, або клирики, нехай єпископи будуть відлучені від єпископства, клирики від клиру, а якщо вони миряни, то нехай їм буде анатема”.¹⁸⁾

Символ віри т. зв. нікейський, що про нього, і тільки про нього одного тут мова, був уложений на I-ому вселенському Соборі в Нікеї 325 р. Цей нікейський символ віри, до речі, дуже короткий, доповнили й у багато довший перетворили Отці помісного Собору в Царгороді 381 р. З того вийшов новий символ віри, що називається “нікейсько-царгородський”, та що його ми по сьогодні відмовляємо і співаємо на Службах Божих. На тому помісному Соборі в Царгороді новий символ разом і затверджено. Коли тепер узяти до уваги, що новий Собор був тільки помісним Собором (вселенським був він визнаний щойно у VI віці!), а він укладав новий і довгий символ віри, хоч це було заборонене вже першим, і то вселенським Собором, та коли проаналізувати текст заборони, що її виніс III вселенський Собор, тоді побачимо, що той Собор забороняв створити нові символи віри не кожному, а тільки приватним особам, хоч би вони були навіть і єпископами, і, як бачимо, так розуміли цю заборону Отці царгородського Собору, коли укладали новий символ віри. Та і не міг Єфезький Собор своєю заборonoю в’язати вищу церковну владу, якою є церковні Собори, або найвищий голова Церкви, єпископ Риму.

¹⁸⁾ Harduinus I., Conciliorum Collectio, t. I. col. 1525.

Другу заборону укладати нові символи віри виніс ІV вселенський Собор, що відбувся в Халкедоні 451 р. На початку догматичних постанов наводить той Собор нікейський символ віри, потім символ нікейсько-царгородський, опісля подає довше вияснення віри, і, накінець, майже дослівно повторяє те, що було в 7-ому правилі Єфезького Собору: “Ті, що відважаться уложити інше визнання віри, або давати, або вчити тих, що хочуть навернутись до пізнання правди..., то якщо вони єпископи, або клирики...” і т. д.¹⁹⁾

Хто спокійно призадумується над цим, як і над єфезьким правилом, той побачить, що в тих правилах забороняється зладжувати нові визнання віри, що були б відмінні від нікейсько-царгородського символу віри, але нема виразної заборони додати одне-друге слово, що доповняло б уже прийняте православне визнання віри. В нашому випадку додаток “Філіокве” (і Сина) тільки за св. Письмом доповнює й за наукою св. Отців пояснює православну науку про походження св. Духа, згадувану вже в нікейсько-царгородському символі віри, а зовсім не змінює духа того символу. Адже ж Церква не могла позбавляти себе самої права робити додатки і зміни, якщо вони, у змінених обставинах і за нових ересей, будуть потрібні. До того ж заборона укладати нові символи віри — не є декретом догматичним, а тільки дисциплінарно-порядковим, а тим самим, не є чимось незмінним. Незмінні є тільки догмати; декрети ж, закони й постанови, що торкаються церковного порядку й обов’язувального звичаю, — завжди може відмінити компетентна церковна власть, заступивши їх новими законами й постановами, відповідно до хвилини й вимог обставин. А такою компетентною церковною владою, визнаваною і самими творцями тих правил Єфезького та Халкедонського Соборів, був єпископ Риму.

Що так, а не інакше треба розуміти згадані два правила вселенських Соборів, про те свідчить практика таки самих греків, як і слов’ян, які в ході віків не раз

¹⁹⁾ Mansi I., *Sacrorum Conciliorum Collectio*, t. VII, col. 11.

змінjali нікейсько-царгородський символ віри, додаючи до нього нераз дуже довгі свої доповнення. На це маємо більше доказів із історії. Ось:

1. Два роки після Єфезького Собору, отже, всього два роки після першої соборової заборони зладжувати нові символи віри, зібрались єпископи Єгипту й Антіохії, уложили новий символ віри, відмінний від нікейсько-царгородського, але православний, і власними підписами його потвердили, як про те свідчить св. Кирил Олександрійський у листі до Акакія Милетського.²⁰⁾

2. Східні єпископи й патріярхи, з нагоди свого обрання на високі церковні достоїнства, або з нагоди боротьби проти єретиків, звикли були доповнювати, розширювати та різними яснішими виразами змінювати нікейсько-царгородський символ віри, а вселенські Собори не тільки не осуджували їх за те, але навіть явно похваляли й затверджували такі нові символи, як наприклад визнання віри Тарасія Царгородського на VII всел. Соборі, в якому той говорив: “Вірую в єдиного Бога Отця вседержителя, і в єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого й Бога нашого, народженого від Отця безлітно й вічно, і в Духа Святого, Господа животворящего, що від Отця через Сина походить, Бога істинного”. Тут є кілька додатків, яких нема в жадних інших символах віри, є й додаток “від Отця через Сина”. Отці VII-го всел. Собору це розширене “вірую” назвали “вясненням православія” й усі, без виїмку, підписали.²¹⁾ Так робили греки ще за часів вселенських Соборів.

3. Православні ж словяни вже й після вселенських Соборів не раз змінjali нікейсько-царгородський символ віри. Ось, а) у третьому артикулі того символу точний переклад грецького тексту звучить: “рожденна, не сотворенна”, а давніші словянські переклади писали: “рожденна, а не сотворенна”; б) в шостому артикулі точний переклад із грецької мови каже: “єгоже цар-

²⁰⁾ Migne, PG. vol. 77, col. 189.

²¹⁾ Mansi, Sacr. Concil. vol. XII, col. 112; Jugie M. De processione Spirit. S., p. 256.

ствію не будет конца”, а в багатьох старших перекладах читаємо “єгоже царствію **ність** конца”; в) ще більшу зміну зроблено в дальшому артикулі, де за грецьким перекладом повинно бути: “і в Духа святого, Господа животворящаго”, а тимчасом багато старших перекладів має “і в Духа святого, Господа **інстиннаго** і животворящаго”, отже, впровадили до символу віри зовсім нове слово “істиннаго”; г) чи не найбільшу зміну зробили слов'яни в перекладі символу віри в артикулі, де говориться про Церкву. У грецькому тексті читаємо дослівно: “в єдину святую, каѳолическую (каѳоликен) і апостольскую Церков” і так перекладано той текст у найстарших слов'янських виданнях та передруках символу віри. Новіші ж переклади, починаючи від XIV віку аж по сьогодні мають зовсім відмінний текст, а саме: “в єдину святую, **соборную**, і апостольскую Церков”. Московський православний учений А. Гезен науково виказав, що три символи віри — апостольський, нікейський і нікейсько-царгородський — у найдавніших і первісних слов'янських перекладах, від X аж до XIV віку, всюди мають “каѳолическую”, чи також “католическую”, заступлено новим виразом: “соборную”.²²⁾ Навіть славний твір київського митрополита Петра Могили, в першому виданні в 1643 р. має наголовок “Православное исповіданіє каѳолической и апостольской Церкви восточной”.²³⁾

Коли зважимо, що слово “каѳолический” значить: універсальний, вселенський, призначений для всіх народів і всіх країв, а слово “соборний”, етимологічно й дослівно взяте, означає щось обмеженого, синодального, зв'язаного з якимось Собором, тоді побачимо, яку незвичайно велику зміну зробили православні в символі віри. Правдою є, що сьогодні вони те слово “Соборная Церков” намагаються пояснювати так само, як і католики толкують слово “каѳолический”, надаючи йому

²²⁾ Історія слов'янського перекладу символів вери, Ст. Петербург, 1884, ст. 102.

²³⁾ Michalcescu, Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche, Leipzig, 1904, p. 23.

значіння вселенськості, універсальності,²⁴⁾ але зміна в тексті символу віри була зроблена, і вона не виправлена і по сьогодні. Чи ж можуть православні з чистим сумлінням обвинувачувати католиків у попсуванні символу віри через додання “Філіокве”, коли самі стільки разів псували його?

Правдою є, що Фотій, як також і Керуларій, закидали латинянам “Філіокве” як ересь та обвинувачували їх у фальшуванні символу віри, але Фотій, як це ми вже бачили і ще побачимо, перестав про те говорити, коли папа вволив його волю й нарешті визнав його патріархом Царгороду, а Керуларій, як також побачимо нижче, у своїх листах до папи ні одного разу не закидав латинській Церкві ересі в науці про св. Духа чи пофальшування символу віри. Отже виходить, що як не була причиною поділу Церкви відмінна латинська формула про походження св. Духа від Отця і Сина, так також не був причиною того поділу ні латинський додаток “Філіокве” до символу віри, а вже тим менше можна говорити про відступлення латинян від вселенської Церкви через таку зміну в символі віри.

4. Не гордість і абсолютизм папів причиною поділу Церкви

Православні полемісти, а то й односторонні науковці намагаються твердити, що крім вище згадуваних латинських поблуджень, крім відмінного навчання про св. Духа та порушення символу віри, були це гордість і властелюб'я папів, тим, що спричинили поділ єдиної Христової Церкви. “Дух папської гордості й ненаситима прага панування над Вселенською Церквою — оце найперше джерело до поділу єдиної Христової Церкви”, та що “папський абсолютизм — головна причина поділу єдиної Христової Церкви” — пише православний митрополит Іларіон.²⁵⁾ На жаль, такі автори не

²⁴⁾ Н. Малиновскій, Правосл. Догмат. Богословіє, II, ст. 514; А. Гезен, Історія слав. переклада, ст. 93, 100.

²⁵⁾ Поділ..., ст. 210, 211.

наводять ні одного папи, який відзначався б тим “духом гордості й ненаситної праги панування над Вселенською Церквою”. Адже ж головні папи, що цілих перших десять століть найголосніше проповідували першенство римських архиереїв у вселенській Церкві і вимагали від кожного ерарха, як на Сході, так і на Заході, визнавати це першенство, — це великі Святі навіть у православній Церкві. Такими були, як ми це вже бачили в попередніх розділах, папи Климент, Сильвестер, Мартин, головно ж папа Лев Великий, якого православний проф. В. Болотов називає **“творцем розвинутої системи папства”**;²⁶⁾ потім, папи Віктор, Агатон, Келестин, Григорій Двоєслов і інші, саме найбільші речники першенства римських архиереїв та найвищої апостольської влади єпископа Риму над усією вселенською Церквою Христовою. А ось, православна Церква у своїх богослужбах і по сьогодні називає папу Климента **“новим Петром”**, **“наслідником Петрового престолу”**, папа Сильвестер — це **“божественний верховник священних Отців”**, папа Мартин — це **“всеславний наставник православного навчання, неложний верховник священних приказів, що прикрашує Петрів престіл”**, папа ж Лев Великий, — се **“стовп православія, голова православної Церкви”**, і т. д. Правда, тих папів зачислила до лику Святих ще колишня, первісна, істинно православна Церква, чого певно не зробила б сьогоднішня. Але називати тих Святих папів гордими, — це намагатись доказувати, що як східня, так і західня Церкви вже кільканадцять століть дуже помиляються, коли тих папів ставлять за зразок християнської праведности, отже і скромности та покори. Є це намагатись заперечувати основну й істотну рису вселенської Христової Церкви, — її непомильність, від якої залежить вічне спасення мільонів душ. Це перша велика непослідовність сьогоднішньої православної Церкви. Друга ж така недумана непослідовність криється в тому, що називати тих святих папів гордими, отже, тим самим обманцями і грішниками, — це також називати обманцями

²⁶⁾ Лекції по історії..., III, ст. 284-285.

і грішниками і святих Василя Великого, Івана Золотоустого, Кирила Олександрійського, Єфрема Сирійського, Теодора Студита та всіх інших великих стовпів східної православної Церкви, які і самі йшли, і всю східну Церкву вчили йти за наукою тих святих папів та визнавати їхнє першенство. А, накінець, називати тих папів сьогодні, вже після поділу Церкви, гордими, обманцями і грішниками, — це значить опльовувати свою власну православну Церкву, приписуючи їй, не тільки страшну помилність і легкодушну поверховність та непослідовність, але також і злочин, що вона вже понад 1000 літ і по сьогодні обманює своїх вірних, величаючи перед ними тих папів святими та стовпами православія. Таке заключення виходить зовсім природно, логічно та без жадних натягнень, коли порівняти науку і практику первісної православної Церкви з закидами та непослідовністю новішої православної Церкви. Але думаємо, що жаден із чесних православних не скаже, що Христова Церква помилилась, чи обманювала, коли вище згаданих папів та їх сторонників на Сході зачислила до лику Святих. І тому, якщо Христова Церква не помилилася й не поблудила, то видно, що наука святих папів Климента, Сильвестра, Мартина, Лева, Агатона й усіх інших — про першенство римського єпископа над усією вселенською Церквою — не була наукою самих тільки тих папів, але наукою всієї первісної православної Церкви на Сході, а тим самим, не була це гордість, абсолютизм чи спрага панувати. Бо проповідувати Богом обявлену правду віри, якою є першенство св. Петра та першенство його наслідників, і обстоювати цю правду та вимагати визнання її від кожного, хто хоче бути членом правдивої Христової Церкви, — це ще не є ніяка гордість і спрага панувати, а тільки сповнення Богом наложеного обовязку, хоч би котрийсь із понад 150 папів перших десять століть руководився ту-там і особистою амбіцією. Зрештою, як ми це вже бачили вище, виконування єпископами Риму тієї власти першенства, що її сьогоднішні православні називають “духом гордості й ненаситною спрагою панувати”, — давні православні єрархи Сходу, як також і вселенські Со-

бори, бажали, просили, а то й вимагали, а православний проф. Болотов, на основі історичних даних, пише, що на Сході “довіря до Риму загальне”, та й що “навчання Лева Великого про першенство Риму над усією вселенською Церквою ні в кому на Сході не будило тривоги”.²⁷⁾ Як же ж говорити про папський абсолютизм, то цей “абсолютизм був абсолютно замалий, коли св. Василій Великий мусів аж докоряти папі Дамазові,²⁸⁾ що цей замало уваги присвячує хаосові, який увесь час панував на Сході, та що той папа замало ревню виявляв своєю верховну власть приказувати, порядкувати, картати і взагалі рядити твердою рукою в розбурханій Церкві Сходу. Ті, що хотіли порядку в Церкві, — просили й вимагали твердої руки у папів, а ті, що того порядку не хотіли й досі не хочуть, ті виконування обовязків наставника сьогодні називають “абсолютизмом папів”.

Не можемо тут поминути й того незвичайно цікавого факту, що в найдавніших списках латинських “поблуджень”, почавши від хвилини формального поділу Церкви аж до половини XIV-го віку, жадний протиримський полеміст навіть не згадує між тими “поблудженнями” ерархічну зверхність римського єпископа. Ба, що більше, аж до XVII-го віку жадний із незєдинених письменників не вважав ту ерархічну зверхність папи причиною поділу Церкви. Максим Пелопонезький, здається, перший висловив погляд, що “загальна влада папів була причиною поділу Церков”.²⁹⁾ А він писав доперва в половині XVII-го віку.

Коли ж проповідування першенства римських архиєреїв не було ні гордістю, ні не вважалось спрагою панувати над іншими, ані не викликувало воно тривоги

²⁷⁾ Там же, ст. 317.

²⁸⁾ Творенія св. Василія Вел., Москва, 1891, т. III., ст. 59, 96.

²⁹⁾ Гляди його твір: “Підручник проти розколу Папістів”, написаний 1620 р., а виданий Доситеєм, патріярхом Єрусалимським 1690 р. (Jugie, Theol. Dogm. Christ. Orient. I., 380-381, 502-503).

в жадного православного на Сході, тоді, тим самим, не було воно теж і причиною поділу Христової Церкви. Такої причини треба шукати деінде, і її певно знайде кожний, хто без упередження, без чужих підшептів, а з відкритими очима і з чистим серцем шукає Божої та історичної правди.

Б. ДАЛЬШІ І ДРУГОРЯДНІ ПРИЧИНИ ПОДІЛУ ЦЕРКВИ

Якщо дійшло до поділу Христової Церкви в XI і пізніших віках, то мусіли бути і властиві причини, що до такого поділу довели. Односторонні й на візантійській нетерпимості виховані декотрі православні автори дуже часто намагаються винувати, і то всю винуватість, за поділ Церкви звалити на латинян, точніше, на римських папів. Щоб це доказати, й підтвердити, вони покликаються на закиди таких учених візантійських богословів і полемістів, яких, як пишуть самі православні науковці Карташов і Светлов, треба б їм “соромитися”. І, як ми бачили, закиди колишніх візантійських полемістів, повторювані без усякого критицизму багатьома новішими православними авторами — аж дуже далекі від історичної правди. Таке їхнє намагання звалити всю винуватість за поділ Церкви на представників західного християнства, — це свідоме обманювання вірних, доконуване під плащиком науковості і підтверджуване високими ерархічними титулами, щоб при помочі таких вимовних і дзвінких, зовнішніх засобів — прикрити хитрощами неправду перетворити в найяснішу істину.

Але, з другої сторони, було б рівнож несправедливим і неправдивим, коли б винуватість за поділ вселенської Христової Церкви звалювати виключно на східню Церкву. Дальший розділ покаже нам, що немала частина винуватості за остаточний поділ Церкви падає й на представників латинського Заходу, головню за часів Керуларія й пізніших віків.

До остаточного поділу Церкви довели різні причини, з яких одні були дальшими, але за те довготривалими і впертими, що весь час підготовляли остаточний поділ, інші ж були ближчими й більше безпосередніми, за те аж дуже неповажними, що й довели до остаточного поділу Церкви.

До таких дальших причин поділу Церкви треба зарахувати в першу чергу відмінний характер народів Сходу й народів Заходу, відмінну культуру й виховання, та географічну велику віддаль між ними. “Національні типи Сходу й Заходу, — пише митр. Іларіон, — сильно різнилися мовою, характером, звичаями, освітою, напрямом думок, і т. ін., все це, беручи ще на увагу закоханість Сходу до глибокої духової спекуляції, а Заходу до практичності, — усе це витворило два розуміння на розвій Церкви... Навіть механічна проста різниця поміж обома світами, різниця мовна, сильно впливала на поділ Христової Церкви. На Сході звичайно мови латинської не знали, й знати не хотіли навіть люди вищої культури, як то ми бачили з патріархом Фотієм. Те саме було й на Заході, — там знавців грецької мови, при загальній малій культурі, не було, а тому величезне церковне духовне майно, твори грецьких Отців Церкви на Заході в давній час і в середні віки відомі були мало й неналежно. Це сильно шкодило справі церковної єдності”.¹⁾

З упадком впливів грецької культури на Захід, уже з IV віку, упала і ближча знайомість народів, приятельські взаємини бували рідшими, а велика віддаль і нові границі між новими імперіями витворювали окремі два світи, й, поволі-поволі, відчужували народів Сходу й Заходу одних від одних.

Другою такою дальшою причиною поділу Церкви треба вважати національний і політичний антагонізм між народами двох світів. Греки спочатку справедливо могли бути горді на свою високу геленістичну культуру, що свого часу мала величезний і шляхетний вплив також і на культуру західню, що бачимо ще і сьогодні

¹⁾ Поділ єдиної Христової Церкви, ст. 215-216.

на старинних пам'ятках латинської літератури, різьби, архітектури і т. д. Аджеж, так поганський, як і християнський Рим перші три віки християнської ери жив і віддихав культурою Греків. Грецькі раби були вчителями та виховниками дітей римських патрициїв, а тим самим і виховниками цілих поколінь аристократії римлян та всього римського Заходу. Свідомі своєї культурної вищости, Греки згори гляділи на всі інші народи головно тоді, коли до них перенесено центр імперії, коли їхнє маленьке містечко Візантія стало Константинополем і головним містом усїєї грецько-римської держави. Тією гордістю дихали греки і пізніше, коли їхня геленістична культура очевидно падала й заникала, а могутня колись візантійська імперія тріщала в основах і клекотіла внутрішніми революціями, та меншала і звужалась до клаптика майже одного тільки міста — Царгороду. Вважаючи тільки себе самих висококультурними, кожний інший нарід називали вони варварами, і весь позавізантійський світ — варварським, і, яко таким, погорджували. Навіть малоосвічений патріарх Керуларій в офіційному, синодальному едикті 1054 р. назвав Захід “темним Заходом”²⁾, хоч Захід до того часу вже успів розвинути велику свою власну культуру. Ця прикмета настільки вкоренилась у душу греків, що навіть у часи найбільшого впокорення грецького народу, в часі уярмлення його музулманськими турками, вони все ще звисока гляділи на кожного негрека й так дивляться на нього навіть і сьогодні.

До того дуже подражнило амбіцію греків те, що отой західній, “варварський” світ, після розвалу сильної колись римської імперії (в V віці), та після довгих століть животіння дрібних і незамітних князівств — усе ж таки потрапив піднятись, зрости в політичну силу й витворити нову, західню імперію Карла Великого в IX віці, ще й до того творцем нової імперії був великий дипломат, папа Лев III. Греки бачили щораз більший розвал і упадок своєї імперії, що була їхньою гор-

²⁾ Н. Суворов, Візантійській Папа, ст. 60; Митр. Іларіон, Поділ..., ст. 203.

дістю і славою, а рівночасно бачили повстання й могутній розвій нової імперії на погорджуваному Заході, — й це не могло не дражнити та не образати їхньої амбіції. “Що факт існування західньої імперії, — пише Н. Суворов — був у високому ступені неприємний для Царгороду, і що з тієї причини могли прориватися крайньо ворожі чуття у відношенні до Заходу взагалі, — про це нема ніякого сумніву. Але — додає Н. Суворов, — **про церковний розрив не думали поважні ані на Заході, ані на Сході, хоч думка про такий розрив іноді і проявлялась із боку Сходу**”.³⁾ Таке пише православний каноніст про X-те століття, про добу після схизми Фотія. Але все ж таки образена національна амбіція греків, і вроджена погорда до варварського Заходу, поволі перетворювались у ненависть і в національно-політичну ворожнечу до Заходу, що у великій мірі причинювались також і до охолодження на полі церковних взаємин. Греки щораз більше втрачали довіря до римських папів, кожне їхнє церковне зарядження зачали вважати чисто політичним потягненням і це, накінець, у великій мірі, причинилось і до самого поділу Церкви.

Третьою з таких дальших і другорядних причин, що поступенно, але витривало й уперто вели до розбиття східньої й західньої Церкоїв, вважаємо притаманну грекам обрядово-релігійну нетерпимість. Православний каноніст Н. Суворов у своїй монографії про Керуларія на більше місцях підкреслює, що Рим ніколи не намагався запроваджувати латинського обряду на Сході, чи змушувати греків, які находились на терені римського патріархату, ба й у самому Римі, — правити богослужби в латинському обряді. За те на Сході вже при кінці VII віку (692 р.) трульський помісний Собор виступив проти латинського обряду, й західньому християнству “**хотів накинути грецький обряд, під час коли на Заході ніхто ані не задумував накидати латинського обряду грецькому Сходові**”.⁴⁾ В IX віці сильно висту-

³⁾ Н. Суворов, Византійській Папа, ст. 16.

⁴⁾ Там же, ст. 34.

пив проти латинського обряду патріарх Фотій (867 р.), коли відмінні обрядові практики західньої Церкви назвав просто ересями”.⁵⁾ В X віці імператор Никифор Фока з погордою назвав саксонський Собор західніх єпископів “варварським Собором” і заборонив латинський обряд в Калабрії й Апулії (провінції візант. імперії на півдні Італії), та наказав латинському духовенству правити богослужби в грецькому обряді.⁶⁾ А в XI віці патріарх Керуларій позамикав у Царгороді церкви й монастирі латинян, що жили в Царгороді, і під екскомунікою приказав латинським священникам служити св. Літургію в грецькому обряді.⁷⁾

Але греки були нетерпимі не тільки до латинян. Ця їхня нетерпимість проявляється отверто аж по сьогодні, і то навіть у відношенні до інших православних Церков. Православний церковний історик Лебедев, пишучи історію візантійської Церкви від XI віку, ось як говорить: “Грецьке православіє... без усяких доказів тільки себе вважає справденим православієм. Греки не інакше, як тільки скося й вороже глядять не тільки на якихось там болгар, чи сербів, але й на всіх росіян. Православіє росіян їм сильно підозріле, а підозріле воно між іншим тому, що росіяни не цураються звязків з європейською культурою й наукою, та не вважають грецьку Церкву єдиним джерелом святости. Нам самим, — пише про себе Лебедев, — у розмовах із зовсім компетентними особами високої церковної поваги, що половину свого життя провели між греками, довелось почути (та й не є це тайна! — додає Лебедев), що православні греки вже давно були б передали явній анатемі православних росіян, коли б не мішали їм у тому фінансові міркування”.⁸⁾ — Якщо греки настільки нетерпимі навіть до самих своїх, православних, то тоді краще зрозуміємо їхню вроджену і ще більшу нетерпимість до “варварських” народів зовсім відмінного,

⁵⁾ Там же, ст. 15.

⁶⁾ Там же, ст. 16.

⁷⁾ Там же, ст. 31.

⁸⁾ Історія греко-восточної Церкви под властію Турок, Ст. Петербург, 1903, ст. 25.

латинського обряду, до того ще й обряду панівного у зненавидженій ними західній імперії.

Нема й не може бути сумніву, що така закоханість у собі, таке переконання, що тільки грецький обряд є єдиним спасенним обрядом і джерелом святости, така погорда й ненависть та нетерпимість до інших обрядів, головню ж до латинського, — все це в дуже великій мірі віддалювало синів Сходу й Заходу одних від одних і так приготувляло остаточний поділ Христової Церкви.

В. ВЛАСТИВІ ТА ГОЛОВНІ ПРИЧИНИ ПОДІЛУ ЦЕРКВИ

1. Грецький раціоналізм та схильність до роздорів

Одною з найголовніших і безперечно вирішальних причин поділу єдиної Христової Церкви, на нашу гадку, треба вважати той історично безспірний факт, що майже всі ересі, що повставали у Христовій Церкві за перших десяти віків християнства, зроджувались виключно майже тільки в східній Церкві, по найбільшій часті в самій Греції й у Царгороді, і звідтам поширювались на інші Церкви Сходу, сягаючи не раз аж на Захід. Дух Сходу, що любувався у філософічних богословських тонкощах, намагався навіть найглибші тайни віри збагнути звичайним людським розумом та пояснити їх собі найпростішим людським способом. Коли це йому не легко вдавалось, тоді він або відкидав такі правди як противні людському розумові, або викривляв їх на всі лади, не рахуючись із Св. Письмом, щоб тільки можна було їх легше розуміти. По сьогоднішньому кажучи, був це дух раціоналізму, що дуже часто доводив до фальшивого пояснювання правд св. віри і наслідком того зроджувались ересі, себто науки противні обявленій Божій правді. Богослови-раціоналісти винаходили такі ересі, таку розбіжність поглядів на одну й ту саму правду віри, що й дуже бистрі уми свя-

тих і великих Учителів Церкви не завжди потрапили відразу зорієнтуватись і доглянути велику небезпеку, що крилась у таких тонкощах і загрожувала чистоті віри. Ті ересі торкались самих невіроболенних ще й нескристалізованих правд віри, як ось: чи на хресті був розп'ятий Бог, чи тільки чоловік-Христос? Чи Христос мав правдиве людське тіло, чи тільки позірне, астральне, духовне? Чи Христос мав дві природи і дві волі — Божу й людську, — чи тільки одну, Божу? Такі тонкі мудрування, звичайно, йшли по лінії ще мало християнізованого, ще поганською філософією надиханого розуму і не диво, що дуже часто доходили до поблудів у справах об'явленої віри, до ересей. Знаємо, що вже перші ересі повстали в Палестині і Єгипті, у I віці, коли виступили ебіоніти, керинтіяни й николаїти; у II віці появились маркіоніти в Сирії, докети у Греції й Малій Азії, сабеліяни в Лібії, новаціяни у Єгипті, маніхейці в Персії й Мезопотамії; у IV віці донатисти в Єгипті, аріяни в Єгипті, Греції, Палестині, Малій Азії й по цілому Сході, а частинно й на Заході; у V віці пелагіяни в Єгипті й Сирії та Італії, несторіяни в Царгороді, цілій Греції, Палестині й майже на цілому Сході, монофізити в Царгороді, в цілій Греції, Єгипті, Палестині й Сирії; у VI віці не було майже ніяких нових і замітніших ересей; у VII віці монотеліти у Греції й майже на цілому Сході; у VIII віці іконоборці, особливо в Греції й у самому Царгороді, а також у Єгипті. — Все це торкається загально всього великого й широкого Сходу.

Але під цим оглядом, під оглядом схильности до ересей, чи не найбільш замітним є сам царгородський патріархат. Бо оце від часу перенесення столиці римської імперії з Риму до Царгороду-Константинополя, отже, від 330 р. аж до Фотія, т. є до 863 р., протягом 500 літ свого існування, **Царгород понад 200 літ по черзі находився в руках єпископів чи патріархів-єретиків**, — аріян, несторіян, монофізитів, монотелітів та іконоборців. Французький великий знавець християнського Сходу, Л. Дюшен, точно вичислює роки, коли царгородський патріархат находився в ересі або роздорі з Римом. По перше було це за ересі аріян, від 343 р. до

398 р., коли, нарешті, після ерархів-еретиків, на царгородському престолі засів православний ерарх, св. Іван Золотоустий. З виїмком кількох місяців, коли архиєпископом був св. Григорій із Назіянзу, це творить разом 55 років. Другий раз було це з причини скинення св. Івана Золотоустого та його заслання, коли з ласки імператора на царгородському престолі засів Теофіл, патріарх Олександрії. Ця нова схизма тривала від 404 до 415 р., отже, нових 11 літ. Третій раз було це, коли патріарх Царгороду Акакій разом із імператором зачав поширювати ересь монофізитів, від 484 до 519 р., — отже, нових 35 літ. Четвертий раз від 640 до 681 р., коли на патріяршому престолі в Царгороді засідали патріярхи еретики-монотелити, отже, нових 41 літ. П'ятий раз, від 726 до 787 р. на патріяршій кафедрі в Царгороді сиділи патріярхи іконоборці, отже, нових 61 літ. Це все разом виносить 203 роки.¹⁾ Із того видно, що царгородська патріярша кафедра в особах своїх ерархів уже більше разів до роздору Керуларія, проявляла нестримну схильність до всяких ересей, роздорів і відокремлень. Не дивно, що папа Лев IX у своєму листі до патріярха Керуларія з огірченням вичислює поіменно кільканадцять царгородських ересіярхів і додає, що Царгород увесь час був **“раною на організмі Христової Церкви.”**²⁾ Не дивно, що й самі православні, які потрапляють глядіти навіть на дражливі історичні проблеми очима об'єктивного й холодного науковця, називають Царгород **“гніздом ересей”.**³⁾ І цікаво, що православні богослови й полемісти сьгоднішніх часів дуже мовчать про цю недугу візантійського Царгороду й майже ніде не згадують про неї. Ба, що більше, закривають її.

Православний каноніст Н. Суворов, один із найбільш об'єктивних православних авторів, згадує, що після поділу Церкви візантійські полемісти й письменники намагались установити, коли і за яких обставин латиняни відділилися від вселенської Церкви. Їх писан-

¹⁾ Duchesne L., *Eglises separees*, Paris, 1905, p. 73.

²⁾ Migne, P.L. vol. 143, col. 174-176; Суворов, *Византійській Папа*, ст. 38.

³⁾ Лашкарев П., *Отношения Римскаго государства к религии*, Київ 1876, ст. 127.

ня вказували раз на часи Фотія (867 р.), раз на Сергія (999-1019), потім на Керуларія (1054), інші ж подавали часи Никити (1186-1189), як історичну дату, коли латинська Церква відступила від Сходу, а тим самим і від вселенської Церкви. В одній із тих праць, як подає Н. Суворов, “історично вірно вичислюються випадки церковного роздору до часів Фотія... Але тому, що винуватцями в усіх випадках роздору, що були до Фотія, є означені греки, а не латиняни (**бо в дійсності так і було** — підчеркує Н. Суворов), то праця та мусіла робити дивне враження на пізніших греків. Тому то немудро виглядає те, що, за словами проф. Павлова, в московським синодальнім рукописі, число 207, висланим до Москви єрусалимським патріархом Доситеєм (при кінці XVIII віку) трактат про схизми перекреслено, а під ним написано, як виглядає, рукою самого Доситея: “папістикон” (т. є “папістичне”).⁴⁾

Дев'ятнадцять царгородських патріархів - еретиків, що всі були відсуджені таки самими східними вселенськими, або помісними Соборами, вистарчає хіба, щоб призадуматись над тією історичною хворобливою схильністю Царгороду до ересей і схизм. Крім 19 патріархів — явних еретиків, історія згадує ще кільканадцять інших патріархів Царгороду, які тайно сприяли ересі й відмовились викреслити з церковних диптихів імена своїх попередників-еретиків і з того приводу находились поза єднанням із римською Церквою.⁵⁾ До того, скільки разів Царгород попадав у ересі, стільки разів рівночасно зривав і єднання з Римом. Що ж дивного, що накінець ця недуга стала хронічною, просто характеристичною і вродженою для Царгороду аж на-

⁴⁾ Византійській Папа, ст. 25-26.

⁵⁾ Duchesne „Egl. separees, p. 72-73. (Тут треба пам'ятати, що аж до V. віку патріяршими столицями вважалися властиво тільки Рим і Антіохія з огляду на те, що єпископства в тих містах заложив св. Петро особисто, а також Олександрія, бо й там св. Петро заснував єпископство, виславши туди свого співробітника, Ап. Марка. Царгород аж до часу Халкедонського Собору (451 р.) був тільки архієпископством, а його єрархи носили титул архієпископів і тільки на згаданому Соборі признано їм титул патріархів із огляду на столицю імперії).

стільки, що він не був би кулявим, коли б не кульгав. А вірні, хоч і були чесні, побожні та щиро православні, помалу звикали до таких явищ, як ніби до нормальних. Не визнаючись у богословських тонкощах та не добачуючи назверх злої волі й хитрости у таких патріархів, вірні йшли за обманливими гаслами своїх, назверх дуже побожних і ревних пастирів-патріотів, і так, навіть не знаючи коли, прилучалися до роздору й осталися в одному з таборів поділеної Христової Церкви.

Нема й не може бути сумніву, що ця схильність східної Церкви, особливо ж Царгороду, до ересей, до політичних і церковних повстань та відокремлень — була одною з головних причин поділу Церкви.

2. Властилюбя Царгородських патріархів

Другою з таких головних і властивих причин поділу Церкви вважаємо орієнтальну зарозумілість і амбіцію, що така характеристична для народів Сходу ще й сьогодні. Тією амбіцією та гордістю у великій мірі відзначався Царгород і його єрархи.

Ми вже бачили, як ті єрархи (ще тільки з титулом єпископа) вже 381 р., на II вселенському Соборі, намагались при допомозі своїх прихильників та імператора Візантії перевести ухвалу, що єпископові столиці імперії належить друге місце в Церкві після єпископа Риму, бо “Константинопіль — це другий Рим”. Подібну ухвалу намагався перевести царгородський патріарх Анатолій із своїми прихильниками також і на IV-ому вселенському Соборі 451 р.

У V-ому столітті, як пише сам православний митр. Іларіон, “Константинопіль почав невпинно намагатися ширити свою владу на Фригію й Понт, що були окремими митрополіями”. Потім, при допомозі імператорів загорнув під свою владу митрополію Єфесу й Кесарії, “хоч перше ці єксархати були самостійними... Крім цього, Константинопіль став умішуватися в діла патріарха Антіохійського... Поширення границь катедри надало (патріархам) охоти підвищуватися ще й далі й узяти в свої руки владу над вселенною”, а в VI-ому віці патріарх Іван Кападокійський, після нього ж і Іван Постник —

зачали називати себе вже “вселенськими патріярхами”. Так поширювали вони свою владу також при допомозі “ставропігій, себто підпорядкування певних церковних інституцій і монастирів... не їхній місцевій владі, а безпосередньо владі самого патріярха” і то “навіть поза межами свого патріярхату”.⁶⁾ У VII-ому віці імператор Лев Ісаврянин, еретик-іконоборець, “ще більше поширив розміри Константинопільського патріярхату” — віддаючи йому багато церковних провінцій, що дотепер належали під юрисдикцію римського патріярхату, а це “Македонію, Албанію, Грецьке королівство з Критом, Сербію, Чорногорію й західню частину Болгарії”,⁷⁾ ба навіть і Сицилію та Калабрію.⁸⁾ Цей зріст царгородського патріярхату довершувався проти церковних канонів, коштом інших патріярхатів і при допомозі імператорів-еретиків. А в XI столітті патріярх Керуларій намагався захопити в свої руки ще й державну владу, “прикрасив себе знаками імператорського достоїнства... брав уділ у заговорі проти імператора Ісаака Комнена, але заговор не вдався, і патріярх пішов на заслання.”⁹⁾

Про той зріст царгородського патріярхату при помочі загарбництва, ось, як пише православний А. Карташов: “Константинопіль — і його маленький єпископ з одробинною єпархією в межах одної столиці, а й той єпископ формально залежний від маленького митрополита Іраклії. Ніякої церковної минувшини, ніяких заслуг перед Церквою і православієм. Одні тільки дразливі претенсії — бути якоюсь непрошеною головою Церкви, знарядям державної влади. Вся дрібнота клириків і монахів, що були незадоволені судом своїх єпископів, збігалась у столицю й апелювала до палати (імператора — зам. наша) через посередництво столичного єрарха. І так значення єрарха, без усяких чисто церковних підстав, автоматично піднялось над усю Церкву, як неминучий наслідок удержавнення Церкви. У константинопільського єпископа, крім самого міста —

⁶⁾ Поділ..., ст. 23-28.

⁷⁾ Там же, ст. 24-25.

⁸⁾ Там же, ст. 119.

⁹⁾ Там же, ст. 205.

не було навіть своєї власної єпархіяльної території. А між тим, не тільки стушовано іраклійського митрополита, але й цілі дієцезії зовсім щезли: — Тракія, Вітінія, Понт, Азія — попали в орбіту його тяжіння і створили йому територію патріярхату. Таке автоматичне завойовництво, такий нецерковний імперіалізм влади константинопільського єпископа — не міг обійтися йому безкарно із сторони проковтнених, ображених і так ним обійдених. Однак, за підтримкою Теодосія Великого 381 р., на царгородському Соборі, столицю, яка ще не обмилася з гязі аріяństwa, вже проголошено, в церковному відношенні, другою по чести і правах після старинного Риму. Ніколи не признав того Рим, а для Олександрії — це був удар ножем у серце.¹⁰⁾

Крім такого завойовництва й підкорювання собі чужих і самостійних церковних провінцій патріярхами Царгороду, слід тут додати й вищезгадувані титули, за які так дуже побивалися ті патріярхи. “На початку VI віку, — пише митр. Іларіон, — патріярх... Іоан II Кападокійський (518-520) уже титулується “вселенським патріярхом”..., а остаточне й рішуче став уживати такого високого титулу патріярх Іоан Постник (582-595)”. Та й додає митр. Іларіон, що “титул “вселенський” таки навіки позостався титулом Константинопільського патріярха”.¹¹⁾

Звідки взявся такий титул у царгородських патріярхів, що крилося за ним та чому римські папи ніколи не погодились на нього?

Титул сам з’явився вже раніше в церковних документах, які часом царгородського патріярха, а по більшій часті патріярха Риму величали “вселенським патріярхом”. Але римські архиереї самі того титулу ніколи не вживали й ні від кого не вимагали так їх титулувати. Ба, аж до Івана Кападокійського та Івана Постника, ні самі царгородські патріярхи не називали себе самих “вселенськими патріярхами”. Тому це зовсім слушно папа Григорій Великий обвинив патріярха Івана Постника у гордості, коли цей на помісному Соборі

¹⁰⁾ На путях к вселенському Собору, Париж, 1932, ст. 31.

¹¹⁾ Поділ..., ст. 26-27.

в Царгороді 588 р. “захотів назвати себе вселенським патріярхом”. Папа поставився проти такого титулу не тому, що побоювався від нього загрози для свого примату, — про це папа взагалі ані не згадує, — але тому, що Іван Потник, присвоюючи собі сам такий титул, “зневажив інших єпископів, своїх братів... бо якщо один називає себе вселенським патріярхом, тим самим відбирає імя іншим патріярхам... і хто бажає називати себе одиноким священиком, тим самим виносить себе понад інших священиків.¹²⁾

Папа Григорій Великий, Двоеслов, якого православна Церква зачислила до лику великих Святих,¹³⁾ слушно добачував у такому титулі кривду для інших патріярхів та намагання розбити єдність Церкви. Що все це в дійсності ховалось за цим гордим титулом, видно було вже від давна з того, що вже від IV віку царгородські патріярхи намагались рости в силу і власть кривдою інших патріярхатів, уже на трьох вселенських Соборах добивались другого почесного місця після римського патріярха, також проти постанов ранішніх Соборів і кривдою старших та апостольських патріярхатів. Такий зріст і підвищування себе коштом інших — очевидно нарушували гармонію між найвищими ерархами Церкви. Але за тим титулом ховалося ще й інше щось. Хоч патріярх Іван Постник і признавав єпископа Риму своїм наставником, що має власть над царгородською Церквою,¹⁴⁾ хоч признавали те теж інші, пізніші патріярхи, що просили Рим дозволити їм уживати того титулу, особливо ж Николай Постник та Євстафій, все ж уже в самому тому титулі крилось намагання патріярхів Царгороду стати нарівні з єпископом Риму, як уже і трульський Собор намагався присвоїти тим патріярхам “рівні права з єпископом Риму”. Але, як показалося це пізніше, за титулом “вселенського патріярха” ховалося ще щось більше, ніж рівність

¹²⁾ Migne, PL. vol. 77, col. 771, 738, 892.

¹³⁾ Цьому Святому православної Церкви митр. Іларіон дає таке “поучення”, що мовляв: “перше йому самому треба стерегтися духа гордести” (Поділ єдиної Христової Церкви, ст. 27).

¹⁴⁾ Migne, PL. 77, col. 957.

патріархів Царгороду з патріархом Риму. Про це ось як пише православний Н. Суворов: “Константинопільський патріарх (Євстафій) з імператором, бажаючи, щоб римський єпископ визнав константинопільську Церкву такою вселенською в її крузі, як римська Церква називається вселенською в усьому світі, — відправили в тій цілі посольство до Риму з багатими даруками, як для самого папи, так і для інших, що могли вплинути на сповнення візантійських бажань. Буквально... можна це вяснити так, що в Константинополі бажали признання патріарха вселенським в розмірах східньої імперії, не заперечуючи при тому вищого авторитету папи над усією Церквою, в тому і над східньою імперією; але можна толкувати його і в значенні повної рівності обох єпископів, з позбавленням папи всякого авторитету над Сходом. В цьому останньому значенні розуміли візантійське прохання на Заході в тому часі, і таке значення воно в дійсності мусіло мати. Анастасія бібліотекаря... греки переконували, що, називаючи константинопільського патріарха вселенським, вони під вселенною розуміють не весь мір, а тільки частину вселенної, себто — вироблену, культурну, замешкану, цивілізовану частину, якій, послідовно, протиставився мір не культурний, варварський, так, що в тому самому, напозір скромному обмеженні, скривалась думка про вищість греко-римської вселенної над усім іншим міром та про неможливість, щоб східній вселенський патріарх був підчинений західньому”.¹⁵⁾ Видно, що далекозорий папа Григорій Вел., добре бачив, куди це прямує патріарх Постник із своїм титулом “вселенського патріарха”.

Останній до поділу Церкви патріарх, що вживав того гордого титулу, був Михайло Керуларій. Хоч свою боротьбу проти західньої Церкви прикривав він удаваною обороною чести й достоїнства царгородської катедри, хоч обвинувачував латинян у всяких ересьях, показалося, що йому не йшло ані про одне, ані про друге, а про зовсім щось інше; йшло йому про владу, й то чим більшу владу в Церкві. Це признає й сам великий

¹⁵⁾ Византійській Папа, ст. 21-22.

звеличник Керуларія, доцент, Н. Скабаланович, коли пише: “Керуларій переконував папу про свою готовність жити в згоді і єдності, але при тому дав зрозуміти, що згода й мир можуть бути тривкі тільки при взаємній пошані до достоїнства і прав обох катедр... іншими словами, що константинопільську катедру не можна прирівнювати до інших патріярших престолів, що вона має вищу гідність і владу у порівнанні з олександрійським, антиохійським та ерусалимським патріярхами, в її юрисдикції знаходиться весь Схід, а навіть Захід повинен учитись від константинопільського патріярха, бо ж недаремно носить він титул вселенського”.¹⁶⁾ А Н. Суворов до того додає, що “діло йшло, очевидно, не про достоїнство і права константинопільської катедри, а про владу над усім Сходом, навіть з безмірним посяганням на авторитет у західному світі, що, з історичної точки погляду, було зовсім безпідставне”.¹⁷⁾

Отак маленький і незамітний єпископ малозначного колись Царгороду поширяв свою владу і пнувся вгору понад голови інших єрархів Сходу, ба навіть і понад самого найвищого представника й голову вселенської Церкви, і то при допомозі щораз частішого промовчування Божого походження верховної влади римських архиєреїв, при допомозі зросту політичної сили Візантії, та з явною кривою для всіх інших патріярхів. Не можна заперечити ненормальности такого явища та гордості й нестримної жадоби влади в патріярхів Царгороду. Спершу просили Соборів, імператорів і папів признати їм друге місце на єрархічному щаблі, а тепер оце вже самі присвоюють собі перше й найвище місце в Церкві та й готові розбити навіть єдність Церкви, коли б Рим спротивився їхнім безмежним аспіраціям. Тому й не дивно, що не тільки католицькі, але і протестантські, ба навіть самі об’єктивніші православні автори, історики й каноністи, — цю велику честилюбність і спрагу влади в царгородських патріярхів уважають одною з найголовніших причин поділу Христової Церкви.

¹⁶⁾ Християнское Чтеніє, 1885, I, ст. 116.

¹⁷⁾ Византійській Папа, ст. 71.

3. Візантійський цезаропапізм

Третьою, чи не найголовнішою, причиною поділу Церкви був візантійський цезаропапізм, себто — вмішування імператорів у церковні діла, за явної підтримки й рабської апробати більшості самих найвищих ерархів Сходу. Щоб не бути марнословним і одностороннім, то й тут будемо послуговуватися свідоцтвами самих православних авторів.

Як знаємо, римський імператор Константин Великий 330 р. переніс столицю римської імперії з Риму до Візантії, що дістала назву Константинополя-Царгороду. За традицією поганських римських імператорів, так Константин Великий, як і дехто по ньому, вважав себе “божественним імператором”, а також і “найвищим первосвященником — понтифекс максимус”. Крім того, він уважав себе не тільки “зовнішнім єпископом”, але також “Богом поставленим загальним єпископом, що має вищий привілей дбати за Церкву”.¹⁸⁾ “Відношення Церкви до держави за панування Константина — не ідеальне — пише В. Болотов. Імператор... дозволяє собі часто вмішуватися в діла Церкви. Ще не ставшись її сином (Константин Вел. дав себе охрестити щойно на смертному ложі, і то аріянами — зам. наша), він виступає як її опікун, навіть як її управитель... Його ж оточувала душна атмосфера придворного підхлібства... В особі Константина перший раз натрапляємо в історії тип богослова на троні... Імператор встряває у вибір константинопільських єпископів; і попадає у гнів, коли довідується, що катедра вже заповнена без його згоди... Але дуже часто прикриває себе авторитетом якогось собору. Мало коли збиралось так багато соборів, як за Константина... Що на таких соборах свободи було не багато, того можна догадуватись”.¹⁹⁾

Як Константин Вел., так і інші імператори аж до кінця існування імперії, титулували себе “наша божественність”, і казали титулувати себе “божественний імператор”. На I. вселенському Соборі Константин Вел.

¹⁸⁾ Суворов, Учебник церк. права, ст. 40.

¹⁹⁾ Лекції по історії..., III, ст. 51.

всякими способами, навіть загрозою заслання, намагався дістати аріян назад до Церкви. Коли ж Собор все ж таки осудив тих еретиків, тоді Константин енергійно вимагав від православних єпископів робити уступки аріянам. В листі до св. Олександра, патріярха Олександрії, він писав: “По перше, я виложив поняття всіх людей про божество (Ісуса Христа); по друге,... щоб привернути давніше здоровля всьому організмові імперії,... Якщо б я довів до загальної згоди в думках усіх почитателів Бога, то це принесло б користь також і державній владі”.²⁰⁾ В оцих і подібних словах імператора криється глибоко захований корінь пізнішого візантійського роздору.

Після смерти Константина Вел., пише Малицькій, його син “Констанцій показав себе гарячим оборонцем аріянства. Православні були зненавиджені в нього... Спираючись на його ласку, аріянські єпископи на Соборі в Антіохії (341 р.) осудили Атанасія... Імператор Констанцій рішився тепер остаточно винищити православіє... Він не зжахнувся ніяких засобів насильства проти православних! В обороні св. Атанасія станув папа Юлій та ще дехто з православних єпископів, яких і “вислано на вигнання, а їхні катедри зайняли аріяни”.²¹⁾

Подібно відносились до Церкви й імператори Валент, ворог прямолінійного й невгнутого св. Василя Вел., Валентіян II, ворог св. Амвросія Медіоланського, Аркадій, гонитель св. Івана Золотоустого. Навіть православний імператор — Теодосій Великий, що також називав себе “наша божественність”, морально приневолив 150 православних Отців II-го вселенського Собору скинути з патріяршого престолу оборонця ідеї незалежності Церкви від світської влади — св. Григорія Богослова.

Ще інший імператор, Зенон, при допомозі державного указу з 482 р. (“Генотикон”) захотів рішити спори між православними і еретиками-монофізитами, “поставившись проти папи... проти постанов Халкедонського Собору” та проти всіх неподатних йому православ-

²⁰⁾ Лашкарев, Отношенія..., ст. 103.

²¹⁾ Історія Християнської Церкви, II., ст. 63.

них владик. Імператор Юстиніян I, що побудував храм св. Софії в Царгороді, “присвоював собі власть не тільки над особами, навіть найвищими, але й над справами церковної карности та догми”...²²⁾ Року 544 видав він перший свій указ, яким кинув анатему на Теодора Мопсвестського”.²³⁾

Подібно поводитися з єрархами Церкви та себе ставили вище служителів Церкви й інші імператори Валентій, Валентиніян, Лев Ісаврянин, Константин Копронім, Лев Армянин, і майже без виїмку всі візантійські імператори аж до часу поділу Церкви, себто, до XI-го віку. Про Лева Ісаврянина пише Н. Суворов, що той, наслідуючи римських папів, “покликувався на **верховного Апостола Петра, й із того виказував, що Бог передав імператорові власть пасти стадо вірних**”.²⁴⁾ Як бачимо, поняття найвищої влади в Церкві, навіть по думці імператора, звязане з особою св. Петра та з його, виключно йому даною, властю пасти отару Христових овець.

Навіть православні імператори, яких, що правда, і так було дуже мало, явно підтримували ересі і еретиків, бо ті покірніше стелились їм до ніг, ніж православні єрархи. Але згодом щораз більше ставали податними імператорам і самі православні владики.

4. Цезаропоклонність Божих заступників

Велика небезпека загрожувала Церкві від такого відношення імператорів до справ віри, дисципліни і до самих служителів престолу, коли вони робили себе найвищим авторитетом не тільки в державі, але й у Церкві. Але це була поганська традиція ще з давніх часів, імператори ж були світськими людьми і їм не можна аж занадто дивуватися.

Вся трагедія східньої Церкви була в тім, що її єрархи, спочатку несміло й покірно, пізніше ж сміливіше

²²⁾ Шестаков С., Лекції по історії Візантії, Казань, 1915, т. I, ст. 243.

²³⁾ Малицькій, Історія Христ. Церкви, II., ст. 112 і слід.

²⁴⁾ Учебник церк. права (1898), ст. 89.

й явніше признавали найвищий авторитет імператорів у справах Церкви й віри, ба й канонізували його, і мало, щораз менше бувало на Сході таких єпископів, що мужньо поставилися б проти такого вмішування світської влади в діла Церкви.

Ось, православний Н. Суворов пише, що помісний “Собор у Царгороді 448 р. привітав Теодосія II-го як первосвященника й імператора”.²⁵⁾ Учений французький історик Брее свідчить, що “у Візантії, при коронуванні імператора, патріярх трикратно проголошував його святим і в його честь співав: Свят, Свят, Свят... приписуючи імператорові співучасть у Божій всемогучості... Все, що мало звязок з імператором, уважалось “божественним”: божественний двір, божественне снідання, божественні укази, його божественна канцелярія, його божественний підпис божественною рукою. Щойно в IX віці найменування “божественний” сталось тільки простим, почесним титулом”.²⁶⁾

Таке величання імператорів “божественними”, думаємо, не було аж дуже щире із сторони візантійських єрархів, як це могло б здаватися. Але певно ховалась за ним розрахованість на велику ласку імператора для підлесних владик. Ми бачили вже вище, як дуже побивались ті владики за гідностями й титулами, з якими, рівночасно, росла й надія на багатші катедри та на більші фінансові доходи. Ця підлесність і ласість на ласку імператора, по десятки разів доводила велику частину єрархів навіть до зради вірі й запродавння душ своїх вірних, а тим самим і до відорвання як від Риму, так і взагалі від православія. Вистарчає тільки переглянути імена 73-ох візантійських імператорів від Константина Вел. в IV віці, до Константина Мономаха, себто, до поділу Церкви в XI віці, та перевірити в історії, що, з виїмком усього кількох, усі імператори були або єретиками, або більше обстоювали за єретиками, ніж за православними, — а тоді дістанемо жалюгідний образ ти-

²⁵⁾ Там же, ст. 40.

²⁶⁾ Brehier L., *Les survivances du culte imperial romain*, Paris, 1920, p. 38-50.

сячів ерархів Сходу, Божих заступників на землі, що, ради тієї ласки імператора, злітались на імператорські собори, й, без більшого спротиву, підписували еретичні догмати і протиправославні та протипапські постанови.

Катастрофальні наслідки такої психології грецьких ерархів показалися уже в IV віці, коли на православному Соборі (пізніше визнаному яко вселенському) в Царгороді 381 р. православний імператор Теодосій Вел. приневолив 150 православних владик, Отців Собору, скинути з патріяршого престолу св. Григорія Богослова, оборонця незалежності Церкви від влади імператора. В V-ому віці імператор Василиск (475-477) знайшов собі аж 500 таких відданих собі владик, зібраних у Єфесі, що на основі “окружної грамоти” імператора, соборово осудили вселенський Собор Халкедонський. А в VII-ому віці імператор Константин Копронім (741-775) знайшов собі 338 єпископів, які на імператорському Соборі в Царгороді, на домагання імператора, проголосили почитання св. ікон — забобоном, а почитання Пресв. Богородиці та Святих — осудили яко ересь.

Причину такого хиткого та жалюгідного стану східньої ерархії, православний Ф. Терновській описує ось як: “Тому, що імператор був один, а єпископів, — до того ще й суперників, — було багато, то природне, що більшість єпископів були підлесниками й угодниками царської влади”. Він же ж наводить і характеристичні з того приводу слова св. Григорія Богослова (з Назіянзу): “Гідність осягається не чеснотою, а підкупством, і катедри займають не гідніші, а сильніші... Не бачив я, — каже св. Григорій далі, — ніодного зібрання єпископів, що мало б, під кожним оглядом, корисне закінчення і не побільшувало б непорядків, замість захоронювати від них... Замилування до спорів і погоня за підвищенням понад інших такі, що годі їх описати”.²⁷⁾ Той сам Терновській наводить і слова св. Івана Золотоустого, якого єпископи, служники імператора Аркадія,

²⁷⁾ Греко-восточная Церков в період всел. Соборов, Кіев, 1883, ст. 228 і слід.

на Соборі скинули з патріяршої катедри. Тоді то св. Іван Золотоустий написав: “Я нікого так не боюся, як єпископів”.²⁸⁾ А памятаймо, що св. Григорій та св. Іван Золотоустий говорять про IV століття, отже, про перші початки християнського цезаропапізму, про перші віки і про перших ерархів після виходу Церкви з катакомб на волю. Вже тоді такий згубний вплив мав цезаропапізм на церковну ерархію. Порівнюючи стан єпископів у VI-ому віці із станом, що був за часів св. Григорія й Золотоустого в IV-ому віці, той сам Терновскій пише: “Від того часу пройшло около 200 літ і моральний рівень більшости єпископів помітно і значно підував”.²⁹⁾

І саме в цьому VI-ому віці зачалось уже офіційне канонізування цезаропапізму. Бо оце на царгородському помісному Соборі 536 р. патріярх Мина ось як говорив про імператора Юстиніяна I до зібраних митрополитів і єпископів: “Знаєте всі добру волю й ревність нашого побожного імператора, з якими він ставиться до нашої православної віри та що ніщо не діється в Церкві без його згоди й повеління”.³⁰⁾ А дякон Великої Церкви Агапет видав книжку присвячену імператорові, в якій пише, що “імператор, силою свого достоїнства, — подібний до Бога, й не має нікого вищого себе на землі... Бог нічого не потребує, а імператор потребує тільки Бога”.³¹⁾ Яке тут кривлення душою, видно й із того, що патріярх головою Церкви визнавав єпископа Риму, а рівночасно також і імператорові Юстиніянові приписував найвищу владу приказувати в Церкві. Друге кривлення душою показується в тім, що патріярх називає Юстиніяна побожним ревнителем православія та заслуженим для православної віри, патріярший же дякон прирівнює його прямо до всемогутнього Бога, а в дійсності той сам імператор Юстиніян явно підтримував єретиків євтихіян, що вже довгий час великі шкоди робили православної Церкві, він імператорським едиктом постановляв, що і як тре-

²⁸⁾ Там же, ст. 143.

²⁹⁾ Там же, ст. 285.

³⁰⁾ Hardouin, Conciliorum Coll., II. col. 1261; Mansi, VIII. col. 970.

³¹⁾ Migne, PG. vol. 86, col. 1172.

ба вірити, він силою приневолив самого патріярха Мину та Отців V вселенського Собору підписати засуд на трьох покійних уже єпископів (“три глави”), а також папу Вигілія дав схопити, силою приволікти до Царгороду й потім вислати його на 5 місяців на тяжке заслання.³²⁾

Д. Мережковський, у своїй книжці про Достоевського, з притаманною собі різкістю писав про ті часи церковного життя на Сході і схарактеризував їх ось як: “Безмежна покірність перед усіми земськими властями... повне віддання Церкви в неволю державі, — така є історична дійсність православія... Зречення Христової свободи на громадському полі, перемога поганської держави над християнською Церквою на Сході, — звершилися без боротьби... Ідея всесвітньої єдності людства в Христі — існувала, хоч і не завжди вповні, тільки в західній половині християнства, в католицтві, а тоді саме в православії — ця ідея навіть не блимала”.³³⁾ Слова Мережковського, безперечно пересадні, й ними можна осуджувати хіба тільки переважну частину тодішньої православної єрархії, що по рабськи упідлювала себе перед імператорами, на шкоду самій православної Церкви на Сході. Бо хоч усе менше й менше та рідше, все ж і в пізніших віках східня Церква мала ще сильних і світлих єрархів, що мужньо ставились проти цезаропапізму імператорів і сильно докоряли іншим єрархам, своїм співбратам, за таке понижування себе й Церкви перед земською властю. Для нас важне тут те, що й самі православні, головню ж більш об'єктивні православні історики-фахівці, не закривають очей на це добровільне понижування себе у східньої єрархії, та й признають, що єрархія Церкви на Заході таки більше гідно тримала себе у відношенні до світської власті.

Православний А. Болотов пригадує нам таку багато мужнішу поставу єрархів римської Церкви вже в заранні цезаропапізму. “На міланському Соборі, 355 р., — пише він, — імператор отверто й рішуче вимагав

³²⁾ Діянія Всел. Соборов, Казань, 1889, том V., ст. 22-207.

³³⁾ Пророк Русской Революции, 1906, ст. 10 і слід.

від єпископів, щоб вони підписали осудження Атанасія (т. є св. Атанасія, архієпископа Олександрії, що виступав проти вмішування імператора в діла Церкви, — замітка наша). Ті заявили, — пише далі Болотов, — що це було б проти канонів. Та імператор загремів на них: чого я хочу, це вам і канон; сирійські єпископи дають мені право так говорити, — отож, або повинуйтеся, або підете на заслання. Західні єпископи мали настільки приявности духа, що, піднявши руки до неба, відважно протестували проти такої нової форми відносин між Церквою й державою, яку терпеливо приймали їхні сирійські співбрати, і пригадали імператорові, що його царство не є його, а Боже... та й радили йому не змішувати власти над імперією з зарядом Церкви. Ті Отці міланського Собору не злякались і тоді, коли імператор узявся грозити їм обнаженим мечем, і мужньо пішли на далеке заслання”.³⁴⁾ Історія показала, що хоч і на Заході ширилися впливи цезаропапізму, хоч і там не одні єрархи зачали низько схилитись перед силою і властю імператорів, усе ж таки, західня Церква скоро перемогла в себе цю східню м'якість характерів, і не дала уярмити ні себе, ні своїх єрархів, світською властю.

Геройський приклад давніх великих єрархів Сходу — Григорія Богослова, Івана Золотоустого, Василя Великого, як також і приклад західніх братів, — майже аж до часу поділу Церкви, був надхненням для вибраних одиниць на Сході. Слушно завважує Терновській, що “уніоністичним намаганням візантійських імператорів (т. є намаганням змішати ересі з православієм у одну державну релігію — зам. наша) разом із римськими папами завжди протидіяли і грецькі ревнителі православія”, бо “в самому Царгороді папа мав своїх одnodумців в особах крайніх ортодоксів”.³⁵⁾ Характеристичне й дуже помітне явище: крайні і строго православні елементи, т. є люди, що придержувались давніх православних передань і традицій, як свідчить православний науковець, ішли разом із папством, а тоді саме

³⁴⁾ Лекції церк. права, III., ст. 51, 53 і слід.

³⁵⁾ Греко-восточ. Церков..., ст. 350-384.

так еретики, як і православні, що були заражені цезаропапізмом, усе більше й більше відхилялись від єдності з римською Церквою і приставали до імператора, що, хоч і православний, майже завжди стояв по стороні еретиків. Тому то не дивно, що в початках VI віку понад 2000 східніх єрархів, головно в Сирії, підписували т. зв. формулу папи Гормизди, в якій заявляли свою злуку з єпископом Риму, а тим самим і забезпечували себе перед підозрінням, що вони відпали від вселенської Церкви.

5. Повне заломання східньої єрархії

200 літ перед виступом імператорського патріярха Фотія, східня єрархія показала своє вже дуже велике заломання й майже повну свою відсутність у проводі Церкви.

В VII віці імператор Констанцій видав свій державний едикт під назвою "Тип", яким єдиною вірою в імперії ставилась єресь монотелетів. У наслідок такого царського указу, багато імператорських єпископів пристало до нової єресі, в тому числі і 6 патріярхів Царгороду, одні за одними. Православний історик о. Г. Флоровскій наводить монаха, св. Максима ісповідника, яко майже один і єдиний замітніший приклад мужньої постави Сходу проти посягань імператора на свободу Церкви в тому часі. Мужніх православних єрархів мов би не стало, хоч фактично вони ще були, але щораз менше було таких, що відважувались наражати себе на гнів і пімсту імператорів.

Св. Максим ісповідник, як пише о. Г. Флоровскій, "мав у Римі великий вплив і повагу... Року 649 під впливом преподобного (Максима) нововибраний папа Мартин скликав великий Собор у Римі, що виніс ясну й рішучу постанову" проти імператорської єресі. "Світських оборонців єресі, — пише далі о. Флоровскій, — найбільше дразнила духовна незалежність преподобного Максима, і тверде заперечування прав царя в питаннях віри... Дразнило їх і те, що... він протиставився цілому зборові єрархів, які погоджувалися" з імперато-

ром і визнавали за ним право приказувати навіть у віроісповідних справах. “Він казав... є це діло священників, а не царів — розбирати й порішувати спасенні догмати католицької Церкви...” За це “віддали його на криваві муки...”³⁶⁾ Знаємо, що св. Максима “бичували воловими жилами, відтягли йому праву руку, відрізали язик, і повели на заслання в Абхазію, де він скоро й помер”.³⁷⁾ Знаємо також, що св. папу Мартина, який підо впливом св. Максима соборово осудив імператором насильно пропаговану ересь і весь цезаропапізм, імператор Констанцій “дав схопити і приволікти до Царгороду на суд,... де після великих знущань, весною 655 його вигнано на заслання до Херсону (на Криму)... де він прожив усього 4 місяці. Церква причислила його між Святих...”³⁸⁾

За ідею незалежності Церкви на Сході пішли на муки і смерть: папа з далекого Заходу, а також і простий монах із Царгороду тоді, коли царгородські патріярхи і східні єпископи творили великий збір поклонників імператора та ревних ісповідників його зверхности над Церквою й догматами.

В VIII-ому віці спалахнула нова ересь, ересь іконоборців, а новий імператор, Лев Ісаврянин, 726 р. видав перший указ проти почитання св. ікон. Православний історик Малицькій свідчить, що “особливо енергійний протест проти імператора обізвався з Риму. Папа Григорій II... картав імператора іконоборця... Анастасій, поставлений на місце православного патріярха Германа, понищив ікони в своєму патріяршому дворі... Папа Григорій III, наслідник Григорія II виключив із Церкви всіх іконоборців... Намагання імператора винищити почитання ікон... довело до того, що зірвано церковні звязки Царгороду з Римом, як також із східними патріярхатами... За часів Константина Копроніма, що був наслідником Лева Ісаврянина... патріяршу катедру займали іконоборці, на єпископські ж катедри посаджувано

³⁶⁾ Византийські Отци V-VIII вв., Париж 1933, ст. 196-198.

³⁷⁾ Терновскій Ф., Греко-восточная Церков..., ст. 384.

³⁸⁾ Там же, ст. 121.

також ворогів почитання ікон... Він (Копронім) рішився скликати вселенський Собор... Собор відкрито 754 р., на ньому було 338 єпископів, але не було ніодного патріярха, ні представників римського папи... На тому Соборі осуджено почитання ікон... Папа Стефан III відкинув постанови ложного вселенського Собору і затвердив почитання ікон”.³⁹⁾

Хоч за цариці Ірини, в році 787 відбувся VII-ий вселенський Собор і звязки між Царгородом і Римом уже були наладнані, то все ж таки, нові дружні взаємини між ними не тривали довго. Православний автор А. П. Доброклонській, у своїй капітальній науковій праці про св. Теодора Студита, пише: “...на Сході у ерархії не зовсім погасло чуття церковної свободи та й не забувся переданий Отцями давніших віків принцип окремішности та незалежности Церкви від держави. Але з ходом віків це проявлялося все слабше й рідше... Східня ерархія, в великій більшості, ставалась усе більше й більше уступчивою та податною, й вона меншала в міру того, як кріпшав абсолютизм імператорів. Між іншим, не мало причинювався до того й упадок обичаїв самої ерархії. При такій податливості й уступчивості, вища ерархія на Сході не могла бути завжди надійним заборолом Церкви, і вже давно тратила довіря в очах народу, який бачив її слабість. Замість неї в характері церковної опозиційної сили, виступило монашество”.⁴⁰⁾ Монашество — це ніяка ерархічна гідність, і тому монахи не дбали за ласку імператорів. І оце, коли вже майже нестало єпископів, митрополитів і патріярхів, які Бога, Церкву, віру і спасення душ своїх вірних ставили б вище своєї гідности й ласки імператорів, тоді монахи за сильної підтримки папів, явились останніми оборонцями чистого православія на Сході. Про мужню поставу тих монахів пише Малицкій: “Від 813 р. зявляються нові імператори-іконоборці... Імператор Лев Армянин... звернувся до патріярха Никифора з вимогою, щоб цей поставив ікони вище, щоб нарід не цілував

³⁹⁾ Історія Христ. Церкви, II., ст. 125 і слід.

⁴⁰⁾ Препод. Теодор Исповедник и игумен Студийській, Одесса, 1913, I., ст. 83-86.

їх. Але патріярх Никифор спротивився тому... Никифор знайшов підтримку в царгородських монахів, ігуменом яких був... Теодор Студит... Особисті інтереси не мали в нього жадного значіння в боротьбі за правду — підкреслює Малицькій. Патріярха Никифора усунено; на його місце поставлено ревного іконоборця (Теодота)... Новий патріярх зібрав у Царгороді Собор... На тому Соборі відкинено постанови VII-го вселенського Собору... Теодор Студит ще більш енергійно попровадив боротьбу проти іконоборства... Імператор відправив Теодора Студита на заслання... Монахам виколювали очі, сікли їх різгами... розбивали їм голови на тих самих іконах, в обороні яких вони виступали... Ревні почитателі ікон утікали за границю, особливо ж у Рим, або ховались...”⁴¹⁾

За часів ересі іконоборства — знову бачимо, що тільки з сторони римської катедри лунали голосні протести проти зверхности імператорів у церковних справах, бачимо справді мужню поставу й царгородського патріярха та геройство царгородських монахів, для яких “особисті інтереси не мали жадного значіння в боротьбі за правду”, але майже не бачимо ерархів, що так мужньо поставилися б проти посягань імператорів на владу у Церкві. Єрархів бачимо тільки на імператорами скликуваних 4 Соборах, які й кидали анатели на почитання ікон, на римських єпископів, та на горстку відданих високим ідеалам Церкви православних ерархів і монахів. Православний Ф. А. Терновській таких імператорських єпископів називає “лібералами”, бо вони байдуже ставились до догматів віри. “Тільки в одному пункті... сходились між собою всі ліберали й іконоборці всіх ступенів і відтінків, а саме в тому, що необхідне є підчинити клир, головню ж монахів, під владу держави, Церкву ж зробити служебною силою в імперії... Ліберали рішуче стояли по стороні імперії, і навіть встигли канонізувати свою думку на Соборі 809 р. постановою: цар стоїть вище всяких церковних постанов”.⁴²⁾ Цей факт, це вже ясне і Собором затверджене

⁴¹⁾ Історія Христ. Церкви, II, ст. 125, 138-140.

⁴²⁾ Греко-восточ. Церков, ст. 507.

визнання цезаропапізму, та узаконення сліпого послуху імператорові навіть у справах віри, ради гідностей і особистої вигоди та коштом інтересів Церкви й безсмертних душ.

Усе ж таки, і серед тієї смертельної темряви, що вже обгортала східню Церкву й очевидно придавлювала її до землі, очі православного Сходу звертались на Захід, до єпископа Риму, з покриком царгородських монахів: “Божественна голово всіх голов, рятуй нас, архипастирю піднебесної Церкви, бо погибаємо погружені в безодні ересі”.⁴³⁾

Ось, так виглядала ерархія православного Сходу в XI віці, напередодні поділу єдиної Христової Церкви. Так змальовують її самі православні науковці-історики, так представляють її історичні документи й факти. Думаємо, що не помиляємося, коли, за одноголосним твердженням істориків-фахівців різного віровизнання, твердимо й ми, що не що інше, а ця “уступчивість і податливість ерархів Сходу абсолютизмові імператорів”, це шукання їхньої ласки та гідностей від них, — було найголовнішою причиною поділу Христової Церкви на два ворожі собі табори. Оця уступчивість і податливість абсолютизмові імператорів, що її бачимо в ерархів Сходу впродовж усієї майже історії Церкви, — десятки разів доводила до офіційного зірвання взаємин між Царгородом і Римом і вона по десятки літ піддержувала цей розрив. Треба було тільки ще більш далеких від щирого православія імператорів, і ще більш “ліберальних” та гордих і зухвалих патріархів у Царгороді, щоб оці взаємини між Царгородом і Римом зірвали на тисячу літ.

Це і сталось, коли на патріяршому престолі в Царгороді зявилися Фотій, а пізніше Михайло Керуларій.

⁴³⁾ Творенія Преп Теодора Студита, Ст. Петербург, 1908, II., ст. 265.

II. ТВОРЦІ ПОДІЛУ ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ

Розпачливий покрик царгородських монахів: “рятуй нас, божественна голово всіх голів” — звернений до єпископа Риму в половині IX-ого віку, був чи не останнім голоснішим проявом щирого бажання Сходу зберегти єдність вселенської Церкви. Був це покрик побожних і ревних монахів, що були втіленням чистого православія давних святих Отців і відданого Церкві народу. Але цареугодна, “ліберальна” єрархія Сходу вже далеко відійшла була від чистого і твердого православія перших віків, і єдність Христової Церкви їй уже не лежала на серці так, як лежала колись святим Васи́лієві Великому, Іванові Золотоустому, Максимові Ісповідникові чи Теодорові Студиті. Вона впала вже на саме одно архиєресі — цезаропапізму. Така єрархія, саме в наслідок цезаропапізму і в наслідок свого власного цезаропоклонства, як ми це бачили вище, весь час була здібна попадати в різні догматичні єресі та з легким серцем зривати й розбивати єдність Христової Церкви. Те, що в очах великих і святих Отців православного Сходу було Божим і святим і за що вони йшли на заслання, на муки й на смерть — блідло в очах пізніших єрархів Сходу і тратило всяку вартість і значіння. Єпископ Риму, що в очах великих східніх Учителів Церкви був “наслідником верховного Апостола Петра” й “заступником Ісуса Христа” на землі, в очах пересяклого цезаропоклонством єрархів пізніших віків, був тільки суперником, властивою й політичною величиною, без усякого надприродного послання в Христовій Церкві.

Найбільш яскравим втіленням традиційного й канонізованого цезаропапізму та найбільш характерис-

тичним типом гнучкості, зрадливості та хитрості ліберальної і звітрілої ерархії IX-го віку, показав себе патріярх Царгороду Фотій, який викликав і спричинив найголосніший до того часу розрив між Царгородом і Римом. Пізніший його наступник, патріярх Михайло Керуларій, який започаткував остаточний розрив і поділ Христової Церкви в XI-ому віці, ще перевершив усю дотогочасну традицію церковного цезаропоклонства й захотів захопити в свої руки ще й гідність та владу імператора. Ці два патріярхи Царгороду і стались творцями остаточного поділу Христової Церкви.

1. Патріярх Фотій

Фотій був сином Сергія, одруженого з колишньою черницею. Сергій, підчас боротьби за ікони, стояв по стороні почитателів св. ікон. Сам Фотій, хоч мав високу освіту, не знав ні латинської, ні єврейської мови, був світською людиною й високим урядником на царському дворі, начальником гвардії й секретарем імператора.¹⁾ Як стався він патріярхом і найвищим ерархом у Східній Церкві?

Православний церковний історик П. Малицький ось, як описує події, що висунули Фотія на патріяршу катедру: “Від 846 р. патріяршу катедру в Константинополі займав патріярх Ігнатій... 33 роки монастирської самоти й подвигів... виробили йому в народі високу повагу святого мужа... Духовна суворість патріярха відразу ж придбала йому багато ворогів. Поважним ворогом його виявив себе Варда, опікун молодого імператора і брат цариці Феодори. Варду підозрівали в незаконному співжитті з жінкою свого власного покійного сина. Ігнатій спочатку лагідно намовляв Варду перервати ті незаконні взаємини, але, коли це не допомогло, патріярх рішився на відважний крок... він не допустив Варду до св. Причастя (в Празник Богоявлення — зам. наша)... Сам імператор Михайло був огірчений на патріярха за такий

¹⁾ Hefele, IV., 252-284; 420-454; Н. Суворов, Учебник, ст. 52.

його поступок... Поширюючи свою владу і вплив на молодого імператора, Варда піддав йому думку відсутності його матір від влади... Від патріярха вимагали, щоб цей постриг царицю в черниці. Але Ігнатій... остався на висоті свого звання: він рішуче відмовився це зробити...Тоді Варда зумів обвинуватити Ігнатія в зраді держави й відправити його на заслання”.²⁾ Його вивезено на острів Теремінт, 23. XI. 857 р. Митроп. Іларіон, згідно з історичною правдою, тут додає, що “Ігнатія скинули з патріяршества без суду... волею тільки світської влади”.³⁾ “На місце Ігнатія, — продовжує П. Малицький, — на патріяршій катедрі поставлено сенатора Фотія... Посвячення Фотія довершилося скоро, протягом 6 днів він перейшов усі ступені священства до патріяршества... Счинився розкол (між сторонниками Ігнатія і приятелями Фотія — зам. наша). Партія політиків, що стала тепер партією Фотія, була панівною церковною партією. По її стороні стояла і влада... Фотія папа не признав законним патріярхом”.⁴⁾

Митрофан, митрополит Смирни, що був наочним свідком тих поспішних свячень Фотія, отак пише про ці події: “Фотій, мирянин і прелюбодійник, засів на престолі за життя Ігнатія, не будучи вибраним на Соборі єпископів, як це велить закон і звичай, але поставлений був імператором. Вже з тієї причини єпископи відкинули його назначення, поставивши трьох кандидатів... але їх змушено уступити”.⁵⁾

Фотій засів на патріяршому престолі Царгороду 25 грудня 857 р., себто за місяць після усунення Ігнатія. Як пише німецький історик і спеціаліст у справах Фотія, др. Й. Гергенретер, першим актом нового патріярха було скликати синод кількох єпископів і виклясти свого попередника — св. Ігнатія. Але більшість єпископів царгородського патріярхату оспорювала законність Фотієвого патріярхування. Сторонники Фотія поїхали за Ігнатієм на острів Теремінт, де цей був на засланні, й

²⁾ Історія христ. Церкви, II., 277-278.

³⁾ Поділ, ст. 108.

⁴⁾ Історія христ. Церкви, II., 277-278.

⁵⁾ Mansi, 16, col. 416.

намовили його зректися патріяршої катедри, але Ігнатій не погодився на це.⁶⁾ Вищезгаданий Митрофан із Смирни пише, що єпископи постановили вимагати від Фотія письмєнної заяви, що він прирікає статись вірним Христовій Церкві та перебувати в єдності з патріярхом Ігнатієм. Фотій у прїяві єпископів підписав заяву, що буде вважати Ігнатія патріярхом, вільним від усякого підозріння й вини, головнo ж — вільним від чинених йому обвинувачень. Тоді єпископи погодились на кандидатуру Фотія. Але цей скоро зламав дане слово і зложив Ігнатія з трону. Видно, що в такому випадку Фотій мав бути тільки помічником-суфраганом патріярха Ігнатія. “Тоді, — продовжує митр. Митрофан, — єпископи зібрались на синод у церкві св. Ірини, де скинули Фотія з патріяршества. Але Фотій скликав другий синод у церкві св. Апостолів і там же скинув та анатемізував Ігнатія. Коли ж єпископи особисто зявились у Фотія й закинули йому, що це злочин, тоді зараз усіх заарештовано й посаджено в тюрмі “Нумерой”, так само й патріярха Ігнатія, якого до того ще й заковано в диби”.⁷⁾

В наслідок такого спротиву грецьких владик, положення Фотія було непевне. Повних 4 роки він добивався в папи Николая I затвердження на патріяршому престолі і просив прислати легатів. У першому своїм листі з синівською покорою повідомляв він папу про те, що його попередник, св. Ігнатій, добровільно зрікся патріяршого престолу, а його, Фотія, всі митрополити, єпископи і священники — примусили перебрати патріяршу катедру, хоч він “пролляв багато сліз”, заки відважився прийняти такий високий уряд. В тому листі Фотій писав до папи, що **“найкращою та найуспішнішою запо-рукою справедливої любови є єдність у вірі, тому, вважаю конечним завжди перебувати в єднанні з вашою святістю”**; при кінці заявляв свою “привязаність” до папи та просив молитов.⁸⁾ До того й імператор Михай-

⁶⁾ Photius, Patriarch von Konstantinopel und das griechische Schisma, Regensburg, 1867, I., 384.

⁷⁾ Mansi, 16, 416.

⁸⁾ Migne, P.G. 102, col. 586.

ло долучив листа від себе, зазначаючи, що патріарх Ігнатій відійшов до монастиря, що його сам побудував, мав він свої слабости й недостачі, бо занедбував вірних, брав участь у заговорі проти імператора, а також провинявся проти папських декретів і тому, його наслідник, Фотій, мусів виключити його з Церкви.⁹⁾

2. Інтервенція єпископа Риму

Ті два, незгідні з собою, листи, викликали в папи підозріння, що в Царгороді дійшло до зміни на патріяршій катедрі незаконними способами. Папа Николай I вислав до Царгороду двох своїх відпоручників, що мали розслідувати всю справу і повідомити папу. Але відпоручників папи так бережено, щоб вони не могли розмовляти із сторонниками св. Ігнатія й дізнатися всієї правди. Як Фотій, так і імператор тримали їх увесь час гістьми в себе. За той час приклонники Фотія скликували митрополитів і єпископів на особливіший Собор до Царгороду, що мав вирішити спір між Ігнатієм і Фотієм, а щоб надати йому більшого значіння й переконливої сили в очах папи, — від якого залежало остаточне вирішення того спору й визначення Фотія законним патріярхом, — легати самого папи мали бути наявними свідками нового суду над злочинним патріярхом Ігнатієм. Такий Собор і відбувся в столиці, 861 р. Папські легати, яких так імператор, як і Фотій увесь час тримали трохи що не в'язнями та які не мали можливості вислухати і другу, проігнатіянську сторону, на тому Соборі чули тільки оповідання Фотія та його сторонників, повірили все, станули по стороні Фотія і, — хоч папа вирішення всієї справи застеріг собі особисто, — вони, разом із іншими фотіянськими єпископами, осудили Ігнатія й позбавили його єпископської гідності.¹⁰⁾

Фотій та імператор скоро вислали до Риму нових післанців із новими листами, звіщаючи папу про щойно відбутий Собор, про його постанову скинути Ігнатія

⁹⁾ Hergenroeter, Photius, I. 354.

¹⁰⁾ Суворов, Учебник, 52.

з престолу та з новими проханнями визнати Фотія законним патріярхом Царгороду. Але за той час дійшли до Риму й інші відомості, вісті від сторонників Ігнатія, а також переданий Ігнатієм лист до папи, з подрібними інформаціями про все, що зайшло в Царгороді. Лист Ігнатія й оповідання прибулих післанців — potwierдили вже раніше підозріння папи. Папа скликав у Римі синод 863 року, на якому прочитано листи Фотія й імператора, як також і листа св. Ігнатія та вислухано релаяцій від Ігнатієвих післанців. На тому синоді папа проголосив свячення Фотія протиканонічними, а Ігнатія назад затвердив у патріяршій гідності.¹¹⁾ До того ж історія говорить, що папських легатів, що їх вислано до Царгороду, після провірення всієї справи та після виявлення, що вони не поступили так, як папа їм велів, екскомуніковано.¹²⁾

Не дивлячись на те, що Ігнатія скинено з престолу без усякого церковного, а то й світського суду, — отже, несправедливо й з дуже низьких спонук, — висвячення Фотія на патріярха було аж потрійно протизаконним: 1. він став патріярхом із мирян та й тільки з волі світської влади і протягом 6 днів “перейшов усі церковні ступені: монаха, четця, іподиякона, диякона, священника й, накінець... він став патріярхом”,¹³⁾ отже, дістав і єпископські свячення. Все це забороняли 30-е правило св. Апостолів, 3-е правило VII-го вселенського Собору, 10-е правило Сардикійського Собору, а також і візантійське світське право (Закон Юстиніяна I, Novel. CXXXIII, с. 1). 2. всі свячення одержав Фотій від єпископа Григорія Асбести, якого вже давніше позбавив єпископської гідности та катедри в Сиракузах законний його патріярх — св. Ігнатій, що й potwierдив папа Венедикт III ще 856 р. та заборонив йому виконувати священнодіяння;¹⁴⁾ отже, на підставі 4-го Антіохійського Собору та 38-го правила Картагинського Собору, всі свячення були протизаконні; 3. патріярша катедра бу-

11) Mansi, 16, 301-304.

12) Митр. Іларіон, Поділ, 125.

13) Там же, ст. 114.

14) Hergenroeter, Photius, I, 361.

ла ще обсаджена, бо патріярх Ігнатій ані сам не зрієса її, ані церковна власть не позбавила його катедрі. Отже, поступок папи, як оборонця церковних канонів і сторожа порядку в Церкві, тут під кожним оглядом оправданий і правильний. Православний каноніст Суворов до того додає наступне: “Папа Николай I тим більше вважав себе в праві вмішатись у те діло, що до нього звернулись із Константинополя обі партії, як партія скиненого Ігнатія, з проханням помочі, так і підтримувана імператором Михайлом III партія Фотія, з проханням признати нового патріярха. Папа не міг поступити інакше, як тільки заявитись у користь Ігнатія, що був людиною бездоганної чесноти і по ніяким законам не заслужив, щоб його скинено; проти Фотія ж говорило вже хоча б те одне, що його виведено на патріяршу катедру з мирян... та й, крім того, до участі в його посвяченні, приволікли позбавленого архиерейського сану архиєпископа... Григорія Асбеста”.¹⁵⁾

3. Виступ Фотія проти західньої Церкви

Негативне рішення папи Николая I викликало гнів у Фотія й імператора. Імператор написав образливого листа до папи й загрозив, що піде походом на Рим. Папа ж, у відповіді на листа імператора, підкресливши першенство римської столиці, сперте на першенстві св. Ап. Петра, писав: “Цього Богом поставленого фундаменту не зрушить жадна людська сила, бо що Він установив, це вічно триватиме. І грішить той, хто важиться протиставитись Божому зарядженню... Ці привілеї, кажемо з притиском, будуть вічно тривати, бо їхній корінь — у Бозі й Ним насаджений. Можна його потоптати, але знищити — ніколи; можна його підірвати, але ніколи вирвати. Ці права установлені ще перед твоїм володінням, вони, славити Бога, є і сьогодні, вони триватимуть і після тебе. І як довго буде в світі проповідатися Христова наука, так довго ті права стояти-

¹⁵⁾ Учебник, 52.

муть непорушно. Вони бо надані цій Церкві Христом, а не Соборами, які радше славили їх і шанували.”¹⁶⁾

Але, як віднісся до того негативного рішення папи сам Фотій? Він, до краю ображений, скликав новий Собор до Царгороду 867 р. і на тому Соборі, під предсідництвом імператора Михайла, проголосив папу Николая скиненим із папського престолу та виклятим із Церкви.¹⁷⁾

Не може тут не вдарити в очі дивна переміна в характері та в цілому наставленні Фотія. Перше він покірно повідомляв папу, що його насильно зробили патріярхом, чого він ніяк не хотів і багато сліз пролляв, доки, накінець, погодився прийняти на себе такий тяжкий уряд, а тепер, уже повних 10 років так дуже старанно побивався за тим, щоб папа визнав його патріярхом Царгороду; а коли папа відмовився це зробити, тоді Фотій образився й відповів клятвою.

Друге, що вдаряє тут в очі, це те, що Фотій, як довго ще надіявся, що Рим затвердить його на патріяршому престолі, так довго, бо повних 10 років, уже яко патріярх столиці імперії, звертався листами й післанцями до єпископа Риму й визнавав св. Петра “князем і головою Апостолів”, “скалою підвалин Церкви”, що “одержав начальство над усім світом”,¹⁸⁾ римську Церкву називав “апостольською столицею”, “апостольським троном”, “катедрою первоначальною”,¹⁹⁾ римського ж папу титулував “своїм духовним батьком”, заявляв йому готовість підчинитись йому в усьому”, бо “батькові підчинятись — є гідне і святе”;²⁰⁾ за які то вияви навіть сам папа похвалив його колись і писав: “Ми втішились, бо пізнали тебе католиком”.²¹⁾ І оце нараз той самий Фотій, коли папа відмовив затвердити його в патріяршій гідності, відповів соборовою клятвою на того самого папу, а також, відразу розіслав

¹⁶⁾ Mansi, 15, 216.

¹⁷⁾ Буске-Костилов, Греческій раскол, Париж, 1925., ст. 67.

¹⁸⁾ Migne, P.G. 101, col. 608; 102, col. 764.

¹⁹⁾ Migne, P.G. 102, col. 649, 715, 817.

²⁰⁾ Migne, P.G. 102, 609.

²¹⁾ Migne, P.G. 119, col. 780.

окружного листа до всіх патріархів Сходу з обвинуваченням на папу й на всю західню Церкву. Оце, той сам Фотій, що ще недавно писав папі, що “єдність у вірі є найкраща єдність і вона є основою любови” та, що “різниця в обрядах, молитвах, постах, чи в церковній карності — не противляється єдності у вірі”,²²⁾ — тепер у своєму окружному листі до східніх патріархів обвинувачує папу й західню Церкву в ложних науках і в обрядових поблудженнях. “Фотій звернувся з енциклікою до східніх патріархів, — пише Н. Суворов, — взиваючи їх на вселенський Собор, щоб розглянути та осудити латинські ложні науки, **себто, удар між Римом і Константинополем, із особистого ґрунту перенесено на ґрунт церковних обрядів і догм.** В енцикліці він закинув усьому західньому християнству кілька поблуджень, із яких головні є: 1. піст у суботу, 2. вживання молока, сира й яєць у першому тижні посту; 3. обезцінювання священиків, що живуть у законному подружжі; 4. не признавання миропомазання даного звичайним священиком; 5. навчання про походження Св. Духа також і від Сина”. В дальших рядках сам Н. Суворов збиває всі ті обвинувачення, яко “безпідставні”.²³⁾ Під кінець тієї своєї енцикліки Фотій перший раз став непрямо заперечувати першенство св. Петра, пишучи, що слова Христові: “Ти є Петро...” були сказані не до св. Петра, а до всіх Апостолів; та й зачав твердити, що Рим не є першою столицею в Церкві, бо вже перед ним такими апостольськими столицями були Антіохія та Єрусалим, ба, навіть Царгород є старший, бо тут першим єпископом був св. Апостол Андрій, старший брат св. Петра, ще заки Петро прибув до Риму, ітд. Дотепер визнаване першенство єпископів Риму Фотій приписує чисто політичному положенню міста Риму, як колишньої столиці імперії, ще й дотого додає, що таке першенство єпископам Риму надав поганський імператор, а це є “огидне й понижаюче для Божої Церкви”.²⁴⁾

²²⁾ Migne, P.G. 102, col. 589, 604-605.

²³⁾ Учебник, 53.

²⁴⁾ Migne, P.G. 102, col. 721-722.

Як бачимо, ображений Фотій тут сам заперечує все те, що так ясно визнавав так довго, як довго мав надію, що папа визнає його патріярхом візантійської столиці.

Але була ще й інша справа, що в тому часі сильно подразнила Фотія та будила в ньому гнів проти латинян. Була це справа Болгарії. Про неї ось так пише митр. Іларіон: “Болгарія була неспокійним сусідом Візантії, і не раз її била. Побила її і в 864 році, але болгарський князь Борис попросив Візантію охрестити його й Болгарію. Візантія захопилась за це, як за справу для них дуже корисну політично, і Бориса в році 864, чи 865 охрестив чи не сам Фотій, або посланий ним єпископ... І греки послали багато свого духовенства, яке тяжкою працею охрестило Болгарію. Але під впливом римської агітації цар Борис почав лякатися своєї церковної залежності від Візантії, боячися, щоб вона не перейшла в залежність політичну. Ось, тому Борис просив Візантію прислати йому митрополита, щоб Болгарська Церква була менше залежна від Візантійської; але Фотій такого митрополита не дав, не дав і єпископа. Тоді розгніваний Борис 866 р. звернувся до Риму, який відразу обіцяв задоволити його прохання. І в Болгарію прибуло багато латинських священників на чолі з єпископом Гримоальдом”.²⁵⁾ Н. Суворов до цієї справи додає таке: “В Римі, що правда, нікому не приходило тоді до голови вводити латинську церковність на грецькому Сході... Але Болгарію латинське духовенство вважало, так сказати б, незайманим ґрунтом (“дівственною почвою”), на якому можна насаджувати латинську церковність, тим більше, що були деякі історичні підстави включувати Болгарію, як частину Іллірика, в сферу влади римського єпископа. А що латинське духовенство покликав болгарський князь до свого краю після того, коли грецьке духовенство зачало вже насаджувати в Болгарії свою, грецьку церковність, то латинський клир зачав розбивати те, що вже зробив там грецький клир, не признавати миропомазання до-

²⁵⁾ Поділ, 115; Hefele, IV., 433-441.

вершене звичайними священиками... вмовляти погорду до жонатого духовенства й вимагати зберігати дещо такого, чого грецьке духовенство не вчило... На жаль, — пише далі Н. Суворов, — церковна історія ще й дотепер не доросла ро того, щоб мирно і спокійно розв'язувати спірні питання; так і тоді — церковні питання узалежнювались політичними міркуваннями та людськими пристрастями”.²⁶⁾

Отак причиною гострого виступу Фотія проти латинської Церкви не були різниці у вірі чи обрядах, ні якийсь “папський абсолютизм”, а справді, тільки політичні міркування й людська пристрасть ображеної амбіції. Відмінні формули визнання віри чи відмінні обрядові практики, як тепер у Фотія, так і в пізніших віках, служили тільки плащиком, що мали закривати правдиві причини і спонуки до боротьби проти західньої Церкви.

4. Упадок Фотія і нове його патріяршество

Виклявши папу Николая та осудивши всю західню Церкву jako еретичну, Фотій уважав себе тепер єдиним найвищим головою вселенської Церкви. Та не довго прийшлося йому тішитись тією химерною славою.

Митр. Іларіон ось, як описує події, що слідували швидким темпом по собі. Ще рік перед тим, заки Фотій викляв папу й західню Церкву, імператор Михайло II дав убити свого дядька — Варду, а на його місце прибрав собі до помочі Василя Македонця, назначивши його кесарем. Варда зробив Фотія патріярхом, отож із смертю Варди позиція Фотія була вже досить захитана. Все ж таки, остався ще імператор, що разом із Фотієм боровся проти папи Николая. Але імператор Михайло швидко зненавидів Василя Македонця й шукав способу позбутися його. Для того й іменував Василікіона другим кесарем. Коли Василь Македонець побачив, що його дні пораховані, рішив усунути імператора Михайла, й оце 23-го вересня 867 року дав його

²⁶⁾ Византійській Папа, Москва, 1902, ст. 14-15.

вбити, а наступного дня, 24-го вересня, Василя Македонця проголосили імператором. Новий імператор, дня 25 вересня того ж 867-го року скинув Фотія з патріаршества й посадив у монастир, а Ігнатія під кінець 867 року покликав із заслання та посадив назад на патріаршому престолі.²⁷⁾ Отже, торжество Фотія тривало всього кілька місяців.

Новий імператор і патріярх Ігнатій вислали до Риму посольство з повідомленням про все, що зайшло було в Царгороді на фотіянському Соборі та просили прислати до столиці легатів із Риму. Але папи Николая вже не було в живих, він помер 13 листопада 867. Його наступник, папа Адріян II (867-872), розглянувши всі акти й діяння фотіянського Собору з 867 р., рішив скликати Собор римської Церкви. Цей Собор і відбувся в червні 869 р. Він наново осудив Фотія, як узурпатора патріяршої катедри в Царгороді та затвердив його усунення від церковної влади. Кинувши на нього анатему, Собор сказав, що коли Фотій покається, тоді може причащатися, але тільки яко мирянин.²⁸⁾

Після помісного Собору в Римі, того ж таки 869 року, відбувся новий Собор у Царгороді, що ввійшов в історію, яко VIII-ий вселенський Собор. На тому Соборі приявний був і сам Фотій. Цей Собор наново осудив його і проголосив неважними всі свячення, що їх він виконав. Крім того, Собор виніс кілька постанов для охорони Церкви і її служителів перед насильствами світської влади.²⁹⁾ Після Собору Фотій і надалішеоставався на засланні в монастирі. Але, коли імператор бачив, що його імперія знаходиться в тяжкій політичній ситуації, а населення роздвоєне на дві сильні партії, — Фотіян і Ігнатіян, — тоді Василь Македонець мусів числитися з сильною партією Фотія й тому, накінець, після сімох років заслання, дозволив Фотієві вернутися до Царгороду.

Фотій вернувся до столиці 875-го року, але вже значно змінений у душі. За такий довгий час переки-

²⁷⁾ Поділ, 137-138.

²⁸⁾ Migne, P.L. 129, col. 112-114.

²⁹⁾ Hefele, IV. 487-492.

піло в ньому огірчення і прийшла спокійна призадума над усім, що зайшло. Ще будучи на засланні, шукав він звязків і порозуміння з патріярхом Ігнатієм. Коли зважимо, що між партією Фотія й партією Ігнатія, що були дуже сильними як церковними, так і політичними партіями, — йшла боротьба просто на життя і смерть, а тепер бачимо, що Фотій все ж таки шукає дороги до порозуміння із своїм ворогом Ігнатієм, то це є певним знаком великої переміни в душі й орієнтації Фотія. Прибувши до Царгороду, Фотій, як і сам це розповідав пізніше, помирився з Ігнатієм зовсім, ба навіть був великою підтримкою й потіхою для Ігнатія в передсмертній його недузі. “Я робив усе, — казав Фотій, — щоб помиритися з Ігнатієм і ми таки помирилися... Ми впали один одному до ніг і просили взаємно прощення, коли в чому прогрішилися один проти одного”.³⁰⁾ Патріярх Ігнатій помер 23 жовтня 877 р. Імператор уважав тепер вказаним зробити Фотія наслідником Ігнатія, а єпископи й вибрали його патріярхом. Проте багато митрополитів і єпископів, боячися неспокоїв у Церкві, поставилися проти нового вибрання Фотія на патріяршество.³¹⁾

Першим ділом Фотія на знову зайнятому патріяршому престолі було — вислати до Риму послів із листами імператора й царгородського духовенства та з своїм власним посланням. Ті листи не збереглися, але про їхній зміст знаємо з послання папи Івана VIII, що був відповіддю на листа патріярха Фотія. З папського послання виходить, що імператор і духовенство Царгороду тепер із великими похвалами писали до папи про Фотія, про його щире покаяння та про волю направити вчинене зло, а послання самого Фотія мусіло бути написане в дуже примирливому тоні, коли папа бачив у ньому справді щире покаяння та велику відданість найвищому архиєреєві. “Тепер ми переконалися, — пише папа, — як дуже ти є нам вірний”.³²⁾ Довідав-

³⁰⁾ Лебедев А., *История разделения Церквей*, СПбетербург, 1905, ст. 258-259.

³¹⁾ Hardouin, VI. col. 72.

³²⁾ Mansi, 16, col. 510.

шися з листів від імператора й Фотія, що патріярх Ігнатій уже помер, а сам Фотій довгий час перебував у монастирі й, накінець, єпископи законно й без насильств із сторони державної влади обрали його патріярхом, — папа не бачив уже ніяких труднощів визнати Фотія законним патріярхом Царгороду. Тому це в гарному посланні до патріярха Фотія з місяця серпня 879 р. папа Іван VIII затвердив Фотія в патріяршій гідності.³³⁾

Донедавна наука історії твердила, що, після помирення з Римом, Фотій і вдруге зірвав звязки з єпископом Риму та що й удруге був виклятий із Церкви. Але новіші історичні досліді виказують, що документи в тій справі є очевидно пофальшовані і в новішій історіографії зачинає переважати переконання, що другої схизми Фотія не було. Цю теорію видвигнув чеський історик о. Фр. Дворнік, який уже довгий час студіює та порівнює найдавніші наукові джерела в тій справі й дотепер уже викрив багато фальсифікатів — документів пофальшованих візантійськими противниками Фотія.³⁴⁾ За о. Дворніком ідуть тепер десятки найкращих науковців-візантологів і можна сподіватися, що за короткий час побачимо патріярха Фотія в зовсім відмінному, ніж дотепер, науковому насвітленні.

Фотій був патріярхом удруге від 877 р. і, як виказує новіша наука історії, аж до смерти перебував у поєднанні з Римом.³⁵⁾ Про його добру волю жити в єднанні з єпископом Риму свідчить уже й той сам факт, що він вислав до Риму посольство з листами та з новими проханнями визнати його патріярхом.

³³⁾ Mansi, 16, col. 510.

³⁴⁾ The Photian Schism, History and Legend, Cambridge, 1948. Вже раніш, ще 1933 р. таку думку підніс був визначний візантиніст, о. Грюмель (Grumel) у "Revue des Sciences philosophiques et theologiques," 1933, липень, ст. 432-457, де подає в'н дуже переконливі докази на те, що т.зв. другої схизми Фотія взагалі не було та що папи: Іван VIII, Адріян III, та Степан V. ніколи його не викляли. Отже, Фотій до кінця свого патріяршества жив у поєднанні з Римом.

³⁵⁾ Там же; порівняй також його: Le premier Schisme de Photius (Actes du IV. Congres international des etudes byzantines, I, 319-332).

Аджеж, за першого свого патріяршества той сам Фотій викляв був папу, заперечив його право вмішуватись в справи царгородської Церкви та й усю латинську Церкву осудив було яко еретичну. Нові його листи, після всього попереднього, свідчать про це, що він признав свою помилку, виявив покаяння та хотів направили шкоди, що їх він спричинив Церкві попереднім поступованням.

Про певне помирнення Фотія з єпископом Риму свідчать і те, що коли багато священників і єпископів та митрополитів, задля його давніших прогріхів, не хотіли визнати його патріярхом, тоді папа Іван VIII аж сам видав окремого листа до тих митрополитів, єпископів і священників та взивав їх до послуху Фотієві.³⁶⁾ Візантія ще від часів боротьби за св. ікони не мала спокою й папа таким способом хотів той спокій привернути. — А що, згідно з твердженням новішої історіографії, Фотій аж до смерти перебував у поєднанні з Римом, свідчить і той факт, що пізніший папа Іван IX (897-900) в листі до Фотієвого противника — Стиліяна, писав: “Бажаємо, щоб декрети святих папів, наших попередників, остались незмінені і збережені, як перед тим. Ми також приймаємо Ігнатія, Фотія, Стефана й Антонія до того самого достоїнства, до якого вони були прийняті святими папами Николаєм, Іваном, Стефаном V і всією римською Церквою до сьогодні”.³⁷⁾

Все ж таки Фотій знову замішався до державної політики й новий імператор Лев VI Мудрий дав його замкнути в монастирі, де він і помер, правдоподібно 891 року. Його наслідником на патріяршому престолі в Царгороді став Стефан I.

5. Дальші взаємини між Царгородом і Римом

Після смерти Фотія, як виказує список імен царгородських патріярхів,³⁸⁾ на патріяршому престолі візантійської столиці засідало нових 16 патріярхів до часу

³⁶⁾ Mansi, 16, col. 510.

³⁷⁾ Mansi, 17, col. 445.

³⁸⁾ Митр. Іларіон, Поділ, 356.

остаточного поділу Церкви, себто, до Михайла Керуларія, що став патріархом у 1043 році.

“Накінець... після скинення Фотія... Левом Мудрим, — пише православний Н. Суворов, — **церковний мир між Римом і Константинополем відновлено й він тривав около 150 років, не дивлячись на те, що римське папство в тому часі переживало дуже темну епоху своєї історії...** Участь Риму вважалась необхідною при вирішуванні важних церковних питань; тому то, коли четверте одруження Лева Мудрого викликало у Візантії роздор, — який усунено щойно Собором 920 р., тоді в Константинополі ждали затвердження постанов того Собору папою... **Відправлені для тієї цілі легати, разом із патріархом, звершили Євхаристію на знак церковного миру**”.³⁹⁾ На іншому місці той сам Н. Суворов пише, що “патріарх Николай Містик, скинений Левом... хоч і не знайшов ніякої підтримки в римських легатів, які потвердили його скинення, все ж не зробив ні найменшої спроби відновити релігійну полеміку з Римом”.⁴⁰⁾ Далі, Н. Суворов наводить факти, з яких виходить, що так імператори, як і царгородські патріархи були в живих взаєминах із Римом увесь час, бо, напр., коли на Заході йшла боротьба між світськими й заможними партіями за те, щоб на папському престолі поставити свого кандидата й так існували рівночасно папи й антипапи, тоді Царгород стояв переважно по стороні антипап, які нераз і до Царгороду прибігали сховатися перед ворожою собі партією.⁴¹⁾ Навіть недалеко перед виступом патріарха Керуларія, патріарх Євстафій, за підтримкою імператора Василя II, звертався до папи Івана XVIII з проханням і дарунками, щоб Рим визнав за ним право на титул “вселенського патріарха”. І, хоч Рим не дав своєї згоди на такий титул Євстафієві, як перед тим не дав Николаєві Містикові, — ті, особисто вражені патріархи, не задумували відновлювати релігійної боротьби з Римом чи зривати взаємин із папами.

³⁹⁾ Учебник, 54.

⁴⁰⁾ Византійській Папа, 16.

⁴¹⁾ Там же, 16-18.

З другої сторони, в тому часі греки все більш криво гляділи на нову імперію, що витворилась на Заході. Ця нова імперія росла й могутніла, а в той же час могутня колись імперія Візантії занепадала, корчилась і звужувалась, ставшись накінець тільки малесенькою імперією в межах царгородського патріярхату. Це, безперечно, мусіло образати та дражнити амбітних греків. А все ж таки, в тодішніх часах, після Фотія, навіть образені розвоєм західньої імперії греки — не зривали взаємин із Римом, ні церковних, ні політичних. “Про церковний роздор поважно не думали ні на Заході, ні на Сході, хоч думка про такий роздор іноді й проявлялась із східньої сторони” — пише Н. Суворов.⁴²⁾ Патріярхи Царгороду і надалі, як велів давній звичай, звертались до єпископа Риму з проханням визнати їх законними патріярхами. А що й політично-державний антагонізм між східньою й західньою імперіями в тих часах не був аж занадто великий та ворожий, видно і з того, що, як свідчить Н. Суворов, “при Івані Цимисхієві (969-976) взаємини між імперіями настільки покращали, що дійшло й до одруження німецького імператорського принца (Оттона II) з візантійською принцесою Теофано (сестрою малолітніх імператорів Василя II та Константина VIII).⁴³⁾

Про спробу відновити релігійну боротьбу з Римом говорить Н. Суворов у звязку з історією про згаданих уже антипап. Імператор Василь II (976-1025) “перетягнув на свою сторону природного італійського грека — Івана Филагатоса й видвигнув його, як антипапу... Та в цьому випадку, як пише Н. Суворов, — жорстко розправилась із ним німецька партія, як тільки він дістався до її рук. Це викликало таке подражнення в Константинополі, що там, либонь, пригадали собі релігійну боротьбу, що її в початку другої половини IX віку підняв був Фотій. Про патріярха Сисинія, з кінця X в., розповідається, що він знову, і під своїм іменем, опублікував енцикліку патріярха Фотія проти латинян.

⁴²⁾ Там же, 16.

⁴³⁾ Там же, 17.

Гергенретер справедливо твердить, що хоч це дійсно і сталось, то все ж цей виступ ніяких дальших наслідків не мав. Певно відомим є, що на самому початку XI віку церковне єднання між Римом і Константинополем існувало, за те дальша історія першої половини того віку — неясна і по сьогодні”.⁴⁴⁾ Все ж таки Н. Суворов доказує, що два з трьох останніх перед Керуларієм патріархів — Сергій (999-1019) та Євстафій (1019-1025) — певно втримували єдність із єпископом Риму.⁴⁵⁾

Повища згадка про спробу патріарха Сисинія відновити релігійну боротьбу роти Риму, як бачимо, знову і знову показує, що й тут причиною тієї боротьби був не папський абсолютизм, не гордість папи, ані не релігійно-обрядові поблудження латинян, а тільки те, що не вдались політично-церковні пляни Візантії та що варварські німці-латиняни не допустили грека до папської катедри, ще й суворо розправилися з ним.

Ось, такі були взаємини між Царгородом і Римом, коли на царгородській патріаршій катедрі засів Михайло Керуларій.

6. Патріарх Михайло Керуларій

Про Михайла Керуларія, головного творця поділу єдиної Христової Церкви, історія передала нам багато й дуже цікавого матеріалу.

Православний історик і звеличник М. Керуларія, Н. Скабаланович, пише, що Михайло походив із знатної родини Керуларіїв, яка займала високі становища в імперії. Сам Михайло виступив прилюдно ще в молодому віці, коли в 1040 році візантійська аристократія приготувляла заговор на імператора Михайла Пафлагона. В заговорі активну участь брав Михайло і старший його брат. “Заговор був скерований проти царського трону — пише Н. Скабаланович, — наміри заговорників не грозили життю Михайла; в їхніх плянах було тільки схопити імператора, позбавити його влади, а на

⁴⁴⁾ Там же, 18.

⁴⁵⁾ Там же, 19-21.

його місце поставити іншого. Кандидатом на трон був Михайло Керуларій... Заговорники вже готовились приступити до діла, коли серед них виявилася зрада. Винуватиків виарештовано й віддано судові... Маєток братів Керуларіїв skonфісковано, самих їх розлучено й заслано в різні місця. Старший брат незабаром помер, а молодший, Михайло, постригся в ченці^{.46)} “Постригти його в ченці — було приказом Пафлагона. Спочатку Керуларій уперто противився постриженню, але, довідавшись про смерть брата, перестав супротивлятися і прийняв постриження. Під кінець 1041, або на початку 1042, при новому імператорові, Михайлі Калафаті, йому дозволено вернутись із заслання... й він замешкав у Константинополі, де раніше родина Керуларіїв мала свій маєток”.⁴⁷⁾

Михайло Керуларій був знайомий з Константином Мономахом, з яким був разом на засланні і який пізніше став імператором Візантії. Цей новий імператор поставив свого приятеля, Михайла Керуларія, на патріяршому престолі, коли 1043 р. вмер патріярх Олексій. Н. Суворов завважає, що від 1040 року, коли Керуларій організував змову проти імператора Михайла Пафлагона, до початку 1043 року, коли Керуларій став уже патріярхом, пройшло замало часу, що його вимагали церковні канони для кандидатів на єпископство.⁴⁸⁾ Аджеж, Керуларій був на засланні, там супротивлявся постриженню, опісля погодився і став ченцем, піддяконом, дияконом, священиком і єпископом-патріярхом — усе протягом не повних 3 років; із рядів мирян і революціонерів — став найвищим архиереєм у державі, проповідником богословія, моралі й церковної карности.

“В особі Керуларія, — пише Н. Скабаланович, — вступив на престіл патріярх, який, задля декотрих душевних прикмет, був би більш відповідний на імператорському престолі, ніж на патріяршому. Не даремно

⁴⁶⁾ Византійское государство і Церковь в XI веке, СПбетербург, 1884, ст. 33-34.

⁴⁷⁾ Там же, ст. 376.

⁴⁸⁾ Византійській Папа, II.

просували його в імператори... Керуларій відзначався твердістю й непохитністю в рішеннях. Що вважав теоретично правильним, за тим ішов у житті з невблаганою впертістю. Якщо він розсердився на кого, то його гнів не проходив скоро... і тривав так довго, як довго — по його розрахункам — він був корисний. Багато дехто не розуміли тієї прикмети його характеру і вважали його прикритим, жорстоким і мстивим... У наслідок одностороннього напрямку душевних спосібностей, Керуларій був свого роду утилітаристом; він цинив тільки те, що приносило користь, що мало практичне примінення й не ставив високо різні ідеалізації. Філософію він називав пустотою і глупістю; від ранніх літ, від шкільної лавки виявляв пристрасть до земних справ”.⁴⁹⁾ Близький знайомий Керуларія, філософ і письменник Пселла, ось, як писав про Керуларія: “Він не читав божественних творів і ніколи не відчиняв книг, не знав наших догматів, не знав, чому поклоняється; ніхто й ніколи не бачив його читати соборових правил і постанов Отців Церкви, — а замість того він займався астрологією й альхімією”.⁵⁰⁾ Н. Суворов тут признає, що “барви в тій характеристиці є згущені”, але й сам додає, що патріярх “мало читав і мало знав”, чого доказом є його послання до Петра Антіохійського, про яке мова буде нижче.

Далі, Н. Скабланович описує велику різницю між приватним і прилюдним життям Михайла Керуларія. “Дома був він аскет, але тільки дома, в товаристві ж ніколи... Як тільки виходив із келії, він переставав бути аскетом... Тут виступав він... самопевно, приказуюче, оточений пишнотою й розкішшю... Ті, що оточували його, деревеніли від одного його погляду, найменша тінь якоїсь непошани до його сану, з чієїнебудь сторони, була смертним гріхом. Все це він давав відчутти й розуміти... Він намагався затьмити кожного і вимагав, щоб усі клонились перед ним. Одного разу, в день празника, в храмі св. Апостолів, коли патріярх обходив

⁴⁹⁾ Визант. государство, 377-378.

⁵⁰⁾ Византійській Папа, 50.

горішню галерію, любуючись образами, і вже сховався униз, увесь народ наблизився до нього: ті, що сиділи, піднялись... але один із привних... оставь сидіти. Керуларій завважив це й виславши церковних ерокириків по нього, грізно домагався привести винownika на послухання. Поблідлого й перейнятого дрожжю винownika, привели ерокирики до патріяршої катедри; Керуларій дав йому належне поучення, а потім потішив його прийняттям у склад клиру”.⁵¹⁾ Н. Скабаланович наводить і уривок листа Пселли, писаного Керуларієві, в якому, як підкреслює Н. Скабаланович, той “не без підстав зробив йому (Керуларієві) закид у тім, що він... замість того, щоб простягати руки до неба і примирювати Бога з людьми, вмішується в світські справи. Людина з такими даними, — пише Н. Скабаланович, — була б зразковим візантійським самодержцем і, якщо б була помогла йому украситись короною, то, можливе, він був би полишив по собі пам’ять в історії, як про одного з кращих представників візантійського абсолютизму; але для константинопільського патріярха, що бажав міцно сидіти на своїому місці, він був замало смирний і занадто самостійний”.⁵²⁾

Історики, а то і власні документи Керуларія свідчать, що була це людина груба, вульгарна, в богословських науках мало освічена, мало обзнайомена з історією Церкви, з її традицією та з церковними правилами, перейнята духом цього світу, а не духом Божим. Він більше посвячував себе політичним інтригам, ніж справам Церкви. Н. Суворов називає його “демагогом”, який “більше, ніж хто інший бажав бути визнаним головою східньої Церкви”,⁵³⁾ а український митрополит Іларіон також признає, що “була це людина характеру сильного, неспокоїного й запального”, та що “часом Керуларій гордував більше потреби”.⁵⁴⁾

Ми навмисне навели трохи обширніше характеристику особи Михайла Керуларія, щоб у навітленні ска-

⁵¹⁾ Визант. государство, 378-379.

⁵²⁾ Там же, 379-383.

⁵³⁾ Учебник, 54 і 468.

⁵⁴⁾ Поділ, 191-192.

заного краще можна розуміти заразом і характер його боротьби проти Риму.

7. Початок нової боротьби проти західньої Церкви

Майже повних 10 років від часу свого вступлення на патріяршу катедру, Михайло Керуларій не проявляв ніякої ворожнечі до єпископа Риму чи до західньої Церкви взагалі. Не маємо повного свідoctва і про спеціально дружні взаємини між Царгородом і Римом у тому періоді. Перші прояви ворожого ставлення Керуларія до західньої Церкви показалися у 1054 році й вони були викликані оборонною політикою візантійського імператора Константина Мономаха, яка й зачала дражнити патріярха вже 1053 року.

Становище Візантії в тому часі було дуже важке, бо їй із усіх боків загрожували вороги. На Сході сильно наступали турки й забирали місто за містом, а від Заходу напирали нормани. В такому положенні імператор намагався зискати собі поміч папи до боротьби проти норманів, а також потребував його посередництва, щоб дійти до замирення з німецьким імператором Генрихом III. Поміч папи в Царгороді вважали konieczністю, але патріярх Керуларій уважав її небезпекою для себе, бо Візантія, в заміну за поміч, обіщувала повернути римському патріярхатові давні його провінції — Апулію й Калабрію, на самому півдні Італії. З тієї причини Михайло Керуларій виступив не проти імператора і його влади, що за всяку ціну хотіли помочі від папи й хотіли звернути йому згадані провінції, не виступив і проти папи Лева IX, що мав ту поміч дати й перебрати згадані провінції, але звернувся проти латинян, що жили в Царгороді й проти західньої Церкви взагалі, висуваючи наново на верх призабуті вже закиди про латинські відступства. Отже, нова боротьба проти Риму зачалась і тепер знову від дрібниць⁵⁵⁾ та й знову обрядові різниці мають служити

⁵⁵⁾ Hefele, IV. 1076-1108.

плащиком, щоб закрити особисту жадобу влади у Керуларія.

“Нема сумніву, — пише православний Н. Суворов, — що патріярх, заки зробив рішучі кроки, вже раніше обдумав плян своїх діянь проти Риму... Причиною до уложення такого пляну було довге (від 1046 р.) перебування в Константинополі Аргіра, цісарського намісника в Італії, який наполегливо працював над тим, щоб імператор заключив союз із папою проти норманів. За час свого перебування в столиці... по словам самого Керуларія, — як пише Н. Суворов, — три, або чотири рази не допущено його до св. Причастя через оприсноки, то є за те, що той правдоподібно обстоював латинський обряд, а при патріяршому служенні в Софійській Церкві хотів нарівні з іншими приступати до Євхаристії в грецькому обряді. Тим самим уже наперед намічався той пункт, що опісля був поставлений, як головне обвинувачення проти латинян, про яке Фотій у своїй енцикліці ще не згадував. В 1051 році Аргір був уже в Італії. За той час наступив оборот незвичайно неприємний для папи Лева IX: нормани розбили його війська... і сам він попав у полон... Цей момент Керуларій уважав зовсім відповідним на це, щоб зачати свої рішучі кроки проти римської Церкви, бо з розгромом папського війська папа перестав бути такою політичною величиною, союз із якою можна б уважати цінним для візантійської влади. А для самого патріярха той союз був небажаний, бо в умовах того союзу було слово... і про віддання римській Церкві обширних маєтків, що їх уже давніше відібрали від неї Лев Ісаврянин та Никифор Фока... В Константинополі, — продовжує Н. Суворов, — існували латинські Церкви для латинян, що там жили, подібно, як в Італії і в самому Римі існували церкви й монастирі грецького обряду... Закриваючи латинські церкви в Константинополі, патріярх приказав усім латинським священикам, абатам і монахам придержуватись грецького обряду, загрожуючи їм анатемою на випадок спротиву... Римські легати (що прибули до Царгороду пізніше — зам. наша) сконстатували, що патріярший сакеларій (секретар), при

закриванні латинських церков, ногами розтоптав латинські освячені Дари”.⁵⁶⁾ До тієї сумної історії додає митр. Іларіон, що, коли імператор “закриті в Костянтинополі латинські церкви й монастирі наказав відкрити, у відповідь... патріярх звелів своїм вірним не мати з ними зносин”.⁵⁷⁾

Все це сталося 1053 року. Причиною ж того всього, як бачимо, була в першу чергу — політика імператора, страх Керуларія за втрату італійських провінцій, а також обрядова нетерпимість патріярха.

Крім такого різкого виступу проти невинних жертв свого гніву, Керуларій поручив архієпископові Левові Охридському та монахові Никиті написати два трактати з обвинуваченнями проти латинської Церкви. Фотій закидав колись латинцям 5 блудів-ересей, а Керуларій нараховує їх уже 22. “В обох полемічних статтях, — пише Н. Суворов, — цим разом нічим не спровокованих із сторони Риму, найважлиша латинська окремішність — походження Св. Духа і від Сина — не згадується; з обвинувачень піднятих колись патріярхом Фотієм, згадується тільки піст у суботу й латинський погляд на подружжя духовенства; дальші пункти висувається перший раз... на перший плян ставиться оприсноки (т. є вживання неквашеного хліба на латинській Службі Божій — зам. наша)... Для греків узагалі питання культу мали величезну вагу... Аджеж, іще далеко до Фотія, трульський Собор 692 р. хотів накинути Заходові грецький обряд, коли на Заході ніхто й не думав накидати латинського обряду грецькому Сходові.⁵⁸⁾ Цікаве тут те, що, як завважує вже й сам Н. Суворов, у трактатах замовлених Керуларієм, ніде не згадується найбільшого, в очах Фотія, латинського поблудження — науки про походження Св. Духа і від Сина. “Вправді, Керуларій потім дійсно згадує про походження Св. Духа, — пише Н. Суворов, — але не в якомусь документі зверненому до Заходу, а в посланні до Петра Антіохійського, до того ще й між іншими і то дрібними

⁵⁶⁾ Визант. Папа, 29.

⁵⁷⁾ Поділ, 197.

⁵⁸⁾ Визант. Папа, 33-31.

пунктами, як бриття бороди, ношення перстенів на руках у єпископів”.⁵⁹⁾ А що ще цікавіше, це те, що Керуларій узагалі не виступив проти папського примату ні в тих трактатах проти латинян, ні при пізнішій сутичці з папськими легатами, ні навіть при екскомуніці киненій на тих легатів.

Деякі автори ще донедавна були того погляду, що М. Керуларій виступив проти папського примату пізніше, хоч і не прямо, в творі “Паноплія”,⁶⁰⁾ але новіші студії над тим твором виявили, що “Паноплія” взагалі не є твором Керуларія, а написана вона доперва під кінець XIII віку.

Папа Лев IX відповів окремим листом на послання Лева Охридського, подиктованого Керуларієм. Покликаючись на першенство св. Петра та на тексти Св. Письма, що потверджують це першенство, папа порівнює римську Церкву з грецькою, частинно і з царгородською, вичисляючи поіменно єретиків, що займали царгородську катедру та вказуючи на те, що від тих єресей і єретиків саме римська Церква захоронювала християнство. Папа докоряє патріархові за вживання невластивого титулу “вселенський патріарх”, частинно й самому Керуларієві за його, не зовсім згідне з приписами канонів, висвячення на єпископа та за відібрання латинських церков у Царгороді, пригадуючи патріархові, що римська Церква дозволяє мати грецькі церкви та монастирі так у самому Римі, як і поза ним і не тільки нікому не робить труднощів оставатись при своїх батьківських переданнях і звичаях, а й заохочує до того, знаючи, що “різниця в звичаях, при єдності у вірі, нічого не шкодить спасенню вірних”.⁶¹⁾

Як пише Н. Суворов, А. Павлов, Бреїе й інші вчені — послання папи дійшло до Царгороду й мусіло там викликати сильне вражіння. Керуларій написав листа до папи у відповідь на його послання, але воно не збе-

⁵⁹⁾ Визант. Папа, 35.

⁶⁰⁾ Michael A., Humbert und Kerullarios, Paderborn, 1930, II, 248-256. Порівняй о. прот. П. Табінський: Сучасний церковний розкол та його причини. Нива, Львів, 1934, ч. 9, ст. 301 і дальші числа.

⁶¹⁾ Суворов Н., Визант. Папа, 38-39.

реглось. Н. Суворов твердить, що відповідь Керуларія мусіла бути написана в примирливому тоні. Про такий примирливий тон Керуларієвого листа говорить і нове послання папи до Керуларія, ба й сам Керуларій у посланні до Петра Антіохійського явно говорить про “чесноту, шляхетність і освіту” римського єпископа та що сам він вислав тому єпископові “листа повного примирливості та пошани до його інтересів”.⁶²⁾

Про дотеперішні взаємини між Царгородом і Римом Н. Суворов ось, як пише: “В половині XI віку папа не менше, ніж імператор, був далекий від усякої думки — розбуджувати між старим і новим Римом боротьбу на релігійному ґрунті. І якщо на початку другої половини XI в. така боротьба розгорілась і закінчилась остаточним роздором, **то не імператор і не папа були винуватцями того роздору; ні одному, ні другому з них не приходило до голови вступати в боротьбу на релігійному ґрунті й тим самим викликувати небажані політичні ускладнення**”.⁶³⁾ Із цього, як і повищого, виходить, що й дотеперішнє церковне непорозуміння між Царгородом і Римом тимчасово зліквідовано примирливим листом Керуларія до папи.

8. Легати від папи в Царгороді

Імператор Константин Мономах, звертаючись до папи Лева IX за допомогою проти норманів, просив його прислати до Царгороду папське посольство для переговорів. Папа Лев вислав туди трьох своїх легатів, головою яких назначив кардинала Гумберта. Завданням легатів, крім переговорів про союз проти норманів, було також розслідувати нові події, що стались у Царгородській Церкві у відношенні до латинських церков, монастирів і вірних. Легати прибули до Царгороду в травні 1054 р., під охороною висланників дуки Аргіра, імператорського намісника в Апулії й Калабрії.

“Легати, — пише Н. Суворов, — розуміється, прибули до Константинополя, як представники єпископа,

⁶²⁾ Визант. Папа, 40.

⁶³⁾ Там же, 41.

що вважав себе вищою церковною владою, до того ж, вислано їх до імператора, а не до патріярха, і тому Керуларій даремно чекав, що (при привітанні легатів — зам. наша) вони віддадуть йому такий поклін, з яким зверталось до нього грецьке духовенство. А місце, на яке вказав їм (у соборі св. Софії — зам. наша) — нижче грецьких митрополитів — було вже повним порушенням традиційного церковного порядку. **Із історії відомо, що раніше легати, навіть на вселенських Соборах, завжди займали місце вище самих патріярхів, а не тільки вище грецьких митрополитів. Отож, покликуння Керуларія на давній звичай, — свідчить про незнання історії, або про свідомий відхил від правди**".⁶⁴⁾

Що таке відношення Керуларія до легатів папи було пониженням для цих останніх, Н. Суворов наświetлює тим фактом, що в Царгороді вже 35 років ішла боротьба між митрополитами й синкелами, т. є, найближчими до патріярха єпископами, що жили з патріярхом в одному домі. Синкели намагались досягнути й затвердити за собою привілей, що вони повинні засідати вище митрополитів, а не нижче них. Синкелів підтримував патріярх, митрополити ж відчували ж з собою підтримку імператора. "І так, — пише Н. Суворов, — якщо в Константинополі навіть синкели не задовольнялись своїм місцем нижче митрополитів, а намагались завоювати собі вищу рангу, то вказання римським легатам зайняти місце нижче митрополитів, — було просто образою провокативного характеру".⁶⁵⁾

Н. Суворов каже, що це була єдина й особиста зустріч Керуларія з римськими легатами⁶⁶⁾ та що папські легати розійшлись із ним крайньо подразнені ще й тим, що патріярх "заборонив їм служити Служби Божі та загрозив, що зірве з ними всяке церковне єднання".⁶⁷⁾ Тим хотів покарати легатів за те, що вони не хотіли сідати нижче грецьких митрополитів, отже, не хотіли підчинитися "вселенському патріярхові".

⁶⁴⁾ Там же, 50.

⁶⁵⁾ Там же, 51.

⁶⁶⁾ Там же, 43.

⁶⁷⁾ Учебник, (1898), 64-65.

Легати привезли з собою листи від папи Лева IX до імператора та до патріярха Керуларія. В листі до імператора папа просить привернути римській Церкві провінції, що знаходяться в рямах східньої імперії (Апулія й Калабрія), скаржитися на патріярха за його переслідування латинян у Царгороді та за його намагання позбавити інших східніх патріярхів їхнього старинного достоїнства. Папа поручає ласкавій опіці імператора своїх легатів — кардинала Гумберта, канцлера Фридриха та архієпископа Петра. В листі ж до патріярха Керуларія папа взагалі не згадує ні словечком про своїх легатів чи про їхнє послання в Царгороді і з того Н. Суворов та інші історики заключають, що легатів вислав папа тільки до імператора, а не до імператора й патріярха.⁶⁸⁾ За те папа знову докоряє Керуларієві за незаконне вживання титулу “вселенського патріярха”, чим кривду чинить іншим східнім патріярхам. “Через честилюбство, — пише папа, — ти хочеш позбавити давніх достоїнств Олександрійського та Антіохійського патріярхів і всупереч усякому праву задумуєш підбити їх під своє панування. До якої небезпеки ти йдеш, це очевидне кожному, хто здорово думає”. Папа також пригадує, що римська Церква є головою й матірню, до якої повинні належати всі інші Церкви і хто від неї відступає, тим самим ставить себе поза церковною єдністю”.⁶⁹⁾

Ще до прибуття легатів до Царгороду, папа Лев IX написав довгого листа Керуларієві у відповідь на його обвинувачення й закиди зроблені західній Церкві, як це ми вже бачили. Голова ж папських легатів, кардинал Гумберт, привіз із собою до Царгороду свою власну гостру відповідь на закиди Керуларія. Відповідь була уложена в формі діялогу, в якій пункт за пунктом збивав усі закиди Керуларія і додав ще й нетактовні обвинувачення проти греків. У відповідь на Гумбертового “Діялога”, студійський монах, Никита Стифат, написав нову працю, повторивши закиди проти

⁶⁸⁾ Визант. Папа, 43.

⁶⁹⁾ Migne, P.L., 143, col. 776.

латинян, додавши ще одно нове обвинувачення, а саме, про безженність латинського клиру. Кард. Гумберт виготовив нову відповідь на цей твір Никити, а імператор дав її перекласти на грецьку мову й поширити між народом. У тій новій відповіді кард. Гумберт іще основніше, хоч і в дуже різкому тоні, заперечив голошені патріархом неправди про латинську Церкву. Керуларій, samozрозуміло, чувся тепер іще більше впокорений і весь час оминав зустрічі з папськими легатами.

9. Новий жалюгідний виступ Керуларія

У тому часі, вже після приходу папських легатів, Керуларій вислав довге послання до Петра, патріарха Антіохії. Про це послання пише Н. Суворов: “Михайло Керуларій, довідавшись про переписку Петра Антіохійського з папою... вважав потрібним... відвернути симпатії Петра від Заходу і перетягнути його на свій бік. Справедливість вимагає сказати, що послання Керуларія до Петра — погане світло кидає на Константинопільського патріарха”.⁷⁰⁾ В тому посланні Керуларій говорить: “...дійшли до мене слухи, що ти, як і Олександрійський та Єрусалимський патріархи, згадуєте ім'я папи в церковних диптихах,... а тим часом... ім'я папи було викреслене з диптихів по наших церквах ще з часу шостого вселенського Собору, за папи Вигілія... і з того часу по сьогодні папа є виключений із католицької Церкви”. Далі, Керуларій пише, що, наслухавшись про чесноту ітд. папи, він вислав йому листа, але того листа перехопив Аргір, який і вислав до столиці легатів ніби від папи та з посланням ніби від папи, а в дійсності — з посланням, що його зладив сам Аргір. Керуларій скаржитись, що “самозванчі легати”, прибувши до Царгороду, не віддали йому, Керуларієві, “належного поклону” та не хотіли засідати нижче митрополитів, “як це повинно бути за давнім звичаєм”. Далі, Керуларій говорить про різні поблудження лати-

⁷⁰⁾ Визант. Папа, 47.

нян, і то про такі, що про них не було мови в посланні Лева Охридського, ні в статті Никити Стифата, як ось, про вживання свинського мяса, навіть шкіри, про проходження Св. Духа і від Сина, про неправильний спосіб причащення в латинян, що мовляв, один споживає оприсноки, а інші цілують його, й у тому ніби цілуванні є латинське причастя; про те, що латиняни не почитають мощей, ані св. ікон, не признають святыми великих Учителів — Григорія, Василя, Івана Золотоустого. “А найтяжчим їхнім поблудженням, — пише Керуларій, — є те, що легати прийшли сюди не для того, щоб повчилися, або щоб із ними диспутувати, але, щоб учити і зобов'язувати зберегати їхні догми і подібні речі вони говорять з властю й безсоромністю”.⁷¹⁾ Отже, по словам самого Керуларія, найбільшим поблудженням латинської Церкви є не догматичні чи обрядові відмінності латинян, а те, що легати прийшли не вчитись у патріярха, але його вчити.

Петро, патріярх Антіохії, відповів Керуларієві також довшим посланням. Послання ж Петра Антіохійського, у відповідь Керуларієві, як пише Н. Суворов, не могло бути приемним для останнього... Петро зачинає з поправки грубого історичного блуду, що торкався часу, коли виключено пап із церковних диптихів (помяників — зам. наша), але, з чемности, незнання у тому приписав не Керуларієві, а його секретареві. Петро говорить, що соромиться за зміст одержаного послання, особливо ж, якщо подібне послання вислано також і до інших патріярхів... Вигілій (папа), — повчає Петро Керуларія, — був у часі пятого, а не шостого Собору...” Я й сам памятаю, — пише Петро, — в самому Константинополі, коли я був там 45 років тому, при блаженній памяті патріярсі Сергієві, — імя папи находилось у диптихах...” Далі Петро дає поучення Керуларієві з церковної історії. “Що ж торкається скверноїдження, — пише він далі, — то подібне знаходиться і в нас, бо у Витинії, Тракії й Індії їдять сорок, галок, голубів, земляних їжаків, — бо ж ніяким

⁷¹⁾ Гляди: Суворов Н., Визант. Папа, 50.

творінням Божим не треба гордити, як це свідчить і книга Діяній”. Антіохійський патріарх взиває Константинопільського до миру і братської любови... від варварських народів годі вимагати того, чого вимагається від вихованих людей. Досить і того, що вони правильно визнають Св. Трійцю й тайну воплощення. Обвинувачення латинян у тому, що вони не почитають св. ікон, Петро відбиває попросту вказанням на те, що папа Адріян, який “головував на сьомому вселенському Соборі”, — анатемізував іконоборців, ...що франки-паломники, будучи на Сході, “відвідують тутешні храми і святим іконам віддають найбільшу честь”. (Це обвинувачення Керуларія, що, мовляв латиняни не почитають св. ікон і мощей, трохи пізніше Теофілакт болгарський назвав “диявольською клеветою”).⁷²⁾ Потім антіохійський пастир ще раз наполегливо просить константинопільського патріарха не доводити діла до роздору, а під кінець листа пише: **“назагал, треба відмітити, що ми, орієнтальні, переочуємо наші блуди і толеруємо неодне, а за те дуже голосно журимося чужими справами”**.⁷³⁾

Про це послання Петра Антіохійського пише Н. Суворов, що воно є “цінним історичним документом, яке свідчить про те, що знайшлась на Сході в тому часі людина, християнського почуття і здорового глузду, ... що не допускала думки про роздор навіть із причини таких поблуджень, що їх сам уважав поважними”.⁷⁴⁾ Але цікаве те, що декотрі поверховні й односторонні православні автори, навіть у ніби наукових “історично-канонічних монографіях” — ні словечком не згадують того, повного засліплення й неуцтва, послання Керуларія до Петра Антіохійського, ні такого цінного і справді щиро православного документу, яким є послання найвищого ерарха Антіохії до царгородського Керуларія. Цьому останньому намагаються в усьому дати правду, мовляв, він тримався того, “що йому диктува-

⁷²⁾ Там же, 50.

⁷³⁾ Migne, P.G., 120, col. 795.

⁷⁴⁾ Визант. Папа, 53-54.

ли святі догмати та священні канони”,⁷⁵⁾ щоб так усю вину за поділ Церкви звалити на латинян.

10. Анатема і протианатема

Події, що відбувались у Царгороді після приходу легатів від папи, мусіли сильно дражнити так висланників найвищого архиєрея, як також і самого патріярха Керуларія. Патріярх понизив легатів, коли посилав їх на підрядне місце у зборі архиєреїв, вони ж образили патріярха, коли не послухали його й не пішли на вказане їм місце, а демонстративно вийшли з церкви і там, на порозі святині, обтрясли порох із своїх ніг. Кардинал Гумберт підірвав повагу патріярха, коли поширив у народі свою відповідь на закиди Керуларія проти латинян, Керуларій же подражнив Гумберта своєю новою впертою атакою проти західньої Церкви вже другим твором Стифата. Нова й дуже гостра відповідь Гумберта, що її поширював у народі сам імператор, ще більше вдарила Керуларія і ще більше виводила його з рівноваги. До того, патріярх чувся ще більше впокореним та опущеним, коли імператор приневолив Никиту Стифата, щоб цей власноручно спалий свій твір і перестав виступати проти папських легатів та проти західньої Церкви взагалі. Керуларій вже й дотепер бачив у імператорові свого ворога через те, що той охочий був повернути назад римському патріярхатові провінції Апулії й Калабрії; а тепер, коли імператор став отверто по боці противників Керуларія, ще й праву руку патріярха — монаха Никиту — перетягнув на той бік, тоді патріярх Керуларій почувся зовсім опущеним і ще більше ображеним.

Папські легати даремне намагались бачитися з патріярхом і поговорити з ним особисто. Керуларій оминав такої зустрічі. Коли б патріярх погодився був на розмову з легатами, то дуже можливе, що в дружній розмові були б притупилися вістря обох сторін, як притупились уже раніше, в наслідок виміни листів між па-

⁷⁵⁾ Митр. Іларіон, Поділ, 198.

пою й Керуларієм. Тоді й історичні події були б розвинулися в зовсім іншому напрямку. Але до таких розмов, на жаль, не дійшло. Керуларій ховався перед кожним і носив у серці тяжкий гнів на легатів за їхню активність у його патріяршій столиці, папським же легатам, накінець, не стало, такого конкретного в полагоджуванні дражливих церковних справ, терпцю.

Легати, що правда, не були на висоті свого звання. Їхній голова, кардинал Гумберт, був різкий і задирливий та й бракувало йому належної терпеливості та поміркованості. Він вимагав від ображеного патріярха більшої чесноти, ніж її мав сам. Православний Н. Суворов слушно пише, що “римські легати показали себе... людьми нестриманими й нетактовними. Виведені з терпеливості ухильністю Керуларія,... легати рішили принизити патріярха прилюдною демонстрацією... І оце, 16 липня 1054 р., вони ввійшли в храм св. Софії, що був заповнений народом і, після промови до народу, — в якій жалувались на впертість патріярха, — зложили на престолі грамоту, яка містила в собі вирок про відлучення Керуларія і його однодумців; потім, виходячи з храму, вони отрясли порох із своїх ніг”.⁷⁶⁾ І поведення папських легатів не було відповідне, і їхня грамота була пересадно гостра. Закиди Керуларія проти латинської Церкви в ній непотрібно названі аж “глуптою”, прихильників Керуларія прирівняно до різних еретиків, а крім того, замість показати на тисячелітнє прихильне ставлення Римського престолу до різних обрядів, папські легати в тій грамоті осуджували декілька обрядових практик грецької Церкви.⁷⁷⁾ Тим вони нікого з греків не привели на дорогу покаяння, а навпаки, відвернули від себе багатьох.

Патріярх Керуларій тепер ще більше став огірчений на папських легатів, які зараз же й виїхали з Царгороду. Він намагався дістати їх назад і тому заявив імператорові, що він кається свого поступовання. Імператор повірив патріярхові, вислав післанців за лега-

⁷⁶⁾ Визант. Іапа, 57.

⁷⁷⁾ Mansi, 19, 678.

тами й ці вернулись назад до столиці. Але імператор скоро довідався, що Керуларій не мириться хоче з легатами, а прилюдно хоче понизити їх у храмі св. Софії.⁷⁸⁾ Що Керуларій хотів пімститись на них, видно і з бесіди Пселли, який на похороні Керуларія казав, що легати “засоромлені, — не відважились явитися на зібранні і попастися в руки”.⁷⁹⁾ Анатему уложеною легатами, Керуларій дав перекласти на грецьку мову, але так, щоб викляття відносилось не до самого тільки патріярха і його прихильників, але до всієї грецької Церкви та народу.⁸⁰⁾ Тим хотів Керуларій підбурити нарід проти висланників папи. “Розумний імператор, як пише Н. Суворов, передбачував, до чого може дійти і тому настоював на тому, щоб патріярх влаштував засідання, на якому обовязково буде й сам імператор особисто. Коли ж патріярх рішуче відказався від такої пропозиції, тоді імператор казав легатам негайно вибратися в дорогу, що вони і зробили. Михайло (Керуларій) розгніваний тим, що легати виховзнулися йому з рук, викликав бунт у народі, так, що імператор, наляканий небезпекою втратити корону, був приневолений видати патріярхові Павла і Смарагда, що були головними товмачами при легатах. Їх тілесно покарано та острижено і щойно після того заворушення успокоїлося”.⁸¹⁾ Успокоїлась юрба, але не успокоївся Керуларій.

Дня 20 липня 1054 Керуларій скликав до Царгороду синод (12 митрополитів і 2 єпископи), на якому осудив легатів і кинув на них анатему за те, що вони “вдавали легатів від папи і для тієї цілі сфальшували папський підпис і печатку”. Синодальний едикт патріярха нічим не кращим та гіднішим за відлучну грамоту, що її уложили були папські легати. В ній говориться: “Якісь нечестиві люди прийшли з темряви Заходу в царство благочестя та в цей богохранимий храм, з якого, мов із джерела, випливають води чистої науки до кінців землі. У цей град прийшли вони, як грім, чи

⁷⁸⁾ Визант. Папа, 59.

⁷⁹⁾ Там же, 24.

⁸⁰⁾ Там же, 58.

⁸¹⁾ Там же, 59.

як буря, чи як голод, чи краще, як дикі кабани, щоб низвергнути правду”.⁸²⁾ Але, як у відлучній грамоті папських легатів нема анатема на всю грецьку Церкву, а тільки на Керуларія та на його сторонників, так і в своїйому синодальному едикті Керуларій кинув клятву не на всю латинську Церкву, а тільки на самих легатів та на тих, що брали участь у зладженні їхньої грамоти.⁸³⁾ Про цей історичний документ Керуларія Н. Суворов пише: **“Він (Керуларій) зладив синодальний едикт, повний фальшу, що викликає гнітуче вражіння... Що патріарх був мстивий, ...про це не може бути ніякого сумніву... Він ніколи з ніким не поводився лагідно. Він гнівався на багатьох за те, що сорок років тому, йдучи вулицею чи дорогою, не вклонились йому”.**⁸⁴⁾

Після тих подій, як пише Н. Суворов, “Керуларій поспішив відправити до Антіохії нове послання, в якому римських легатів знову називає самозванцями, що прийшли не від папи, а від Аргіра, з пофальшованою грамотою. Вони, мовляв, обвинувачували не Керуларія, а всю східню Церкву, тому він не хотів заходити з ними в переговори без інших патріархів. Згадує про відступлення римської Церкви, але “ми не хотіли пімститись за хулу проти нас чи краще — проти всіх православних, щоб не дати нагоди до соблазні в Римі...” Керуларій спішиться звістити антіохійському патріархові про все тому, що кривду заподіяно і йому (Петрові антіохійському), а також і тому, що діло йде про віру, а накінець, тому, що антіохійський патріарх може дістати невірні інформації з Риму, отож, щоб міг вислати туди гідну відповідь. Петрові радить він переслати відписи цього послання й іншим східнім патріархам, а також від свого імені звернутись до них, щоб вони запалились ревністю за істинну віру, й на випадок запитів із Риму, дали заслужену відповідь”.⁸⁵⁾

Оце нове послання Михайла Керуларія до Петра Антіохійського ясно свідчить, що Керуларій і сам на-

⁸²⁾ Митр. Іларіон, Поділ, 203; Суворов Н., Визант. Папа, 60.

⁸³⁾ Суворов Н., Визант. Папа, 67-68.

⁸⁴⁾ Там же, 63-64.

⁸⁵⁾ Там же, 62-63.

лякався того, що сталось у Царгороді з його вини. Видно, що таки рахувався з Римом і його реакцією на ці події й тому, відразу організує всю східню Церкву, щоб її найвищі представники у відповідях до Риму представляли всю справу, як таку, що торкається віри і кривди, що її вчинили папські легати всій східній Церкві.

11. Упадок патріярха Керуларія

Дальший хід подій і неопанована жадоба влади в Керуларія довели врешті, цього задиривого патріярха до поганого кінця. Захопивши в свої руки вищу владу в Церкві на Сході, він заплянував скинути невивідного йому імператора і або самому стати імператором, або, принайменше, поставити такого володаря, що був би тільки лялькою в його руках. Н. Суворов, за сучасними Керуларієвими свідками й літописцями, твердить, що той патріярх уже й до того часу “вживав червоне обува, що вважалось відзначальною, а zarazом виключною ознакою імператорського достоїнства”.⁸⁶⁾

Історик Н. Скабаланович та каноніст Н. Суворов, на основі історичних документів виказують, що Михайло Керуларій чотири роки пізніше, себто — 1058 р., брав участь у заговорі проти короткотривалого імператора-старця, Михайла Стратіотика. Цей імператор образив своїх полководців і генералів, ті ж ображені, змовились скинути його і поставити одного зпоміж себе новим імператором. Змовники виготовили свій плян “не в якомубудь іншому місці, а в Софійській церкві”, — пише Н. Суворов.⁸⁷⁾ Церква ж св. Софії була патріяршим собором у Царгороді. Заговор був військового характеру, й Керуларій спочатку брав у ньому більш пасивну, ніж активну участь. “Але, коли питання було вже вирішене невідклично, — пише Н. Скабаланович, — тоді патріярх зачав діяти. Від його імені була поставлена (Стратіотикові) вимога зійти з трону і постригтись у ченці... Він же відправив до Ком-

⁸⁶⁾ Там же, 113.

⁸⁷⁾ Там же, 86.

нена вісника з повідомленням про вибрання його на царя та з запрошенням прибути до столиці”.⁸⁸⁾ Н. Суворов додає, що змовники “проголосили Комнена самодержцем-царем, тих же, що противились тому, назвали ворогами римлян і апостатами, а рівночасно, вимагали розграбити їхні дома. Все це потвердив і сам патріярх, від імені якого священник Стефан... рядив грабунком і розваленням домів тих, що не погоджувалися з тим, що сталося. І все це діялося в храмі, — пише Н. Суворов. Патріярх за той час відправив два посольства: одне до Комнена, а друге до “старця” (Стратіотика — зам. наша): першого — взиваючи прибути негайно, й вимагаючи нагороди за свою співпрацю, мов за довершене вже діло, другого ж — взиваючи опустити палац... З того стало кожному ясным, що патріярх був не тільки співучасником, але й первовинником” у тому перевороті. “Керуларій сам скинув дотеперішніх царських урядників і назначив нових,... а “старцеві” переказав, щоб цей негайно постригся в ченці, якщо взагалі хоче остатись в живих”.⁸⁹⁾

Це вже вдруге, тепер уже як патріярх, Михайло Керуларій станув у проводі політичного і військового заговору та державного перевороту. Але на цьому ще не закінчилась революційна діяльність небувалого досі патріярха.

Допомігши Ісакові Комненові 1 вересня 1058 стати імператором, Михайло Керуларій скоро став його ворогом. Причиною тієї ворожнечі сталось те, що новий імператор, бачучи опорожнілу державну скарбницю, зачав конфіскувати маєтки вельмож, великих землевласників, а між тим і маєтки церковні та монастирські. Хоч Комнен був колись приятелем патріярха й сам патріярх поставив його імператором, усе ж Керуларій хотів мати його лялькою в своїх руках. “Про горде й задиркувате поведення патріярха говорять усі історики, — пише Н. Суворов. Патріярх, покладаючись на безмежній добрій волі імператора, виносив себе по-

⁸⁸⁾ Визант. государство, 384.

⁸⁹⁾ Визант. Папа, 91.

над нього і не тільки просив, переконував... але й грозив... та залякував, що як цар не буде слухатись, то він (Керуларій — зам. наша) позбавить його царської влади, вживаючи при тому вульгарної пословиці: я тебе, пече, зліпив, я й розібю тебе”.⁹⁰⁾ Коли Ісак Комнен зачав удержавлювати церковні й монастирські маєтки, — пише далі Н. Суворов, — тоді “патріарх задумав перевести державний переворот із ціллю — скинути впертого, гордого, всім йому зобовязаного, а при тому невдячного імператора, щоб разом на його місце поставити Константина Дуку”, що був чоловіком Керуларієвої своячки. “Але Комнен... послішив радше діяти, ніж терпіти... Користаючи з того, що патріарх... виїхав до міста поза столицю,... він вислав відділ варягів на місце побуту патріарха. Вояки з безчестям стягли патріарха з трону і, посадивши на мула... відправили його до Проконезу на заслання, а звідтам на один острів архипелагу”.⁹¹⁾ Комнен хотів при тому придумати законний спосіб скинути патріарха. Це могло статись тільки так, що або патріарх зречеться своєї гідности й уряду, або церковний Собор зложить його з уряду й позбавить гідности. Щоб не викликати заворушення в народі, Комнен вислав кількох митрополитів до патріарха, щоб вони намовили його зректись добровільно патріаршої гідности й так оминути соборового осудження та розголосу про ті закиди, що їх мав імператор проти патріарха. Але Керуларій і чути не хотів про таке зречення. Тоді імператор постановив скликати Собор єпископів і так скинути патріарха. Але ще заки такий Собор зібрався, Михайло Керуларій помер на засланні у 1059 році, отже, всього кілька місяців після того, як сам посадив Комнена на троні імператорів Візантії.

Візантійський письменник, сучасник Керуларія, Пселла, пише, що “архиерей стався тираном у відношенні до двох царів: одного усуваючи,... другого відганяючи,... щоб державу й палац затвердити за собою. **Змагання**

⁹⁰⁾ Там же, 109.

⁹¹⁾ Там же, 118.

до царської влади, бажання володіти над усіми, бажання порухом брів трясти небом і олімпом, — заставляли його зневажати самі священні справи”.⁹²⁾

Отак скінчив трикратний змовник проти державної влади та один із найбільш винуватих у розбитті єдності Христової Церкви. Від людини такого низького й обмеженого, а при тому понад усяку міру гордого й революційного характеру, — й не можна було сподіватися чогось кращого.

Наслідником Михайла Керуларія на патріяршому престолі в Царгороді став Константин Лихуд, у січні, або на початку лютого 1059 року.

12. Аналіза фактів і документів

Дуже багато церковних письменників, так православних, як і католицьких, описуючи сутичку патріярха Керуларія з папськими легатами з 1054 р., головню ж їхні взаємні анатеми та протианатеми, — означають як такі історичні факти, що довершили остаточний розрив між східньою й західньою Церквами. На нашу думку, — такий погляд дуже мильний і неправдивий. Безпідставність такого погляду побачимо дуже ясно, коли згорнемо все повище сказане про боротьбу Керуларія з західньою Церквою, особливо ж із папськими легатами й усвідомимо собі наступне:

1. Вся боротьба Керуларія проти західньої Церкви була звернена властиво проти обрядових різниць між східньою й західньою Церквами. Про обрядові різниці двох Церков уже раніше написав сам Фотій, що “різниці в обрядах, молитвах, постах чи в церковній карності — не противляться єдності у вірі”. Єдина ніби догматична різниця між Сходом і Заходом, що входила в гру в тій боротьбі, це було відмінне висловлювання однієї і тієї самої науки Церкви про походження Св. Духа, яке, однак, висказуване в західній формулі, не було ересью, та й сам М. Керуларій не згадував тієї різниці в листах до папів, а тільки в приватному по-

⁹²⁾ Там же, 94.

сланні до Петра, патріярха Антіохії, а також аж накінець у “синодальному едикті”, коли вже кидав анатему на папських легатів. А, що найбільш цікаве це те, що першества римського архиєрея, що сьогоднішні православні називають головною причиною поділу Церкви та найтяжчою перешкодою для нового поєднання двох Церков, — патріярх Керуларій **не заперечив ні одного разу, ні навіть не згадував папської гордості чи абсолютизму ні в листах до папи, ні в посланні до Петра Антіохійського, ні навіть у найгарячіший момент, — у синодальному едикті на Соборі в Царгороді, коли ображений і подразнений до найвищого ступеня, виклинав папських легатів.** Хоч Керуларій і обвинувачував західню Церкву в догматично-обрядових відступленнях давніше, ще перед сутичкою з папськими легатами, то те він і направив чи відкликав, у кожному випадку заглядив своїм листом до папи Лева IX, листом “повним примирливости та пошани до інтересів” римського архиєрея, як це сам заявив Петрові Антіохійському.⁹³⁾ Хоч і згадав знову про ті відступства й поблудження в “синодальному едикті”, все ж таки патріярх Керуларій, як свідчить Петро Антіохійський у листі до Домініка венецького, “не вважав латинян еретиками, а тільки називав їх православними, що кульгають в одному пункті, в пункті оприсноків”.⁹⁴⁾ Отже, Михайло Керуларій, своїми потягненнями в липні 1054 не думав зривати взаємин із західньою Церквою, а якщо може й мав це в пляні, то певно не з тієї причини, що вважав її еретичною. А що не думав він зривати взаємин із єпископом Риму та що не заперечував його вищої влади, видно з другого його послання до Петра Антіохійського, написаного вже після анатем на папських легатів. Із того послання виходить, що Керуларій таки й надалі рахувався з думкою римського архиєрея і тому просив патріярха Антіохії так інформувати Рим, щоб папа повірив, що все, що зайшло в Царгороді в липні 1054, — це тільки наслідок кривди, що її нанесли всій східній Церкві легати-самозванці.

⁹³⁾ Суворов Н., Визант. Папа, 40.

⁹⁴⁾ Migne, P.G., 120, 761; порівняй: Суворов Н., Визант. Папа, 36.

Якщо й погодитись на твердження, що анатема і протианатема, які прогрімали в Царгороді 16 та 20 липня 1054 — є фактами, що припечатали остаточний поділ Церкви, то і в такому випадку, як признає й сам Н. Суворов, **“головною причиною поділу Церков були не обряди й не догми, а питання влади”**,⁹⁵⁾ отже, високі амбіції Керуларія та жаждоба панувати. Обряди й догми були тільки плащиком, що мав прикривати амбіції Керуларія. Це видно хоча б із його власного листа писаного до папи Лева IX, в якому царгородський патріарх заявив готовість жити в згоді та єднанні з папою, якщо цей визнасть його найвищим патріархом усього християнства на Сході. **“Якщо одна римська Церква через тебе має наше імя, — писав він, — так усі Церкви, розсіяні по всьому світу, через мене матимуть твоє імя”**.⁹⁶⁾ **“Керуларій сподівався встановлення таких відносин Константинополя до Риму, — пише Н. Суворов, — у яких константинопільська Церква не вважалася б членом і дочкою римської, як голови й матері, але була б визнана Римом, як рівна їй матір і голова для Сходу. У випадку, коли б таке його сподівання було сповнене, то він готовий був (не дивлячись на оприсноки і ін.), прославити римську Церкву в усій вселенній, т. є, величати імя папи, як старшого єрарха... до крайніх окраїн Сходу”**.⁹⁷⁾ Але знаємо, що Керуларій у своїй амбіції пішов іще далі і ще вище, бо, як ми вже бачили, він писав до Лева IX також і те, що він готов жити в мирі й єднанні з папою, якщо римська катедра респектуватиме достоїнство і права царгородської катедри, під юрисдикцією якої знаходиться весь Схід, а то й вимагав, **щоб Захід учився в царгородського патріарха, бо ж цей не даремно носить титул “вселенського”**.⁹⁸⁾ Із того виходить, — пише Н. Суворов, — що **“справа йшла, очевидно, не про достоїнство і права константинопільської патріаршої катедри, а про владу над усім Сходом, навіть з безмірним пося-**

⁹⁵⁾ Визант. Папа, 70.

⁹⁶⁾ Migne, P.L., 143, col. 776.

⁹⁷⁾ Визант. Папа, 41.

⁹⁸⁾ Скабаланович Н., Християнское Чтеніе, 1885, I., 116.

ганням на авторитет у західньому світі, що, з історичної точки погляду, було зовсім безпідставне”.⁹⁹⁾ “Вже в 20-их роках XI віку, — продовжує Н. Суворов, — в Константинополі думали дорогою мирних переговорів з римським папою добитись визнання константинопільського єпископа східнім папою. Коли ж це не вдалося і не було виглядів на те, що до такої цілі можна буде добитись мирним способом, тоді Керуларій рішився добитись того дорогою війни з Римом. Фактично, він уже й без того був єдиною єрархічною головою на Сході... Єгипет і Палестина — давно знаходились поза межами імперії і патріярхи тих сторін перестали бути величинами”.¹⁰⁰⁾ “Це фактичне становище голови всієї східньої єрархії — Керуларій закріпив розривом з Римом тому, що після розриву вже ніхто не міг мати якихнебудь претенсій на вищу владу над ним”.¹⁰¹⁾

Отже, виходить, що й приймаючи дати 16 і 20 липня 1054, яко дати остаточного поділу Церкви, — властивою й головною причиною такого поділу були не догмати й не бряди західньої Церкви, а безмежна гордість патріярха Керуларія та його вроджена й неопанована жадоба влади.

2. Коли ж узяти на увагу самі документи екскомуніки, отже, відлучну грамоту уложену папськими легатами з дня 16-го липня 1054, та синодальний едикт патріярха Керуларія з дня 20-го липня 1054, — тоді побачимо знову, що трагічні події з половини липня 1054 року взагалі не означали поділу Церкви.

У “відлучній (екскомунікаційній) грамоті, що її папські легати зложили на престолі в соборі св. Софії, говориться тільки про патріярха Керуларія та про його сторонників і легати тільки їх одних виключали з Церкви”.¹⁰²⁾ В грамоті не кинено анатели ні на весь православний Схід, ні на грецьку Церкву, ні на мешканців патріяршої столиці, бо ж легати величають Царгород “дуже християнським і православним городом”.

⁹⁹⁾ Визант. Папа, 71.

¹⁰⁰⁾ Там же, 78.

¹⁰¹⁾ Там же, 79.

¹⁰²⁾ Митр. Іларіон, Поділ, 200; Migne, P.L., 143, col. 1003-1004.

Сам митр. Іларіон твердить, що легати в своїй грамоті “похвалили імператора, клир та народ за благочестя”.¹⁰³⁾ Видно, що Керуларій у своїй боротьбі проти західньої Церкви не мав за собою ані всього клиру, ані всього православного народу “в дуже християнському і православному” Царгороді.

Із другої ж, православної сторони, в “синодальному едикті” Керуларій кинув клятву не на папу Лева ІХ, не на римську катедру, ні не на західню Церкву, а тільки на легатів, легатів же не від папи, а від Аргіра та й на тих, що мали участь у зладженні відлучної грамоти.¹⁰⁴⁾

З аналізу обох цих документів виходить, що не Церква виклинала Церкву, а тільки один загонистий син Церкви посварився з іншими, рівнож загонистими, й одні одних виклинали. Отже, був це роздор не двох сестрицьких Церков, східньої і західньої, а тільки роздор між Керуларієм і папськими легатами, яких Керуларій уважав легатами не від папи, а від імператорського намісника Аргіра. Чи Керуларій дійсно вважав їх висланниками від Аргіра, а не від папи, в це тяжко повірити. Загально історики є того переконання, що патріярх Керуларій тільки так вдавав, бо все ж таки рахувався з папою й боявся відповідальности за наслідки. В кожному випадку нема сумніву, що в усій цій сутичці між патріярхом і папськими легатами чисто особисті порахунки дійшли до найвищого свого вершку. І одна і друга сторона була особисто ображена й тому як одна так і друга сторона намагалась понизити особистого свого противника, послугуючись при тому, в найвищому подраженні, формою церковних клятв.

3. І ще одну дуже важну річ треба тут відмітити, а саме — канонічну безвартність та безсилість так анатеми легатів на Керуларія, як і анатеми Керуларія на легатів.

¹⁰³⁾ Поділ, 199.

¹⁰⁴⁾ Migne, P.G., 120, col. 735-748.

Певною річчю в історії є, що анатеми, навіть на самого Керуларія, — не кидав папа Лев IX, ані не давав своїм легатам такого поручення. З його листів так до патріярха Керуларія, як і до імператора, виходить, що папа мав надію на успішне поладження справи з Керуларієм у Царгороді. Таку надію міг папа леліяти вже хоча б тільки на підставі того, що Керуларій уже й сам виявив був перед папою добру волю жити з ним у мирі та шанувати його інтереси. До того ж, відносини між Керуларієм і папськими легатами загострились щойно у червні 1054 р.,¹⁰⁵⁾ а папа Лев IX умер уже в квітні того ж року, нового ж папи ще не було. Не кидав клятви на Керуларія й новий папа Віктор II, бо його обрано папою щойно у квітні 1055 р., отже, аж десять місяців після трагічних подій у Царгороді. Виходить, що легати кинули анатему на патріярха Царгороду без жадного уповноваження від папи, отже, зовсім самовільно й неправно, а тим самим, така анатема не мала ніякої канонічної сили та значіння. Навіть коли б папа й був дав їм поручення те зробити, то така анатема, за думкою більшости каноністів, не мала ніякої сили з тієї причини, що папа вже від 3 місяців був мертвий, отже не було законної “голови”, а легати мусіли знати про смерть папи.¹⁰⁶⁾

¹⁰⁵⁾ Митр. Іларіон, Поділ, 199.

¹⁰⁶⁾ Jugie, *Theol. Dogm. Christ. Orient.*, I. p. 276.

N.B. — Вчений О. Жюжі твердить, що відповідальність за екскомуніку паде виключно на кард. Гумберта та на легатів, бо коли б папа Лев IX був читав буллу екскомуніки, то певно був би її основно змодифікував (*Le Schisme de M. Cerulaire, Echos d'Orient*, 1937, t. 36, p. 462). Такої самої думки є також і проф. Аман (*Histoire de l'Eglise*, t. VII, p. 145-147). Так твердить також і вчений протестант проф. Галлер, який додає й те, що папа тієї буллі певно ані не уложив, ані не підписав (*Das Papsttum, Stuttgart*, 1939, t. II. p. 284). Проф. Ант. Михель каже, що доброта папи Лева IX сталась аж приказкою й навіть із далека ніяк не можна припускати, що він міг таку гостру буллу уложити або підписати (*Humbert und Kerularios, Paderborn*, 1924, t. I. p. 48, 52, 57).

О. Е. Герман, учений єзуїт, орієнталіст, є того погляду, що папські легати, вніхавши під кінець січня з Риму, доїхали до Царгороду під кінець березня, або в перших днях квітня 1054 р., бо така подорож, звичайно, тривала 2 місяці. В квітні помер папа Лев IX,

Із другої ж сторони, також ніякої канонічної сили чи значіння, не мала й анатема кинена Керуларієм на легатів. Якщо він знав, що вони дійсно є легатами від папи, то він не мав найменшого законного права і власти виключати з Церкви офіційних представників свого вищого церковного зверхника і вже тим самим його анатема не мала ніякої канонічної вартости, ні сили. Як же Керуларій справді був переконаний (а це виглядає неправдоподібно!), що ті легати були представниками не папи, а тільки політичної влади намісника Аргіра, то і в такому випадку патріарх Царгороду не мав власти виключати їх із Церкви, бо вони не були піддані його юрисдикції, ні не були й членами східньої Церкви взагалі.

Із усього повище сказаного виходить ясне заключення, що ані боротьба патріарха Керуларія проти західньої Церкви, ні царгородська анатема і протианатема з днів 16 та 20 липня 1054 — не є властивою датою остаточного поділу єдиної досі Христової Церкви. Ці дати можна приймати хіба тільки в тому розумінні, що тоді зачала поважно розсипуватися підірвана вже єдність Церкви, яка остаточно і цілковито, як свідчить історія, завершилась щойно у пізніших віках.

13. Поступневе поширення Керуларієвого роздору

Митрополит Іларіон пише, що “з того часу (себто з часу зудару Керуларія з папськими легатами — зам. наша) по всіх Церквах Сходу перестали згадувати папу за Богослуженнями” та що вже тоді східня й західня

відносини між легатами й Керуларієм погіршились доперва в червні, а до екскомуніки дійшло доперва в половині липня 1054 р. Отож, твердить О. Герман, протягом трьох місяців вістка про смерть папи мусіла дійти до Царгороду. Якщо вона дійшла, тоді тим самим легати втратили всяке уповноваження в такій важній справі, як діло патріарха Керуларія. Такої думки є й інші вчені, як Аман, Жюжі, Галлер, Руєс та переважна частина вчених орієнталістів, істориків та каноністів. (Гляди: Emilio Herman, S.J., *I legati inviati da Leone IX. nel 1054 a Constantinopoli erano autorizzati a scomunicare il patriarca Michele Cerulario?* *Orientalia Christiana Periodica*, Roma, 1942, vol. VIII. no. I-II, pp. 209-218).

“Церкви розійшлися вже на віки”.¹⁰⁷⁾ Подібної історичної неправди допустився й сам М. Керуларій, коли в посланні до патріярха Антіохії, Петра, писав, що імя пап було викреслене з диптихів ще за часів шостого вселенського Собору, отже в VII-ому віці. Ту грубу історичну помилку праведний патріярх Антіохії приписав не Керуларієві, а нецтву патріяршого секретара й пригадав царгородському патріярхові, що ще 45 років тому він сам, Петро, чув у Софійському соборі в Царгороді, як поминалось імя папи в диптихах.¹⁰⁸⁾ І справді, Н. Суворов виказує, що, правдоподібно, щойно коло 1012 року викреслено імя пап із диптихів царгородської Церкви.¹⁰⁹⁾ Інші ж Церкви Сходу майже певно щойно багато пізніше викреслили імя пап із своїх помянників, коли й самі поступно зірвали всякі взаємини з єпископом Риму. Бо, як добре приглянутися дальшій історії подій у поодиноких Церквах на Сході, то побачимо, що царгородські події з липня 1054 р. не знайшли великого відгомону в них.

Навіть у самій Візантії, себто в Греції, не приписували якоїсь особливішої ваги подіям, що зайшли між Керуларієм і папськими легатами та не вважали це фактичним поділом Церкви. Найкращим свідоцтвом того є факт, що, як пише Н. Суворов, “жаден із тодішніх істориків чи письменників, — ні Іван Скилиця, ні Михайло Аталіот, ні Зонара, ні офіційний історик Пселла, що особисто знав Михайла Керуларія, ні словечком не згадують про сутичку Керуларія з Римом, бо вони не придавали подіям з 1054 р. такої ваги, яка виявилась доперва в дальшій історії Церкви”.¹¹⁰⁾ Отже, в очах сучасників Керуларія сутичка патріярха з папськими легатами була чисто особистою справою, що не заторкала загалу грецької Церкви і тільки згодом греки усві-

¹⁰⁷⁾ Поділ, 203.

¹⁰⁸⁾ Migne, P.G., 120, col. 795.

¹⁰⁹⁾ Визант. Папа, 23.

¹¹⁰⁾ Там же, 23-24. Сам кардинал Гумберт у своїх споминах згадує про ті події як про чисто особисту сутичку й ані одним словом не зраджує думки, що це був розрив Сходу з Заходом. (Commemoratio brevis, Migne, P.L. CXLIII, 1-3).

домили собі, що, починаючи з IV-го віку, вони оце вже 14-ий раз фактично не мають церковного єднання з єпископом Риму. Вони вже так були звикли до всяких схизм і нових замирень, що нова схизма-роздор, уже й не викликувала в них глибшого потрясення чи вражіння.

Інші східні патріархати прилучились до Керуларієвого роздору щойно пізніше, коли царгородські патріархи вже сильно підкорили їх під свою владу, одні під кінець XI віку, як Антіохія, інші ж щойно тоді, коли західні хрестоносці вже багато кривди наробили православному Сходові в XII столітті.¹¹¹⁾

Словянські ж Церкви також не так скоро підлягли згубним впливам Керуларієвого роздору. Ось, у найближчій до Царгороду Болгарії, Теофілакт, архієпископ Охриди в XII віці твердив, що ніодне з грецьких обвинувачень на дресу латинян не торкається істоти Христової віри і він заключав, що вся боротьба греків проти латинян - це вислід взаємного національного суперництва; латинян називав він "братами по вірі" і гостро картав греків, що вони задля своєї гордості і дволичности зривають церковні звязки з західнім християнським світом".¹¹²⁾

Далека ж Русь-Україна 100 років після смерти Фотія і 65 років до роздору Керуларія офіційно приступила до спільної християнської сімі, об'єднаної під головством єпископів римської апостольської катедри. Аджеж, охрестилась вона в східньому обряді священниками, що прийшли з Греції та з Болгарії, а Болгарія, як також і Царгород того часу, були в поєднанні з Римом. Саме за часів Керуларія на Русі княжив Ярослав Мудрий (1019-1054), що через свою дружину (римокаатоличку) й дітей був посвоячений із західньо-християнськими королівськими дворами Швеції, Норвегії, Франції, Німеччини, Угорщини та Польщі, а тільки один син, Всеволод, був одружений із візантійською царівною Ганною. Такі звязки українського князя з західнім ла-

¹¹¹⁾ Jugie, Theol. Dogm. Christ. Orient., I. p. 278.

¹¹²⁾ Migne, P.G., 126, col. 221-249.

тинським світом вказують на те, що Україна в тих часах була далека від тієї ненависти проти латинян, що нею палала Візантія. Київський же митрополит Іларіон (1051-1055) у тому самому часі, в своєму слові “О законі і благодаті” не знаходить ще ні одного слова, яким осуджував би західніх християн, а навпаки, дуже гарно говорить про “благочестя Риму”. Сам же митрополит Іларіон був у розриві з патріярхом Царгороду Керуларієм, бо його, на бажання князя Ярослава Мудрого, українські єпископи обрали митрополитом без згоди царгородського патріярха ще 1051 р. Видно, що Ярослав Мудрий не жив у дружніх взаєминах із Царгородом, а його наслідник на княжому престолі в Києві, князь Ізяслав, виразно стояв по стороні Риму. Син же Ізяслава, волинський князь Ярополк, їздив до папи Григорія VII й віддав йому київську державу під опіку. Цього князя Ярополка, не зважаючи на його проримські симпатії, українська Церква визнала святим.¹¹³⁾

Дуже знаменним є один факт із кінця XI-го віку, що найкраще насвітлює погляди нашої Церкви на Україні в часах, коли Схід і Захід щораз то більше розходилися. Оце, коли греки й латиняни взаємно себе виклинали, барські купці 1087 р. викрали мощі св. Миколи в Мирах Ликійських і привезли їх до свого міста Барі, в Італії. Греки дивились на це, як на злочин еретиків, наші ж предки вбачали в тому перенесення мощів, що сталося “Бога благоволенієм” і “пользи ради” та й впровадили в себе урочисте свято “весняного Миколи”, якого не було й нема в церковних уставах греків і латинян. Наші предки оцінили цю подію з погляду вселенської ідеї, що й висловили в службі цього свята, як ось: “Благословен Господь Бог наш, що прославив Святителя в (різних) країнах: чудес струмки в Мирах він точить, в латинян усіх він сціляє й у Русі милостивно вітає” (Канон 9. травня, пісні 5 та 9).

Наші предки, як бачимо, не дивились на Захід очима греків і не добачували в них еретиків чи відступ-

¹¹³⁾ Енциклопедія Українознавства, Мюнхен-Нью Йорк, 1949, т. I, ст. 604.

ників від вселенської Церкви. Щойно в половині XII віку, як завважують історики староруської полеміки, — А. Павлов, А. Попов, М. Чельцов, — став проникати на наші землі протигатинський настрій при помочі візантійських творів, що їх приносили й поширювали на Русі присилані до Києва митрополити-греки. Видно, що аж до XII віку Україна не мала нічого спільного з ненавистю Керуларія проти латинян. Певним є, що вона не брала й найменшої участі в подіях у Царгороді 1054 р. та й не пішла відразу за греками.

Отже, східня Церква не відразу відпала від Риму, а поступно відривалась від нього. Так багато разів переривані взаємини між Царгородом і Римом у минулому, — поволі ослаблювали звязок двох Церков уже від IV-ого віку. Виступ Керуларія і його гостра пропаганда проти західньої Церкви за її “відступлення”, певно знайшла відгомін у багатьох орієнталів, що були надмірно зарозумілі на свій східній обряд, а до того ще й з усієї душі ненавиділи “варварів” західньої латинської імперії. І так, у наслідок щораз більшого браку правдивої глибокої релігійности та правдивого церковного духа навіть у ерархів Церкви, як також під впливом національного та обрядового антагонізму, — Схід щораз більше відчужувався від Заходу й, накінець, відчужився зовсім.

Відчуження, а то й ненависть Сходу до західнього світу, припечатали та закріпили хрестоносні походи в XII-ому віці. Наміром папів і інших святих мужів, що організували хрестоносні походи, було: визволити святи місця Палестини від панування й утиску магомедан. Намір був гарний, але його виконавці, з ходом часу, показали себе більше захланними на багатства Сходу, ніж визвольниками святих місць. Бо до них прилучилось багато авантюристів, людей мало релігійних та мало католицьких і вони це, посварившись з греками, підчас IV-го хрестоносного походу, дня 13 квітня 1204 року завоювали Царгород і дуже ограбили його та його мешканців. Сам папа Інокентій III гостро осудив таке поведення своїх підданих і писав: “Латиняни дали грецькій Церкві тільки приклад неморальности і зло-

чинности... Ви піднесли зброю не проти невірних, але проти християн, побажали не звороту святої землі, але володіння Царгородом, ставлячи вище багатства земні над небесні. Та найгірше те, що дехто з вас не пощадили ні релігії, ні віку, ні полу, але, чинячи на очах усіх блуд та перелюб, насилували не тільки простих жінок, але й дів, що посвятили себе Богові. Не досить було вам царських скарбів та маєтків людей знатних і простих, ви простягли свої руки й на багатства церковні, а що найбільш переступно — на речі священні, бо ви грабували священні шати і виносили ікони, хрести та моші”.¹¹⁴⁾ Таке поведення західніх християн у Царгороді, Єрусалимі, Салоніках і інших великих містах; такі кривди чинені східнім християнам, їхнім святиням та святощам, самозрозуміло, розбуджували тільки ще більшу і ще більш запеклу ненависть греків до латинян, тим більше, що ті походи відбувалися під знаком Господнього хреста та ще й організовані римськими папами, дарма, що вони, накінець, пішли зовсім і отверто проти намірів папів. Греки бачили в таких хрестоносцях тільки грабіжників і то грабіжників висланих папою, що мали святе завдання грабити православні святині та винищувати православну віру.

Греки, із своєї сторони, жорстоко відімстились латинянам, таки своїм громадянам, за жорстокості поповнені хрестоносними наїздниками. В часі повстання греків у Царгороді в другій половині XIII віку, як пише православний Малицькій, “цілу частину Константинополя, заселену латинянами, спалено, ще й церкви, в яких вони шукали захисту, передано вогневі. Недужих у латинській лікарні — викинено з їхніх ліжок, навіть кости покійних латинян викопано з землі й волочено по вулицях та провулках. Папського легата, кардинала Івана, обезголовлено, його ж голову привязали до хвоста собаки, яка й волочила її по місті. Більш, як чотири тисячі латинян віддано туркам у неволю”.¹¹⁵⁾

Не дивлячись на те, що самі греки поводитися пізніше із своїми ж таки православними болгарами, сер-

¹¹⁴⁾ Migne, P.L., 215, col. 699-701.

¹¹⁵⁾ Історія христ. Церкви, II, ст. 7.

бани, румунами, і т. д., не краще за хрестоносців у Царгороді, — бо також грабили православні монастирі, палили словянські богослужбові книги й бібліотеки, насильно геленізували, словянських православних єпископів, на домагання самого таки грецького синоду, виганяли на заслання, і т. д.; — але що таке зробили і західні латиняни колись у Царгороді, то греки приписали це не звироднілості західньої солдатески, а латинській вірі, римській Церкві, а то й самим римським папам. Винувати віру, Церкву чи папів у таких грабунках, що їх поповнювали різнонаціональні римокатолицькі хрестоносці на православних греках, — є недоречне, як недоречним було б винувати, напр., православну віру, православну Церкву чи православний Святіший Синод у Москві, за насильства, що їх допускалася московська солдатеска на мешканцях європейських країн, що їх завоювала підчас воєн. Віра, звичайно, тут ні при чому, бо не з мотивів віри й не задля вимог віри, а тільки з браку належної віри та церковного духа — і одні, і другі допускалися злочинів. Але маса покривджених хрестоносцями греків не відрізнявала католицької віри й Церкви від багатьох хрестоносців, що прийшли з католицького Заходу; й так бачила в них усіх тільки грабіжників і то ще грабіжників висланих папою. Це й утвердило православних греків і інші православні народи Сходу в ненависті до латинян, та остаточно закріпило поділ Христової Церкви.

Як колись амбіція гордих і властлюбних патріархів, так тепер ненависть покривджених греків — прикрила себе традиційним і вже витертим плащиком догматично-обрядових поблуджень західньої Церкви, і так, чисто людські немочі й похоті так східньої, як західньої сторони — довершили остаточно поділ єдиної Христової Церкви.

14. Хто від кого відступив?

Закінчуючи оцей розділ про творців поділу єдиної Христової Церкви та перевівши аналізу фактів і доку-

ментів, що насвітлюють ту невимовно трагічну подію, — запитуємо ще раз і ще раз: хто завинив той поділ і хто від кого відступив?

Як узяти на увагу роздор патріярха Фотія, то й самі події та суперечки, як також і дальша історія взаємин між Царгородом і Римом виказують, що був це роздор тільки тимчасовий, подібний до багатьох інших знаних нам із історії, хоч і один із найповажніших, що значно підірвав уже й так слабу єдність Церкви. Вина за той роздор падає, безперечно, на самого Фотія, як це доказують і самі православні автори.

У випадку з патріярхом Михайлом Керуларієм з 1054 року — вина певно є по обох сторонах, так у Керуларія, як і по стороні папських легатів. Обі сторони діяли під впливом ображеної і подразненої амбіції, діяли без належної розсудливості і стриманості та без усякої розумної й оправданої причини обкладали одні одних безвартісними анатемами. Проте, і в цьому випадку, при спокійному й холодному роздумуванні з 900-літньої віддалі від тих гарячих подій та в насвітленні віри і практики всієї Церкви до часів Керуларія, — мусимо сказати, що патріярх Керуларій не перестав бути підданим, хоч і невідповідно повелися з ним папські легати, як діти не перестають бути дітьми своїх батьків, коли ці деколи невідповідно відносяться до них, та як вояк не перестає бути вояком і не є звільнений від військового послуху, коли генерал видасть деколи й не зовсім мудрі чи доцільні зарядження.

Коли ж накінець узяти на увагу не тільки самого Фотія й папу Николая I; й не тільки самого М. Керуларія й папських легатів, а всю східню й західню Церкву та шукати в цілій історії їхніх взаємин аж до 1054 р. відповіді на питання: хто від кого відступив? — тоді, на підставі всього дотепер сказаного, виходить, що таки східня Церква відступила від західньої, а не західня Церква покинула східню Церкву. Хоч до поділу Церкви причинились також і представники Заходу, головно за Керуларія й пізніше після нього, проте, багато більше причинились до того поділу представники Сходу ще до Керуларія. Як покласти на вагу всю

вину Сходу й усю вину Заходу, то побачимо, що терези з виною Сходу безперечно й багато більше навантажені та тяжчі.

Первісна східня Церква бачила в св. Петрі наслідника Ісуса Христа й видимого Голову Христового стада, римського ж єпископа визнавала живим Петром, що з волі Спасителя є найвищим єрархом усієї Церкви, всіх християнських народів та всіх обрядів і, яко такому, підчинялась та слухалась його, як учителя та як суддю. Аджеж, історія Церкви на Сході свідчить, що майже повних 900 років папа “настановляв патріархів і скидав патріархів-єретиків”¹¹⁶⁾ і ніхто з православних єрархів не протестував проти того. Не визнавали того права та не слухались папів тільки єретики. — Пізніша ж Церква на Сході все менше й менше говорила про св. Петра, а вищу Божу установу першенства римських єпископів зачала обережно прикривати та пояснювати, яко установу чисто людську й дочасну, мовляв, Собори зробили єпископа Риму старшим єрархом у Церкві, а, накінець, навіть не Собори, а імператор-поганин поставив римського архиерея найвищим зверхником над усією Церквою. — Новіша ж східня Церква пішла ще далше й вона поставила св. Петра нарівні з іншими Апостолами, заперечуючи всяке його першенство між ними, а власть єпископа Риму обмежила тільки до вірних латинського обряду. Різниця в поглядах і визнанні між первісною й новішою православною Церквою, як бачимо, — аж дуже велика.

Первісна східня Церква мала 7 вселенських Соборів, які, ведені майже завжди папами та їхніми догматичними посланнями, поборювали найтяжчі єресі, що зроджувались у Церкві. Отці Соборів приймали постанови папів як вказівки, від яких не вільно відхилитися; й так єпископи Риму за весь той час берегли чистоту православія від змази поблудження. Навіть силу своїх постанов, що не були подиктовані папами, так вселенські, як і православні помісні Собори, узалежнювали

¹¹⁶⁾ Суворов Н., Учебник, 46-50.

від потвердження, або відкинення єпископом Риму, якого й просили затвердити постанови Соборів. — Пізніша Церква на Сході, вже з кінця VII віку, намагалась виносити вже й такі постанови на Соборах, що суперечили духові чистого православія перших віків і раніших Соборів і вже отверто наставлялись проти першества римської катедри, але ще й тоді, навіть такий досить протипапський та протилатинський трульський Собор (692 р.) вимагав, щоб папа затвердив такі постанови. — Новіша ж східня православна Церква вже від 787 р., отже, повних 1167 років — не має ніякого вселенського Собору, сотки помісних Соборів різних східніх Церков уже повних 1000 років і не звертаються до єпископів Риму з проханнями затвердити їхніх постанов, а на заклики папів прийти на нові вселенські Собори, що відбуваються на Заході, — патріярхи Сходу звичайно відповідають кпинами та повторюваннями обвинувачень Фотія й Керуларія на адресу західньої Церкви. — І знову бачимо, що погляди і практика новішої православної Церкви аж дуже відмінні від поглядів і практики первісної православної Церкви, Церкви сімох вселенських Соборів.

Первісна східня Церква вважала єпископа Риму найвищою установою, до якої від перших віків християнства звертались усі єрархи всіх народів і обрядів Сходу з своїми жалями, апеляціями та проханнями. Тих жалів і апеляцій було так багато, що вже сардикійський Собор у 343 році мусів аж законом обмежувати їх та визначати випадки, в яких можна поминути місцевих своїх єрархів і відкликуватись до найвищої влади, до єпископа Риму. — Єрархи пізнішої православної Церкви вже менше й рідше відкликувались до єпископів Риму, за те частіше звертались до імператора, як до найвищої апеляційної інстанції, і то в чисто церковних справах. — Новіша ж православна Церква, вже від 900 років, узагалі не звертається до єпископів Риму з жадними орудками, а то й заперечує йому право вмішуватись якимнебудь способом у церковні справи Сходу. Ніхто не може заперечити величезної та наглядної різниці між практикою первісної православної Цер-

кви перших 6-7 віків і практикою новішої православної Церкви від часів Михайла Керуларія.

Перше ясна віра й отверте визнання першенства так св. Петра, як і єпископів Риму на всьому християнському Сході; пізніше притемнювання як одного, так і другого, головню у Візантії, а, накінець, повне заперечення і одного, і другого, під натиском Візантії, на всьому православному Сході.

Західня ж Церква, а також зєдинені з катедрою св. Петра Церкви східніх обрядів, і по сьгодні вірять та визнають св. Петра наслідником Ісуса Христа й видимим Головою Христової Церкви на землі та визнають єпископа Риму живим Петром, Христовим намісником, найвищим єрархом і учителем у Христовій Церкві, як це вірила й визнавала вся первісна, так східня, як і західня Церква перших 10 віків, як це вірили й визнавали найкращі стовпи і світила православного Сходу — свв. Василій Великий, Григорій Богослов, Іван Золотоустий, Іван Дамаскин, Максим Ісповідник та Теодор Студит; та як це вірили й визнавали з самих майже тільки православних східніх Отців зложені 7 вселенські Собори. Отже, не західня Церква XI віку відступила від східньої, ані не східня Церква XI віку відступила від західньої, а тільки, — говорячи стисло, — східня Церква пізніших віків відступила від віри, традиції і практики своєї таки східньої православної Церкви первісних віків і тим відірвалась узагалі від вселенської Христової Церкви. Від того часу вона заразом перестала бути також і правдивою православною Церквою.

Вселенської Церкви перших 10 віків уявити собі не можна без всесторонньої і найбільш авторитетної діяльності та без отверто, або, згодом, без явного спротиву визнаваної зверхности єпископів Риму, як також без досить часто скликуваних вселенських Соборів, які захоронували віру серед бур усе нових і нових ересей. Отже, новіша православна Церква відірвалась від вселенської Церкви в наслідок того, що відступила від Богом установленої законної і верховної влади римського первосвященика, як також і від церковної установи влади вселенських Соборів, яких не має вже по-

над 1000 років та яких, у дійсності, й не хоче мати. Так новіша православна Церква осталась і без Голови, і без вселенських Соборів. Західня ж Церква і по сьогодні має законну та Богом установлену найвищу владу в Церкві, владу римського архиєрея; а також і по сьогодні має вона вселенські Собори, бо має їх уже 20, отже, західня Церква і по сьогодні є та й тільки вона єдина може називати себе вселенською Церквою Христовою, Церквою вселенських Соборів та єдиною й істинною православною Церквою.

Говорити, що західня Церква відступила від вселенської Церкви, бо завела в себе нові догми, яких не знали перші 7 вселенські Собори, — це те саме, що тільки виявляти велике незнання історії та діяній вселенських Соборів. Бо хто уважно вчитується в діяння всел. Соборів, той побачить ясно, що, головно в догмах, вселенські Собори проголошували тільки те, що вже наперед визначили й вирекли єпископи Риму в своїх догматичних посланнях до вселенських Соборів. Це видно найясніше, головно від третього Собору почавши. Якщо єпископ Риму мав право, — й усі визнавали за ним те право, — визначати догматичні формули віри тоді, коли ще відбувались перші 7 вселенські Собори, то має він те саме право визначати догматичні формули віри, отже, догми віри, і після перших 7 вселенських Соборів, аж по сьогодні, бо те право має він не від Соборів і не від людей, а від Бога. Аджеж, життя Церкви, потреба учительського уряду в Церкві, як також і небезпеки Церкви не скінчилися з VII-им вселенським Собором у 787 році.

Якщо православні сьогодні вчать, що вселенський Собор — це найвища учительська власть у Церкві та що єпископ Риму не має права визначати формул віри — догмів, — то хіба сьогодні вже взагалі немає Христової вселенської і непомильної Церкви, бо, по їхньому, західня Церква відпала від вселенської через нові догми папів, отже, через “латинські ересі”; східня ж Церква фактично вже більш як 1000 років не має найвищого учительського уряду вселенських Соборів і внаслідок того застигла з кінцем VII-го вселенського

Собору, а в пізніших віках, як це бачимо і сьогодні, піддалась під вплив живішого, але еретичного учительського уряду протестантизму, щоб тільки не визнавати учительської власти римських папів. Виходило б, що сьогодні взагалі вже нема правдивої і непомильної вселенської Церкви. Виходило б, що Ісус Христос страшно помилився, коли казав, що “й брами пекла не подолають” Його Церкви, що до кінця світу буде Він мати “ягнят і овець” у Своїй отарі, що до кінця світу буде хтось один “пасти стадо” Христове, ітд. Але думаємо, що й самої такої думки налякається кожен, так православний, як і католик.

Отже, якщо мусить десь бути істинна вселенська Церква Божа, то тією Церквою певно не є та, що, відкинувши Божу установу найвищого учительського уряду, звязану з катедрою св. Петра, сперлась на пів-людській установі вселенських Соборів, а й тих не має. А саме такою є сьогоднішня східня православна Церква, яка відкинула найвищий учительський уряд наслідників св. Петра, втратила здібність мати дальші вселенські Собори, відступила від визнання і практики так перших 7 вселенських Соборів, як і від віри та практики первісного православія, чим і відступила від первісної істинно православної вселенської Христової Церкви.

ЗАКІНЧЕННЯ

Питання, зв'язані з поділом єдиної Христової Церкви, що їх ми тут коротко розгорнули, далеко ще не вичерпані. Для повноти образу треба б іще багато чого долучити до того, що було сказане в повищих розділах; та й треба б іще додати деякі нові розділи, як напр., про сумні наслідки поділу Церкви; чи розробити ще цікавіше питання про спроби і способи та умовини нового об'єднання Церков. Але ці питання, покищо, мусимо лишити на пізніше.

В повищих розділах хоч частинно насвітлили ми найболючішу проблему християнського світу, проблему поділу Христової Церкви, яка так болюче заторкує й наш український нарід. Бачили ми, що до поділу Церкви дійшло з чисто людських причин і з низьких спонук, а не з догматичних розходжень між Сходом і Заходом. Бачили ми, що первісна православна Церква Сходу аж до X-го віку багато інакше виглядала, ніж виглядає Церква, яка сьогодні називає себе православною. А що найважливіше для нас, Українців, це те, що українська Церква зродилась ще до поділу Церкви й у тому поділі не брала жадної, й найменшої участі. Український нарід прийняв Христову віру в шаті первісного й чистого православія, православія свв. Василя В., Івана Золотоустого, Єфрема Сирійського, Івана Дамаскина та Теодора Студита, отже, — прийняв християнство в шаті православія об'єднаного під головством наслідників св. Петра, єпископів Риму.

Історія української Церкви має записано дуже виразно і ясно, що хоч ця Церква від своїх початків була залежна адміністративно від Царгороду, все ж таки, посередньо, силою своєї приналежности до Царгороду,

була зєдинена з Римом, як був зєдинений із ним і сам Царгород, аж до 1054 року. Якщо брати під увагу тільки офіційальне хрещення України-Руси за часів св. Володимира, 989 р., то до поділу вселенської Церкви маємо тут найменше 65 років офіційальної злуки нашої Церкви на Україні з Римом. А й після відірвання Царгороду від Риму 1054 р., аж до початків XII віку не натрапляємо в наших літописах на найменшу ворожнечу до Риму, доки, як пише Початковий Літопис, Царгород не поставив у Києві митрополита-грека, Никифора в 1104 році, який, як і його наслідники, грецькі митрополити, запроваджували на наших землях ненависть до Риму. Отже, наша Церква на Україні-Русі і після поділу Церкви майже 100 років не знала, що це є ненавидіти римську Церкву, “голову й матір” усіх Церков, як її називали саме східні православні Отці, як Ігнатій Богоносець, Максим Ісповідник, Теодор Студит і інші. Тому то й не дивно, що коли весь Схід просто застиг і закамянів у церковному роздорі, тоді саме українська Церква весь час стихійно і вперто тяжіла до джерела первісного й чистого православія, до катедри св. Петра в Римі і то від самих майже початків насаджування візантійського, ненависницького, новішого типу православія на наших землях.

Історія нашої минувшини знає єднання української Церкви з Римом за київських митрополитів Григорія Цамвлака († 1419), Ісидора († 1462), Григорія Болгарина († 1472), Мисаїла († 1480), Йосипа Болгариновича († 1508), Іпатія Потія († 1613), Венямина Рутського († 1637), Кипріяна Жоховського († 1693), Йосафата Булгака († 1838). Український нарід памятає унію Берестейську (1596), унію Ужгородську (1652), Перемиську (1692) та Львівську (1700), які перетривали до наших часів; знає також і благодатні релігійні, культурні та національні користі, що їх такі унії приносили українському народові. Український нарід знає дуже добре, що саме тільки православна Москва, точніше — царі Петро I, Катерина II та Микола I, дослівно мечем і вогнем винищували українську Церкву та її єднання з Римом, головно, коли на 15 мільонів населення України й

Білорусі, було 10 мільйонів грекокатоликів, які до р. 1770 мали понад 10,000 гр. кат. парохій. Після 1795-го року з того всього остали тільки 2 мільйони Українців (що припали до Австрії) і около 1,000 парохій. Усе інше проковтнула Москва та насильно перевела на православ'є. А ще живіше памятає український нарід ліквідацію унії на Холмщині й Підляшші 1875 р. та найновішу ліквідацію всіх останніх 5 українських грекокатолицьких епархій большевиками в Галичині та на Закарпатті після останньої світової війни. Вся історія Церкви на наших землях майже кожного десятиліття поперетикана або яскравими проявами безустанного і впертого прямування до об'єднання з катедрою св. Петра в Римі, або муками і кров'ю кращих синів українського народу, що обороняли того об'єднання. І саме це дає нам заповуру та будить сильну надію, що українська Церква, може в недалекому майбутньому, буде між першими православними Церквами Сходу, які знову поєднуютьс'я з Римом.

Цього каже нам надіятися не тільки саме безперестанне, вікове тяжіння великих українських православних ерархів до того об'єднання. Цього каже сподіватися і вся внутрішня психіка українського народу. Наш нарід, від світанку своєї історії, виховувався в душі західньої, європейської культури. В нього нема тієї ехидности, ненависти чи насторожености до Заходу, що їх так легко спостерігає кожний у москалів чи греків. І саме чи не з тієї причини сильно вдаряє в очі також і велика схильність колишньої української православної Церкви до зовсім західнього, католицького розуміння церковної богословії.

Знаним є факт, що, напр., один із найбільших наших митрополитів, Петро Могила, не тільки леліав плани про об'єднання нашої Церкви з Римом, але й всесторонньо покористовувався філософічними та богословськими творами західньої Церкви. Твори св. Томи з Аквіну, Каєтана та Суареца стались також підручниками в Києво-Могилянській Академії на довгі роки.

Також знаним є факт, що укр. православна Церква в XVI-XVII віках, відмінно від грецької та москов-

ської, зовсім по західньому визнавала віру в Непорочне Зачаття Божої Матері. Наші богослови та письменники, як Йоаникій Галятовський, Лазар Баранович, Дмитро Туптало, Теодосій Чернигівський, Антоній Радивилівський, Варлаам Ясінський, Степан Яворський, Інокентій Поповський та інші, як також і професори Київської Дух. Академії — були проповідниками тієї догми в православній Церкві. Вони, як також і члени православних церковних братств, присягою зобов'язувались вірити та боронити Непорочне Зачаття Божої Матері так, “як вірять і оборонюють догми православної віри”. Такі погляди на цю догму ширились із Києва на північ, до Москви, доки московський патріарх Йоаким, під протестантським впливом, не приказав 1690 р. спалити всі твори, що проповідують Непорочне Зачаття.

До того варта додати й те, що, напр., майже всі вищенаведені укр. богослови та письменники, з Петром Могилою включно, придержувались західнього розуміння освячення Найсв. Дарів на Літургії, себто, що освячення стається через Христові слова “Прийміте, ядіте...” та “Пийте от нея всі...”, а не доперва пізніше, коли священник мовить молитву до Св. Духа на так званій “Епіклезі”. Але і в цьому випадку Москва взялась насильно адушувати духа західньої культури та західнього способу думання в укр. православній Церкві. Бо оце малограмотний московський патріарх Йоаким, на московському соборі 1690 р., передав анатемі науку українських православних богословів, їхні твори приказав спалити, а Сильвестра Медведєва обвинувачено навіть у зраді державі та стято йому голову.

Як бачимо, майже нема пів віку в історії колишньої укр. православної Церкви, коли вона не тяжіла до Заходу й до Риму всією своєю істотою. Ми думаємо, що коротко тут наведене славне її минуле достатньо оправдує наше переконання, що українська православна Церква вже давно була б об'єдналася з Римом, коли б не Москва, коли б не дух московського відокремлення від усього західнього культурного світу та коли б не дух московського деспотизму й безоглядного насилля.

Знаємо дуже добре, що сьогодні в колах української православної верхівки панує ще велике упередження до католицької Церкви, а то й ненависть до неї. Це й не важко зрозуміти, коли зважимо, що більша частина нашого народу повних 300 років знаходилась під володінням Москви і старанно була виховувана в дусі візантійсько-московської настороженості, нетерпимості й ненависти до всього, що не-московське й не московсько-православне. Але, з другої сторони, знаємо й силу Божої благодати, проти якої не встояться жадні сили зла. Якщо “Бог може і з каміння розбудити дітей Авраамові” — як кликав св. Іван Предтеча до фарисеїв (Мт. 3, 9), то віримо, що й зпоміж синів українського народу Бог вибере Собі раз великих “дітей Авраама”, які самі, вільні від усякої візантійсько-московської нетерпимості, запалені правдивим Божим Духом і охоплені всеціло правдивою любовю до свого українського народу та до безсмертних і Кровю Христовою відкуплених душ своїх братів і сестер, — стануть знову на традиційний шлях наших Іларіонів, Ісидорів, Григоріїв, Потіїв та Петрів Могил і підуть поміж нарід та на місце візантійсько-московського духа будуть насаджувати в душу українського народу духа нашої української церковної минувшини і так приводити українську Церкву та весь український нарід до обєднання з катедрою св. Петра в Римі.

Маємо дуже багато підстав у минулому нашої Церкви, як і в нашому сучасному, щоб так вірити й так сподіватися. Віримо в те тим міцніше та сподіваємося того тим певніше, що обєднання з катедрою св. Петра в Римі, — це не навернення на латинське католицтво, а тільки поворот до первісного й чистого православія св. Отців Сходу та сьоми вселенських Соборів, отже, поворот до православія наших батьків із часів св. Ольги та св. Володимира. Того єдиного тільки й треба, щоб із боку українського народу загоїти 900-літню рану й закрити 900-літній сором поділу єдиної Христової Церкви.

ПОКАЖЧИК ВАЖНІШИХ ІМЕН І РЕЧЕЙ У КНИЖЦІ

Числа означають сторінки

- Аарон, 69
Авраам, 31-32, 316
Августин, св. 65
Агатон, св. папа, 146, 147
Ад — Шеол, 38
Адріян, папа, 130, 149, 150, 188, 191, 266
Акакій, патр., 171, 182, 183, 234
Анаклет, папа, 80, 175
Анатема (клятва), 5, 131, 137, 140, 142, 143, 144, 286 - 289, 296 - 299
Анатолій, патр., 138, 163, 170, 171, 236
Анастасій, патр. 188
Англікани, 216
Аникита, папа, 177
Антіохія, 22, 92, 94, 171
Апеласії, 88, 97, 106, 107, 135, 136, 138, 143, 178, 179, 181, 198
Аполінарій, аполінаристи, 119
Апостоли:
 Андрій, 29, 49, 51
 Іван, 29, 43, 49, 50, 51, 94, 100
 Матей, 46, 51, 101
 Матвій, 50, 96
 Павло, 37, 46, 66, 68, 69, 80, 81, 84, 101
 Пилип, 100
 Яків, 94, 95, 100
 Юда, 41, 50, 61, 96
 Петро, гляди: Петро, св. Ап.
 — Основа Церкви, 66-68
 — Підвалина Ц., 67
 — Темеліос, 67, 69
 — менше одержали, 39, 41, 58, 68, 83, 84, 88, 89, 90, 100, 116
 — підчинені Петрові, 28, 29, 40, 45-47, 68, 86, 87
 — їхнє відношення до Петра, 29, 48, 49, 51, 94, 96
 — їхня влада, 39, 66, 68, 70, 71, 81, 83, 116
 — спір за першенство, 51, 94
 — не є рівні Петрові, 83, 84, 89, 95, 100, 109
Апостольські катедри, 22, 138, 184
Апостольське наслідство, 79, 80
Апостольські Отці, 78, 80, 174
Апостольське Передання, 80, 147
Апостольські Правила, 175, 260
Апостольська Столиця (престіл) 103, 139, 140, 143, 144, 186, 187
Аргір, 277, 280, 289, 297
Арій, 132
Аріяни, 65, 199, 233
Астерій Амас., св., 98, 99, 100, 101, 112, 115
Атанасій В. св., 21, 113, 119, 168, 180, 214, 243, 249
Белармін, св., 65
Біляев А., 113
Богородиця, 126, 133, 170, 246
Болотов В., 129, 135, 141, 152, 155, 163, 176, 184, 199, 215, 224, 226, 242, 248

- Борис, цар Болг., 264
 Брее Л., 245, 279
- Варда, 256, 257, 265
 Василій В. св., 21, 71, 85, 87-89, 112, 113, 115, 119, 120
 Василь Макед., імп., 265-266
 Візантія, 21, 131
 Віктор, папа, св. 177
 Віктор II, папа, 298
 Вигілій, папа, 141, 143, 145, 146, 248
 Витсаїда, 29
- Гарнак А., 176, 177
 Гезен А., 222
 Геннадій, патр., 171
 Генезарет, 29
 Гергенретер Й., 257, 272
 Герман, патр., 188, 251
 Головство видиме, 70-76
 Гонорій, папа, 186
 Гормизда, папа, 183, 199
 — його формула поєднання, 183-185, 250
- Гумберт, кард., 280, 282, 283, 286, 287
 Григорій Наз., св., 89, 90, 161, 234, 243, 246
 Григорій Нисс., св., 89, 90
 Григорій Вел., папа, 130, 133, 238
 Григорій II., папа, 188, 251
 Григорій III., папа, 251
 Григорій VII., папа, 302
 Григорій Асбеста, архієп., 260, 261
- Давид, прор. 30, 33, 46
 Дамаз, папа, 88, 120
 Даниїл, прор., 36
 Дворнік Фр., 268
 Дидим, св., 91, 92
 Діонісій, папа, 88
 Діоскор, патр., 128, 131, 137-139, 140, 162, 168
 Доброклонській А., 189, 190, 252
 Догма, 25
 Домн, папа, 146
- Доситей, патр., 235
 Дроздов Филарет, 57, 112
 Дух Св., Походження, 20 - 21, 214-218
 Дюшен Л., 233
- Ебен, 34
 Евномій, 214
 Екскомуніка, 5, гл. також: ана-тема
 Епikleза, 315
- Євномій, ерет., 87
 Євсевій Самосат., 119, 120
 Євстахій, патр., 239-240, 270, 272
 Євтихій, патр., 144
 Євтихій, архим., 131, 135-139
 Єлевтерій, папа, 80
 Єпископи, 71-73, 123
 — непомильні, 118
 Єремія, 36, 104
 Єресь, 21, 24, 117, 119, 120, 125, 126, 232-236
 Єретики, 19, 21, 78, 81, 85, 106, 119, 125, 137, 148, 178, 183, 233
 Єронім св., 65, 120
 Єрусалим, 67, 185
 Єфес, 137, 138, 175, 177
 Єфрем, св., 71, 85-87, 97, 115
- Іва Едеський, 141
 Іван Хреститель, св., 36, 86, 104, 316
 Іван Золотоустий, св., 51, 65, 71, 85, 92-98, 112, 115, 168, 234, 246
 Іван Дамаскин, св., 21, 65, 104, 105, 112
 Іван IV., папа, 267, 268
 Іван VIII., папа, 171
 Іван IX., папа, 269
 Іван, патр. Єрус., 185
 Іван Постник, патр., 236, 238, 239
 Іван Кападокійський, патр., 236, 238
 Ігнатій Богоносець, св., 19, 79, 94, 176
 Ігнатій, патр., св., 191, 256, 257, 266, 267
 Ізраїль, 30-34, 37, 46, 69, 70

- Ізяслав, укр. кн., 302
 Ікони, почитання, 78, 106, 149,
 187-188, 190, 251, 253, 284, 285
 Іконоборці, 19, 126, 129, 131, 187,
 251-253
 Іларіон, митр. Київ., 302
 Іларіон, митр. (Огієнко), 59, 60,
 62, 114, 119, 163, 167, 213, 223,
 228, 236, 238, 257, 264, 265, 275,
 278, 297, 299
 Ілія, прор., св., 36, 104
 Ілія, єп. Анабари, 195
 Імя — значіння, 30
 — його зміна, 31, 32
 Інокентій I, папа, 97
 Інокентій III, папа, 303
 Іраклій, імп., 186
 Ірина, цар., 149, 188, 252
 Іринеї, св., 79, 80, 81, 113, 178
 Ісаак Комнен, імп., 291-292
 Ісаїя, прор., св., 86, 98
 Йона, 29, 34, 36, 37
 Карло В., імп., 218, 229
 Карташов А., 212, 227, 237
 Католицтво, католицький, 18-22
 Келестин, папа, 133-135, 199
 Керуларій М., патр., 5, 22, 23,
 111, 210, 211, 213, 237, 240
 — заговорник, 272, 290-292
 — його характер, 273-275, 281,
 289, 291
 — його освіта, 274-275
 — його постриження, 273
 — його свячення, 273
 — його жадоба влади, 241,
 274, 275, 291-293, 295, 296
 — його виступ проти латинян
 276-277
 — його закиди проти латинян
 278, 284
 — його відношення до папи,
 279, 280, 283, 289, 294, 295
 — його відношення до пап.
 легатів, 281, 283, 287 - 288,
 289
 — його послання, перше, 283
 — його послання, друге, 289
 — анатема на нього, 287, 296-
 299
 — його протіанатема, 288-289,
 294, 299
 — його упадок, 290-293
 Кесарія Филипова, 35, 89, 107
 Кипріян Картаг., св., 81, 82, 112,
 113, 116-118, 124, 125, 179
 Кирил Олександрійський, св.,
 101, 102, 133, 134, 143, 181,
 199, 214
 Кирил Єрусалимський, св., 21,
 90, 91, 112
 Кирил, св., Ап. Словян, 191, 192
 Климент, папа, св., 80, 175-176
 Ключі, 37, 39, 41, 45, 52, 53, 58,
 59, 68, 83, 86-88, 90, 91, 93,
 99, 102, 106, 135
 Константин В., імп., 150, 159,
 166, 242
 Константин Мономах, імп., 245,
 273, 276, 280
 Константин Погонат, імп., 146
 Константин Порфірородний, імп.,
 149
 Константин Копронім, імп., 129,
 149, 246, 251
 Констанцій, імп., 243
 "Конститута", 144
 Коринт, 175
 Корнилій, папа, 82, 117
 Лебедев А., 111, 162, 199, 212,
 231
 Лев I. Вел., св., папа, 129-131,
 136, 137, 139, 140, 141, 160,
 162, 169, 199
 Лев III, папа, 106, 107, 218, 229
 Лев IX, папа, 5, 234, 276, 277,
 279, 282, 294, 295, 297, 298
 Лев, архиеп. Охриди, 278, 284
 Лев III Ісаврянин, імп., 149, 187,
 237, 244, 251
 Лев V Армянин, імп., 106, 188,
 190, 252
 Лев VI Мудрий, імп., 269, 270
 Легати від папи, 5, 130, 133-135,
 137, 139, 147, 162, 163, 170,
 259, 260, 270, 280

- предсідниками на вс. Соб., 129, 132, 138, 144, 150, 190, 281
- Ліберій, папа, 87
- Лін, папа, св., 80, 175
- Літос, 34, 66-67, 69
- Лоазі А., 47
- Люценцій, легат, 139
- Максим, св., Іспов., 102-104, 186, 250, 251
- Малицький П., 161, 187, 188, 243, 251, 252, 256, 257, 304
- Маркил, ерет., 119-120
- Мартин, папа, 250-251
- Мартиновський А., 58, 60
- Мережковський Д., 248
- Месія, 30, 31, 33, 36, 59
- Методій, св., Ап. Слов., 172, 173, 191 - 192
- Методій, патр., 190
- Минна, патр., 247
- Митрополити, 59, 71, 119, 132, 281
- Митрофан, митр., 257-258
- Михайло III, Пяниця, імп., 192, 256, 261, 265
- Михайло IV, Пафлагон, імп. 272
- Михайло V, Калафат, імп., 273
- Михайло VI, Стратіотик, імп., 290
- Микола, св., 302
- Могила Петро, митр. Київ., 222, 314-315
- Мойсей, 31, 69, 84
- Монотелети, 130, 186, 199, 234, 250
- Монофізити, 137, 142, 143, 162, 199, 234
- Нектарій, патр., 75, 161
- Непомнльність, 20, 141, 147, 184, 185, 224
- Апостолів, 123, 185
- єпископів, 185
- Непомнльний, 41, 185
- Непорочне Зачаття Пресв. Бог., 20, 217, 315
- Несторій, ерет., 126, 133 - 135, 142, 168
- Нетерпимість греків, 212, 230-232, 277
- Никифор, св., патр., 190, 252
- Никита Стифат, 278, 282, 284
- Николай I, папа, 258, 259, 261, 266
- Николай Містик, патр., 194, 270
- Огієнко Ів., проф., 191, 192; гляди також: Іларіон митр.
- Олександрія, 21, 22, 167, 168, 171
- Олексій, патр., 273
- Оприсноки, 210, 211, 277, 278, 294
- Опгат Милевитський, 180
- Ориген, 83-85, 125
- Отці Церкви, 57, 63, 65, 76, 77-121
- Павлов А., 173, 192, 235, 279, 303
- Папа, гляди: Римський єпископ
- Папський абсолютизм, 223-226
- Пасха, святкування, 177
- Пасхазин, легат, 139
- Пасхалій, папа, 106, 107
- Патріярх вселенський, 237, 241, 270, 279, 282
- Патріярхи, 23, 59, 61, 71, 72, 75, 114, 119, 128, 132, 142, 144
- Пелагій, папа, 131, 145
- Передання Церкви, 18, 23, 26, 54, 55, 63, 66, 70, 71, 73, 76, 77, 111, 115, 122
- Першенство св. Петра, гляди: Петро
- еп. Риму, гляди: Римський єпископ
- влади, 28, 46
- чести, 49, 166, 167
- Петра, 66-69, 89, 101
- Петро, св. Ап., у Св. Письмі, 51
- Кифа, 29, 32-35, 37, 40, 58, 59, 86
- Скеля (камінь), 32-35, 37, 39, 40, 42, 45, 53, 55, 67, 82, 84, 85, 89, 90-93, 99, 101, 105, 194, 195
- Підвалина Церкви, 86, 99, 105, 194

- Основа Ц., 33, 37-39, 42, 45, 52-55, 65, 68, 84-86, 88, 89, 91, 95, 98, 135
- Основа Ап., 52
- Основа віри, 140
- Ключник, 37, 39, 41, 42, 45, 52, 53, 86, 91, 93, 99, 104, 135, 185, 194
- Утверджує в вірі, 40-42, 53
- Намісник І. Христа, 29, 34, 35, 45-48, 52, 70, 88, 99, 110, 195
- Вікарій, 110
- Голова Ап., 40, 47, 50-52, 86-88, 90, 95, 135, 180, 185, 191, 192, 194
- Голова Ц., 82, 117, 194
- Видимий голова Ц., 28, 33, 44, 55, 70, 71, 74, 110
- Корифей, 90, 92, 101, 105
- Князь Ап., 46, 47, 82, 90, 91, 94, 147, 150, 191, 194
- Перший між Ап., 48, 52, 82, 92, 95-97, 99, 100, 137, 194
- Вищий за Ап., 28, 45, 49, 68, 83, 84, 86-89, 91, 93, 95, 100
- Більше одержав, 81, 83, 84, 86, 88, 89, 93, 95, 100
- Предсідник Ап., 52
- Наставник Ап., 52, 135
- Наставник Ц., 50, 96, 99, 100, 105
- Завідатель Ц., 39, 40, 45, 52, 83, 86, 104, 105
- Учитель Ц., 41, 43, 45, 50, 94, 99, 102, 105
- Пастир, 44-46, 52, 55, 71, 87, 88, 91, 95, 99, 100, 101, 105, 147, 160
- Начальник, 52, 86, 90, 92, 101, 105, 190
- Пастироначальник, 106
- Зверхник, 88, 90, 94, 101, 104, 105
- Первоверховний, 52, 101
- Верховник Ц., 52, 94, 95, 104, 147
- Стоп Ц., 88, 89, 105
- Стоп віри, 135
- Опора Ц., 102, 105
- Вождь, 52, 96
- Батько всіх, 100
- Його віра, 40, 58, 64-66, 83, 88, 89, 93, 104
- Його падіння, 41, 44, 83, 91, 105, 193, 194
- Його "по собі" поставив Хр., 88
- Його "замість себе" поставив Хр. 99
- Йому повірена вселенна, 94, 95, 99
- Йому повірені всі, 83, 84, 87, 94-97
- на ньому поставлена Ц., 81, 82, 84-86, 88, 90, 91, 93, 101, 116, 179, 190
- Його першенство, 28, 38, 40, 41, 43, 44-46, 56, 78, 81, 84, 85, 94, 95, 100, 108, 115, 116, 141, 150, 179, 185
- заперечення його перш. 57-62, 112, 114
- "рівний між рівними", 28, 40, 43, 47, 52, 68, 85, 95, 109, 116
- Петро Антіохійський, патр., 274, 278, 280, 283, 285, 294, 300
- Петро Монг, патр., 171
- Петро Хризолог, св., 137
- Пилип, легат, 134-135
- Пирр, патр., 187
- Поблудження латинян, 19, 23, 24, 210, 226, 263, 301
- Поділ Церкви, причини здумані, 210-226
 - другорядні, 227-232
 - властиві, 232-254, 295
- Покровський А., 118, 178
- Полікарп, еп., св., 177
- Православ'є, 18-22
 - давнє, 18-20
 - новіше, 18-22, 56-63, 112, 121, 155-173, 201-205, 307-311
 - Його причини, 201-205

- Православний, назва, 19-20
Православні, 28
Правило:
3 Царгор. Соб. 158-161, 164, 166
6 Никейськ. Соб. 157-158
28 Халкед. Соб., 130, 162-173, 192
- Примат св. Петра, 29, 47, гляди:
першенство св. Петра
— еп. Риму, 29, 122, 127, 178,
гляди: першенство Рим. еп.
- Пселла, 274, 275, 288, 292
- Римська Церква, 79-81, 102-104, 107, 129, 147, 148, 176-178, 187, 188
— її головство, 80, 130, 150, 181, 189, 192
— її начальство, 80, 150, 176, 178, 181
— її верховна влада, 103, 150, 176, 187, 188
— матір Церков, 80
— джерело православія, 107, 186
— пристань Церков, 97, 107
— підвалина Церков, 102
— має ключі правосл. віри 102
— це вселенська Ц., 103
— в ній передання Ап., 80, 147, 148, 178
— вона непомильна, 147, 184
- Римська катедра, 79, 80, 103, 111, 130, 180, 181, 192, 194, 201
- Римський престіл, 103, 128, 164, 170, 171, 181, 184, 186, 187, 191
- Римський єпископ, 54-56, 65, 78, 79, 97, 106, 107, 111, 118, 128, 138, 139, 148, 157, 158, 169, 180, 182, 183, 193, 199
— намісник І. Христа, 70-72, 117
— намісник св. Петра, 135, 183
— новий Петро, 106, 147, 188, 191
— наслідник св. Петра, 52-56, 97, 106, 107, 135, 141, 149, 150, 175, 183, 185, 191
— товкмач св. Петра, 140, 169
— на ньому поставлена Ц., 106
— скеля, 54, 56
— ключник, 56, 107
— пастир, 55-56, 106, 132
— пастироначальник, 107
— князь пастирів, 183
— корифей, 102
— голова, 106, 107, 117, 129, 130, 135, 139, 140, 141, 169, 181, 183, 188, 189
— видимий голова Ц., 70-76
— Богом поставлений, 106, 140, 183, 188, 191
— камінь віри, 106
— сторож віри, 134, 186
— оборонець віри, 136
— учитель, 56, 183
— начальний вождь, 140
— джерело православія, 107
— захорона схід. Ц., 88
— далекий від ересей, 107, 147
— лікар душ, 183, 191
— суддя, 133, 136, 138, 139, 175, 177, 180, 182, 198
— вищий над ерархами, 128, 132, 133, 138, 187, 198, 199
— рядить ерархами, 129, 130, 169, 177, 198, 199
— верховник, 132, 133, 147
— рішає в справах віри, 130, 135-138, 139, 177, 186
— скидає патріархів, 97, 128, 133, 143, 198
— свідомий влади, 111, 133, 136, 137, 146, 175-177, 180
— скликує вс. Собори, 100, 106, 127, 128, 133, 138, 139, 146
— предсідає на Соб., 128, 129, 132, 135, 138, 140, 141, 144

- затверджує Собори, 129-132, 137, 169, 170, 193, 212, 270
 - передрішує постанови Соб. 133, 134, 139, 148
 - вищий за Собори, 106, 107, 131, 132, 144
 - непомилний, 185
 - його першенство, 56, 63, 78, 81, 103, 106, 108, 111, 130, 135, 138, 141, 165 166, 169, 170, 173, 181, 190, 192, 193
 - заперечування його першенства, 19, 20, 24, 28, 56, 57, 112, 114-120, 156 - 173, 201-205
- Рівність ерархів, 49, 116, 117, 124, 200
- Різниці між кат. і правосл., 20, 24-25, 28, 56, 210, 223, 263, 278, 279, 293
- Сарра, 31, 32
- Сахаров Н., 58-59, 61, 113
- Светлов П., 215, 216, 226
- Сергій, патр. 186, 210, 272
- Сильвестер св., папа, 132
- Символ віри, Апостольський, 19
- Никейський, 19, 133, 219, 220
 - Никейсько-Царгородський 19, 219, 220, 221
 - Епіфанія св., 19
 - зміни в ньому, 218-223
 - заборони змін, 219-220
- Симплікій, папа, 171
- Сисній, патр., 271, 272
- Скабланович Н., 240, 272, 274, 275, 290
- Скеля-Бог, 33-35, 90, 195
- Скеля-Петро, 29, 32, 33, 37, 39, 40, 42, 45, 52, 58, 66, 67, 90, 101, 104, 105, 195
- Собори, вселенські, 18, 21, 26, 54, 55, 63, 70, 72, 74-77, 106, 119, 122
- їхнє число, 127, 310
 - орган учит. уряду Церкви, 123, 132
 - Никейський I., 22, 129, 132, 188, 219
 - Никейський II., 148-151
 - Царгородський I., 23, 127, 130-133, 141, 159, 161, 246
 - Царгородський II., 141-146
 - Царгородський III., 146-148
 - Халкедонський, 19, 128-130, 136-141, 142 - 144, 162 - 164, 166, 220, 246
 - Єфеський, 131, 133
 - Лионський, 114
 - Ватиканський, 141, 185
 - установа вс. Соб., 125
 - ініціатива, 127-128
 - ціль, 126
 - предсідництво пап. легатів, 129, 132, 138, 144, 150, 190, 281
 - предсідництво імператорів, 129
 - затвердження папами, 129-132, 193, 308
 - затвердження імператорами, 131
 - залежні від еп. Риму, 106-107, 128-131, 132, 139, 193
- Собори помісні, 77, 106, 118, 124-125, 130
- Антіохійський, 199, 243, 247, 260
 - Єрусалимський, 50
 - Картагинський, 124, 260
 - Миланський, 248
 - Олександрійський, 125
 - Римський, 266
 - "Розбійничий", 131, 137, 138
 - Сардикійський, 180, 198, 260, 308
 - Трульський, 22, 212, 239, 278, 308
 - Царгородський, 133, 245, 247
- Софроній, патр., 186
- Стефан I., папа, 81, 117, 118, 124
- Стефан II., папа, 131, 149
- Стефан III., папа, 252

- Суворов Н., 72-75, 118, 128, 130, 158, 160, 168, 172, 179, 180, 182, 197, 216, 218, 230, 234, 240, 241, 244, 245, 261, 263, 264, 270-274, 277-281, 283-285, 287-292, 295, 300, 307
- Сушков С., 59, 60, 61, 103
- Тарасій, св., патр., 149
- Темеліос, 67-69
- Теодор Студит, св., 106, 107, 112, 115, 130, 188, 190, 253
- Теодор Мопсвестський, 142, 244
- Теодорит Кирський, 136, 138, 142, 143, 169, 181, 199
- Теодосій Вел., імп., 238, 243, 246
- Теодосій II, імп., 133, 137, 245
- Теофіл, патр., 97
- Теофілакт Болг., 285, 301
- Терновський Ф., 142, 149, 161, 182, 186, 246, 247, 249, 253
- Томашівський Ст., 192
- "Три голови", 141-146
- Тсур, ім'я Боже, 34, 35
- Учительський уряд Ц., 43, 80, 113, 123-124
- Феликс III, папа, 171
- Феодора, цар., 256
- Філокве, 215, 218, 223
- Флавіян, патр., 135-137, 139, 168
- Флоровський Г., 187, 250
- Фотій, патр., 19, 22, 24, 111, 172, 192, 193, 213, 215, 256-269, 293
- його католицтво, 193, 194, 258, 262
- його свячення, 257, 260
- його схизма, 262
- його енцикліка, 263, 271
- скинений папою, 260, 266
- засланий владою, 265-266
- справа Болгарії, 264
- його регабілітація, 267-269
- його примирення, 267
- Халкедон, 136, 138, 144
- Хрестоносні походи, 303
- Хрестоносці, 304-305
- Христос Голова Церкви, 70-76, 191
- Царгород, 5, 21, 22, 89, 97, 102, 136, 138, 143, 144, 234, 242
- патріярхи, 163, 168, 170, 171, 188, 195, 233-241, 270-272
- на 2-ому місці, 164, 167, 172, 198
- зріст патріярхату, 167, 236-238
- гніздо ересей, 233-235
- Церква Христова, 17-25, 38, 40, 43, 47, 56, 106, 112, 147, 155, 179, 189, 200
- її знаки, 23
- невидима, 75
- Цезаропапізм, 141-142, 161, 168, 242-244
- Цезаропоклонність ерархів, 244-254
- Чистилище, 20
- Шеол-Ад, 38
- Шестаков С., 160
- Юдикатум, 143
- Юстиніян, імп., 141-144, 244, 247
- Яків, патр. Ст. Зав., 32
- Ярополк, укр. кн., 302
- Ярослав Мудр., укр. кн., 301, 302

З М І С Т

Передмова	5
Бібліографія	9

I. ЧАСТИНА

ПЕРШЕНСТВО В ХРИСТОВІЙ ЦЕРКВІ 15

I. КАТОЛИЦТВО І ПРАВОСЛАВІЄ

1. Єдина Христова Церква	17
2. Давнє католицтво і нове православ'є	18
3. Основне питання й найтяжча проблема	22

II. НАУКА І. ХРИСТА ПРО ПЕРШЕНСТВО В ЦЕРКВІ ..

1. Петро — Христовий заступник на землі	29
2. “Ти є скеля, і на цій скелі побудую мою Церкву”	35
3. “Симоне, Симоне... ти, навернувшись колись,
утверджуй братів твоїх”	40
4. “Паси вівці мої... паси ягнята мої”	43
5. Значіння Христових слів	48
6. Св. Петро живий у своїх наслідниках	52
7. Становище новішого православ'я	56
8. Розбір нових православних теорій	63
9. Видимий голова Церкви — найбільша трудність
православних	70

III. ГОЛОС СВ. ОТЦІВ СХОДУ ПРО ПЕРШЕНСТВО

В ЦЕРКВІ

1. Свідoctва перших трьох віків	79
2. Найбільші світила Сходу	85
3. Св. Іван Золотоустий	92
4. Свідoctва пізніших віків	98
5. Велике значіння свідoctв Св. Отців	108
6. Становище новішого православ'я	112
7. Протидокази із св. Отців	115

IV. ВИЗНАННЯ ВСЕЛЕНСЬКИХ СОБОРІВ У СПРАВІ ПЕРШЕНСТВА	122
1. Собори — як орган учительського уряду Церкви	123
2. Єпископи Риму — творці вселенських Соборів ..	127
3. Перші три вселенські Собори	132
4. Голосний Халкедонський Собор	136
5. Визнання невдалого Собору	141
6. Новий Собор і нове визнання папського примату	146
7. Останній вселенський Собор на Сході	148
8. Найясніша мова вселенських Соборів	151
9. Становище новішого православія	155
10. 28-е правило Халкедонського Собору	162
V. ПРАВОСЛАВНИЙ СХІД І ПЕРШЕНСТВО РИМУ	174
1. Найвчасніші прояви примату єпископів Риму ..	175
2. Поглиблення і зріст авторитету папів	179
3. Єпископи Риму — рятунок борців за православіє	183
4. Поступне заломання єрархії Сходу	190
5. Велике значіння віри первісного православія ..	196
6. Становище новішого православія	201

II. ЧАСТИНА

ПОДІЛ ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ 209

I. ПРИЧИНИ ПОДІЛУ ЄДИНОЇ ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ ..	209
A. Те, що не було причиною поділу:	210
1. Не “догматичні й канонічні відступлення” Заходу	210
2. Не відмінне навчання латинян про Св. Духа ..	214
3. Не зміна символу віри через додаток “Філіюкве”	218
4. Не гордість і абсолютизм папів причиною поділу Церкви	223
B. Дальші і другорядні причини поділу Церкви ...	227
B. Властиві та головні причини поділу Церкви	232
1. Грецький раціоналізм та схильність до роздорів	232
2. Властиволюбя Царгородських патріархів	236
3. Візантійський цезаропапізм	242
4. Цезаропоклонність Божих заступників	244
5. Повне заломання східньої єрархії	250

II. ТВОРЦІ ПОДІЛУ ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ	255
1. Патріярх Фотій	256
2. Інтервенція єпископа Риму	259
3. Виступ Фотія проти західньої Церкви	261
4. Упадок Фотія і нове його патріяршество	265
5. Дальші взаємини між Царгородом і Римом	269
6. Патріярх Михайло Керуларій	272
7. Початок нової боротьби проти західньої Церкви	276
8. Легати від папи в Царгороді	280
9. Новий жалюгідний виступ Керуларія	283
10. Анатема і протианатема	286
11. Упадок патріярха Керуларія	290
12. Аналіза фактів і документів	293
13. Поступне поширення Керуларієвого роздору ..	299
14. Хто від кого відступив?	305
Закінчення	312
Показчик	317

Обкладинка Миколи Бутовича

